

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS IX

2013

**Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetu Marmăției**

Coperta I: figură antropomorfă (Muzeul Etnografic)

Coperta II: figură zoomorfă (Casa Buftea)

Fondator:	Mihai Dăncuș
Redactori:	Gheorghe Todinca Timur Vasile Chiș Mirela Barz Nicoleta Pop Dănuța Boboșan

Culegere computerizată:	Mara Bîrta
-------------------------	------------

Tipărit:	ASKA GRAFIKA
----------	--------------

ISSN: 1583-4476

Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine exclusiv autorilor

**ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS
IX**

Etnografie – Folclor – Istorie – Științele naturii

**Sighetu Marmăției
2013**

Volum editat cu sprijinul financiar al Consiliului Județean
Maramureș și al Muzeului Maramureșan.

Adresa Redacției: Muzeul Maramureșan
P-ța Libertății nr. 15
435500 Sighetu Marmăției
Maramureș
Tel./fax: 0262-311521
e-mail: muzeulmaramuresului@yahoo.com

CUPRINS

ETNOGRAFIE – ETNOLOGIE – FOLCLOR

Moldovan Ioan, Hodor Nicolaie - <i>Valorificarea obiceiurilor și jocurilor populare cu măști prin punerea în scenă. Vișlaimul din Maramureș ca brand cultural și turistic</i>	10
Bilțiu Maria - <i>Despre măștile populare românești. Măștile ceremoniale din Maramureș</i>	22
Stan Ileana - <i>Colindul la Rona de Sus</i>	27
Lozbă Raluca - <i>Colecții și colecționari</i>	33
Mirza Angelica Luminița - <i>Maramureșul – o ladă de zestre cu obiceiuri și tradiții populare aparte</i>	38
Dan Ioan Bogdan - <i>Motivația deplasărilor în scop religios. Consumarea Credinței în Maramureș prin prisma pelerinajului</i>	42
Bilțiu Pamfil - <i>Contribuții la cercetarea toponimiei din spațiul geografic al Maramureșului</i>	56
Hotico Grigore, Știrb Nelu - <i>Lucrări de protecție, de conservare și restaurare la casa monument rabin Drimer Rahmil, casă aflată la Muzeul Satului din Sighetul Marmăției</i>	82
Ursu Traian - <i>O cămară - monument istoric și de arhitectură populară din Făurești, zona Chioar</i>	84
Barz Mirela Ana - <i>Hermeneutica sacrului. Simboluri scrise pe icoanele de Nicula</i>	95
Pîrja Crina - <i>Muzeul Maramureșan, o nouă abordare</i>	106
Pop Nicoleta - <i>Forme și modalități de promovare a Muzeului Maramureșan din Sighetul Marmăției pe plan național și internațional</i>	125

ISTORIE – ISTORIA CULTURII – ARHEOLOGIE

Todinca Gheorghe - <i>Ioan Mihalyi de Apșa despre români și neamul românesc</i>	133
Botoș I. M - <i>Maramureșenii din dreapta Tisei în componența Statului Român</i>	149
Gherheș Ilie - <i>Elogiul aloetnonimului „valah”. Disputa dintre statuia firavă a identității naționale și monumentul agresiv al alterității</i>	164
Iuga Nicolae - <i>Începuturile scrisului în limba română și statutul Mănăstirii Peri din Maramureș, sec. al XIV-lea</i>	168
Boroica Ioan - <i>Biblioteci românești din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX</i>	178

Măran Petru Daniel - <i>Consecințele demografice ale migrației internaționale a maramureșenilor în perioada 1990-2012</i>	187
Ignat Ovidiu - <i>Trecut, prezent și viitor în Sistemul Solar</i>	195
Chiș Timur Vasile, Hotea Mihai - <i>Piatra Scrisă - o posibilă destinație ecoturistică în Parcul Natural Munții Maramureșului</i>	202
Chiș Timur Vasile – <i>DATA ON TWO NEW MARSHES „MLAȘTINILE SECI” AND 82N MARSH FROM SITE NATURA 2000 GUTÂI-CREASTA COCOȘULUI, GUTÂI MOUNTAINS (MARAMUREȘ, ROMÂNIA)</i>	207
Béres Marta - <i>Plante străine invazive în Maramureșul istoric (România)</i>	213
Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В. - <i>ФЛОРА ТА РОСЛИННИСТЬ МАРМАРОСЬКОГО МАСИВУ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА</i>	226
Chișiu Olimpiu - <i>Lucrările de împădurire și Programul Național 1976-2010</i>	230
Béres Iosif - <i>Invertebrate species new for science and new for the Romanian fauna based din recent research in Maramures (1994-2009)</i>	238
Claudiu Iușan – <i>RODNA MOUNTAINS NATIONAL PARK – AN ENDEMOGENETIC ALPINE CENTRE IN CARPATHIANS</i>	255
Годованець Б.Й., Киселюк О.І. - <i>СТАН ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ ПТАХІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА СУМІЖНИХ З РУМУНІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ</i>	264
Довганич Ярослав - <i>Аналіз факторів, які впливають на поголів'я благородного оленя у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника</i>	270
Papp Cristian-Remus, Banea C-tin Ovidiu, Szekely-Sitea Anca Iuliana - <i>Applied ecology and management aspects related to the golden jackal specific ecological system in Romania</i>	275
Pop Ioan Mihai, Papp Cristian-Remus - <i>Scurtă analiză a populației de urs brun (Ursus arctos, Linnaeus, 1758) și a managementului aplicat acestuia în zona de nord-vest a Carpaților Orientali</i>	293
Moț Radu - <i>Conserving Biodiversity in a Changing Socio-economic Environment Is there a hidden lesson to be learned from Romanian situation?</i>	301
Chiș Timur Vasile, Manole Mihail-Gerald - <i>Valori patrimoniale din colecția Muzeului Maramureșan, Secția Științele Naturii Sighetu Marmăției</i>	316
Bob Ioan, Crișan Ciprian - <i>Muzeul de Mineralogie Baia Mare (scurt istoric)</i>	320
Georgescu Anca - <i>Întregul dizarmonic al bunelor intenții</i>	326

VARIA – RECENZII - PERSONALITĂȚI

Gherheș Ilie - <i>Recenzie – Cristina Țineghe (editor) – Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)</i>	335
Gherheș Mihaela-Cristina – <i>Profesorul Gheorghe Vornicu (1892-1974) – inițiator și întemeietor de instituții muzeale</i>	338
Petrovai Ion – <i>Profesorul universitar doctor Gheorghe Bilașcu – model civic și spiritual</i>	345
Lozbă Raluca – <i>Ion Vancea – IN MEMORIAM</i>	349
Ursu Viorica – <i>IN MEMORIAM Traian Ursu (1940-2010)</i>	354

ETNOLOGIE – ETNOGRAFIE – FOLCLOR

Valorificarea obiceiurilor și jocurilor populare cu măști prin punerea în scenă. Viflaimul din Maramureș ca brand cultural și turistic

*Prof. Ioan Moldovan, Bârsana
Dr. Nicolaie Hodor, Cluj-Napoca*

I. „Viflaimul” între teatru și ritual

Astăzi satul românesc se află într-un proces de transformare mai accentuat ca oricând. Datini și obiceiuri se alterează sau chiar dispar. Această realitate ne-a determinat să considerăm spectacolul drept o modalitate de conservare și valorificare a creațiilor artistice populare.

Colindatul și jocurile cu măști fac parte din „ritualul celor Douăsprezece Zile dintre Crăciun și Bobotează, cu rădăcini în preistorie”.¹ „Viflaimul”, considerat teatru popular, este tot atât de aproape de forma de expresie a ritualului colindatului ca și de limbajul teatral. Plecând de la această supoziție am pus în scenă „Viflaimul” din Maramureș și ne-am străduit să păstrăm cât mai multe elemente structurale, teme și motive din ritualul colindatului fără a neglija forma de expresie a teatrului. Piesa se juca inițial în ulițele satului, în curți sau în fața bisericii. Aducerea ei în scenă a necesitat o viziune inovatoare și o adaptare pentru un public mai instruit (țărani care frecventează biserica, oameni cu carte), dar și pentru turiștii care nu erau familiarizați cu textul piesei.

În ceea ce privește colindatul s-a avut în vedere că orice colindă este compusă de cele mai multe ori din două urări adresate celui colindat. Prima se cântă, iar a doua se recită.

Prima parte a colindei (urarea indirectă) „se cântă în genere, răstit, cu o agresivitate evidentă”.² Este modalitatea prin care „în această perioadă de tranziție capitală de la un an la altul”³, colindătorii se străduiesc să intervină în ordinea lumii, în favoarea celui colindat, adică a gazdei. În anumite regiuni ale României, ceata de colindători se împarte uneori în două grupuri care cântă alternativ câte o strofă sau, în unele situații, femeile cântă melodia iar bărbații ridică tonul, cântând cu putere refrenul.

Trebuie precizat faptul că în Maramureș a colinda înseamnă a cânta colinde și drept urmare nu se folosește termenul (cuvântul) a cânta decât cu alt înțeles, ci acela de a colinda. Totuși, noi l-am păstrat în textul lucrării pentru o mai bună înțelegere a mesajului de către toți cititorii.

¹ **Mircea Eliade** - „Istoria credințelor și ideilor religioase”, București, Ed. Științifică, 1992, vol. III, p. 219;

² **Ovidiu Bârlea** - „Folclorul românesc”, București, Ed. Minerva, 1981, vol. I, p. 360;

³ Op. cit. – vol. I, p. 269;

În spectacolul cu piesa „Viflaimul” a fost inclus și un cor de fete. S-a optat pentru modalitatea de a cânta răstit și cu accent puternic pentru cor. Astfel, prin intervenția în forță a vocilor, la interpretarea refrenului s-a încercat să se sugereze că imaginile (faptele) din piesă –ce urmează după fiecare colindă sau după cântecele de stea – sunt rezultatul suflului vital și al magiei din glasul colindătorilor.

Foto 1. Viflaimul din Poienile Izei jucat în forma inițială, cu toate personajele aflate permanent în scenă.

A doua parte a colindei (urarea directă) este recitată de către liderul grupului, cel care se ocupă cu pregătirea grupului de colindători (vătaful). Astfel, prima urare, în care se laudă noblețea și dărnicia gospodarului din perioada anului vechi, este urmată de urarea de belșug și sănătate pentru anul nou. Stăpânul casei este învăluit în mister și reintegrat în Marele Cosmos. El participă ca protagonist în narațiunea evenimentelor de proporții miraculoase și „suferă implicit alungirile și prefacerile care îi conferă dimensiuni și virtuți mitice”.⁴

Având în vedere toate acestea, s-a adăugat - în finalul spectacolului - urarea de belșug și sănătate adresată în mod direct celui colindat. Unele versuri sunt extrase din varianta „Viflaimului” culeasă de Tache Papahagi⁵

⁴ Ibidem - p. 327;

⁵ **Tache Papahagi** - „Graiul și folclorul Maramureșului”, Cultura Națională, București, 1925, în seria Academia Română, „Din viața poporului român”, nr. XXXIII;

(din comuna Ieud), altele din cea datorată lui Petru Bițiu Dăncuș și din colindele maramureșene. Iată unele dintre versurile acestei urări:

Colinda că o gătam
Sus la Ceri că o-nălțăm.
O-nchinăm cu sănătate:
Să trăia gazdele tăte.

O-nchinăm cu cuget bun:
C-am ajuns Sfātu' Crăciun
Să fii, gazdă, veselos
La Nașterea lui Hristos!

Dar aceste elemente de structură și de conținut specifice colindatului străvechi trebuiau puse în acord cu cele ale teatrului contemporan. Efortul acesta a fost, în mare măsură, ușurat grație faptului că teatrul contemporan încearcă să recupereze, întorcându-se la origini, sensul ceremonial al spectacolului, caracterul său sacru și mitic.

A existat astfel posibilitatea de a lua această caracteristică a teatrului drept punct de plecare în acțiunea de punere în scenă.

Enumerăm mai jos și celelalte caracteristici ale teatrului contemporan care au servit la punerea în scenă a „Vișlaimului”:

- transformarea unor rituri și mituri în spectacol (teatrul din Mexic);
- inspirația din iconografia, pictura și sculptura religioasă (teatrul antinarativ al lui Nancy);
- importanța muzicii, a dansului și a recitării; funcția de bază a corului care recită părțile narative; combinația dintre momentele ritmice violente și momentele de relaxare și ternură (teatrul „Noh”);
- acțiunea care urmează recitării textului; pozițiile simbolice ale corpului actorului; importanța costumelor și a măștilor (teatrului „Kathakali”);
- compoziția cromatică, culoarea costumelor; mișcarea încetinită, ritualică a actorilor (teatrul Kabuki).

În concluzie, la punerea în scenă a „Vișlaimului” s-a încercat armonizarea a două limbaje: cel al ritualului colindatului (păstrând cât mai multe elemente de structură, teme și motive folclorice) și cel al teatrului contemporan (apelând la modalitățile de reprezentare ale acestuia).

II. Ideea centrală a punerii în scenă

Realizarea unui spectacol de teatru presupune pe lângă scriitura dramatică (textul) și o scriitură scenică (punerea în scenă). Punerea în scenă pretinde subordonarea tuturor elementelor la un tot armonios, controlat de o gândire unificatoare, de o idee unică.

În intenția punerii în scenă, s-a analizat teatralitatea ⁶ textului „Viflaimul” (cât de „apt” este pentru scenă), prelucrat pe la 1889, în comuna Ieud, de învățătorul Petru Bîlțiu Dăncuș:

a) la nivelul conținuturilor, am observat – mai întâi – mitul Nașterii Domnului, un eveniment fundamental în religia creștină. Interesantă pentru punerea în scenă era autenticitatea versurilor de sorginte biblică. De remarcă este faptul că ele reflectă imagini arhetipale precum aceea a Pruncului divin din ieslea de la Betleem;

b) în al doilea rând, importantă este prezența, în textul dramatic, a unor cântece de stea care și ele au o tematică biblică autentică. Demne de luat în seamă – în cazul acestora – erau nucleeele epice care cuprindeau diverse aspecte ale unui și aceluiași mit: Nașterea lui Isus;

c) apoi, a ieșit în evidență universul dual al evenimentelor din text, împărțit între forțele divine (Îngerul, Maria, Isus etc.) și forțele demonice (dracii, moartea etc.). Aici, important este faptul că cele două categorii de personaje antagonice se pun în relief prin contrast;

d) de asemenea, este de remarcă corespondența dintre grupurile de personaje și măștile ritualice pe care le poartă: grupul păstorilor - „măștile umane de moși”, grupul crailor și al căpitanilor - „măștile umane militare”, grupul dracilor împreună cu moartea - „măștile demoniace”⁷.

Existența elementelor mitologice și ritualice din text a condus la hotărârea de a opta pentru punerea în scenă a unui spectacol centrat în pictura unui cadru ceremonial. Așadar, toate componentele spectacolului (gestică, muzică, lumini, decor etc.) trebuia să fie gândite în acest sens.

Prin urmare, la teatralitatea textului „Viflaimul” contribuie: imaginile arhetipale pe care le reflectă mitul Nașterii lui Isus; nucleeele epice ale cântecelor de stea; conflictul (și contrastul) dintre forțele divine și forțele demoniace; existența mai multor grupuri de personaje-măști. La stabilirea ideii centrale (construirea unui cadru ceremonial) s-a ajuns datorită elementelor mitologice și ritualice prezente în textul dramatic.

III. Restructurarea textului pe tablouri

Prezența în această piesă a unui număr mare de personaje, de locuri ale acțiunii și de salturi în timp, precum și existența unor cântece de stea au impus restructurarea textului pe tablouri.

⁶ Cesar Oliva/ Francisco Torres Monreal - „Historia básica del arte escénico”, Madrid, Ed. Catedra, 2000, p. 12-13;

⁷ Mihai Dăncuș - „Un spectacol de teatru popular în Maramureș: Viflaimul”; studiu publicat în revista „Tradiții și patrimoniu” a Muzeului Etnografic din Sighetu Marmației, nr. 6-7/ 2004, p. 9-26;

Cele 27 de personaje ale piesei au putut fi grupate, după tipul lor, în șapte grupuri. Apoi, în jurul fiecărui grup de personaje a fost nevoie să se construiască – din versurile textului dramatic – câte un tablou. Astfel s-a ajuns la constituirea celor șapte tablouri: tabloul cu Iosif, Maria și Îngerul; cu judeii; cu păstorii; cu dracii; cu craii; cu arhierii și căpitanii; tabloul cu moartea.

Foto 2. Tabloul cu păstorii

Dar rezolvarea acestei probleme a dus la una nouă: cum să fie delimitate cele șapte tablouri. Cortina nu putea fi coborâtă de șapte ori pe durata unui spectacol de numai 70 de minute. S-a rezolvat, în cele din urmă, această problemă alcătuind un cor din 24 de fete. Un rând, format din jumătate dintre ele, a fost așezat pe partea stângă a scenei, iar altul pe partea dreaptă. Între cele două rânduri se juca piesa. Când un tablou urma să înceapă, fetele se adunau ca „o cortină vie” în fața scenei unde interpretau o colindă sau un cântec de stea. Cu fiecare din aceste colinde sau cântece de stea se încheia un tablou și începea altul. În spatele rândului de fete se schimbau grupurile de personaje și odată cu ele locul și timpul acțiunii. La terminarea colindei, cele două rânduri de fete se retrăgeau în poziția inițială, lăsând spectatorii să privească imaginile tabloului următor.

Așadar, reprezentarea scenică a fiecărui tablou urmează aceeași structură: cântecul corului este urmat de jocul scenic al actorilor-personaje.

Sau mai bine zis, colindele sau cântecele de stea ale corului de fete „înramăază” imaginile scenice interpretate de către actorii - personaje. Datorită acestui fapt, cele două părți ale fiecărui tablou se pun în relief una pe cealaltă.

Dar cele șapte deplasări ale corului în fața scenei pentru a forma „cortina vie”, presupuneau tot atâtea cântece de stea. În consecință, pe lângă cele trei cântece de stea, existente în textul dramatic („Mărire lui Dumnezeu”, „Trei crai de la răsărit”, „Vezi, Iroade, ce-ai făcut”) mai era nevoie de încă patru, care au fost introduse în piesă („Colo sus în vremea ceea”, „Cine se coboară-ncet”, „Viflaime, Viflaime” și colinda finală, „O, moarte, ce ȝ-aș plăti”) și două care încadrează întregul spectacol.

În concluzie, s-a restructurat textul dramatic în felul următor: mai întâi, s-au format șapte grupuri de personaje, în funcție de care – după aceea – s-a segmentat textul dramatic în șapte fragmente. Această întreprindere a dus – mai apoi - la completarea celor trei cântece de stea, existente în text, cu încă patru. Astfel, fragmentele textului dramatic au ajuns să fie delimitate de cele șapte cântece de stea și colinde, alcătuindu-se - în final – șapte tablouri.

Reproducem, mai jos, schema structurii globale a textului pe tablouri. Ea nu este altceva decât suma structurilor celor șapte tablouri.

Pentru ca cititorul să-și poată face o imagine cât mai clară, vom nota în ordine:

- Titlul tabloului (ce cuprinde numele personajelor care rămân cel mai mult în scenă);
- Locul acțiunii (acesta se schimbă aproape în toate cazurile când se trece de la un tablou la altul);
- Numărul actorilor-personaje (care se schimbă doar de câteva ori de-a lungul fiecărui tablou);
- Cântecele de stea (cu ajutorul căruia corul delimitează și unește, în același timp, tablourile);

La începutul piesei, „Vestitorul” cere permisiunea de a se juca piesa.

Prea onorat domn de casă,
Din oameni persoană-aleasă,
Eu-s trimis ca vestitor
De al meu poruncitor.
Vă vestesc că a noastră ceată
E aicea așezată;
De cumva binevoiți
Vă rugăm să o primiți.
Ea va face pomenire
Despre-a lui Hristos venire,
Și va face cheful bun
Cum se face de Crăciun.

Corul de fete și actorii-personaje interpretează cântecele de stea intitulat „Creștinilor noi astăzi”.

Corul: „Colo sus în vremea- ceea”

1. Tabloul cu Iosif, Maria și Îngerul

Locul acțiunii – în casa Mariei

Interpretează – în unele situații doi actori, în altele trei

Corul: „Cine se coboară-ncet”

2. Tabloul cu judeii

Locul acțiunii – pe o stradă, în localitatea Viflaim

Interpretează – patru actori, apoi șase, în final cinci

Corul: „Viflaime, Viflaime”

3. Tabloul cu păstori

Locul acțiunii – într-o poiană, lângă Viflaim

Interpretează – trei actori, apoi patru, în final cinci

Corul: „Mărire lui Dumnezeu”

4. Tabloul cu dracii

Locul acțiunii – în aceeași poiană

Interpretează – patru actori, apoi cinci

Corul: „Trei crai de la răsărit”

5. Tabloul cu craii

Locul acțiunii – în sala tronului, în casa lui Irod

Interpretează – trei actori, apoi patru

6. Tabloul cu arhieriei și căpitanii

Locul acțiunii – tot în sala tronului

Interpretează – un actor, apoi șapte, în final unul

Corul: „Vezi Iroade ce-ai făcut”

7. Tabloul cu moartea

Locul acțiunii – tot în sala tronului

Interpretează – un actor, apoi doi, șase, în final șapte

Corul: „O, moarte, ce țaș plăti”

Corul de fete și actorii-personaje cântă „Creștinilor noi astăzi”

Vestitorul urează sănătate și voie bună gazdei (publicului).

IV. Rolul corului în montajul dramaturgic

Corul de fete, cu ajutorul cântecelor de stea, pe de o parte, delimitează (și unește) tablourile iar, pe de alta, determină (narează) acțiunea din fiecare tablou. Corul contribuie deci la montajul tablourilor, adică la organizarea succesivă a momentelor autonome.

În textul dramatic structurat pe tablouri, timpul este segmentat, iar acțiunea nu se dezvoltă treptat dintr-o intrigă ci este ruptă din fragmente

unitare. Fiecare tablou, din cele șapte enumerate mai sus, formează un tot, este autonom. Nu se proiectează în următorul ci se termină chiar în momentul în care „se cristalizează”.

Întră în atribuțiile corului - ce acoperă spațiul scenic colindând, la începutul fiecărui tablou – să contureze sensul tabloului care este pe punctul de a se încheia și în același timp, să relanseze acțiunea din tabloul care urmează să înceapă. De exemplu, între tabloul al doilea, cu iudeii (a cărei acțiune s-a desfășurat deja, pe o stradă din localitatea Viflaim) și tabloul al treilea, cu păstorii (a cărei acțiune se va desfășura într-o poiană, lângă Viflaim), corul critică refuzul iudeilor de a-i oferi „locaș” Fecioarei Maria:

„Viflaime, Viflaime
De ce n-ai primit în tine
Pe Fecioara Maria
Să nască pe Mesia...”

Prin această atitudine moralizatoare, corul întregește sensul tabloului care tocmai s-a terminat. Tot aici, „între” tablourile al doilea și al treilea, vorbind despre nașterea lui Isus („Să nască pe Mesia...”) corul lansează acțiunea din tabloul ce urmează: îl determină pe spectator să-și imagineze că evenimentul enunțat s-a petrecut deja. Grație acestui fapt, vor putea să-și facă apariția, în spațiul scenic, păstorii aducând daruri Pruncului Sfânt, născut de curând.

Intervenția verbală a corului (rostirea versurilor unui anumit cântec de stea) nu lansează doar acțiunea din tabloul ce-i urmează ci o și determină (adică o narează) în cele mai mici componente. Ceea ce corul a rostit mai întâi, sub formă de cântec, se înfăptuiește apoi - prin intermediul actorilor-personaje – în imagini scenice.

S-a încercat să se sugereze, în acest mod, că faptele (imaginile scenice) sunt rezultatul „Cuvântului” (al Verbului creator) afirmat în forma ritualică, solemnă, a colindei. Astfel, mitul sacru al Nașterii Domnului (petrecut o singură dată în timpul mitic) fiind re-affirmat se re-face, se repetă în fiecare an de Crăciun în virtutea dependenței cauzale CUVÂNT-RITUAL-FAPT.

Prin urmare, corul îndeplinește următoarele funcții: formează o „cortină vie” în fața scenei, delimitând tablourile; conturează - cu ajutorul cântecelor de stea – sensul tabloului care încheie și lansează acțiunea din tabloul care începe; narează evenimentele din fiecare tablou; interpretează ritualic (sub formă de colindă) cântecele de stea; scoate în evidență fragmentele care se recită, le „înramăază”; contribuie – după cum vom vedea - la structurarea ritmică a spectacolului.

Foto 3. Corul de fete

V. Ritmul ca expresie verbală

Ritmul este „mișcare regulată și cadență melodică”.⁸ Este „periodicitate percepută”⁹ și are funcție structurantă. Ritmul dă formă și sens unităților discursului: le unește și le diferențiază, le ordonează cuprinzându-le într-un tot armonic.

Textul piesei restructurat cuprinde șapte cântece de stea, plus încă două, care sunt cântate de cor (inclusiv colinda) și de tot atâtea fragmente de versuri care sunt recitate de actorii - personaje.

În ceea ce privește modalitatea de recitare a actorilor, aceasta este în funcție de limbajul personajelor interpretate. Există – în textul dramatic – un limbaj țăranesc al păstorilor și un altul milităresc al căpitanilor; un limbaj religios al arhieriei și un alt fel de a vorbi al dracilor. De exemplu, limbajul păstorilor (în grai țăranesc, expresie amplă, domoală) este diferit de cel al căpitanilor (limbaj milităresc, expresie scurtă, aspră).

Caracteristic pentru fiecare din aceste limbaje este ritmul. El „se investește peste tot, în accent, în durată și chiar în timbru”.¹⁰ Ca atare, de ritmul limbajelor grupurilor de personaje se impune să țină cont actorii în recitarea lor.

⁸ Al. Săndulescu (coord.) - „Dicționar de termeni literari”, București, Ed. Academiei, 1976, p. 377;

⁹ Val. Panaitescu (coord.) - „Terminologie poetică și retorică”, Iași, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, 1994, p. 161;

¹⁰ Mikel Dufrenne - „Poeticul”, București, Ed. Univers, 1971, p. 82-87, trad. Ion Pascadi;

În ceea ce privește cântecele de stea, problema a fost mai simplă. Acestea având melodii diferite, este clar că au și ritmuri diferite. Prin urmare, se impune ca deplasările corului în fața scenei să se facă pe ritmul melodiilor cântecelor de stea.

Ar mai fi un lucru de spus în legătură cu ritmul ca expresie verbală: fiecare cântec este urmat de recitare. Dacă, la nivelul unui tablou, acest fapt se întâmplă o singură dată, de-a lungul spectacolului se repetă de șapte ori. Putem spune așadar, că repetarea binomului „cântec-recitare” la intervale regulate de timp, structurează întregul spectacol.

Anexele costumelor cu zurgălăi, clopote, bâte, săbii, coasă etc. produc un zgomot foarte bine ritmat și foarte atractiv.

În concluzie, ritmul recitării actorilor urmează ritmul limbajelor grupurilor de personaje, iar ritmul deplasării corului urmează ritmul melodiilor cântecelor de stea. Pe de altă parte, periodicitatea „cântec-recitare” structurează și armonizează unitățile întregului spectacol.

Foto 4. Tabloul cu arhieriei și căpitanii

VI. Ritmul ca expresie fizică

Gradul de viteză al deplasării actorilor în scenă, în pas lent sau rapid, trecerea de la un grad de viteză la altul, precum și întreruperea mișcării, la intervale regulate de timp, constituie expresia fizică a ritmului.

Deplasările (traietoriile) actorilor în spațiul scenic se fac – în majoritatea situațiilor dramatice – în grupuri de personaje. Personajele aceluiași grup „se depărtează și se apropie unele de altele schimbându-și

progresiv poziția”¹¹. Se obține, în felul acesta, o succesiune de imagini. Spectatorul are iluzia că se află în fața unei „icoane” care, conținând aceleași chipuri, își schimbă ritmic compoziția. Așadar, ritmul contribuie la construirea progresivă a imaginilor scenice și prin urmare a discursului narativ.

În ceea ce privește deplasarea în scenă a grupurilor de actori-personaje, s-a propus – în finalul fiecărui tablou – o încetinire a mișcării acestora, urmată de o imobilizare într-o atitudine „încrămenită”, timp de cinci secunde. Încetinirea ritmică (image cu image) a mișcării grupului de personaje, până la fixarea lui „fotografică”, sporește lirismul și solemnitatea atmosferei ritualice a spectacolului.

Ca atare, sunt oprite în scenă – la finalul fiecărui tablou – următoarele grupuri de personaje: Iosif, Maria și Îngerul într-o poziție a plecării din casa Mariei spre Viflaim (Tabloul întâi); Iosif „răstignit” după ce a fost chinuit de judei, împreună cu Maria și Îngerul care se roagă la picioarele lui (Tabloul al doilea); cei trei păstori rugându-se, la ieslea cu Pruncul Isus, după ce i-au adus daruri (Tabloul al treilea); dracii pregătindu-se pentru a-l duce pe Irod în Iad (Tabloul nr. patru) etc.

Trebuie precizat faptul că, prin oprirea deplasării actorilor - personaje în scenă, acțiunea piesei este ruptă complet și apare un interval de tăcere, preț de câteva secunde.

Apoi, spontan, corul de fete se pune în mișcare cântând un cântec de stea. Astfel - după momentul de nemișcare și tăcere – corul, deplasându-se vioi și cântând cu vitalitate, redă suflu și energie acțiunii spectacolului.

Aici, ritmul devine „vizibil” datorită percepției lui de către public în efecte binare: tăcere/cântec, stagnare/mișcare, încetinire/accelerare. De asemenea, el iese în relief grație repetării componentelor spectacolului la intervale regulate de timp.

Prin urmare, încetinirea ritmului deplasării actorilor - personaje – la sfârșitul fiecărui tablou – sporește solemnitatea atmosferei spectacolului.

Accelerarea ritmului - odată cu deplasarea și cântecul fetelor din cor (la începutul fiecărui tablou) – redă acest suflu și energie acțiunii.

Schimbările de ritm fac în așa fel încât acesta să devină „vizibil” spectatorului.

VII. Rolul educativ și funcția de „brand” cultural și turistic al jocurilor cu măști

VIII.

Maramureșul reprezintă un brand turistic recunoscut pe plan mondial.

¹¹ Denis Diderot - „De la poésie dramatique”, Paris, Ed. Larousse, 1975, p. 110;

Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun și de Anul Nou satele maramureșene sunt pline de colindători de toate vârstele, de turiști din țară sau din străinătate.

Măștile pot fi văzute la tot pasul. Ele reprezintă simboluri care apar în multe locuri, pe viu - în sate - în starea lor firească, la festivaluri, în reviste, ziare, pe afișe etc.

Rolul educativ al manifestărilor de acest tip, care îndeamnă la slujirea binelui, la credință și la respectarea și păstrarea tradițiilor este evident.

Jocurile cu măști și în special piesa „Viflaimul” au devenit, sau sunt pe cale să devină în curând un „brand” cultural și turistic aducător de importante venituri pentru pensiuni, întreprinzători, pentru populație, în general, dar cu precădere pentru cea din mediul rural.

Iată câteva motive în plus pentru care aceste piese, cântece de stea și colinde trebuie popularizate cât mai mult pentru a intra în conștiința publicului, la nivel european și universal.

Piesa „Viflaimul” prezentată în această concepție care reia vechile reușite și le actualizează, valorifică o vastă tradiție artistică populară.

Spațiul alocat acestui studiu nu permite redarea textelor acestor valoroase opere artistice populare, însă pentru o mai bună înțelegere a materialului prezentat recomandăm cititorului să analizeze cu atenție iconografia inclusă în lucrare și în egală măsură să parcurgă textele la care s-a făcut referire mai sus, în special cele culese și publicate de Tache Papahagi și Petru Bîlțiu Dăncuș.

Foto 5. Viflaimul ca spectacol de scenă

Despre măștile populare românești. Măștile ceremoniale din Maramureș

Maria Bilțiu
Baia Mare

Viața omului a fost, dintotdeauna, chinuită, plină de lipsuri, de mari greutăți care îi produceau multe neliniști și spaime, iar împotriva acestor temeri proiectate la proporții fabuloase pe plan psihic și spiritual, omul a căutat să lupte cu mijloace materiale și spirituale, pe care le socotea avantajoase pentru el, cum ar fi: camuflarea, deghizarea, travestirea. Deghizarea i-a fost mai la îndemână.

În acțiunea de deghizare, de a se ascunde după un obiect, omul a inventat un instrument magic cu totul special și complex în structura lui morfologica – masca - cu care a colportat simbolurile concepției sale despre viață și lumea înconjurătoare. Trecerea de la forma abstractă a măștii la cea concretă, palpabilă a constituit un proces de creație care s-a desfășurat de-a lungul timpului.

În literatura științifică, măștile populare au făcut obiectul multor studii ale cercetătorilor preocupați de fenomenul cultural popular datorită conținutului lor mitologic și a structurii lor plastice.

În ordinea istorică, Dimitrie Cantemir este primul care consemnează prezența și importanța unor obiceiuri populare cu măști în Moldova, în lucrarea sa **Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)**, publicată în limba latină la începutul secolului al XVIII-lea, fiind cu totul revelatoare observațiile despre călușari cu costumație adecvată, un joc cu caracter magic de mare amploare, reprezentat prin satele și orașele moldovenesti, sărind și alergând întruna, plini de vioiciunea specifică ritmului alert al jocului.

În aceeași perioadă, în Țara Românească, secretarul florentin al lui Constantin Brâncoveanu, Antoniu Maria del Chiaro pomenește de obiceiuri asemănătoare în lucrarea lui **Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia**, Venezia, 1718, în traducere românească **Revoluțiile Valahiei**, Iași, 1929. Povestind despre obiceiurile și moravurile valahilor, nu era încântat că în sărbătorile Crăciunului se dădeau „reprezentări cu măști respingătoare de cloanță și unchiași.”

Italianul a mai făcut observații pertinente și despre obiceiuri de Paști la curtea domnească brâncovenească. De Paști, în fiecare joi, băieți îmbrăcați „cu pir și alte ierburi jucau paparudele, iar de Rusalii, călușarii umblau prin târguri numai mascați și săreau până picau frânți de oboseală”.

Impresii despre „dansul cu măști al călușarilor din Ardeal” și importanța măștilor populare în Transilvania sunt relatate de Ioseph Franz

Sulzer în a sa lucrare **Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, ... (Istoria Daciei transalpine, adică a Valahiei, Moldovei și Basarabiei,...)**, editată la Viena, 1781, ca o încercare a unei istorii generale a Daciei, în care mai adaugă referințe pentru secolul al XVIII-lea despre obiceiurile populare cu măști din această provincie românească.

De la primele mențiuni scrise despre „cultura măștilor” la români, soarele s-a întors de milioane de ori la locul lui în zodia primăverii începutului și zilele au pierit în veșnicie, iar despre impactul ce l-a avut masca asupra naturii umane s-au scris multe studii, fiecare încercând să aducă ceva important în interpretarea fenomenului cultural, cel al magiei măștii populare.

Vechimea, varietatea, încărcătura simbolică, spectaculozitatea măștilor dovedesc perpetuarea unor obiceiuri străvechi pe aceste meleaguri, măștile fiind apreciate de cunoscători ca „dovezile istoriei nescrise a unor obiceiuri”, istoria măștilor populare românești începând cu creația măștilor primitive care au apărut și s-au perfecționat în activități materiale și spirituale caracteristice unor forme de civilizație și cultură din stadiul incipient.

Treptat, măștile din simple instrumente rituale de protecție magică folosite în procesul muncii: culesul în natură, cultivarea pământului, îmblânzirea și domesticirea animalelor, vânătoarea, pescuitul, se transformă în reprezentări mitice complexe în desfășurarea actului ceremonial din sărbătorile ciclice agrare și sărbătorile populare, devenind tot mai pronunțate piese de recuzită dramatică în manifestările de divertisment ale poporului.

Cultura tradițională românească cuprinde multe categorii de măști, acestea grupându-se după conținutul lor (antropomorfe, zoomorfe, fitomorfe), după formă (măștile-costum, reductive și extracorporale) și după funcția culturală, care se dezvoltă în diferite împrejurări (rituale, ceremoniale, de carnaval). Ele sunt descoperite pe tot cuprinsul țării, în unele zone fiind reprezentate într-o mai mare diversitate, elementele simbolice ale măștii contribuind la individualizarea, la personalizarea ei.

La sărbătorile-prag, la trecerea dintr-un anotimp în altul, se credea în popor că spiritele sunt foarte active. În aceste împrejurări, omul, cu ajutorul măștii, încerca să se apere, să se protejeze de duhurile malefice. Masca unui animal, îmbrăcată de un om, îi poate transfera personajului, pe cale magică, calitățile sau defectele animalului: putere, viclenie, bunătate...

La români sunt foarte răspândite măștile ceremoniale, ele fiind strâns legate de sărbătorile calendaristice religioase și laice din răstimpul unui an: Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Lăsatul Secului, apoi de perioada de derulare a muncilor agro-pastorale: primăvara (1-15 martie), vara (15 iunie-15 august), toamna (15 octombrie-15 noiembrie).

Luând în considerare funcția culturală a măștilor, mai putem aminti că cele rituale care se referă la momentele importante din viața omului

(naștere, nuntă, înmormântare) au fost mult răspândite în vechime. Poporul român posedă un bogat repertoriu de jocuri funerare, având în componență transferul „manei” strămoșului decedat asupra celor rămași și pregătirea pentru lunga călătorie a „dalbului de pribeag”. În aceste nopți de priveghere, forțele vieții se opuneau puterii morții. Urme de consacrare a unor rituri funebre există în zona arhaică a Vrancei. La priveghi, mai mulți bărbați cu măști funebre se rotesc în jurul unei vetre cu foc arzând, focul sacru îndeplinind un ritual pentru ușurarea sufletului defunctului. Acest ritual se practica în incinta gospodăriei unde se afla mortul. Este un obicei funerar care nu se mai performează astăzi, dar bătrânii confirmă că a existat mai demult.

Între măștile populare românești, măștile maramureșene se evidențiază prin aspectul grotesc, producând o stare de confort emoțional deconectant pe care îl simte cel care privește spectacolul. Omul cheamă puterile benefice ale spiritului păzitor simbolizat de mască, acesta jucând un rol foarte important în tradiție, având atribute de protecție și de aducător de noroc.

Jocurile cu măști reprezintă un compartiment important al creației populare care evidențiază spectacolul tradițional al sărbătorilor din ciclul celor douăsprezece zile: Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza („zi la anul”, „festum incipium”) și nu numai. Este firesc să menționăm că, în timpul desfășurării reprezentațiilor, personajul care joacă masca are o contribuție esențială în reușită. Pe lângă talentul personajelor, valoarea artistică este completată de bogăția recuzitei specifice adecvate.

Fiecare obicei se individualizează prin numele măștilor, prin elemente auxiliare care completează masca, prin numărul lor, fie că reprezentațiile folclorice sunt pe temă religioasă – Trei crai de la Răsărit, Bradul credincios, Pomul lui Adam, Viflaimul, Zânele vestitoare ale Crăciunului -, fie că sunt pe temă istorică – Constantin, Banda lui Pinte, Banda lui Bujor -, sau jocuri cu măști animaliere –Jocul Ursului, Jocul Caprei, etc. Sunt obiceiuri care se performează în ajunul Crăciunului și în prima zi a acestei sărbători, altele de Anul Nou și altele de Bobotează.

Unele obiceiuri sunt performate de copii (băieți și fete), cum ar fi: Steaua, Trei Crai de la Răsărit, Zânele vestitoare ale Crăciunului. Costumele și recuzita exprimă bucuria omului în fața unui eveniment religios deosebit: nașterea Mântuitorului Isus. Băieți, cu vârste între șapte și doisprezece ani, îmbrăcați în alb, cu cămăși bărbățești peste cioareci și poale femeiești sau cu costume în culorile roșu, galben, verde, albastru și negru, după rolul avut, purtând o stea în cinci colțuri, ornamentată în staniol și pe cap având comănace cu cruce peste ele, vestesc Nașterea Pruncului divin. La fel se întâmplă și cu cele trei zâne (obicei performat la Săcel și Borșa), cu coronite pe cap, cu rochii albe, cu toiege înștruate cu verdeață și cu fire roșii vin să-l întâmpine pe Isus, aducându-i daruri. Majoritatea obiceiurilor cuprind actanți de vârste diferite, mai mult tineri.

În cadrul acestor spectacole, un loc important îl ocupă două măști: Moșul și Baba, personajele aparținând substratului mitico-magic al obiceiului, Moșul fiind considerat strămoșul cel mai îndepărtat și întemeietorul neamului, Baba conducându-ne la vechi rituri de invocare a spiritelor strămoșilor, mijlocind legăturile celor vii cu natura, cu stihiiile cosmice, de aceea se regăsesc sub forma mascașilor din alaiuri, în timpul sărbătorilor.

În Maramureș mai există o categorie de măști extracorporale, de moși și de babe, de „domni” și de „doamne” („metehăii”) care se puneau, în ajun de Anul Nou sau de Bobotează, la fetele bătrâne și la flăcăii tomnatici și care au îndeplinit cândva funcții magice de stimulare a căsătoriei. Acum au mai mult o latură spectaculară, satirică, umoristică, textele care însoțesc aceste păpuși fiind gustate de mulțimea adunată la fața locului.

Atmosfera de veselie, de destindere este întreținută la cote înalte de multe alte personaje. Vom întâlni țigani, vrăjitori, soldați, păstori, multe măști de diavol personalizate: Dregătorul cel mare, Lucifer, Ispravnicul Dracilor, Înșelătorul, Sarsailă (cel mai mic, „Prâslea” Drăcimii). Măștile lor sunt „măști-costum” (cojoace întoarse pe dos, gube mițoase și cușmele la fel) sau „măști reductive” (cu zdrențele curgând pe ei, încărcăți de clopote grele și multe „droange”, care fac zgomot mare atunci când le scutură, cu fețele înnegrite cu funingine), apoi au băte, măciuci, corn, bici. Așteptau cu mare nerăbdare să vină Anul Nou să să facă „motroască” sau „moșcoră”, adică mască.

O mască aparte, prin toate detaliile ei, este Doamna Moarte, îmbrăcată în negru, purtând seceră în mână; o mască realizată dintr-un coif înalt, tot de culoare neagră, cu un avertisment dur la adresa mulțimii prezente la spectacol: „Toți veți fi ai mei!” Textul semnifică inevitabilitatea morții comune tuturor.

Din alaiul măștilor care participă în reprezentațiile dedicate sărbătorilor creștine nu lipsesc Iosif, Maria Maica Sfântă, Irod, Preotul, Soldatul, Evreul, Craii, ele completând secvențele folclorice din cadrul evenimentului petrecut la Bethlehem „la curțile lu’ Crăciun”.

Obiceiurile și datinile strămoșești, cu măștile populare –parte integrantă a acestora, legate de sărbătorile de peste an, de ciclul celor douăsprezece zile în special, se înscriu în categoria celor mai așteptate și pline de frumuseți și sensuri profund umane. „Societatea măștilor rămâne cartea înțelepciunii popoarelor”, cum se exprima criticul de artă francez Pierre Francastel într-o lucrare a sa, **Realitate figurativă**.

Bibliografie selectivă

1. **Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria** - *Calendarul popular*, volumul II, Obiceiurile toamnei și iernii, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2010.
2. **Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria, David Victoria** - *Colinde și obiceiuri de Crăciun, Anul Nou și Bobotează*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2007.
3. **Dăncuș, Mihai** - *Măști și jocuri cu măști din Maramureș*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2008.
4. **Evseev, Ivan** - *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
5. **Pavel, Emilia** - *Studii de etnologie românească*, Iași, Princeps Edit, 2006.
6. **Vulcănescu, Romulus** - *Măștile populare*, București, Editura Științifică, 1970.

Colindul la Rona de Sus

Conservator Ileana Stan

Muzeul Maramureșan

Sighetul Marmăției

Sărbătorile și obiceiurile populare, grupate în preajma solstițiului de iarnă (20 decembrie - 7 ianuarie), poartă numele generic de sărbători de iarnă. Perioada este deschisă și închisă de sărbători prefăcute de ajunuri, atât Crăciunul, cât și Boboteaza, și intersectate la mijloc de noaptea Anului Nou. Principalele sărbători ale ciclului de iarnă - Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza - au funcționat de-a lungul vremii ca momente independente de înnoire a timpului și de început de an. Românii folosesc, pe lângă calendarul oficial, recunoscut de stat și Biserică, un calendar neoficial - calendarul popular - creat de popor și transmis folcloric. Spre deosebire de calendarul bisericesc oficial și de calendarul civil, care constituie un simplu tabel al zilelor grupate pe săptămâni și luni, calendarul popular indica timpul optim pentru arat și semănat, pentru pețit și logodit, pentru moștenirea strămoșilor sau aflarea ursitei etc. Sărbătorile și obiceiurile populare, care au loc în decurs de o zi sau de mai multe zile, diurne sau nocturne, cu data fixă sau mobilă, dedicate divinităților calendaristice, oamenilor, animalelor, păsărilor, plantelor, fenomenelor terestre și cosmice sunt cunoscute și respectate, în unele zone etnografice, până astăzi. Unele au preluat numele sfinților creștini, altele nu au nici o legătură cu creștinismul sau sunt pe cale de a fi asimilate, precum Crăciunul, de creștinismul carpatic. Divinități moștenite de la substratul autohton, trac și geto-dac, cele împrumutate și asimilate de la greco-romani și popoarele orientale, cât și creațiile mitice strămoșești și românești alcătuiesc un original panteon.

Satul românesc mustește de obiceiuri și tradiții, de la obiceiuri legate de munca la câmp și până la cele legate de evenimente precum nașterea, înmormântarea ori căsătoria. Nici când, parcă, nu e mai bogat în obiceiuri ca și în perioada sărbătorilor de iarnă. Iar Maramureșul este, cu atât mai mult, locul unde tradițiile și obiceiurile s-au păstrat de-a lungul istoriei. Așa se face ca aici încă se mai merge la colindat de Crăciun, în vreme ce în orașe acest obicei a căpătat o cu totul altă conotație și a fost transformat în prilej de vizite la prieteni.

La români sărbătorile de iarnă, în special Crăciunul, sunt sărbătorile de suflet. Amintirea copilăriei ce ne revine puternic în suflet și în minte, zăpezile bogate și prevestitoare de rod îmbelșugat, colindele și clinchetele de clopoței, mirosul proaspăt de brad dar și de cozonaci, nerăbdarea așteptării

darurilor sub pomul de iarnă toate creează în sânul familiei o atmosferă de liniște și iubire. Decembrie este luna cadourilor și a sărbătorilor de iarnă (Sfântul Nicolae, Crăciunul, Anul Nou) și poate unul dintre cele mai așteptate momente ale anului mai ales pentru cei mici care ard de nerăbdare să vadă ce primesc de la Moș Nicolae în ghetuțele pregătite de cu seară.

De la Sfântul Nicolae până la Sfântul Ion românii se simt în sărbători. Cel mai important este Crăciunul considerat ca sărbătoarea nașterii Domnului nostru Iisus Hristos. Oamenii au adaptat-o creând tradiții și obiceiuri conform culturi lor specifice. Acest obicei din seara Sfântului Nicolae a luat naștere la oraș și s-a răspândit și în mediul rural. Fiecare trăiește din plin sărbătorile, însă nu toată lumea cunoaște adevăratele istorii și semnificații ale datinilor de iarnă. Pentru a aprecia mai mult tradițiile, vă oferim o mică istorie a Moșului Nicolae.

Pe 6 decembrie, este ziua Sfântului Nicolae iar, după tradiția populară, aceasta este prima zi de iarnă. Credincios, Sfântul Nicolae este făptuitor de minuni și martir pentru credința în Iisus. La romani, Sfântul Nicolae este închipuit ca un moș cu barba albă care poate aduce ninsoarea scuturându-și bărbia. Datorită tradiției occidentale, Moș Nicolae este și cel care face cadouri celor mici. În seara din Ajun (5 decembrie), părinții pun în încălțăminte copiilor, pe care aceștia și-o pregătesc cu mare grijă, multe dulciuri și, uneori, jucării. În unele locuri există și obiceiul de a pune alături de cadouri și o nuielușă care ar trebui să îi cumințească, măcar în principiu, pe copii care nu s-au purtat bine în timpul anului. „Copii cuminți primesc dulciuri și jucării iar cei obraznici nuielușe” așa auzeam în copilărie de la părinții noștri. Acum, la vremea maturității, ne amintim cu bucurie de acele seri minunate când ne pregăteam cizmulițele și așteptam cu nerăbdare să vină Moș Nicolae să ne lase în cizmulițe dulciuri și jucării. Sfântul Nicolae moștenește la moartea ambilor părinți, toată averea familiei pe care se hotărăște să o folosească în scopuri umanitare, ajutându-i pe cei săraci. El este cunoscut ca protector al copiilor mici, al călătorilor, al comercianților, al celor acuzați pe nedrept, al fetelor nemăritate și mireselor. Legenda istoriei lui Moș Nicolae vorbește despre un nobil sărac care avea 3 fete pe care nu le putea mărita din cauza situației financiare precare. Se spune că Nicolae de Mira, înainte de a deveni Sfânt, a decis să-l ajute pe acest nobil lăsând câte un săculeț cu aur la ușa casei acestuia de fiecare dată când una dintre cele trei fete a ajuns la vârsta măritişului. Vrând să știe cine îi face aceste cadouri, nobilul a urmărit la cea de-a treia fată ușa casei. Povestea spune că Nicolae s-a urcat pe acoperiș și a dat drumul săculețului prin hornul casei în niște șosete puse la uscat. Astfel s-a născut ideea ciorapilor atârnați la gura sobelor și a șemineurilor în care se primeau cadourile.

Crăciunul mai este numit și sărbătoarea familiei, este sărbătoarea când toți se reunesc: părinți, copiii, nepoți își fac daruri, se bucură de momentele și atmosfera din jurul mesei, cu credință ca prin cinstirea cum se cuvine a sărbătorii vom avea un an mai bun și mai bogat. La sate sunt

păstrate mai bine tradițiile și obiceiurile specifice acestei sărbători. Repertoriul tradițional al obiceiurilor și tradițiilor românești cuprinde pe lângă colindele propriu-zise - cântece de stea, vicleimul, plugușorul, sorcova, jocuri cu măști și o seamă de datini, practici, superstiții, ziceri, sfaturi cu originea în credințe și mituri străvechi sau creștine. Dintre acestea, care exprimă înțelepciunea populară, realul sau fantasticul, esențe ale bogăției noastre spirituale. Pe 20 decembrie în calendarul ortodox se sărbătorește ziua Sfântului Ignat. În aceasta zi datina rânduiește să fie tăiat porcul de Crăciun. Pentru că țaranii cred că un porc neînjunghiat în această zi nu se mai îngrașă pentru că își visează cuțitul. Nerespectarea acestui obicei poate provoca, după unii, incidente neplăcute. În mod evident, și acest obicei păstrează elemente de ritual păgân (în Egiptul Antic și în Grecia Antică porcul era sacrificat în cinstea unor zeități). În Rona în Ajunul Crăciunului se punea pe masă sub fătoaie un braț de otavă și un țipoai adică o pâine împletită și legau picioarele mesei cu un lanț să lege Crăciunul și anul următor să fie îmbelșugat. Masa rămânea așa până la Anul Nou și în dimineața de Anul Nou capul familiei lua otava și pâinea și o împărțea vitelor, un ritual menit să aducă rodnicie în anul care urmează.

În Dicționarul onomastic românesc Crăciun este un substantiv personificat în folclor ca Moș Crăciun. Romulus Vulcănescu prezintă legenda personajului „Mitul arhaic al unui cioban – zeu - moș este transfigurat în mitul unui cioban demonic care refuză s-o primească pe Fecioara Maria să nască în staulul lui. Soția lui Crăciun [în studiul lui Pericle Papahagi] o primește în ascuns și moșește pe Isus, fapta pentru care Crăciun îi taie mâinile dar Fecioara Maria i le lipește la loc. Semnificația sărbătorilor actuale de Crăciun este specifică geto-dacilor. În aceeași zi se celebrau Saturnaliile romane iar după trei secole de la apariția creștinismului, a început să se serbeze nașterea lui Isus.

Colindele

Începând cu noaptea de 24 spre 25 Decembrie, de la lăsatul serii până la miezul nopții ulițele satelor răsunau de glasul micilor colindători. Cu traista după gât, cu bâta în mână și căciula pe urechi, colindătorii merg din casă-n casă și strigă la ferestrele luminate: „Slobod a colinda?”. Dacă din casa se răspunde „Slobod!” copii colindă o colindă la urmă adăugând o urare „Să si gazdă veselos/ C-ai ajuns Crăciun frumos/ Și găzdoaia veseloașă/ C-o ajuns o zi frumoasă”, iar cei din casă le deschid ușa spre a le împărți colindătorilor colăcei, mere sau nuci.

După terminarea slujbei de Lite de la biserică tinerii se adună perechi în grupuri de fete și băieți și pornesc însoțiți de muzicanți tocmiți dinainte de feciori. La casele fiecăruia colindele erau urmate de o urare de belșug și noroc la fată sau fecior ce era în casa respectiva.

Sub numele de colind și colindat trebuie să înțelegem vechiul obicei

pe care-l întâlnim în sărbătorile sus menționate când copiii, ca și flăcăii satelor, merg din casă în casă, cântând cântece pentru a ura sănătate și fericire gazdelor ce-i ascultă, de la care primeau daruri în bani sau în natură:

nuci, covrigi, mere, colaci, etc. Colindele sunt de două feluri: religioase și laice. Cele religioase au origine literară, iar subiectele lor se referă de cele mai multe ori la Isus. Colindele profane (sau lumești) au un caracter liric și sunt bazate pe unele mituri cum ar fi mitul cerbului.

Colindatul cu motive religioase, deși de origine bisericească, e totuși format tot după modelul colindatului de tip păgân: având de fapt origine comună cu acesta. Astfel întâlnim colinde cu teme biblice, de exemplu: *La săvârșatu lumni* „De tri luni de când zinim,/Din ce lumea s-o-nceput,/ Din Adam stramoșu nost/Și cu Eva isdănit/ Laolaltă i-o tâlnit/ Și de mână i-o luat/ Și-n sfântu rai i-o băgat./ Dumnezeu le-o poroncit/ Din tăți pomii să mănânce/ Numa din cel înflorit/ Nu mănânce că-i oprit./ Da șarpele veninos/ Aplecă o creanga-n jos/ Și lua un măr frumos:/ Num-o dată o mușcat/ Și lu Eva i l-o dat./ Eva odat-o mușcat/ Și lu Adam i l-o dat./ Dumnezeu s-o supărat/ Și la Adam i-o strigat:/ Vezi Adame ce-ai făcut/ De sfântu rai te-ai pierdut;/ Vezi Adame ce-ai lucrat/ Din sfantu rai te-ai scăpat./ Las, Adame, jos îi mere/ Și-i lucra cu pământu/ Toma ca păcătosu./ Lasă, Eva, jos i mere/ Și-i naște prunci cu durere,/ Și-i lucra cu cânepa/ Toma ca păcătoasa!”

Pentru colindele religioase de nuanță creștină putem socoti că făuritorii sunt preoții, călugării și cântăreții bisericești, dascălii și diecii, fiindcă ei erau cunoscători ai Evangheliilor și ai Vieților Sfinților. Cât privește pe cele profane, ca autori definim pe anonimii creatori talentați care au făurit poezia populară. Peste aceasta creație inițială s-a suprapus prelucrarea veac de veac și an de an în obiceiurile și datinile strămoșești, la marile sărbători de iarnă.

Cântecele despre stea provin din surse diferite: unele din literatura bizantină ortodoxă, altele din literatura latină medievală a Bisericii Catolice, câteva din literatura de nuanță calvină și multe din ele, chiar din tradițiile locale. Micul cor al stelarilor, care intra în casă în zilele Crăciunului, cânta versuri religioase despre nașterea lui Isus: „Steaua sus răsare”, „În orașul Vitleem”, „La nunta ce s-a întâmplat”, „Trei crai de la răsărit”.

În Ajunul Crăciunului nu e bine să bați copii c-o să fie bătuți tot anul.

Cu o săptămână înainte de Crăciun, în localitatea Rona, la ora actuală, încep pregătirile pentru colindat, culminând în cele două zile anterioare sărbătorii, când se pregătesc mâncărurile specifice de Crăciun. În special pentru ziua de Ajun sunt hribele.

Femeile împodobesc interioarele locuințelor: masa cu față brodată, fețe de perne ornamentate, pe pereți se pun șterguri și blide ornamentate, crengi de brad, brebenoc.

Se crede că la miezul nopții, înspre Crăciun, apa se prefăce în vin,

iar dobitoacele vorbesc.

La cele trei sărbători mari - Crăciun, Paște și Rusalii - să te speli cu apă în care au fost puși bani de argint și vei fi bănos. Nu e bine ca în Ajunul Crăciunului să fie pus pe masă mai întâi rachiul, pentru că nu el are întâietate în această seară, ci bucatele.

Viflaimul este datina prin care tinerii reprezintă la Crăciun nașterea lui Iisus Hristos, șiretenia lui Irod care a poruncit uciderea pruncilor, pentru a afla Pruncul și adesea înfruntarea necredinței.

Despre cei Trei Crai de la Răsărit sau Magii călători se spune că au venit să se închine lui Iisus, după unii din Arabia, iar după alții din Persia. Tradiția ne arată că ei se numesc: Melchior, Gaspard și Balthazar.

Datina împodobirii bradului de Crăciun pare a fi de obârșie germană, așa cum este și cântecul „O, brad frumos!”. În Germania, această sărbătoare este cunoscută sub numele de Cristbaum. Împodobirea pomului de Crăciun a pătruns din Alsacia în Franța la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum și în Țările de Jos, Spania, Italia, Elveția. Tot pe la sfârșitul secolului al XIX-lea această datină se întâlnește în casele nemților din orașele românești și apoi se răspândește pe cuprinsul țării, odată cu cântecul bradului „O, Tannenbaum!” (O, brad faimos!).

Despre Moș Ajun se spune că a fost baciul aflat în slujba lui Moș Crăciun, stăpânul staulului unde Maica Domnului l-a născut pe Iisus Hristos.

Colinda a dobândit o destinație precisă ca formă de magie benefică, ea marcând rodnicia câmpurilor, sporul animalelor domestice, creșterea copiilor, împlinirea prin căsătorie a tinerilor, pacea și tihna bătrânilor, influențarea, în sens pozitiv, a vieții oamenilor și a naturii.

Vinul era în unele regiuni ale țării și simbol al comuniunii, al unirii a doi tineri. În momentul solemn al căsătoriei li se toarnă vin peste mâinile lor împreunate, simbolizând puterea vieții, trăinicia și fericirea noii familii. „Paharul de aur” este paharul ritual cu care se bea la zile mari, cum este sărbătoarea Crăciunului, din care s-a băut cândva în momente solemne, la botez, la cununie, și care reprezenta un bun al familiei, transmițându-se din generație în generație. La origine are un înțeles magic, proprietăți curative, unele dintre astfel de pahare poartă inscripții cu caracter misterios.

La miezul nopții, de Anul Nou, fetele iau de pe masă colacul ornamentat care se ține pe masă de sărbători, îl țin pe vârful capului, se așează pe tăietor și așteaptă să audă un sunet dintr-o direcție oarecare și din ce parte vine sunetul, în acea parte își va găsi ursitul.

În tinda casei se pune un vas de grâu ca să treacă colindătorii peste el, apoi grâul se da la păsări și la animale, „să fie cu spor ca și colindătorii”.

În Ajunul Anului Nou, feciorii care merg la colindat schimbă porțile unor săteni care s-au certat în cursul anului, determinându-i astfel să vorbească și să se împace.

În ziua de Crăciun nu se scoate gunoiul afară decât a doua zi, deoarece dacă-l arunci „îți arunci norocul!”. În dimineața de Crăciun e bine

să ne spălăm cu apă curată, luată dintr-un izvor sau fântână în care punem o monedă de argint, pentru ca tot anul să fim curați ca argintul și feriți de boli. În Rona, de Crăciun lumina nu se stinge toată noaptea, căci cine stinge lumina nu-l primește pe Iisus să se nască.

Sărbătoarea e plină de obiceiuri frumoase, încărcate de semnificații pe care oamenii din toate părțile vin să le admire, pentru a se bucura de un Crăciun pur românesc.

Maramureșul mai păstrează încă vii multe dintre tradițiile și obiceiurile care se practică de sărbătorile de iarnă. Pe lângă celebrul obicei al colindatului, umblatul cu Vișlaimul sau cu steaua, în unele zone ale județului rămân încă tradiții nealterate.

Maramureșul înglobează toată viața rurală, neschimbată, obiceiurile țăranului român și modul lor de viață. Orice trecător, musafir sau turist ce poposește prin zonă are oportunitatea de a face un pas înapoi în timp și de a fi martorul unei vieți simple, trudite, în natura acestui meleag.

Prof. dr. Lozbă Raluca
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetul Marmăției

Studiile legate de folclorul maramureșean au evidențiat, atât pentru noi, cei născuți în această zonă, cât și pentru cei ce ne vizitează și cercetează ținutul, bogăția creațiilor populare, a obiceiurilor și tradițiilor, a mitologiei, marcate de profunzimea istoriei, unitatea de limbă și cultură românească, fără multe influențe.

Analizând bogata literatură de specialitate despre Maramureșul istoric, s-a constatat că au apărut de-a lungul timpului studii valoroase care consemnează și analizează o mare parte a producțiilor literare. Zona cercetată s-a dovedit conservatoare, păstrând până nu demult aspectul arhaic și pitoresc al caselor de lemn, al porților monumentale, portul, meșteșugurile specifice, tradițiile și obiceiurile, dar mai ales folclorul literar și muzical. Acest lucru a determinat mulți cercetători români și străini să studieze viața spirituală a oamenilor din aceste locuri, publicând ulterior studii de mare însemnătate pentru cunoașterea culturii din zona estică a Europei.

Intrarea României în Europa a însemnat modernizare în spațiul satului, dar și uniformizare, prin acceptarea cu ușurință a unor forme care au diminuat rolul tradiției. Este interesant de constatat că ciuda acestor influențe, în Maramureș s-a conservat mai puternic decât în alte zone creația populară sub toate formele ei, și prin tot ce se poate vedea și auzi constatăm că există folclor literar, muzical și coregrafic autentic prin care oamenii își exprimă original gândurile și aspirațiile. Satul tradițional se transformă și puține lucruri amintesc de ceea ce a însemnat civilizația lemnului în Maramureș. Totuși, folclor se creează de românii din zonă, dar și de cei plecați la muncă în străinătate precum și de românii din dreapta Tisei. Se păstrează o bună parte din folclorul literar vechi, chiar dacă ritualurile și-au pierdut caracterul de sacralizare și s-au îndepărtat de ceea ce au fost la început prin ruperea unor verigi-simbol. Inovația se evidențiază mai mult în teme și motive, formă și lexic.

Maramureșul istoric, ca zonă folclorică bine determinată și individualizată, oferă în prezent un material folcloric viu, care poate și trebuie cercetat de toți cei care sunt interesați de creația populară, capabilă să se regenereze în ciuda unor influențe uneori distructive.

Maramureșul a dat cercetării folclorului personalități remarcabile: Mihai Pop, Dumitru Pop, Mihai Dăncuș, Petre Lenghel Izanu, Pamfil Bilțiu, Parasca Făt. Sunt deosebit de importante și contribuțiile profesorilor de limba și literatura română, majoritatea foști studenți ai profesorului Mihai

Pop și ai profesorului Dumitru Pop. Aceștia au realizat culegeri mai riguroase, utilizând metode moderne de investigare a performerilor.

Există și acum numeroase colecții particulare, care au fost puțin studiate: manuscrise, scrisori în versuri din armată, caiete de versuri, povești, descântece, fotografii-document. Unele creații, cum sunt cântecele de cătanie și război au încetat să mai circule, deși pe arii restrânse se regăsesc fragmentar motive, multe din ele înzestrate cu virtuozitate expresivă. Ele au fost bine reprezentate în lirica maramureșeană până la sfârșitul secolului trecut. Tot pe cale de dispariție este și folclorul mineresc, cam din aceeași perioadă care a marcat desființarea serviciului militar obligatoriu, dar și reducerea drastică a mineritului în zonă (Borșa, Cavnic, Baia Sprie). De asemenea, folclorul copiilor este pe cale de dispariție, datorită influenței pe care o au jocurile pe calculator.

Arhivele de folclor care conțin material din Maramureș sunt mai multe în țară, cea mai bogată fiind Arhiva de Folclor din Cluj, care conține răspunsurile la chestionarele lui Ion Mușea. Din câte suntem informați, au răspuns corespondenți din Maramureș dar și din Zona Chioar și Codru. După publicarea *Corpusului folclorului maramureșean* de către Ion Cuceu și Constantin Corniță, au rămas în Arhivă numeroase alte materiale, unele provenind din colecții particulare, precum cea a lui Viorel Rogoz – cea mai bogată, Ion Chiș Șter. S-au inventariat un număr foarte mare de piese (aprox. 1500), multe de o valoare literară deosebită.

La Muzeul Etnografic al Transilvaniei există o arhivă constituită din răspunsurile dascălilor maramureșeni la chestionarele trimise prin această instituție. De asemenea, a mai lansat chestionare folcloristul Romulus Vuia la care au răspuns corespondenți din jurul Băii Mari. Apoi există arhiva Facultății de Litere, fosta Facultate de Filologie, unde studenții au adus materiale pe care le-au predat lui Ion Șeuleanu și Dumitru Pop. Dintre maramureșeni au adus materiale folclorice Pamfil Bîlțiu, Aurel Șanta, Florica Gârbea - președinta cercului de folclor studentesc de la Universitatea din Cluj etc.

La București, pe lângă Institutul de Folclor mai există o Arhivă Națională de Folclor unde se păstrează materiale culese de Constantin Brăiloiu, Ovidiu Bârlea și Sanda Golopenția în satele de dincoace de Gutâi, în special basme, unele fiind publicate în antologia în trei volume îngrijită de Ovidiu Bârlea. Au mai publicat legende, povestiri și snoave, specii ale prozei populare, din materialul existent în această arhivă.

Există o colecție la Universitatea de Nord Baia Mare, alcătuită cu studenții dar și individual de profesorul Ion Chiș Șter, cuprinzând creații din zona Chioar. El a și publicat o monografie despre această zonă. A adunat un material foarte bogat, care a fost transcris pe cataloage de benzi și conține cam toate genurile și speciile din Chioar, inclusiv colinde religioase.

Muzeul Maramureșului din Sighet cuprinde o arhivă mare, după cum menționează directorul acestei instituții, prof.dr. Mihai Dăncuș,

manuscrise, care așteaptă să fie valorificate, urmând să intre în circuitul științific. În această arhivă au intrat manuscrisele lui Gh. Dăncuș, cu câteva mii de producțiuni folclorice, adunate din Maramureș, în special din satul Ieud, dar și din alte localități. Există, de asemenea, o parte din arhiva lui Petre Lenghel Izanu, manuscrise și volume constituite și care urmează să fie publicate după o revizuire actuală; manuscrise ale învățătorului Vasile Anania legate de obiceiuri și tradiții din Maramureș; caiete de folclor adunate prin elevi sau studenți. Cel mai vechi este un manuscris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea care a aparținut preotului Ioan Coman, păstrat integral, peste 700 de pagini.

Din colecțiile de folclor este valoroasă cea a lui Petre Lenghel Izanu, foarte bogată care a rămas la familie, apoi colecția lui Titus Bîlțiu Dăncuș – incompletă, din care s-a publicat proza – *Povești și povestiri*, al doilea volum fiind în curs de apariție. Cuprinde colinde, poezia obiceiurilor, descântece, versuri funebre adunate de la dieci foarte înzestrați. A fost un folclorist foarte bine orientat pe teren, în sensul că a cules texte legate de magie, de mitologie populară domenii mai puțin cercetate, a cules multe legende, mai ales cu Fata Pădurii, a cules bocete foarte interesante, descrieri de obiceiuri, mai ales cele legate de viața de familie-naștere, nuntă etc. Deoarece a lucrat fără chestionare, obiceiurile nu sunt prezentate foarte amănunțit dar sunt valoroase prin faptul că a cules într-o perioadă când folclorul se definea prin autenticitate. Foarte interesante sunt informațiile legate de ciclul celor 12 zile, Crăciun, Anul Nou care s-a păstrat ca sărbătoare laică, Bobotează; obiceiuri de Paști – cu elemente precreștine. A adunat balade interesante, printre ele câteva variante despre Pinteia, balade nuvelistice, de familie care circulă în tot spațiul nord-transilvănean, colinde, descântece, bocete pe care le clasifică după categoriile de vârstă.

Colecția Pamfil Bîlțiu este cea mai bogată, cea mai mare parte a fost valorificată prin lucrările care s-au publicat, cealaltă parte se află în arhiva de familie. Probabil că nu va putea fi publicată toată, deoarece este vastă și cuprinde materiale din domenii care n-au fost cercetate până acum, printre care cele legate de magie, mitologie populară, proză, credințe și superstiții care „mișună în Maramureș” (Tache Papahagi), altele legate de activitățile gospodărești ale omului: aratul, semănatul, săpatul, pusul în grădină, pusul cloștelor. Sunt lucruri deosebit de interesante prin care ni se dovedește că universul de gândire al țăranului maramureșean era foarte bogat iar credințele erau un fel de religie, el le respecta, credea în ele și le respectă până astăzi. O serie de informații sunt legate de riturile de construcție de asemenea puțin cercetate, de obiceiurile tradiționale, mai puțin cercetate mai ales în zona Lăpușului unde sunt obiceiuri ce diferă de cele din alte zone: Armindenul, Boboteaza cu multe rituri vechi, nașterea cu botezul la lună, stele, copac. Pamfil Bîlțiu a fost și rămâne un neobosit cercetător pe teren, investigând mai ales Maramureșul Istoric.

Unul dintre manuscrisele importante aparține profesorului Ion Vancea, *Monografia folclorică a informatoarei Ileana Vancea din satul Nănești*. Este o lucrare într-un fel unică, deoarece monografia asupra unor performeri nu s-au mai realizat până atunci. În „Introducere” autorul vorbește despre istoricul satului, un sat vechi și foarte interesant, unde a existat un cult al mătrăgunei, apoi face apoi o biografie a informatoarei, care este tratată în raport cu istoria zbuciumată a satului și cu viața grea a sătenilor. Era considerată „cea mai loatră” femeie din zonă; știa să facă multe farmece și vrăji, să „desfacă” vrăjile altora, venind să o caute nu numai cei din împrejurimi ci și din părțile lăpușene sau chiorene. În „meșterit” a fost întrecută doar de Ileana Tășcan, mai în vârstă decât ea, informatoare a lui Tache Papahagi. Repertoriul ei cuprinde peste 1500 de piese dar autorul redă doar o parte din acest tezaur patrimonial, aici fiind reproduse doar creațiile în versuri, cele în proză urmând să fie publicate cu altă ocazie. Lirica este foarte interesantă, iar vrăjile și descântecele sunt încă practicate în toată zona Văii Izei.

În timpul activității sale didactice în satele maramureșene, învățătorul Vasile Ananie a alcătuit o culegere de „jocuri și jucării” de copii. Autorul are meritul de a fi descris un număr de peste 150 de jocuri pe care le înserează în volumul său, așa cum au fost ele descrise de performeri. Culegerea sa, fără a urma criteriile științifice, nu are materialul clasificat tematic și nici performerii și datele privind identitatea pieselor nu sunt trecute la sfârșitul producțiilor. Ele ne pun însă în lumină bogăția și varietatea jocurilor de copii puțin cercetate în acest spațiu de peste Gutâi, practicate în urmă cu 70 de ani.

O colecție deosebit de valoroasă este cea a lui Constantin Calogherato din Sighet, rămasă în mare parte în manuscris. Autorul, fost student al profesorului Dumitru Pop, a investigat obiceiurile specifice zonei, precum Tânjaua de pe Mara, Focul viu, Cojina dar și domeniul folcloric mai puțin cercetate precum folclorul mineresc din zona Căvnic.

Folclorul românilor de peste Tisa se află înmagazinat la Arhiva din Chișinău. Ea cuprinde un material foarte interesant care parțial a fost publicat în cele două culegeri *Folclor din Maramureș* și *Cât-îi Maramureșu*, materialul fiind adunat de folcloriști foarte activi, bine orientați și pregătiți, pasionați. Au elaborat și unele studii despre folclorul Maramureșului și au explorat și au mai salvat ce s-a putut din folclorul românesc de dincolo de Tisa. Localitățile românești numără peste 30.000 de locuitori și au conservat în mod remarcabil tradițiile, obiceiurile și creațiile literare lirice și epice, mitologia populară, dovedind unitatea românilor de pe cele două maluri ale Tisei.

Mai există material necercetat suficient la Centrul de Creație din Baia Mare, dar o colecție mai bogată de legende și obiceiuri are profesoara Parasca Făt de la Desești, absolventă a Facultății de Litere din București, cu o lucrare de stat susținută la profesorul Mihai Pop despre legende din

Maramureș. Lucrarea a fost apreciată de marele folclorist, care i-a recomandat să nu abandoneze această plăcută îndeletnicire, ci să străbată satele maramureșene în căutarea unor creații care au scăpat cercetătorilor dinaintea sa, ori poate să descopere anumite variante care prin valoarea lor artistică nu pot fi trecute cu vederea. Astfel, Parasca Făt, urmând indicațiile mentorului său, a străbătut toate văile maramureșene, adunând în special proză populară, cu deosebire legende și credințe pe care le-a considerat mai importante decât lirica, atent studiată de cercetătorii din toate timpurile.

În urma culegerilor efectuate a apărut o culegere de descântece de o frumusețe extraordinară. Textele nu au fost culese doar de pe valea Marei, ci din tot spațiul Maramureșului istoric (Valea Izei, Săpânța, chiar Valea Someșului) iar informatorii aveau vârste diferite, de la cei foarte bătrâni până la tineri. A fost preocupată atât de legendele despre Fata Pădurii și Omul Noptii, de magia populară dar și de cultul morților, având pregătite câteva cărți pentru publicare pe aceste teme.

Toate aceste materiale prezentate succint în aceste pagini evidențiază necesitatea de a se crea o arhivă de folclor, la Sighet sau la Baia Mare, în care să se reunească, să se cerceteze și să se clasifice întregul fond folcloric adunat de-a lungul vremurilor din zonă. Numai în acest fel se poate urmări evoluția folclorului și a tradițiilor supuse permanent rapidelor schimbări socio-economice și culturale.

Considerăm că informațiile și constatările făcute vor reuși să convingă instituțiile de cultură și cercetare, forurile competente, de necesitatea păstrării și conservării patrimoniului. Se pot realiza acțiuni de protejare a folclorului prin atitudini ferme împotriva tendințelor de profanare a tot ce este autentic și românesc, printr-o mai bună gestionare în media a valorilor. Folclorul va continua să re-creeze, izvorul său nu va seca, însă e interesant de prevăzut cum vor fi oglindite valorile morale și estetice în cadrul schimbărilor survenite. Muzeul din Sighet, prin reviste, festivaluri, sesiuni de comunicări a devenit un centru cultural în care se desfășoară acțiuni importante, prin care Maramureșul istoric este cunoscut și cercetat atât în țară, cât și în străinătate.

Maramureșul – o ladă de zestre cu obiceiuri și tradiții populare aparte

Prof. inv. preșc. Mirza Angelica Luminița
Grădinița cu Program Prelungit Nr. 9
Sighetu Marmăției

Despre Maramureș nu poți să vorbești decât dacă l-ai străbătut la pas. Abia atunci poți să vorbești despre simplitatea vieții de aici, o autentică întoarcere în timp păstrată cu sfințenie până în zilele noastre.

Ceva unic, o așezare din nordul României și din inima Europei care se încăpățânează parcă să nu-și uite trecutul, cultura, obiceiurile și tradițiile, modul de viață al țăranului din frumoasele sate de pe Valea Izei de la Vadu Izei în sus, de pe Valea Marei până sub poalele Gutâului și dincolo de el, Valea Cosăului, Valea Vișeuului și împrejurimile Tisei.

Se spune că nu s-a schimbat nimic sau aproape nimic până în zilele noastre, o spun cei care cunosc bine Maramureșul Istoric. Valorile culturale și morale au fost transmise de la strămoșii noștri și până în prezent intacte și neatinse.

De-a lungul vremurilor, mândria de a fii Maramureșean s-a exprimat cum nu se poate mai bine prin autenticele tradiții, obiceiuri și meșteșuguri.

Moroșenii știu și ce-i munca dar și ce-i voia bună. El își pune pecetea pe fiecare unealtă și podoabă făurită manual în propria-i gospodărie de la țară. Bărbații și-au exprimat frumosul și totodată necesitatea prin sculptatul în lemn atât a meșteșugirii frumoaselor case de lemn, porți maramureșene, fântâni, care, biserici și mănăstiri, cruci cât și a micilor obiecte de care este nedespărțit: lingura de lemn, covata, războiul de țesut, vârtelnița, etc.

Tot din mâinile lor s-au însuflețit din apă și pământ – lutul, care a dat viața farfuriilor țărănești, vaselor, ulcioarelor, pictate ulterior cu modele specifice din zona noastră.

Femeile s-au întrecut în îmbrăcarea caselor cu țoluri, cergi, covoare, ștergători, perne cu motive maramureșene, unicele trăisti, fața de masă vopsite în culori naturale din flori, frunze, rădăcini și scoarță de copac.

Hărnicia și măiestria maramureșencelor reiese din confecționarea costumelor populare, țesute manual, cu o cromatică perfect integrată în zona noastră folclorică și purtată cu mândrie de familiile de moroșeni atât în zilele de lucru cât și în zilele de sărbătoare.

Și asta nu e tot. Dacă cineva vizitează obiectivele turistice ale Maramureșului istoric, casa unui maramureșean, nu poate să nu observe ospitalitatea și bunătatea lui. Acesta va povesti de toate, va fii întâmpinat cu un pahar de horincă și cu mâncare tradițională, fie o mămăligă cu brânză, sarmale, fie cu pâine la cuptor și ademenitoarele preparate din carne sau specialități ciobănești ca și balmoșul.

Maramureșul se metamorfozează pe parcursul succedării celor patru anotimpuri, cunoscând diferite fețe, creând niște peisaje de vis pe care după ce le-ai vizitat îți dorești să revii cu prima ocazie. Obiectivele turistice înnobilează aceste locuri mirifice și îți aduc pacea și liniștea în suflet. Mănăstirea Bârsana, Cimitirul vesel din Săpânța, Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Mocănița de pe Valea Vaserului – Vișeu de Sus, Muzeul de Etnografie și Muzeul de Istorie și Arheologie din Sighetu Marmăției, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței și Cimitirul Săracilor din Sighetu Marmăției, etc. sunt numai câteva dintre obiectivele turistice de importanță majoră care ne reprezintă cu cinste.

Dar ce poate fii mai frumos ca moroșanul însuși perpetuându-se de-a lungul vremii în acest leagăn de cultură și civilizație însuflețindu-și propriile obiceiuri și tradiții transmise prin viu grai din generație în generație. El are umor, are credință, ține sărbătorile de peste an, dintre care cele mai importante sunt Crăciunul și Pastele, pe care după posturi lungi le sărbătorește în mare tăină.

Unul dintre cele mai frumoase obiceiuri de pe la noi este și colindatul. Se spune din moși strămoși, că de Crăciun nu se stinge lumina noaptea și nici o casă nu rămâne necolindată.

Obiceiul colindatului însoțește sărbătorile de iarnă, întregul Maramureș colindă de Crăciun, Anul Nou, Bobotează și Sântion, sărbători care încep cu sărbătoarea nașterii Mântuitorului. Totul răsună de colinde creștine dar pot fi auzite și unele colinde păstorești sau colinda cerbului. Un motiv des întâlnit în colinde este cel al florilor de mar (flori dalbe, flori de măr), cum ar fi colindele culese și interpretate de inegalabilului ȘTEFAN HRUSCĂ.

Colindele sunt de doua feluri: religioase și laice. Colindele pot fi însoțite uneori de acompaniamentul unor instrumente populare: doba, zongora și cetera. Este un ritual compus din texte ceremoniale, dansuri și gesturi.

Costumați în straie populare, cei mici se pregătesc de până în ajun, își aleg repertoriul, colinzi scurte care vestesc sărbătoarea nașterii Mântuitorului, urează belșug prin versuri pline de haz, primind ulterior darurile cuvenite (mere, nuci, covrigi, colaci, bani) etc. Copiii se grupează câte 5-6, fie ca grad de rudenie, relații de prietenie, vecini, fie grup numai de fete sau numai de băieți, interpretând colinde cu conținut religios: *Trei crai de la răsărit, Trei păstori, Vi flaime*.

Coborât-o coborât:

Coborât-o, coborât

Domnu Iisus pă pământ,

Să vadă la fiecare...

Fetele, feciorii sau cei căsătoriți se colindă în grup unii pe alții: *O ce veste minunată, Deschide ușa creștine*, colinde creștine care stabilesc o relație între mit și realitate. Bătrânii colindă colinde străvechi care se referă la momentul judecății de apoi.

Cată-n sus și cată-n jos,

Cată-n jos pă lângă mare

În dreptu Sfântului Soare,

Sfântu Soare când răsare

Mandra lumânare-și are...

La terminarea colindei, grupul de copii, grupul de colindători încheie cu urarea *Rămâneți gazdă-n casă cu pace și sănătate!*, iar gazda răspunde cu *Haidați în casă!* În noaptea sfântă de Crăciun tot Maramureșul răsună de glasurile colindătorilor până dimineața, dând acestei sărbători o magie aparte.

S-ajungeți multe sfinte seri

Ca sara din ia sară

Și ca ziua de mâni!

O alta datină strămoșească este Vi flaimul. Acesta este un teatru popular inspirat din textele biblice, introdus în Transilvania de sași, apoi

extins rapid în majoritatea satelor, devenind unul din obiceiurile cele mai des întâlnite de sărbători. Acesta se desfășoară atât în fața credincioșilor adunați la biserică cât și la familiile care invită Viflaimul.

Dracii, moartea și irozii (costumați cu haine împodobite cu hârtie colorată, ghemotoace de lână, blănuri, tălângi legate de ei) străbat drumurile suprapunând teatrul popular peste urmele colindatului cu măști și ale altor obiceiuri prebiblice. Fiecare participant se costumează în funcție de rolul pe care îl va avea de jucat, iar sceneta reușește să atragă foarte multă admirație din partea publicului care asistă.

Aceasta are rolul de a aduna un număr cât mai mare de participanți din întreaga comunitate. Straietele populare, pasiunea actorilor amatori și atmosfera create sunt parcă desprinse din povești, impresionând orice localnic sau chiar o persoană străină de aceste locuri.

Aceste obiceiuri care înglobează specificul tradițional al regiunii Maramureșului istoric este o adevărată dovadă a continuității culturii tradiționale românești.

Motivația deplasărilor în scop religios. Consumarea Credinței în Maramureș prin prisma pelerinajului

Lector univ. dr. Bogdan Ioan Dan
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

„Biserica în înțelesul ei de comunitate religioasă (înțeleasă) organizată omogen, este un vehicul care transportă religia în spațiu și mai ales în timp”.¹²

„Religia capătă forma socială prin comunitățile ei coerente, adică prin organizarea ecleziastică, deci prin bisericile în care se divide intrinsec însă religia este o stare intimă a conștiinței”.¹³

V. Kernbach

Religia și religiosul îl ispitește pe om oferindu-i o dimensiune psihosocială în care acesta încearcă să se regăsească prin rugăciune, contemplare, meditație sau cunoaștere.

Largi categorii de oameni, care au îmbrățișat o religie sau alta, găsesc în aceasta sprijin moral, motiv de relaxare, de regăsire sau păstrare a propriei intimități.

În funcție de apartenența la o religie sau alta, de cultura spirituală a individului, de limita sau dimpotrivă de orizontul credinței sale, „turistul” (**în acest context omul pătruns de credință**) care practică turismul religios, constant sau accidental, are motivații diverse:

- întâlnirea cu sacrul care are loc în lăcașurile de cult sau în preajma acestora, unde intimitatea individului este mai aproape de divinitate;
- ignorarea în aceste locuri a unor vicii sau stări pe care morala creștină nu le îngăduie;
- senzația de regăsire sau păstrare a propriei intimități;
- ocazia cunoașterii, înțelegerii și explicării motivelor care îndeamnă la împăcarea cu sine și cu cei din jur.

Tuturor acestora li se adaugă dorința de purificare spirituală care duce la dobândirea unei tihne interioare, la vindecarea psihică atunci când este cazul.

Factor important în această motivație este și continuitatea respectării unor obiceiuri transmise peste veacuri din generație în generație.

¹² Victor Kernbach, „Biserica în Involuție”, Editura Politică, 1984, p. 54

¹³ Idem

Maramureș este una dintre zonele României care se deosebește printr-o cultură populară impresionantă și încă vie, materializată în arhitectură populară, port, meșteșuguri tradiționale, numeroase obiceiuri calendaristice și obiceiuri din ciclul vieții. Maramureș înseamnă o largă și prețioasă paletă de bogății naturale ce simulează potențialul de creativitate, înseamnă frumusețea plaiurilor și ospitalitatea gospodăriilor.

Județul Maramureș oferă lumii o bogată și originală spiritualitate. Este inestimabil tezaurul de cultură populară, tradițiile, obiceiurile, folclorul, meșteșugurile, cercetătorii de pretutindeni caracterizând Maramureșul ca o placă turnantă a civilizației populare.

În toate zonele există o rețea de sărbători, de datini folclorice, de târguri ale meșterilor, evidențiindu-se festivalurile datinilor de iarnă de la Sighet și Tg. Lăpuș, „*Sărbătoarea castanelor*” din Baia Mare, precum și sărbătorile dansului și portului popular din Șomcuta Mare, Asuaju de Sus, Mesteacăn, obiceiuri de „*Sânziene*”, și „*Hora la Prislop*” de la Borșa, „*Tânjaua de pe Mara*” din Hoteni, sau „*Armonii de primăvară*” de la Vișeu de Sus. Județul se înscrie în spiritualitatea țării cu aproape 200 de instituții și așezăminte pentru cultură și artă.

Cultura, religia și arta exprimă complexitatea ce are loc în viața spirituală a societății: autonomia, libertatea de creație, protejarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural, ascensiunea spirituală și simțirea românească, primordialitatea valorii, șanse egale la cultură, identitatea națională în circuitul internațional de valori.

I. Definirea noțiunii de turism

În perioada actuală, turismul este de mare importanță atât pe plan național cât și internațional, reprezentând unul dintre cele mai complexe fenomene ale civilizației contemporane nu numai prin proporțiile impresionante ale populației globului care-l practică, dar mai ales prin implicațiile sale. Denumirea de „*turism*” a căpătat în zilele noastre sensuri ce realizează o mare complexitate de situații, de la necesitatea firească de a cunoaște, de a vedea sau de a descoperi, până la cerințele reconfortării fizice sau intelectuale.

Obiectul imediat al oricărei forme de turism îl constituie aspectele mai mult sau mai puțin „*artistice*” ale naturii locurilor, natura cu toate însușirile aerul, pământul, vegetația sau apa. Dar oricât de spectaculoase vor fi asemenea însușiri, ele pot da deplinătate numai în măsura asocierii lor „civilizației”, componentelor realităților sociale, istorice, economice privite ca atare, dar mai ales pe firul metamorfozelor lor în timp și spațiu.¹⁴

¹⁴ William Theobald, *Global Tourism* (1994), Butterworth-Heinemann, p. 201

II. Turismul religios

Se referă la pelerinajele credincioșilor la lăcașurile de cult, considerate sfinte de diferite religii (Lăcașurile de cult din Maramureș pentru credincioșii ortodocși, orașul sfânt Mecca pentru musulmani etc.); pelerinajele de la marile sărbători de cult (Crăciun, Paște etc.), la haramurile mănăstirilor și bisericilor care atrag, în perioadele sărbătorilor religioase tradiționale, un număr mare de pelerini.

Turismul religios reprezintă o formă a turismului cultural, practicat de turiști pe de o parte, în scopul achiziționării de noi cunoștințe, iar pe de altă parte în scopul satisfacerii unor nevoi spirituale.

În cazul turismului religios, patrimoniul turismului îl reprezintă obiectivele cultural-religioase, care din punct de vedere al rangului ecleziasitic și al modului de funcționare sunt divizate în: catedrale, biserici, mănăstiri și schituri, la care se mai adaugă și muzeele din incinta acestora. Importanța lor turistică a crescut în ultimele decenii, pe măsura introducerii acestora în circuitele naționale și internaționale ale cunoașterii.

La fel de importante sunt și manifestările turistice care în acest caz se desfășoară sub forma pelerinajelor. Acestea au loc fie la sărbătorirea hramului unei biserici sau mănăstiri, fie cu ocazia împlinirii unui număr de ani de la edificarea unei mănăstiri, fie datorită aducerii unor moaște sau icoane făcătoare de minuni.

Turismul religios se poate manifesta sub forma turismului de distanță mică, atunci când se limitează frecvent la deplasări scurte cu o durată de câteva ore până la una două zile în zona periurbană și sub forma turismului de distanță mare, care cuprinde activități desfășurate în afara zonei periurbane sau a localității de reședință, în mijloace de transport modern.

Turismul religios prezintă aceleași două forme în ceea ce privește originea turiștilor, poate fi intern sau internațional. Turismul religios se întâlnește mai rar sub forma unui turism organizat, mai ales când este vorba de turiști străini.

Un rol important îl au agențiile de turism care impun anumite programe. Turismul neorganizat este specific turismului religios, oferind turiștilor mai multă libertate în a-și alege singuri traseele și durata excursiei. Ceea ce este de remarcat ca fiind o trăsătură specifică a turismului religios este faptul că în acest caz baza tehnico-materială nu are un rol foarte important și ca atare nu este foarte bine dezvoltată. Ea constă în camerele modeste puse la dispoziție de mănăstiri și mai recent de pensiunile agroturistice, al căror număr și dotare crește din ce în ce mai mult, datorită mediatizării intense a acestor obiective cu atractivitate turistică.

Descrierea menționată în rândurile anterioare, cu privire la turismul religios reprezintă o parte a unui aspect de scanare, de observare la rece asupra anumitor meridiane determinante în înțelegerea rațională a acestei forme de turism.

Pășind în tărâmul sacralității, turismul religios devine pelerinaj, speranță, credință și, mai presus de toate reprezintă o dovadă certă asupra consumării credinței.

În această arie, îmi permit să stabilesc termenul de turism religios între ghilimele:

„Turismul religios” nu ține seama de sezoane, întrucât nu cuprinde activități specifice iernii sau verii.

Pelerinajul are origini antice, când creștinii credincioși se îndreptau în grup spre alte localități considerate sacre. Definiția pelerinajului înseamnă "o călătorie pentru a se uni cu sacrul făcut din motive de devoțiune sau din penitență într-un loc sfânt. Pelerinajul este cu siguranță o formă mult mai simplă și arhaică a turismului modern, mai ales a turismului religios. În realitate, turismul religios înregistrează o creștere pozitivă. Orice perioadă a anului este prielnică pentru a vizita mănăstiri, biserici, reușind să combine cultura și religia.

III. Obiective religioase în județul Maramureș

Una dintre cele mai importante atracții turistice din județul Maramureș este reprezentată de **Bisericile din lemn**, mărturii foarte bine conservate ale arhitecturii ortodoxe cu influențe gotice. Opt dintre aceste biserici au fost incluse în patrimoniul Mondial al UNESCO, în anul 1999. Înguste, înalte, construite din bușteni și având unul sau două turnuri cu acoperiș din șindrilă, lăcașele de cult sunt mărturia talentului artiștilor și meșteșugarilor români.

1. Mănăstirea Sfânta Ana de la Rohia

- situată la circa 900 m de centrul satului Rohia, județul Maramureș, într-un amfiteatru natural protejat de pădure;
- întemeiată în 1923;
- poartă hramul „Adormirea Maicii Domnului”;
- au fost extinse anexele și chiliile și s-a alcătuit un muzeu ce deține o impresionantă colecție de icoane pe lemn și sticlă, a fost înființată o bibliotecă ce conține peste 25.000 de volume;
- cele mai importante volume sunt: Cazania lui Varlaam (în ediția originală din 1643), Noul Testament (1648), Biblia tradusă de Samuil Micu-Klein (1795), o Psaltire din vremea lui Caragea (1817) și Cronica Românilor a lui Gheorghe Șincai (1853);

- la demisolul bisericii se adăpostește Icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni;
- în 1977 s-a construit „casa Poetului”, cu cerdac în stil brâncovenesc;
- locul de reculegere al poetul Ioan Alexandru;
- monahul Nicolae Steinhardt și-a petrecut aici ultimii ani din viață, perioadă în care a redactat cărți care azi fac parte din patrimoniul cultural românesc;

2. Mănăstirea Bârsana

- situată la 22 de km sud-est de municipiul Sighetul Marmăției, la ieșirea din Bârsana, spre podul Slătioarei, județul Maramureș;
- la granița dintre Bârsana, Nănești și Cornești a fost atestată o mănăstire încă în anul 1390; în 1711, se ridică o nouă mănăstire pe Valea Slatinii, amplasamentul fiind apoi modificat în repetate rânduri; reconstrucția mănăstirii în locația actuală datează din 1993;
- este un complex monahal;
- construcțiile complexului, realizate din lemn și piatră, sunt decorate într-un stil numit „neomaramureșean”, în care se împletește stilul tradițional cu inflexiuni de modernism și monumentalitate;
- turnul bisericii are o înălțime de 57 m;
- deține două ateliere, unul de pictură și altul de țesătorie, muzeu de icoane și carte veche.

3. Mănăstirea de la Moisei

- situată în localitatea Moisei, la 13 km sud-est de Vișeu de Sus, 10 km vest de Borșa, pe DN Sighet - Borșa - Prislop - Vatra Dornei (171 km);
- mănăstire de călugări;
- poarta hramul "Adormirea Maicii Domnului";
- ridicată în amintirea fiului lui Moise Coman, monahul Grigore, în 1672;
- actuala biserică de lemn este clădită de Mitropolitul Ardealului, Sfântul Ierarh Sava Brâncovici și sfințită în 1672, când se pun temeliiile vieții mănăstirești ca metoc al mănăstirii Putna;
- deține o colecție de icoane vechi în stil bizantin: icoana Sfântului Nicolae dăruită la 1755, Adormirea Maicii Domnului;
- cărțile vechi confirmă existența legăturilor dintre Țara Românească și Moldova, cu Brașovul;
- arhitectura nu e de tip maramureșean, decorațiile sunt bogate, iconostasul are motive baroce;
- picturile murale sunt vechi, de după 1650, finisate parțial la sfințirea din 1672;
- a fost un centru de pictură înființat de Episcopul Dumitru Pop la începutul secolului al XVII-lea, cu icoane executate în stil postbizantin tradițional și arta renașcentistă.

4. Mănăstirea Săpânța - Peri

- situată în apropierea localității Săpânța, județul Maramureș;
- înființată pe vremea voievozilor Drăgoșești pe locul unei vechi sihăstrie ce purta hramul „Sfântul Arhanghel Mihail”;
- Voievodul Balcu și apoi Drag au dăruit acestei mănăstiri terenuri și bunuri, astfel încât în 1391 este ridicată o biserică din piatră;
- ridicată la rangul de Stavropighie Patriarhală cu jurisdicție peste bisericile din opt ținuturi și timp de 312 ani aici și-a avut sediul Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului;
- reședință a episcopului Iosif Stoica, canonizat de către Sfântul Sinod (1992) cu numele de Sfântul Iosif Mărturisitorul din Maramureș, prăznuit la 24 aprilie;
- aici au fost traduse și copiate în română pentru prima dată Psaltirea, Evanghelia, Legenda duminicii, Codicele Voronețean și Faptele Apostolilor;
- distrusă în 1703 a fost reconstruită între secolele XX - XXI;
- noul lăcaș a fost sfințit la 31 august 2003;
- turnul bisericii măsoară 78 m, fiind apreciat ca cel mai înalt turn de lemn din lume;
- crucile sunt poleite cu 4,5 kg de aur, iar acoperișul este îmbrăcat în 200.000 de bucăți de șindrilă;
- edificiul este inclus în patrimoniul UNESCO.

5. Mănăstirea Breaza din Suci de Sus

- situată în satul Suci de Sus, la 25 km de Târgul Lăpuș și 58 km de Dej;
- biserica de lemn a fost construită între anii 1953-1954, iar primele chilii pentru mănăstire în anul 1958;
- noua biserică a fost construită începând cu anul 1989;
- poartă hramul „Sfânta Treime”;
- a fost distrusă în anul 1960, dar reînființată în 1990;
- în anul 1993 au fost construite anexele gospodărești, iar mănăstirea a fost populată de maici;
- biserica mănăstirii este construită din piatră și cărămidă, compartimentată în altar, naos și un pridvor;
- pictura e realizată în frescă, aparține stilului bizantin și este creație a artistului Spiridon Gau.

6. Mănăstirea Dragomirești

- situată pe teritoriul localității Dragomirești, la 45 km de Sighetul Marmăției;
- ridicată pe locul unei vechi așezări monahale din secolul al XVII-lea;
- poartă hramul „Sfântul Ilie Tevisteianul”, „Adormirea Maicii Domnului”;

- între anii 1926 - 1927 a fost ridicată o nouă biserică;
- biserica nouă a fost distrusă de incendiul din 1949 și refăcută în perioada 1950 - 1954;
- în anul 1959 a fost închisă și redeschisă în anul 1990;
- biserica este nepictată și cu puține elemente de decor;
- cea mai de preț icoană a mănăstirii este cea a Maicii Domnului cu Pruncul, datată în secolul al XVII-lea.

7. Biserica Sfântul Nicolae din Ardușat

- situată în localitatea Ardușat, județul Maramureș;
- construită în anul 1932;
- poartă hramul „Sfântul Nicolae”;
- corul bisericii are 105 ani de activitate și se poate lăuda cu un palmares pe măsura vechimii.

8. Biserica de lemn din Budești - Josani

- situată în localitatea Budești - Josani;
- ridicată în anul 1643;
- poartă hramul „Sfântul Nicolae”;
- este o construcție formidabilă și îndrăzneată pentru acea epocă;
- ridicată pe un plan dreptunghiular și cu o absidă poligonală;
- turnul său este diferit de cel al altor biserici din Maramureș, fiind încercuit de patru turnulețe mai mici; această caracteristică este specifică bisericilor ce se încadrau în stilul gotic occidental;
- interiorul a fost pictat în anul 1762 de către artistul Alexandru Ponehalschi; pictura este realizată în stilul „miniaturilor” și este de o valoare deosebită, dată atât de vechimea ei, cât și de acuratețea realizării;
- este cunoscută pentru faptul că în interiorul ei sunt păstrate cămașa de zale și coiful lui Pinteș Haiducul;
- a fost inclusă pe lista patrimoniului mondial al UNESCO în decembrie 1999.

9. Biserica de lemn din Ieud

- situată în localitatea Ieud;
- este cea mai veche biserică din Maramureș, fiind construită în anul 1364;
- poartă hramul „Nașterea Maicii Domnului”;
- această biserică a fost construită de familia nobiliară Balea;
- de-a lungul timpului, istorici și etnografi au realizat diverse studii referitoare la acest lăcaș, fiind impresionați de tehnica de construcție și ansamblul pictural;
- deși exteriorul este auster, interiorul uimește prin coloratură și sculpturi în lemn;

- era considerată una dintre bisericile mari ale acelei vremi;
- este împărțită în tinda femeilor (pronaos), biserica bărbaților (nava) și altar;
- pictura acoperă întreg interiorul bisericii, a fost atribuită pictorului itinerant Alexandru Ponehalschi, uimește prin varietate, complexitate și culori;
- nu se știe cu exactitate data refacerii ansamblului pictural, dar se presupune că ar fi fost anul 1765;
- a fost inclusă pe lista patrimoniului mondial al UNESCO în anul 1999.

10. Biserica de lemn din Desești

- situată în localitatea Desești;
- construită în anul 1770;
- poartă hramul „Sfânta Cuvioasă Paraschiva”;
- ridicată din bârne groase de stejar șlefuit;
- Victor Brătulescu a realizat un studiu ce prezintă grafic desfășurarea iconografică a bisericii;
- pictura acestei bisericii s-a păstrat în mare parte, ea acoperind pereții celor trei încăperi ale lăcașului - naos, pronaos și altar;
- pictura este caracteristică stilului postbizantin din secolul al XVIII-lea; cei ce au realizat operele murale din biserică sunt pictorii Bacinschi Andrei, Zugrav Radu Munteanu și Gheorghe;
- cele mai reprezentative scene pictate în biserică sunt: Judecata de Apoi, Vechiul și Noul Testament, Ciclul patimilor, o ilustrare a diverselor nații - evreii, turcii, tătarii, nemții, francii, cu elementele vestimentare și culturale specifice la Judecata de Apoi, focul Iadului și torturile la care sunt supuși cei care ajung acolo;
- lângă biserică este amplasat cimitirul și o construcție octogonală acoperită cu șindrilă, în care se oficiază slujbele în timpul verii;
- în anul 1999 biserica a fost inclusă pe lista patrimoniului mondial UNESCO, dar și pe lista monumentelor istorice de interes național.

11. Biserica de lemn din Rogoz

- situată în satul Rogoz;
- construită în anul 1663;
- poartă hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”;
- construită pe locul unei biserici mai vechi, cu ajutorul oamenilor din sat;
- ridicată pe un plan deosebit pentru acea vreme: pronaos poligonal, naos dreptunghiular și absida altarului în retragere, poligonală, cu șapte laturi;
- turnul clopotniță este pătrat, înalt și cu acoperiș încadrat de turnulețe mici;

- exteriorul este caracterizat de decorațiile complexe, îmbinând motivele laice: capul de cal și cele aparținând mitologiei românești arhaice: Soarele, Luna, Luceferii, Stelele cu cele religioase;
- pictată în anul 1785 de către zugravii Radu Munteanu și Nicolae Man, impresionează prin expresivitate și culorile luminoase;
- în anul 1834 a fost renovată și repictată;
- este inclusă pe lista monumentelor istorice de interes național și pe lista patrimoniului mondial UNESCO.

12. Biserica de lemn din Plopiș

- situată în satul Plopiș, construită în anul 1798;
- poartă hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”;
- este una din cele mai echilibrate și bine proporționate lăcașuri de cult din Maramureș;
- compusă din pridvor, pronaos, naos, altar pe latura de est, toate ridicate pe o fundație din piatră;
- pictată în anul 1811 de către zugravul Ștefan;
- pictura este foarte bine păstrată, marea majoritate a reprezentărilor fiind scene cu Apocalipsa;
- este inclusă în patrimoniul mondial UNESCO și pe lista obiectivelor istorice de interes național.

13. Biserica de lemn din Poienile Izei

- situată în satul Poienile Izei;
- construită acum mai bine de 400 de ani pe locul unui vechi lăcaș de cult;
- corpul principal este construit pe un plan dreptunghic, iar altarul are plan pătrat mai strâmt decât planul corpului principal; acest tip de construcție este tipic pentru bisericile foarte vechi;
- acoperișul este înzestrat cu două rânduri de streșini și o turlă conică ce completează edificiul;
- pictura este realizată în stilul post-bizantin, în anul 1794, de către artistul Gheorghe din Dragomirești;
- pictura bisericii este bine conservată și uimitoare mai mult din prisma culorilor, decât prin scenele reprezentate;
- principalele teme abordate sunt: Judecata de Apoi - una din cele mai complexe fresce din Maramureș, Viața și Patimile lui Isus, o scenă unică în zonă este aceea în care Isus este transformat în pelican și își hrănește puii cu sângele inimii Sale;
- este inclusă pe lista patrimoniului mondial UNESCO și în rândul obiectivelor istorice de interes național.

14. Biserica de lemn din Șurdești

- situată în satul Șurdești;

- construită în anul 1766;
- a fost construită de către meșterul Ion Macarie, pentru comunitatea greco-catolică din zonă;
- poartă hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”;
- ridicată din bârne de stejar și înzestrată cu acoperiș ce are două streșini;
- a fost remarcată datorită faptului că are un turn înalt de 54 m, fiind printre cele mai înalte biserici de lemn din lume;
- pictura datează din anul 1783 și a fost realizată de către pictorii Stan și Ștefan;
- este inclusă pe lista monumentelor istorice de interes național și pe lista patrimoniului mondial UNESCO.

15. Cimitirul Vesel din Săpânța

- situat în localitatea Săpânța, datează de la mijlocul anilor 1930, prima cruce fiind asamblată în anul 1935;
- creația artistului popular Stan Ioan Pătraș (1908 - 1977), sculptor, pictor și poet; opera acestuia a fost continuată de ucenicul său, Dumitru Pop Tincu;
- și-a căpătat renumele datorită epitafurilor scrise la persoana întâi și cu remarci ironice asupra vieții celui decedat, într-un limbaj arhaic specific zonei Maramureșului;
- materialul folosit pentru cruci este lemnul de stejar, inscriptat manual după ce a fost tăiat și uscat;
- partea superioară a fiecărei cruci are un basorelief cu o scenă din viața celui decedat;
- crucile sunt pictate cu renumitul „Albastru de Săpânța” și alte culori vibrante: galben, roșu, alb și verde;
- cele peste 800 de cruci constituie o arhivă vastă, care prezervă istoria locuitorilor din Săpânța;
- considerat cel mai mediatizat, controversat și comercializat brand maramureșean.

Întreaga descriere a lăcașurilor ce constituie un pilon determinant în „turismul religios” din Maramureș, au fost scoase din cartea lui Costin Emil, intitulată „Biserici de lemn din Maramureș”, apărută la Editura Gutinul, 1999, ISBN 111,111 p. 45

Observație:

Am enumerat toate aceste obiective turistico-religioase, deoarece am dorit să subliniez anumite aspecte ce țin de profunzimea și sensibilitatea creștinilor români, anume faptul că românii și-au păstrat terenurile și coordonatele considerate sacre, reconstruind lăcașurile distruse, păstrând artefacte valoroase pentru poporul român și, mai ales, păstrând dovezi asupra puterii credinței pe aceste țărâmur.

Turismul religios, în terminologie arhaică, pelerinajul, a reprezentat și reprezintă în continuare un potențial de îndumnezeire a omului, pelerinaj susținut puternic și de construcțiile cu valoare puternică și de tot ceea ce ele protejează și pun la dispoziția omului.

IV. Tradiții păgâne, precreștine în Maramureș

Cele mai răspândite și mai fastuoase obiceiuri populare erau, pe vremuri, cele legate de marele Praznic al Crăciunului și de sărbătorirea Anului Nou.

Repertoriul tradițional al obiceiurilor și tradițiilor românești cuprinde pe lângă colindele propriu-zise - cântece de stea, vicleimul, plugușorul, sorcova, vasilica, jocuri cu măști (țurca, cerbul, brezaia), teatrul popular, dansuri (căluții, călușerii) - și o seamă de datini, practici, superstiții, ziceri, sfaturi cu originea în credințe și mituri străvechi sau creștine.

Deși puține dintre acestea se mai păstrează astăzi, este foarte interesant de văzut în ce credeau bunicii și străbunicii noștri și cum sărbătoreau ei unele dintre cele mai importante evenimente din an.

CRĂCIUNUL. În satele din Maramureș tradițiile vechi de sute de ani sunt păstrate, chiar și de cei mici. Îmbrăcați în haine tradiționale din lână de oaie, cușme, gube și traiste, copiii colindă pe ulițele satului aproape fără încetare.

În Maramureș se colindă pe vârste: seara - copiii, după miezul nopții - tinerii și, în zori, bătrânii. **Colindele celor maturi sunt religioase, ale celor mici și ale tinerilor conțin și elemente precreștine legate de animale (găina, vaca, vulpea, cerbul, oaia, calul, boul), de copaci (fagul, bradul, mărul), de plante cu valențe magice (busuiocul, rozmarinul).**

Toate colindele, „corinzile”, cum spun maramureșenii, conțin însă, fie că sunt precreștine, fie creștine, urări de bine, sănătate și belșug.

ANUL NOU - obiceiul **teatrului popular religios** jucat de săbători s-a păstrat viu în Maramureș și constituie un element de atracție pentru turiștii care vin în zonă.

Viflaimul este o piesă inspirată din Biblie care relatează povestea Nașterii Mântuitorului. Iosif, Maria, Irod, Jidu, Moșu, Moartea și Dracii sunt câteva dintre personajele pitorești, bogat costumate și mascate.

În noaptea de Anul Nou, fetele și feciorii practică scene de acte magice care au devenit „**jocuri**”. Majoritatea lor evidențiază soarta viitoare a tinerilor. Se detașează „**metehăii și metehoaiele**”, acele măști ce se fac feciorilor și fetelor necăsătoriți și care se pun în noapte, îndemnând pe aceștia la încadrarea în societate.

Tot în noaptea de anul Nou dar și la Bobotează se practică **jocul „Capra”** și **jocul „Ursului”**, care prin grotescul dansului, umorul savuros al

versurilor, dialogul viu, costumația și în special măștile aduc spectatorului adevărate satisfacții artistice.

Confectionate din blănuri, piele, pânze și coarne, ba chiar și din boabe de fasole la care se adaugă ciucuri colorați, mărgele, clopoței, panglici, aceste măști expresive au rolul vrăjitoresc de a împrumuta curaj și însoflățire celui ce le poartă.

Măștile sunt scoase la iveală cu ocazia teatrului naiv organizat de Crăciun și Anul Nou în chip de colindă pe la casele oamenilor, pentru a alunga spiritele rele și pentru a aduce aminte oamenilor că viața e trecătoare.

FESTIVALUL DATINILOR DE IARNĂ - Sighetu Marmăției - în perioada sărbătorilor de iarnă se desfășoară la doar 18 kilometri de Ocna Șugatag un impresionant festival al datinilor de sezon. Orașul devine o scenă în aer liber, când mii și mii de oameni, de la copii la vârstnici, vin de la sat în costumele lor specifice, mulți dintre ei mascați, prezentându-se cu ce au specific. Participarea la Festival și a multor grupuri folclorice din alte zone etnografice ale țării dă culoare manifestării.¹⁵

HUȚATA DE PAȘTE ÎN MARAMUREȘ: un obicei străvechi care imită actul sexual.

Eveniment major pentru întreaga creștinătate, Paștele e parcă mai încărcat de simboluri și tradiții ca oriunde în lume pe plaiurile maramureșene. Aici, în locul în care au supraviețuit destinului și istoriei dacii liberi care au conturat poporul român de astăzi, sărbătoarea pascală e privită ca o perioadă de trecere de la vechi la nou, **tradiția îmbinând aici simboluri străvechi, pre-creștine, cu nuanțele religioase aduse lumii de nașterea Mântuitorului.**

Unul din ritualurile care diferențiază Maramureșul de restul țării în această perioadă este „Datul cu huțata”, care are loc în fiecare an în Joia Mare.

Trecerea de la iarnă la primăvară, Huțata este un leagăn complex, pregătit special pentru Joia Mare, unde întreaga comunitate locală, dar mai ales tinerii, se adună pentru a se reîntregi înainte de Învierea Domnului.

La origini, obiceiul simboliza în special sărbătorirea trecerii de la perioada de iarnă la primăvară, întreg satul bucurându-se că a trecut cu bine de perioada rece și friguroasă din an.

Privitul pe sub „sumnele” fetelor. Pe huțată urcă fetele și băieții care se pregătesc să iasă din adolescență și se leagănă „pentru a ieși din iarnă”, sugerând în substrat „ieșirea din adolescență”.

Tocmai pentru a sugera acest ultim lucru, cei care participă la huțată trebuie să stea în picioare, față în față, băieți și fete, încercând să împingă

¹⁵ **Iordan Datcu**, *Tradiții din Maramures*, Editura "Grai si Suflet - Cultura Nationala", Bucuresti, 2009, p.148

leagănul pentru a depăși „toaiele”, reperul, granița spre o nouă treaptă a vieții.

Potrivit etnologilor, gesturile de la huțată imită actul sexual. Tradiția spune că la acest eveniment flăcăii, și în general bărbații satului, se strâneau la huțată pentru a privi pe sub „sumnele” fetelor.

Tinerii învață la Huțată să se iubească „pentru că nici popa, nici mamele nu i-o învățat pe vremuri cum să facă coconi”, spun și astăzi localnicii.

OBICEIURI DE SÂNPETRU. În ceea ce privește Sânpetru, nu transformarea celor doi sfinți creștini (Pavel și Petru) într-unul păgân este esențială, ci atribuțiile primite de acesta în Calendarul popular, întrucât marchează miezul verii agrare și perioada secerișului.

Sânpetrul de Vară a preluat data (29 iunie) și numele Sfântului Apostol Petru din Calendarul creștin.

În Panteonul românesc Sânpetru de Vară este despărțit de fratele său, Sânpetru de Iarnă, patron al lupilor, de aproximativ o jumătate de an.

TÂRGUL DE FETE. Târgul Găinii este o sărbătoare preistorică ținută pe Muntele Găina din Munții Apuseni și dedicată zeiței neolitice Gaea, protectoare a femeilor măritate, sinonimă cu Târgul de Fete.

Cultul preistoric al zeiței, identificată de etnologi cu Sânziana, Maica Precesta, Dochia, Drăgaica, este întreținut de români, fără să-și dea seama, prin numeroase sărbători și obiceiuri, unele desfășurate pe munți (Târgul Găinii, pelerinajul de Sântămărie de pe Muntele Ceahlău), altele coborâte în zonele de deal și câmpie (Târgul Drăgaicei de pe Muntele Penteleu coborât la Buzău).

Întâlnirile solstițiale din Munții Carpați unde se înălțau rugi divinităților celebrate în luna iunie au asimilat de-a lungul timpului funcții noi: schimb de produse, petrecere, distracție. Acestea fac parte din patrimoniul cultural și istoric al Vechii Europe.¹⁶

„PAHARUL DE AUR” este paharul ritual cu care se bea la zile mari, cum este sărbătoarea Crăciunului, din care s-a băut cândva în momente solemne, la botez, la cununie, și care reprezintă un bun al familiei, transmițându-se din generație în generație. **La origine are un înțeles magic, proprietăți curative, unele dintre astfel de pahare poartă inscripții cu caracter misterios.**

¹⁶ **Ion Ghinoiu**, *Comoara satelor, Calendar popular*, Editura Academiei Române, București, 2005, p.p. 140 - 141

Concluzii

Rădăcinile culturale și religioase ale Maramureșului sunt străvechi. Datorită poziționării geografice a Maramureșului, aproape de centrul geografic al Europei, acesta a fost populat de o varietate de popoare cum ar fi români, ucraineni și maghiari.

De-a lungul secolelor aceste popoare au rămas credincioase propriilor culturi și credințe, iar acest lucru se reflectă în costume populare, arhitectură și specialități culinare specifice.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale moștenirii culturale maramureșene derivă din puternica influență ce a avut-o religia.

Maramureșul abundă în atracții culturale naturale și artisanale. De la bisericile de lemn și muzee la piețele satelor și la viața de zi cu zi a sătenilor, avem senzația că am intrat într-un timp care s-a oprit în loc. Maramureșul este țărâmul sărbătorilor creștine. Aici, timpul nu este măsurat în luni, zile și ore, ci în vremea semănatului, a Postului Mare și a Sfințelor Paști, a cositului și a Sărbătorii Sfintei Marii, a recoltei și a pregătirilor pentru Crăciun.

Atunci când își termină munca, maramureșenii sărbătoresc cu toată însuflețirea. Își pleacă smeriți capul pentru rugăciune, dar se și bucură de joc, de horit și de locurile în care s-au născut.

Pentru a simți ritmul acestei regiuni trebuie să o vizitați în timpul sărbătorilor, când pământul, obiceiurile și oamenii se unesc într-un dans care conturează **Maramureșul...**

Și cum nimic nu este întâmplător, Depresiunea Maramureșului este denumită și „**Muzeul Nordului**” datorită atât peisajului natural de un pitoresc deosebit cât și bogăției obiceiurilor, tradițiilor și meșteșugurilor.

Bibliografie selectivă

1. **Costin, Emil** - *Biserici de lemn din Maramureș*, Editura Gutinul, 1999, ISBN 111,111
2. **Datcu, Iordan** - *Tradiții din Maramureș*, Editura Grai și Suflet - Cultura Națională, București, 2009
3. **Ghinoiu, Ion** - *Comoara satelor, Calendar popular*, Editura Academiei Române, București, 2005
4. **Kernbach, Victor** - *Biserica în Involuție*, Editura Politică, 1984
5. **Theobald, William** - *Global Tourism* (1994), Butterworth-Heinemann

Contribuții la cercetarea toponimiei din spațiul geografic al Maramureșului

Pamfil Bilțiu
Baia Mare

În ultimele decenii, cercetările specialiștilor legate de toponimie și onomastică, au luat o mare amploare. Ele au antrenat nu numai lingviști, ci și istorici, geografi, etnologi, care au descoperit în cercetarea domeniului date extrem de prețioase, legate de trecutul istoric, climatul social, economic, cultural, etnografic etc. al spațiilor cercetate.

Așa cum arată cercetările, toponimia este un domeniu de graniță, deci se află la intersecția mai multor științe. Cu toate că ea privește în primul rând lingvistica, ea a stârnit un mare interes din partea istoricilor și geografilor. (Al. Graur, 1972:10)

Istoria fiecărui popor se reflectă, într-o măsură mai mică sau mai mare, în toponimie, ea constituind o sursă de bază a cercetărilor. Geografii au sesizat de timpuriu că un număr însemnat de nume de locuri coincide cu termenii entopici, care au întregit fericit terminologia geografică populară (Oros Marius I., 1996:1)

Toponimia a furnizat etnologilor date bogate, precum și elemente de vechime legate de practicarea ocupațiilor tradiționale: agricultură, păstorit, vânătoare, apicultură etc., apoi a unor meserii: fierăritul, mineritul, olăritul etc. Date prețioase ne furnizează toponimia pe linia constituirii și evoluției comunităților rurale, legate de specificul proprietăților, legate de bogățiile solului și subsolului.

Numele de locuri ascund în câmpul lor semantic crâmpie de istorie, de relații sociale și de organizarea muncii în cadrul unor profesii, fapte de cultură și civilizație, menținând în uz cuvinte al căror sens s-a estompat, care nu mai pot fi înțelese, dar care sunt veritabile vestigii ale limbii vechi și dovezi ale civilizației din diverse spații.

Numele de locuri reprezintă un mesaj pe care strămoșii ni l-au transmis peste veacuri și care este de mare bogăție informațională. Descifrându-le corect, vom înțelege mai bine, vom aprecia cum se cuvine importanța lor, natura lor spirituală ne vor ajuta să știm cine suntem și de unde provenim (Vișovan, 2005: 5-6).

Toponimia, prin bogăția ei informațională, ne relevă, între altele, populațiile și etniile cu care românii au conviețuit de-a lungul istoriei sau cu care s-au aflat în vecinătate și se oglindesc din plin în toponimie.

Rezultatele obținute din cercetarea toponimiei oferă date prețioase istoriei limbii, argumentându-ne mai bine influențele care au pătruns în lexic, dar și în formele gramaticale.

Toponimele ne furnizează date legate de schimbările ce s-au produs de-a lungul vremii în denumirea unor localități. Deoarece au părut neadecvate o serie de nume de așezări au fost schimbate, cu toate că ele erau purtătoarele unor realități și elemente interesante legate de acele așezări. O denumire ca *Valea Porcului* a devenit *Valea Stejarului*, una ce se chema *Crăcești* a devenit *Mara*, *Dobriținaș* a devenit *Dumbrava*.

Este foarte interesant de amintit că, în satele care au fost colonizate cu mai multe etnii, acestea s-au răsfrânt în toponimie în denumiri calchiate, formate din alăturarea de termeni din limbi diferite: maghiară, germană, italiană.

În privința evoluțiilor numelor topice, coloniștii au generat unele denumiri. Altele au fost schimbate, ca urmare a unor regimuri de dominație, precum regimul austro-ungar, intervenind factorul politico-administrativ din acele vremuri. Anumite schimbări de denumiri au substituit pe cele vechi, care astăzi nu se mai cunosc. Tipic pe această linie este Sighetul, denumire maghiară a orașului capitală a Maramureșului locuit înainte de venirea ungarilor.

Studierea toponimiei Maramureșului, deși nu este lipsită de unele contribuții: Nicolae Drăganu, Ștefan Vișovan, Nuțu Roșca, ea a fost cercetată insular, reprezentându-se mai mult spațiul geografic de peste Gutâi. Anumiți lingviști consacrați: I. Pătruț, Mircea Homorodean, Al. Graur, Emil Petrovici, Marius Oros au analizat, în scrierile lor, puțini termeni din spațiul care din punct de vedere administrativ aparține Maramureșului.

Cercetarea noastră este menită a umple un gol fiind axată pe spații puțin sau deloc cercetate, luând în dezbatere denumiri din zonele Chioar, Codru, Lăpuș, bazinul Baia Mare sau Țara Voievozilor.

Prin contribuția noastră ne-am propus să aducem corecturi prea multelor păreri fanteziste privind originea unor toponime, unele emise de amatori lipsiți de pricepere, altele având la bază intenția de a slaviza limba română sau intenția de a emite păreri prin care să dovedească o cu totul altă proveniență a unor toponime față de cea reală. Ori este limpede că nu putem trece peste un termen maghiar sau slav atunci când ele există. Etimologiile fanteziste se datorează ignorării legilor fonetice care trebuie folosite în proveniența unor toponime.

Trebuie să subliniem că în stabilirea etimologiei, pe care unii cercetători o omit cu toată importanța ei covârșitoare, ea fiind purtătoarea semantică, intervin dificultăți, cercetătorul fiind nevoit să recurgă la variante etimologice și ele plauzibile. O dificultate care intervine des este cea a toponimelor având la bază antroponime și a hidronimelor.

Așa cum arată cercetările, numele de locuri sunt, în general, mai vechi decât cele de persoane. Ele sunt adesea preluate de la o populație mai

veche, procentul de etimologii necunoscute va fi mai mare decât la numele de persoane (Graur, 1972:9)

Mai trebuie să adăugăm că cel mai bun mijloc ca să ne asigurăm că etimologia numelui topic este justă este să cunoaştem povestea care a dus la crearea lui. Tipic pe această linie este toponimul *Ungureni*. (Graur, 1972:21).

Clasificarea toponimelor ridică pentru cercetător probleme, fiind îngreunată de originea nesigură a unor denumiri care generează variante etimologice ale unor toponime.

Cercetarea structurii toponimelor ne dezvăluie bogăţia procedeeelor prin care s-au format ele, fiind de fapt mijloace de îmbogăţire a vocabularului limbii române, locul pe care toponimele îl ocupă în sistemul lexical, formele preferate de popor în compunerea toponimelor, stabilitatea mai mare a numelor de locuri faţă de alte forme şi categorii lexicale.

Cele mai multe dintre toponime provin de la apelative, dar care devenind nume proprii au o funcţie de individualizare, în vreme ce apelativele sunt expresia unor substantive comune (genus) (Oros, 1996:29).

Apelativele au o largă sferă de individualizare, denumind noţiuni dintre cele mai variate, precum ocupaţii – *Băiţa, Huta*, forme şi configuraţii ale solului – *Bloaja, Cicârlău, Borşa*; vestigii ale trecutului istoric – *Cetăţele, Coştiui (Castelum), Mănăstirea*; meserii – *Făureşti, Coaş*; aspecte legate de faună – *Fărcaşa, Breb*; termeni legaţi de floră – *Sarasău, Iadăra*.

O serie de toponime au la bază însuşiri geografice: *Igniş, Iza, Lăpuş, Posta, Pribileşti, Ruşor, Şipot, Rohia*. Anumite toponime ne dezvăluie formarea aşezărilor pe spaţii defrişate: *Dumbrăviţa, Săpâia*. Nu lipsesc toponimele cu substrat mitico-magic. Tipic pe această linie este *Zgleamăn*.

Toponimele având la bază adjective sunt legate de realităţi şi trăsături geografice: *Aspra, Ilba, Limpedea, Sâlniţa, Mara, Stremţi*. Analogia a jucat un rol esenţial în formarea lor. Numele de localităţi, provenite din verbe, ne dezvăluie ocupaţii precum mineritul – *Cavnic*; configuraţii ale solului – *Cerneşti*.

Toponimele care au la bază antroponime stau sub semnul eroilor eponimi. Dificultatea stabilirii originii lor cu exactitate constă în vechimea mai mare a numelor de sate faţă de cele de persoană, cum am amintit. Putem enumera pentru exemplificare toponimul *Bârsana, Fereşti, Lăschia, Săpânţa, Petrova*. Altele sunt mai precise: *Bontăieni, Budeşti, Peteritea, Vişeu* etc.

Derivarea cu sufixe a fost un mijloc preferat şi productiv de formare a toponimelor. Sufixul cel mai des folosit este *-eşti*, la baza derivării stând nume de persoane. S-a emis ipoteza că, în vremuri când populaţia unor aşezări era mică, denumea un „*moş*”, formând un cătun care se putea uşor muta dintr-un loc în altul (Oros, 1996:38). Părerea este mai puţin plauzibilă. În Maramureşul Istoric există multe toponime derivate de la sufixul *-eşti*: *Fereşti, Giuleşti, Deseşti* etc.

Unele denumesc profesii – *Făurești, Coaș*, altele provin de la termeni împrumutați – *Odești*. Nu lipsesc cele legate de trăsături umane – *Șurdești*, de la *surdu*.

Unul dintre sufixele mai productive în formarea unor toponime derivate este *-eni*. Unele toponime formate cu acest sufix ne redau interesante aspecte și realități etnografice: *Boiereni, Ungureni*. Unele sunt derivate de la forme de relief – *Costeni, Măgureni, Gârdani*.

Satele formate cu sufixul *-iș* ne indică așezări defrișate – *Ciocotiș*, ca și cele formate cu sufixul *-ița* – *Dumbrăvița*. Unele toponime derivate cu sufixul *-oara* redau configurații ale solului – *Slătioara*.

O categorie bogată a toponimelor au la bază compunerea, mijloc fertil de îmbogățire a lexicului. Numeroase nume de localități sunt compuse dintr-un substantiv căruia i se adaugă un adjectiv ce arată însușirea substantivului: *Baia Mare, Baia Sprie, Bozânta Mare, Boiu Mare, Vârful Rotundu, Valea Strâmbului, Preluca Veche* etc.

În satele cu populație colonizată de mai multe etnii toponimele s-au format pe bază de calcul lingvistic, în care au pătruns termeni din limbi diferite: *Ocna Șugătag, Sat-Șugătag*. Ele au în compunere substantivul *so* = *sare* + verb *văgo* + substantiv *Tag* = *zi* sau substantiv + verb *Șugău*.

Mai rar, toponimele sunt compuse din prepoziție urmată de un substantiv – *Prislop, Cufoaia*.

Destul de frecvent în compunerea toponimelor întâlnim o alăturare a două substantive: *Ardusat, Borcut, Botiza, Chioar, Firiza, Libotin, Rîoiaia* – sunt forme în care termenii s-au aglutinat (sudat) formând un singur cuvânt.

O grupă destul de bogată de toponime sunt compuse dintr-o alăturare de două substantive, diferite semantic, care au rămas în forma neaglutinată: *Copalnic – Mănăștur, Lacul Zânelor, Valea Porcului*. Ele ne dezvăluie informații legate de trecutul vieții religioase, credințe și superstiții, creșterea animalelor etc.

Toponimele formate cu locuțiuni adjectivale ne indică situarea unor sate geografic mai sus sau mai la vale: *Oarța de Jos, Suciul de Jos, Suciul de Sus*.

Cercetarea originii termenilor ce alcătuiesc toponimele ne dezvăluie conservarea în structura lor a mai multor straturi lingvistice. Cel mai vechi cuprinde posibilele elemente de substrat, stabilite prin existența lor în limba albaneză: *Buzești* – de la *buză, Gârdani*, de la *gard, Tisa*.

Stratul lingvistic cel mai bogat al toponimelor investigate de noi este cel latin, care alături de elementele de substrat, marchează vechimea civilizației în acest spațiu geografic.

Informațiile pe care ni le furnizează aceste toponime sunt de mare importanță. Ele mai întâi marchează vechimea exploatărilor miniere în toate localitățile în care s-a practicat, datorită prezenței termenului de *baie* sau a diminutivelor acestuia: *Băița, Băiuș, Strâmbu Băiuș*. Existența unui mare număr de toponime latine în perimetrul unor exploatări miniere precum

Valea Romană, Baia Sprie, Valea Roșie, Tocastru, Roata, Valea Usturoiului, Valea Neagră etc. ne întăresc convingerea că exploatarea minereurilor la minele din acest spațiu datează din perioada romană. În sprijinul afirmației,

putem cita și surse documentare. Mineritul este cunoscut în bazinul Baia Mare încă de pe vremea dacilor liberi. Ei au împrumutat mineritul de la romani, care la începutul secolului al II-lea transformaseră o parte din Dacia în provincie romană. Însăși denumirea orașului Baia Mare apare în documente sub denumirea „*Rivulus Dominarum*” (Râul Doamnelor) (Nădișan, Bandula, 1980: 49-50).

Într-o lucrare rămasă în manuscris, un grup de specialiști în minerit: ing. Iosif Popper, geolog Sever Pașca, ing. Ioan Goia, enumerau o serie de vestigii romane conservate în minele din Bazinul Baia Mare, între care și monede cu inscripții latine.

Sunt importante categoriile de toponime legate de vestigii istorice – *Cetățele, Coștiui, Mănăstur*, dar și *Tocastru*, de la *Totum Castrum, Valea Tocastrului* etc. Ele sunt un ecou al stăpânirii romane în acest spațiu, așa încât ipoteza stăpânirii acestui spațiu de către dacii liberi este incorectă.

Substratul de origine slavă ne ilustrează influența exercitată asupra limbii române de către cea slavă. Întrebarea care se ridică în privința acestei influențe este dacă slavii au ajuns sau nu în acest spațiu. Considerăm că influența slavă s-a exercitat din Ucraina subcarpatică vecină. Ea este mai accentuată în Țara Voievozilor, unde există și sate cu populație ucraineană compactă.

Faptul că ele denumesc importante cursuri de apă – *Cosău, Cislă, Slătioara, Rona, Tisa*, după unele păreri și Iza, ne argumentează venirea timpurie a slavilor în Maramureșul Voievodal.

Informațiile furnizate de toponimele slave sunt interesante, unele sugerându-ne formarea unor sate pe terenuri defrișate: *Dumbrava, Dumbrăvița*. Altele fac parte din categoria celor cu substrat mitico-magic, precum *zgleamăn* sau *zglemene*. Altele se referă la caracteristicile solului – *Păcura, Sălnița, Slătioara, Bloaja*.

Toponimele maghiare stau sub semnul unei alte influențe, exercitate asupra limbii române în Ardeal, unde ea a pătruns ca urmare a condițiilor istorico-sociale, unde există mai multe sate cu populație maghiară sau mixtă.

Studierea toponimelor ne furnizează numeroase date legate de diferite aspecte ale vieții social-economice din trecut. Ocupă un loc aparte cele formate pe baza calculilor lingvistici: *Sat-Șugătag, Ocna Șugătag, Ilba Handal*.

În semantica toponimelor ni s-au transmis veritabile file de istorie a localităților din acest spațiu nordic de țară.

A. TOPONIME PRIMARE

I. Toponime formate din apelative

a) din substantive

Bicaz. Sat așezat în zona Codrului, pe șoseaua Ariniș – Oarța de Jos – Bicaz. **Etimologia** provine de la varianta *Bicaș* – pietriș, loc cu mult pietriș – din slavonescul *bic*.

Bîrsău. Hidronim afluent al Someșului, care drenează o serie de sate din zona Chioar. **Etimologia** este derivată de la *Bîrsă* + sufixul *-ău*. Vezi Bârsana. Toponimul ne argumentează practicarea agriculturii în luncile fertile ale râurilor.

Bloaja. Sat situat pe Valea Blojii, lângă Vârful Măgurii, 933 m înălțime. Este atestat documentar la 1770 – *predium Bloșa*; 1831 – *Blozsa*; 1850 – *Blosa*; 1854 – *Blossa Valya*; *Valea Blosi*; 1964 – *Izvoarele*. **Etimologia** provine din slavonescul *blojŭ* = *noroi*, vezi și latinescul *blossa*.

Breb. Sat așezat pe Valea Cosăului, lângă Șoseaua Ferești – Cavnic, în apropierea satului Hoteni. Este atestat documentar la 1360, sub denumirea *Hódpatákafalwa*, *Villa Olachalis*, *Hodpathakfalva*, 1364 – *Hodpatak*; 1440 – *Hothpathaka*; 1715 – *Breb*; 1720 – *Breeb Bélay*. **Etimologia** din slavonescul *Bebrŭ*, animal rozător înrudit cu castorul, care a trăit în lacurile Tăul Morărenilor și Chendroaiei de pe raza satului. Animalul a dispărut, probabil în secolul al XVI-lea, din cauza vânătorii excesive, datorită valorii ridicate a blănii. De la acest animal se trage toponimul *Valea Breboia* (Ivănciuc, 2006:156)

Borșa. Oraș situat pe Valea Vișeului și Țișlei, în apropiere de Moisei. Este atestat documentar la 1365 – *Bors*; 1475 – *Borswafalva*; 1720, 1828 – *Borsa*, *Borse*; 1851 – *Borșa*. **Etimologia**, așa cum apare și în documente, provine din italianul *borsa* – *pungă*, *geantă*. Etimologia a fost stabilită ca fiind de această proveniență de Artemiu Anderco Homorodeanu. Părerea că acest toponim ar proveni de la numele de persoană slav *Borsa*, diminutiv format cu sufixul *sa* de la numele *Borišlav* sau *Borivoj*, susținută de Nicolae Drăganu, este total greșită (Drăganu: 390). Exagerată este și etimologia propusă de Ioan Mihalyi de Apșa, de la *bora* = *furtună*. Această etimologie nu poate fi explicată pe baza legilor fonetice.

Cicârlău. Sat așezat pe o ramificație a șoselei Baia Mare – Satu Mare, în apropiere de Ilba. Este atestat documentar în 1407 sub denumirea de O-Sikárlo; 1493, 1698 – *Sikarlo*; 1828 – *Nagy Sikarló*, *Tsekerlen*. **Etimologia** provine de la *Ciocîrlău* – *movilă*, *deal*, *dâmb*. A fost pusă în legătură și cu *ciocîrlie*, din albanezul *çioc*, plus sufixul *-lan*, de unde provine

ciocârlie și românescul *cioc*. O mai putem pune în legătură cu *cicirlău* – loc mlăștinos, apăsător, moale; toponim care se întâlnește și pe Valea Mării.

Coaș. Localitate situată pe Valea Lăpușului, pe o deviație a șoselei Baia Mare – Șomcuta Mare, în apropiere de Culcea și Coruia. Este atestat documentar la 1566, sub denumirea de *Kovas, Koas*; 1603 – *pagus privatus Koas*; 1647 – *Koas, Kovas*; 1800 – *Covașu*; 1854 – *Kovacs, Covaci*. **Etimologia** provine de la magh. *Covács* – fierar și antroponimul *Kovács*.

Cetățele. Sat așezat în așa-numita zonă a Fisculașului, în apropiere de satul Șurdești. Este atestat documentar la 1411, sub denumirea de *Gywkefalwa*, 1776 – *Czurkafalva*; 1828 – *Györkefalu, Cetecele*; 1851 – *Györkefalu*; 1913 – *Györkefalva*. Tradiția locală orală ne vorbește de posibila existență a unei cetăți ale cărei ruine mai sunt vizibile și astăzi. **Etimologia** provine de la latinescul *civitate*.

Coștiui. Sat așezat în apropiere de Rona de Sus, renumit pentru băile sărate. Este atestat la 1475 sub denumirea de *Castellum Ronazek*; 1479 – *Ronazeeek*. De la latinescul *castellum*=castel.

Pe locul unde se află astăzi satul Coștiui, se crede că, în primele secole ale mileniului doi, ar fi existat o fortăreață, *Castellum*, iar extragerea zăcămintului de sare se făcea după metodele folosite de romani. După ce, în 1853, ținutul minier al Coștiuiului devine domeniu regal, pe vechea fortăreață se construiește un castel, bine întărit, capabil să apere minele și minerii în caz de atac din afară. În 1539 se iau măsuri pentru repararea castelului care să reziste împotriva unui eventual asalt din partea turcilor. (Nădișan, Bandula, 1980: 117-118)

Iadăra. Localitate situată în apropiere de Tulgheș și Stejera, din comuna Mireșu Mare. Este atestată documentar în 1475 sub denumirea de *Jeder*; 1566 – *Kis-Jeder, Nagyjeder*; 1603 – *Kiszjeder, Nagyzeder*; 1733 – *Jedera*; 1750 – *Iadora*; 1800 – *Iadăra*; 1850 – *Jadera*; 1854 – *Jeder, Jedera*. **Etimologia** provine de la planta numită *iederă*, specie de arbust târător sau agățător, cu frunze verzi, strălucitoare și cu flori mici galben – verzui. Din latinescul *Iedera*.

Fărcașa. Localitate situată pe șoseaua Baia Mare – Ariniș, pe Valea Someșului. Este atestată documentar în 1424 – *villa Valachalis Farkasazow*; 1470 – *Farkasazo*; 1828 – *Farkas Aszó*; 1851 – *Farkasaszó*. **Etimologia** provine de la *farkas* = lup, posibil și de la antroponimul *Fărcaș*, prin adăugarea vocalei *a* finale.

Huta. Toponim – deal situat între Maramureș și Țara Oașului, cu o înălțime de 587 m. Este situat în apropierea localității Piatra. **Etimologia** provine din slavonescul *huta, hut* - fabrică, sticlărie. (Oros, : 83)

Igniș. Vârf în masivul cu același nume (1306 m). **Etimologia** provine de la latinescul *Ignis*=foc, care exprimă originea vulcanică a masivului. De altfel, formarea lui este din curgeri de lave, sub forma unor spinări rotunjite.

Iza. Hidronim care izvorăște din Munții Rodnei, de sub masivul Bătrâna, având o lungime de 83 km, afluent al Tisei. **Etimologia** este

considerată de Nicolae Drăganu de la *hipocoristicul rusesc* (*Iszjaslav, Izaslav*). (Drăganu, 1933:390). Nu se știe dacă toponimul nu este mai vechi de venirea slavilor în acest spațiu. Ștefan Vișovan pune etimologia pe seama radicalului *Iza* cu sensul de *apă, izvor* (Vișovan, 2005:149). **Etimologia** o putem considera că ar putea proveni de la *iz=gust*, de la maghiarul *iz*.

Lăpuș. Comună din Țara Lăpușului, așezată pe șoseaua Tg. Lăpuș – Rogoz – Băiuț. Hidronim, ce izvorăște de sub Vârful Văratice. Este cel mai lung râu al județului (114 km). Comuna este atestată documentar la 1505 sub denumirea *Lapos*, la 1558 – *Olah – Lăpos*; 1750 *Ola Lapos*; 1884 – *Olah-Lapos, Lăpușul Românesc*. **Etimologia** provine de la lat. *lapis – lapidis = stâncă*. Înainte i s-a adăugat adjectivul *românesc* pentru a nu se confunda cu fostul Lăpuș Unguresc, azi Tg. Lăpuș.

Mașca. Localitate situată pe Valea Lăpușului, în apropiere de orașul Tg. Lăpuș, pe șoseaua Tg. Lăpuș – Gâlgău, azi Răzoare.

Este atestată documentar la 1500 sub denumirea *Machkamezew*; 1637 – *Machyka Mezö*; 1733 – *Magska*; 1850 – *Matska Mezö, Maska*. Deoarece denumirile compuse cu care este atestat *Macska Mezö* semnifică *Câmpul mătului*, considerăm corectă etimologia stabilită de Mircea Homorodean, de la numele propriu *Mîtu*, întâlnit prin părțile Lăpușului în sate precum Suci de Sus, Lăpuș. În localitate se află și *Pârâul Mătului*, de la același nume. (Homorodean, 1980:30).

Mănăstirea. Sat așezat pe Valea Mării, aparținând comunei Giulești. Este atestată documentar la 1913, sub denumirea *Gyulamonoștor* (cătun al satului Giulești). Denumirea provine de la existența unei mănăstiri în acest sat, din care s-a păstrat Biserica Mănăstirii „Sf. Arhangheli”, datând din secolul al XVII-lea.

Legenda spune că satul a fost blestemat de un călugăr, aflat pe patul de moarte, ca urmare a asupririlor exercitate de un nobil local, asupra mănăstirii, alungându-i pe călugări. Blestemul a făcut ca satul să rămână mereu mic, ca **să nu crească satul, nici să scadă**. **Etimologia** provine de la latinescul *monasterium*, slavonescul *monastiri*.

Posta. Localitate situată în apropiere de Finteușu Mare. Este atestată documentar la 1555 – *Pusztá Fentös*; 1603 – *pagus Pusztáfew*; 1733 – *Pusztá*; 1750 – *Pusztá Finteus*; 1760 – *Pusztá Fentös*; 1800 – *Posta*; 1850 – *Posztá, Pusta*. **Etimologia** provine de la magh. *Pusztá*, loc slab productiv, deal.

O legendă locală ne sugerează că un grup de locuitori care au migrat din alte părți s-a adresat unui alt grup, rămas în urmă, cu expresia: *Aici, poți sta!*, ceea ce ne indică compunerea toponimului din verbele *a putea* și *a sta* (din latinescul *stare*). Cu siguranță, toponimul provine de la cuvântul *pustă*, arhirăspândit pe teritoriul județului (maghiarul *pusztá*).

Potok. Porțiune de sat din Băița de sub Codru, vale care curge de-a lungul satului. Toponim răspândit în Transilvania, care provine din maghiarul *patak*. Marius Oros îl derivă de la slavonescul *pôtók* (Oros: 97).

Nu împărtășim această părere, având în vedere o mai puternică influență maghiară în Ardeal, unde ne-am aflat sub imperiul austro-ungar și unde au locuit maghiari, în multe sate, din toate zonele geografice.

Rușor. Localitate situată pe șoseaua Baia Mare – Tg. Lăpuș, în apropiere de Cernești și Copalnic – Mănăstur. Este atestată la 1528 *Dragumerfalwa*; 1543 – *Dragónafalva*; 1603 – *pagus Dragómerfalva*; 1677 – *Rusor, Roussor*; 1760 – 1762 – *Ruszor, Russor*; 1850 – *Rusoru*; 1854 – *Rușor*. **Etimologia** provine de la diminutivul *riușor*, prin asimilarea lui *i* (latinescul *rivullus*). Prin sat trece un pârâu afluent al Căvnicului.

Roata. Sector al exploatării miniere Căvnic. Din latinescul *rota*.

Rodina. Localitate mică, situată în apropierea comunei Ariniș. Atestat documentar 1954. **Etimologia** provine de la slavonescul *rudănă* = *deștelenire*.

Rohia. Sat așezat în Țara Lăpușului, încorporat orașului Tg. Lăpuș, pe valea cu același nume, renumită prin mănăstirea din hotarul ei. Este atestată documentar la 1325, sub denumirea *poss Ruhy*; la 1500 – *Rohi*; la 1584 – *Rohiri Rohia*. **Etimologia** provine de la slavonescul *rogŭ*, care prin etimologie populară s-a pronunțat *Rohu* și care înseamnă *culme* sau *deal* (Serafim, Man, 1981:11).

Sarasău. Comună așezată pe Valea Tisei, lângă Sighet și Câmpulung la Tisa. Este atestată la 1345 – *Cnezyatus de Zorwazo*; 1360 – *Zarvassov*; 1398 – *Zarusszow*; 1851 – *Sarasew, Sarwasi*. **Etimologia** provine de la *sarsău, sas* – *chiu*, nume dat la două plante perene, cu tulpina întinsă pe pământ și cu frunze persistente (Vinca Minor). Prin epenteză s-a introdus vocala *a* – *Sarasău* (de la maghiarul *szászfű*).

Sighetul Marmăției. Orașul capitală a Maramureșului cu o suprafață de 11.170 ha și o populație de 45.000 de locuitori. Este construit în zona unei fortificații din epoca bronzului. Este așezat pe Văile Izei la sud, în vecinătatea Tisei la nord. Este atestat documentar la 1334 – *Plebonus Dygnet, Zyget*; 1335 – *Ziget*; 1346 – *Zyget*; 1349 – *Zigeth*; 1397 – *Oppidum Zygeth*; 1720 – *Szigeth*, 1838 – *Sigethum, Sibot*; 1851 – *Sziget, Szigit, Sziahata*. **Etimologia** provine din maghiarul *Sziget* = *insulă* + Marmăției, denumire a ținutului. Este greșită denumirea de *Sihot* din slavonă, semnificând *revărsare de ape*, propusă de Vasile Ilea, precum și de la dacicul *Seget* însemnând *cetate, întăritură*. Sighetul este un oraș insular așezat între două ape.

Șipot. Toponim al Săpânței, pârâu cu un curs repede. De la slavonescul *sěpot* = *murmur*.

Tisa. Râu care izvorăște din Carpații Păduroși, care formează pe 62 km granița cu Ucraina. Toponim răspândit în Ungaria, dar și în Ardeal, Bacău, Prahova, Buzău, Vaslui, Botoșani. Nicolae Drăganu consideră **etimologia** de origine slavă din slovenescul *Tisa*, întâlnit cu aceeași formă în sârbo-croată, bulgarul *Tisa* și în germană *Teiss, Teisse* (Drăganu, 1933:401).

Considerăm mai plauzibilă etimologia de origine celtică sau scitică, susținută de Vasile Pârvan (Drăganu, 1933:401).

Zgleamăn. Toponim interesant prin polivalența semantică a termenului. La Cufoaia, în Țara Lăpușului, semnifică *crimă, omor*: *A face zgleamănu cuiva* (Homorodean, 1980:179). Cu această semnificație se întâlnește și la Făurești.

Tradiția orală ne spune că în acel loc, care este deal împădurit mai înalt, a fost expulzat și ucis un tâlhar, loc unde trecătorii aruncă, când trec, câte o creangă, ceea ce ne indică existența unui mormânt. Această tradiție este mai răspândită, cu deosebirea că toponimul se leagă de întâmplări tragice în care victime sunt tinere fete (Homorodean, 1980:179).

În Maramureș, cu semnificația de *deal, tufișuri*, a fost asimilat la Bârsana, Bogdan Vodă, Săliștea de Sus, Dragomirești, fără a ne furniza informații de natură mitologică (Vișovan, 2005:414).

Mircea Homorodean constată că prin aceste semnificații apelativul și toponimul reflectă interpătrunderea (respectiv confundarea) a două vechi elemente de cultură: cea de *movilă*, semn de hotar sau de orientare de-a lungul drumurilor și *movilă* – mormânt, tumul. Confundarea celor două elemente de cultură a prilejuit și creșterea legendelor legate de ele. Nu este exclus, arată cercetătorul, ca aceste legende să fie rezultatul unor suprapuneri, al unui sincretism de motive mai vechi sau mai noi, aparținând mai mult sau mai puțin fantasticului (Homorodean, 1980:180).

Observația este judicioasă. La hotar erau expulzați răufăcătorii și omorâți. Era o pedeapsă rituală și gravă, cel ucis fiind scos în afara riturilor funerare, ceea ce era în popor considerată o mare nenorocire.

Cât privește **etimologia** ca fiind de origine slavă, din sârbescul *slomene* este contrară transformărilor fonetice.

b) Toponime formate din adjective

Aspra. Cătun al satului Dealu Mare, situat în defileul Prelucilor. Este atestat în anul 1954. De la latinescul *asper*.

Ilba. Localitate așezată pe șoseaua Baia Mare – Satu Mare, în apropiere de Cicârlău. Este localitate minieră. Este atestată documentar la 1490 – *Iloba, Yloba*; 1493 – *Illubabanya*; 1555 – *Ilowa*; 1828 – *Iloba*. **Etimologia** provine de la latinescul *alba*, prin trecerea vocalei *a* la *i*.

Limpedea. Cartier al orașului Baia Mare, din vecinătatea Ferneziului. **Etimologia** provine de la latinescul *limpidus*, probabil de la valea care străbate cartierul.

Mara. Hidronim care izvorăște de sub Vârfurile Iezurile, din Igriș. Are o lungime de 40 km. Prima localitate de dincolo de Gutâi, așezată pe Valea Marei, hidronim afluent al Tisei și nume propriu, de persoană. **Etimologia**, mult discutată, provine cu siguranță din latinescul *marem*, prin prefacerea vocalei *e* în *a* și dispariția consoanei finale *m*.

Nicolae Drăganu consideră că toponimul e de origine slavă, părere întru totul greșită (Drăganu, 1937:40). Mai plauzibilă este proveniența de la grecescul *moro* = *pusti*.

În documente nu apare menționat decât cu alte denumiri: *Maramors*, *fluvium Maramorosii*, *fluvium Maramors*.

Nistru. Localitate minieră în apropiere de Tăuții Măgherauș. Este atestată la 1555 sub denumirea *Miszt*; 1828 – *Miszt Bánya*; 1851 – *Misttbánya Handal*; 1913 – *Misztbánya*. De la bulgărescul *duniestr*, rusescul *duyestr*.

Sălnița. Sat situat în comuna Vima Mică din Țara Lăpușului, în apropiere de Românești și hidronim cu același nume. Este atestat la 1566 *Szalna Pathak*; 1567 *Zalnicze*; 1603 *pagus Zelniczye*; 1733 *Szelnicsa*; 1800 *Sotnița*, *Szelnytze*. De la slavonescul *jalnica* = *pârâu sărat*.

Stremți. Localitate așezată în zona Codru, pe șoseaua Băsești – Săliște – Stremți. Este atestat documentar la 1440 sub denumirea *Totfalu*; 1474 *Thotfalw*; 1569 *Tothfalu*; 1733 *Stentz*; 1850 *Sztremtz*; 1854 *Stremț*. De la latinescul *strictus* = *loc strâmt, îngust*.

c) Toponime formate din verbe

Cavnic. Oraș minieresc, așezat pe drumul Baia-Sprie – Cavnic. Hidronim affluent al Lăpușului. Atestat documentar la 1455 – *Kapnek*; 1555 – *Capnik*; 1639 – *Kapnikbanya*; 1828 – *Kapnik*; 1850 – *Kapnik Baje*; 1854 – *Kapnikbánya*, *Cannic-Baia*. **Etimologia** provine de la latinescul *cavao-are* = *a scobi pe sub pământ, pe sub așezare*.

Potrivit tradiției orale, etimologia ar proveni de la un erou eponim cu capul mic. Prin aglutinare, a devenit *capmic*, iar prin etimologie populară a devenit *Cavnic*. De la latinescul *caput* (cap) și adj. lat. *micus* (mic).

Cernești. Localitate situată sub Pietriș, pe șoseaua Baia Mare - Tg. Lăpuș, pe Valea Blojii. Este atestat la 1424 – *Charnakapolnok*; 1427 – *Csernatapoly*; 1553 – *Cernikapolnok*; 1583 – *Chyarnafalva*; 1602 – *Czarnafalva*; 1603 – *pagus Csyarnakapolnok*; 1808 – *Csernesty*; 1854 – *Cernești*. **Etimologia** provine de la verbul *a cerni*, cu sufixul *-ești* - vopsit în negru, de culoare închisă. Etimologia provine, probabil, de la culoarea solului și-a apei (slavonescul *černiti*).

Pribilești. Sat așezat pe Valea Someșului, pe ruta Baia Mare – Mogoșești – Mireșu Mare. Este atestat documentar la 1405 – *Pribifalva*; 1603 – *Pribilest*; 1705 – *Pribilesty*; 1760 – *Pribéfalva*; 1800 – *Pribérfalva*, *Pribileștia*, *Pribilești*; 1850 – *Pribilesye*; 1854 – *Pribekfalva*, *Pribileștia*. **Etimologia**, așa cum ne indică documentele, provine de la *privește*, peisaj încântător, loc la vedere, priveală. De la slavonescul *priviti*.

Săpîia. Sat din apropierea localității Posta, cuprins în comuna Finteușu Mare. Este atestat documentar la 1603, sub denumirea *pagus Sapanpataka*; 1639 – *Szapan Pataka*; 1647 – *Szappanpatak*; 1737 –

Szapanya; 1750 – *Szelpia*; 1800 – *Szappan Pataka*, *Săpîia*; 1850 – *Szepuja*; 1854 – *Szappanpataka*, *Săpuia*. **Etimologia** provine de la latinescul *sappa* plus sufixul – *îia*. Toponimul indică o așezare defrișată.

Țâsla. Hidronim care drenează orașul Borșa, afluent important prin debitul său al Vișeuului. **Etimologia** provine probabil de la verbul *a țâșni* = *a sări*, *a împroșca*. Probabil este etimologie populară formată pe bază de analogie.

II. Toponime derivate

Buzești. Sat așezat pe șoseaua Baia Mare – Ariniș, lângă comuna Fărcașa. Este atestat documentar la 1648 sub denumirea *Olah Uyfalv*; 1828 – *Busseptye*; 1851 – *Oláh-Ujfalv*; 1913 – *Szamosújfalv*. De la albanezul *buză* + sufixul –*ești*, formă prin analogie, datorită așezării satului pe o buză de deal. Este greșită etimologia, derivată de la *Frații Buzești*, propusă de localnici, fără nici o legătură cu aceste personaje istorice.

Crăcești. Numele vechi al localității Mara. Etimologia provine de la încrengătura a două ape curgătoare: Valea Neagră, care izvorăște din Munții Gutâi, confundată cu râul Mara și cu care formează bifurcația. De la slavonescul *Krak* = *bifurcație*, *încrengătură* + sufixul –*ești* și prefacerea lui *a* în *ă*. Pentru atestarea documentară: vezi Mara.

Șurdești. Localitate așezată pe zona Fiscușului, la interferența drumurilor Baia Mare – Cavnic și Copalnic Mănăstur. Este atestat documentar la 1411 – *Swrgyanfalva*; 1491 – *possesio Wolachalis Swrgyanfalva*; 1828 – *Surgyefalv*, *Surgessti*; 1913 – *Dióshalom*. De la latinescul *Surdus* plus sufixul –*ești*.

Făurești. Localitate așezată pe șoseaua Copalnic-Mănăstur – Cavnic, pe Valea Cavnicului. Este atestată documentar la 1405 sub denumirea *Kovachfalva*, la 1424 *Kovacs – Kapolnok*; la 1854 – *Kovacskapolnok* și *Făurești*. **Etimologia** provine de la eroul eponim *Faur*, care, potrivit tradiției, orale, a fost un fierar care s-a așezat pe Dumbravă, în partea de nord a satului. Denumirile maghiare ne sugerează veridicitatea acestei tradiții *Kovacskapolnok* – *vatra fierarului*, *Kovacsfalva* – *satul fierarului*. De la antroponimul *Faur* = *fierar*, latinescul *faber* + sufixul –*ești*.

Odești. Sat situat în zona Codrului, în apropiere de Băița de sub Codru și Culmea Codrului, pe Valea Tămășeștilor. Este atestat la 1424 sub denumirea *Odafalva*, 1475 – *Vadorvalva*; 1469 – *Vadaffalva*; 1733 – *Odești*; 1854 – *Vogiertie*. **Etimologia** de la *sl. voda* = *apă*, prin dispariția consoanei *v* și prefacerea lui *a* în *e* + sufixul –*ești*.

Boiereni. Localitate situată în Țara Lăpușului, pe șoseaua Tg. Lăpuș – Rohia, pe Valea Rohiei. Este atestată documentar la 1584 sub denumirea *Boierfalva*; 1615 – *Bojerfálva*; 1760-1762 – *Boerfalva*; 1854 – *Boiereni*; 1864 – *Dumbrava Nouă*.

Satul ne redă o realitate etnografică. Este format, cum ne spune tradiția orală, prin roire din sate de pe Valea Someșului, din iobagi fugiți de pe moșiile nobililor. Ocupând terenuri nestăpânite, emigranții s-au autoîmproprietărit și au devenit țărani liberi cu proprietate, adică *boieri*, mai toți locuitorii purtând numele de *Boier*. De la *boier*, din slavonescul *boljarinŭ* + sufixul *-eni* – sufix prin care sunt derivate multe sate: *Ungureni*, *Bontăieni*, *Măgureni* etc.

Costeni. Sat așezat în Țara Lăpușului, în apropiere de Cupșeni și Stoiceni, pe Valea Costenilor. Este atestat la 1603 – sub denumirea de *Kostafalu*; 1613 – *Kosztafalva*; 1733 – *Kosteny*; 1750 – *Koteny*; 1760 – *Koszta*; 1850 – *Kosztény*; 1854 – *Kostafalva*, *Kostien*. **Etimologia** nu provine de la antroponimul *Costea* plus sufixul *-eni* (Vișovan: 42). Considerăm că etimologia corectă provine de la *coastă* plus sufixul *-eni*, având în vedere așezarea satului pe un deal. Antroponimul *Costea* nu se întâlnește prin părțile locului.

Măgureni. Sat situat sub Dealul Pietriș, în apropiere de comuna Cernești. Este atestat la 1583, sub denumirea *Magura*; 1609 – *Kapolnok Magura*; 1733 – *Magureny*; 1800 – *Măgureni*; 1854 – *Magura*, *Măgureni*. De la albanezul *magula* + sufixul *-eni*.

Săcălășeni. Localitate situată pe șoseaua Baia Mare – Remetea Chioarului – Șomcuta. Este atestată documentar la 1405 – *Zakalosfalva*; 1566 – *possessione Zakalofalw*; 1467 – *Szakalosfalua*; 1850 – *Szekleseny*; 1854 – *Săcălășeni*. **Etimologia** este compusă din *săcălaș* (tun mic, primitiv, cu tragere directă) + sufixul *-eni*. Din maghiarul *Szakallás*. Etimologia este susținută și de Nicolae Iorga în memoriile sale de călătorie.

Ungureni. Sat din Țara Lăpușului, așezat la poalele Țibleșului, în apropiere de Libotin și Cupșeni. Este atestat documentar la 1584 sub denumirea *Ungurfalva*, *Budafalva*, la 1857 – *Ungarfalva*; 1733 – *Ungureni*; la 1850 – *Ungurény*. **Etimologia** ne redă o realitate etnografică. Tradiția spune că un cetățean ungur a fugit din temnița cetății și s-a așezat pe vatra de astăzi a Dămăcușenilor, iar unul, Domokos, s-a retras la pădure. Cei doi s-au vizitat unul pe altul. Lui Domokos i-a plăcut sălașul românului, iar celuilalt al lui Domokos, bun pentru vânătoare și oierit și au făcut schimb. Cei care au părăsit o vatră și s-au așezat pe alta s-au numit *unguri*, iar satul lor *Ungureni*. Majoritatea locuitorilor au numele de familie *Ungur*. De la slavonescul *orghinŭ* + sufixul *-eni*.

Gărdani. Sat așezat pe șoseaua Baia Mare – Ariniș, pe Valea Someșului, în apropiere de Fărcașa. Este atestat documentar la 1424, sub denumirea de *Ardanfalva*, *Ardanfalwa*, *Hardanfalva*, *Kardanfalwa*; 1470 – *Kordanfalwa*; 1543 – *Ghardanffalwa*; 1549 – *Gardanfalwa*; 1570 – *Gerdanfalwa*; 1612 – *Gardanfalva*; 1733 – *Gerdány*; 1850 – *Girdany*; 1854 – *Gardanfalva*, *Gărdani*. **Etimologia** este formată prin derivare de la substantivul *gard* plus sufixul *-ani*. Am putea pune etimologia în legătură cu slavonescul *girdă* (urât, neaspetuos) + sufixul *-ani*.

Cărbunari. Localitate situată pe șoseaua Baia Mare – Târgu Lăpuș, comuna Dumbrăvița. Este atestat la 1424 – *Karbonal*; 1475 – *Garbónaczfalwa*; 1609 – *Garbonatz*; 1459 – *Karbonácsfalva*; 1733 – *Korbonar*; 1750 – *Kerbunar*; 1800 – *Cărbunarii*; 1850 – *Kerbunár*; 1854 – *Cărbunari*. **Etimologia** este compusă de la *cărbune* + sufixul *-ar* din latinescul *carbo* = loc unde se face cărbunele de lemn.

Dobriținaș. Sat așezat în Țara Lăpușului pe șoseaua Târgu Lăpuș – Borcut - Inău (azi Dumbrava). Este atestat documentar la 1854 sub denumirea *Debreczen*, la 1598 – *Kis Debreczen*; 1631 – *Oláh Debreczen*; 1831 – *Dobriczinás, Dobroczel*; 1850 – *Dobriczel*; 1854 – *Kis-Debreczen; Dobrițel*. De la slavonescul *Dobru* = „bun” sau „frumos” + subst. *-țel*, de la germanul *zel*, magh. *cel* = loc bun la care cineva vrea să ajungă, țel frumos.

Ion Pătruț consideră că la baza toponimului nu stă maghiarul *Debreczen*, ci o temă, *Dobric*, derivat cu sufixul *-in*, de la antroponimul *Dubrica*, de origine slavă. Maghiarul rezultă din armonie vocalică, dintr-un *Dobricin* (Pătruț, 1984:120).

Asuaju de Jos. Localitate așezată pe șoseaua Ariniș – Asuaju de Sus, în zona Codrului. **Etimologia** este formată de la maghiarul *aszotta*, cu înțelesul de *teren uscat*, *ars* + sufixul *-aj* + locuțiunea adjectivală *de jos*, indicând așezarea.

Ciocotiș. Sat așezat pe Valea Bloaja, în apropiere de Fânațe și Trestia. Este atestat la 1591 – *Chyokotles*; 1603 – *pagus Czokottys*; 1615 – *Chystekes*; 1642 – *Csokotos*; 1650 – *Csokotest*; 1669 – *Csokotis*; 1733 – *Csokotys*; 1760-1762 – *Csokites*; circa 1800 – *Csokotés, Ciocotișu*; 1854 – *Csokotés, Ciocotiș*. **Etimologia** are în compunere termenul *ciocot* = *pădure deasă*, *viță de vie*, plus sufixul *-iș*.

Cosău. Hidronim affluent al Marei, care drenează izvoarele sărate de la Ocna Șugătag. Vale care străbate satele Ferești, Cornești, Călinești, Sârbi, Budești. **Etimologia**, mult discutată, este compusă din *coasă* + sufixul *-ău*, trecut prin forma *Cosalău* – *teren destinat cositului, fânațelor*. De la slavonescul vechi *kosa*. Este greșită etimologia de la latinescul *cos-costis* = *cute*. Mai acceptabilă este proveniența de la sârbescul *kašo* + sufixul *-ov* = *Valea fagului* sau *cu fagi*, propusă de Nicolae Drăganu (Drăganu, 1933:390).

Dobric. Sat așezat pe șoseaua Tg. Lăpuș – Inău pe Valea Dobricului. Este atestat documentar la 1541, sub denumirea *Debrek*, la 1553 – *Debreghe*; la 1627 – *Oláh Debrik*; la 1679 – *Dobrik*; 1750 – *Lapós Debrek*; 1829 – *Nagy Debrek*; 1850 – *Dobricul Lăpușului*. De la slavonescul *Dobru* = *bun* sau *frumos* + sufixul *-ic*.

Dumbrăvița. Comună așezată pe o ramificație a șoselei Baia Mare – Copalnic Mănăstur. Se află în apropiere de Șindrești și Cărbunari. Este atestată documentar în 1411 sub denumirea de *Dobrawycha*; 1491 – *Dombrawycza*; 1601 – *Dobrovicza*; 1851 – *Dobrawicza*. **Etimologia** ne redă o așezare situată pe un loc defrișat. De la slava veche *doumbrava* (dim.) cu sufixul *-ița*.

Ursoi. Toponim de largă răspândire în Maramureș, pe care îl întâlnim la Făurești, dar mai ales dincolo de Gutii, la Bârsana, Săcel, Dragomirești, Ieud, Bogdan Vodă etc.

Ștefan Vișovan este de părere că provine de la slavonescul *osoi* (Vișovan, 2005: 363). Marius I. Oros îl derivă de la *osoi* – apelativ împrumutat de la bulgari, dispărut din limba română (Oros, 1996:85).

Această etimologie cu siguranță este incorectă și se datorează intenției slaviștilor de a slaviza toponimia și limba. În realitate, nu se poate explica proveniența din *osoi*, consoana *s* netransformându-se în *r*, iar în limba română termenul nu există. De la *urs*, latinescul *ursus* + sufixul *-oi*.

Lăschia. Localitate așezată pe șoseaua Copalnic Mănăstur – Căvnic, în apropiere de Făurești. Este atestată documentar la 1543 – *Lachkonja*; 1566 – *Laczkonja*; 1567 – *Laczkonjak*; 1613 – *Laczkina*; 1733 – *Leczkeny*; 1750 – *Leczkie*; 1850 – *Leczka*; 1854 – *Laczkonja*, *Leschia*; 1913 – *Laczháza*. **Etimologia** provine de la slavonescul *lěska* = *alun* + suf. *-ia*. Nu putem omite antroponimul *Leschian*; prin dispariția consoanei finale *n*.

Hudin. Pisc situat în masivul Țibleș, acoperit cu pădure, având formă conică (1611 m). **Etimologia** provine de la slavonescul *huda* = *adâncitură*, *gol*, *pas mic*, prin derivare cu sufixul *-in*, de la tema *hud*.

Slătioara. Sat așezat pe ruta Strâmtura – Glod și hidronim cu același nume, afluent al Izei. Este atestat documentar la 1431 sub denumirea *Zlatyna*, *Zlatina*; la 1458 – *Zlatyafalva*; 1504 – *Soospataka*; 1555 – *Soospatak*; 1828, 1851 – *Szlatinka*. **Etimologia** provine de la slavonescul *slatina* + sufixul *-oara*, prin asimilarea particulei *-na* de la *Slătinoara*.

Toponime formate din substantiv + adjectiv

Baia Mare. Localitate, capitală de județ, așezată pe o parte și de alta a râului Săsar, la o altitudine de 230 m, pe o suprafață de 23.573 ha și o populație de 150.000 locuitori. Este un oraș al minerilor, zăcămintele sale fiind exploatate încă din timpul romanilor.

De-a lungul timpului a purtat mai multe denumiri: *Rivulus Dominarum*, *Banya*, *Nagibanya*, *Frauenbach*, *Neustadt*, *Velka-Banya*.

Referitor la denumirea *Rivulus Dominarum*, o legendă spune că în oraș ar fi stat mai mult timp soția unuia dintre împărații romani. Împreună cu doamnele din anturajul ei, împărăteasa participa adeseori, alături de sclave, la spălatul nisipului aurifer în râul Săsar. De aici se trage numele vechi al orașului *Rivulus Dominarum* (*Râul Doamnelor*) (Nădișan, 1980:49-50)

Este atestat documentar la 1329, sub denumirea *civitas Rivuli Dominarum*; 1332 – *Rivulus Dominarum*; 1335 – *parohus de Rivulo Dominarum*; 1391 – *Asszonypataka*; 1465 – *Castellum Rivuli Dominarum*; 1469 – *Castellanus et Captianeus de Rivulo Dominarum*; 1481 – *civitas nostra Rivuli Dominarum*; 1489 – *castrum de Rivulo Dominarum*; 1564 – *Bagna*; 1585 – *Nagybanya*; 1614 – *Nagy Bania*; 1648 – *Nagy Bánya*; 1828 –

Aszszonypataka, Frauenbach, Velka-Banya; 1851 – Nagybánya; Aszszonypataka. Etimologia provine de la latinescul *baiae* plus latinescul *marem*.

Băița. Localitate situată în apropierea orașului Tăuții Măgherauș. Este atestată la 1334 sub denumirea *Lapuș*; 1335 – *Lapos*; 1490 – *Totfalucum fodinis et mineris auri et argenti Laposbanya apellatis*; 1493 – *Lapys Banya*; 1828 – *Lapos Banya, Bonice, Bagica*; 1851 – *Lapos Banya*. **Etimologia** de la latinescul *baiae-rum* (dim.).

Baia Sprie. Oraș minier situat la 10 kilometri de Baia Mare, pe șoseaua Baia Mare – Sighet. Este atestat la 1329 sub denumirea *Medius Mons* (Muntele Mijlociu); 1384 – *Civita Medio Monte*; 1585 – *Felsőbánya*. **Etimologia** a fost derivată de la adjectivul *asprie*, latinescul *asper* de Nicolae Felecan, dar ea nu apare cu această denumire deloc în documentele vremii, așa încât nu se justifică. Cea mai plauzibilă variantă etimologică este de la latinescul *Baiae* + adjectivul *superior*. Prin sincoparea vocalelor *u* și *e* s-a ajuns la forma *sprior*. Prin prefacerea vocalei *o* în *e* și căderea consoanei finale *r* s-a ajuns la *Sprie*.

Traducerile maghiare ne argumentează vechea denumire – *Baia Superioară, de Sus, „Feolseobánya”, Felső Banya*, denumiri cu care apare în documente frecvent. Iorgu Iordan considera adjectivul *sprie* nume de persoană, care nu se întâlnește în onomastica locală (Iordan, 1963:492).

Bozânta Mare. Localitate așezată pe apa Săsarului, la sud de Tăuții Măgherauș.

Este atestată documentar la 1383 – *Bozytha*; 1405 – *Bozincha*; 1410 – *Bozyntha*; 1425 – *Bozontha*; 1733 – *Nagy Bozonta*; 1750 – *Nagy Bozinta*; 1760 – *O-Bozinta*; 1839 – *Olah Bozonta, Olah Bozinta, Nagy Bozonta, Bozonta Mare*; 1854 – *Olah Bozonta; Bozinta Mare*; 1913 – *Nagy Bozinta*. **Etimologia** provine de la ucraineanul *boz* plus sufixul *-inta*. Posibil și de la *buză* plus sufixul *-inta*, prin prefacerea vocalei *u* în *o*, de la albanezul *buzë*.

Băile Usturoi. Băi cu ape minerale, care se scurgeau dintr-o galerie de mină, care au funcționat multă vreme, azi fiind dispărute. Denumirea, probabil, se datorează apei cu caracter acidulat, care se scurgea din galeria minei. **Etimologia** provine de la latinescul *baiae* plus latinescul *ustura* = *băi care ustură*.

Boiu Mare. Localitate de reședință a comunei cu același nume, situată în zona Chioar. Este așezată pe drumul Mesteacăn – Tg. Lăpuș, la 5 km de șoseaua Cluj-Baia Mare, între râul Lăpuș la nord și Valea Boiului la sud-est. Este atestat documentar la 1405, sub denumirea de *Boon*; 1475 – *Bon*; 1549 – *Nag-Bona*; 1650 – *Nagy-Bun*; 1669 – *Nagy-Bouny*; 1733 – *Bony*; 1750 – *Boji*; 1760 – *Boiu Mare*; 1850 – *Boju Mare*; 1854 – *Nagy Bun, Boiu Mare*. **Etimologia** a fost explicată ca provenind din slavă, *bonj, bonje* = *băi*, Boiu fiind bogat în izvoare, și adjectivul *marem*, din latină, care explică teritoriul său întins.

Bun în limba maghiară înseamnă *măsălarișă* sau *nebunarișă* (I. Chiș, 1973:126). Considerăm că termenul toponim nu este de origine slavă și nici maghiară, ci provine de la verbul *a boi*, *a vopsi*, din turcescul *boi*.

Curtuișu Mare. Sat așezat în zona Chioar, în apropiere de Valea Chioarului și Fericea. Este atestat documentar la 1566 sub denumirea *Koerttvelyes*; la 1588 – *Körtvélyes*; 1733 – *Nagy Körtvélyes*; la 1800 – *Kurtulyusu Mare*; la 1850 – *Nagy Körtvélyes*; 1854 – *Also Körtvélyes*, *Curtuius*. **Etimologia** provine din latinescul nealterat *escurtus* (*scurt*) + latinescul *marem*.

Dealul Pleșii. Toponim de pe raza localității Groșii Țibleșului. De la slavonescul *plesī* + subst. *deal* (v. slavonescul *dělŭ*). Porțiune de munte fără vegetație.

Finteușul Mare. Localitate așezată în apropiere de Șomcuta, în zona centrală a Chioarului. Este atestat documentar la 1231 – *Finteus*, *Fenteus*; 1566 – *Felső* – *Fentos*; 1603 – *pagus Felsőfentholós*; 1750 – *Finteus Mare*; 1800 – *Finteușul Mare*; 1850 – *Fintyeselu*; 1854 – *Nagy Fentös*, *Fentieselu* – *Mare*.

De la latinescul *Fintimus* = *vecinătate*. Posibil și de la latinescul *fōntis*, prin prefacerea lui *o* în *i* și epenteza lui *u*, prefacerea lui *i* în *e*, variantă mai puțin plauzibilă.

Frâncenii Boiului. Satul este situat în apropierea localităților Boiu Mare și Românești.

Este atestat la 1566 – *Kis-Zalnapatak*; 1603 – *Frink-falva*; 1650 – *Fringfalva*; 1733 – *Francsen*; 1750 – *Frenc-zeny*; 1800 – *Frînceni*; 1854 – *Frinkfalva*, *Frînceni*. **Etimologia** provine de la *frînc*, nume generic dat occidentalilor de origine latină. Latinescul *francus* plus *boiu* (formă de genitiv) = *bun*.

Handalu Ilbei. Este situat în apropierea localității Ilba, fiind cartier al acesteia, situat în partea nordică. Este așezare minieră. Este atestat la 1909 – *Handal*, *Ilbabánya*. **Etimologia** provine de la latinescul *alba* plus germanul *hand*=*mână*, plus sufixul *-al*. N. Drăganu amintește de apelativul *Handal* cu sensul de loc unde se taie sarea (Drăganu:281)

Preluca Veche. Localitate așezată pe culmea Preluca, în vecinătatea Depresiunii Lăpuș. Este atestată documentar la 1603 – *pagus Praelukafalva*; 1639 – *Praeluka*; 1647 – *Preluka*; 1800 – *Preluca*; 1850 – *Preluke*; 1854 – *Preluka*, *Preluca*. **Etimologia** provine din slavonescul *preluka* (poiană pe coastă), ceea ce indică un loc defrișat + latinescul popular *vechis*. Toponimul este foarte răspândit în satele de dincolo de Gutii (Vișovan, 2005:292-299).

Șomcuta Mare. Localitate așezată în centrul zonei Chioar, pe șoseaua Baia Mare – Cluj, capitala zonei. Este atestată documentar la 1358: *Somkuth*; 1405- *Somkwth*; 1566 – *Somkut*; 1603 – *pagus Somkut*, *Senkat*; 1639 – *Somkuth*; 1750 – *Somkuta*; 1760 – *Nagy Somkut*; 1800 – *Șuncuta Mare*; 1854 – *Nagy Șomkut*, *Șomcuta Mare*. **Etimologia** este compusă din termenul magh. *som*=*corn* și *kut*=*fântână* – *fântâna cu corn*. Este greșită

etimologia derivată de la *Șuncuta* ca fiind termen de origine orientală, pornindu-se de la rădăcina *șun* – nume de persoană (arborele lui Șun) lansată de prof. Victor Ilieșiu la o comunicare ce a avut loc la Biblioteca jud. Baia Mare. În realitate, formele *Șomcuta* și *Șuncuta* sunt fonetisme populare.

Șesu Troian. Câmp situat între localitățile Suciu de Sus și Groșii Țibleșului. Prof. Aurel Socolan vorbea despre posibila existență a unui castru roman în acel loc. **Etimologia** este compusă din latinescul *sesum* plus latinescul *troianus*, cu sensul de *întăritură primitivă* dintr-un dig lung de pământ, cu șanț de apărare.

Strâmbu Băiuț. Localitate minieră situată în apropierea localității Băiuț. Este atestat documentar la 1835 sub denumirea *Strimbulu*; 1850 – *Strimbuj*; 1854 – *Sztrimbulu*; *Strimbuiu*. Satul a fost întemeiat pe la 1730, odată cu începuturile exploatării miniere locale (Suciu, II, 1968: 148). **Etimologia** este compusă din latinescul *Strambus* plus latinescul *baiae* (diminutiv).

Valea Neagră. Sat mic situat pe Valea Firiza, în apropiere de lacul de acumulare, înglobat orașului Baia Mare. Este atestat documentar la 1490 sub denumirea *Fekethewpathak*; 1909 – *Valea Neagră*, *Feketepatak*. **Etimologia** provine din latinescul *vallem* plus adj. lat. *nigrum*, care redă culoarea apei.

Valea Romanilor. Toponim în localitatea Chiuzbaia, compus din subst. *vale*, de la lat. *vallem* + adjectivul în forma genitivală *romanilor* (posesiv). De la lat. *romanorum*.

Valea Roșie. Hidronim, toponim (cartier) și exploatare minieră din municipiul Baia Mare. Denumirea hidronimului derivă de la culoarea roșcată a apei care se scurge din galeria minei. Din latinescul *vallem* + lat. *rósem*.

Valea Strâmbului. Hidronim în apropiere de Strâmbu Băiuț. De la lat. *vallem* + lat. *strambus*.

Vârful Rotundu. Pisc montan în Masivul Gutii (1240 m). Din latinescul *rotundus*, denumire datorată formei, pătrunsă prin analogie + *vârf*, slavonescul *vrūnii*.

Toponime formate din substantiv + substantiv

Vârful Buții. Toponim în Munții Maramureșului. De la sl. *vrūnii* + latinescul *buttis*.

Vârful Covata. Toponim în Munții Maramureșului, în apropiere de stațiunea Izvoare, 1.100 m. **Etimologia** este compusă din slavonescul *vrūnii* + latinescul *cavao-cavao* - *cavare* = *a săpa*. Vezi și grecescul *gavatha*. Numele toponimului a pătruns prin analogie de la forma sa.

III. Toponime formate din nume proprii

Berința. Localitate așezată pe șoseaua Baia Mare – Copalnic-Mănăștur.

Este atestată la 1405 – *Berenche*; 1470 – *Berencze*; 1475 – *Berencher*; 1639 – *Berentze*; 1647 – *Berendze*, *Brendze*; 1750 – *Brincze*; 1850 – *Berintza*; 1854 – *Berentze*, *Berința*. **Etimologia** provine de la antroponimul *Berin* plus sufixul *-ța*. (Pătruț, 1984:51)

Bârsana. Localitate pe Valea Izei, una dintre marile comune de pe această vale, cu o populație de 4.770 locuitori, aproape în întregime români. Este atestată documentar la 1390 sub denumirea *Barzanfalva*, la 1408 – *Zurdok alia nomine Barczanfalva*; 1487 – *Barzan*; 1488 – *Borschanfalwa*; 1851 – *Barczanfalva*.

Ștefan Vișovan derivă toponimul de la *Bîrsan*, nume de cneaz. Mai amintește că *bîrsană* este un adjectiv folosit pentru oile cu lână aspră (Vișovan, 2005:20). Cea de-a doua variantă ni se pare mai plauzibilă, păstoritul în zonă a fost o ocupație foarte veche și intens practică. Poate mai plauzibilă este proveniența de la *bîrsă*, piesă a plugului care leagă între ele brăzdarul, cormona și plazul plugului. **Etimologie necunoscută** + sufixul *-ana*.

Bontăieni. Sat de pe zona Fiscușului, din comuna Șişești, între Dănești și Șindrești, atestat la 1648 sub denumirea *Pusztatélék* și *Bontaién*. Denumirea provine de la antroponimul *Bonta* + suf. *-eni*, nume existent prin satele apropiate.

Coroieni. Comună situată pe Valea Lăpușului, pe șoseaua Tg. Lăpuș – Gâlgău. Este atestată documentar la 1584 – *Karuyafalva*; 1733 – *Koroján*; 1750 – *Korujen*; 1808 – *Krojeni*; 1850 – *Korujeny*; 1854 – *Káruylfalva*, *Curuieni*. **Etimologia** este compusă din antroponimul *Cora* = *familie*, care a emigrat din satul Bârsana + sufixul *-eni*. Probabil localitatea s-a format prin roire.

Este greșită etimologia propusă de Terezia Tătaru, de la *corb* trecut prin forma *Corbeni*, care a devenit *Coroieni*. Ipoteza este contrară legilor fonetice.

Ferești. Sat așezat pe Valea Cosăului, pe șoseaua Sighet – Călinești – Budești. Este atestat documentar la 1402 – *Feyrfalva*; 1405 – *Feyerfalva*; 1418 – *Feyerfalwa*; 1828 – *Fejiresty*; 1851 – *Fehérfalva*. **Etimologia** a fost explicată de la *Fehér* – *Fejér* = *alb* (Drăganu, 1933:395). Nu putem omite posibila proveniență din verbul *a feri* + sufixul *-ești* - *Loc ferit, apărat*. Este posibilă și forma prin analogie, de la *fir* + sufixul *-ești*, prin prefacerea vocalei *i* în *e*, satul fiind aliniat de-a lungul drumului (formă prin analogie). Derivarea de la *Fehér* este inexplicabilă.

Giulești. Comună așezată pe Valea Marei, pe șoseaua Baia Mare – Sighet, între localitățile Sat-Șugătag și Berbești. Este atestată documentar la 1349 sub denumirea *villa Gylafalva*, *Gyulafalva*, *Gyulafalwa*; 1355 – *Gyulahaza*, *Gywlahaza*; 1385 – *Gywlafalwa*; 1480 – *Dywlafalva*; 1622 – *Gyula-ffalva*; 1828 – *Gyulafalva*, *Zsulyesty*; 1851 – *Gyulafalva*. **Etimologia** vine de la antroponimul *Giulea*, fiul lui Dragoș, care a stăpânit satele Giulești și Mestecăniș (sat dispărut azi) de pe Valea Marei, împreună cu fiii

săi: Dragoș, Ștefan, Tătar, Dragomir, Costea și Miroslav, care au fost izgoniți din satele lor de către Bogdănești.

Peteritea. Sat situat în Țara Lăpușului, pe șoseaua Tg. Lăpuș – Văleni – Vima Mică. Este atestat la 1467 sub denumirea *Paprothmezeu*; la 1579 – *Podradosnezö*, *Peteritea*; 1586 – *Petherhely*; 1615 – *Peterit*; 1626 – *Peterie*; 1630 – *Peterite*; 1646 – *Peterfalva*; 1854 – *Péteritye*, *Peterice*. Și traducerea maghiară ne sugerează că la baza etimologiei stă antroponimul *Peter* + sufixul *-itea*.

Petrova. Localitate situată pe Valea Vișeuului, dincolo de Dealul Hera. Este atestată documentar la 1411 *Petrowa*; 1460 – *Petherwa*; 1828, 1851 – *Petrova*. **Etimologia** a fost explicată diferit. Cea mai plauzibilă variantă este de la latinescul *petra* + sufixul slav *-ova* = *Valea Pietrei*. Nu putem omite o altă variantă, și ea plauzibilă, de la antroponimul *Petre* + sufixul slav *-ova* = *Valea lui Petre*.

Sunt total greșite etimologiile de la lat. *Pestrovas* = *păstrăv*, emisă de Dimitrie Cantemir, precum și cea de la lat. *petra* și *dava* = *cetatea de piatră*. Denumirile maghiare ne sugerează proveniența toponimului de la antroponimul *Petre* – „*Pheterfalva*” = *Satul lui Petre*.

Săpânța. Localitate așezată pe Valea Tisei, la 18 km de Sighetu Marmăției, cu o suprafață de 150 km². Hidronim care izvorăște din Munții Igriș, de la Vârful Rotunzii, 1240 m înălțime. Este atestată documentar la 1373 – *Zapancha*; 1389 – *Zaploncha*, *Zoponcha*; 1390 – *Zaploncha*; 1427 – *Chaponcha*; 1450 – *Zoponcza*; 1457 – *nobiles wolaky de Soponcza*; 1461 – *Scoponcha*; 1468 – *Zaploncza*; 1482 – *Zlaponcza*; 1492 – *Zaponcza*; 1828, 1851 – *Szaploncza*.

Toponimul și hidronimul au fost puse în legătură cu antroponimul *Szaplanczay* prin asimilarea consoanelor *s*, *z* și *l* și pronunțarea grupului de consoane magh. *cz* și elidarea lui *y* final.

Foarte posibilă este etimologia de la latinescul *sappa* plus sufixul *-înța*, toponim ce indică un spațiu defrișat. O variantă, poate cea mai plauzibilă, este proveniența de la latinescul *sapinus* (*teren cu brad, brădet*) plus sufixul *-ța*, prin asimilarea consoanei *s* și a vocalei *i*. Tradiția orală ne vorbește de un erou eponim care a venit pe aceste locuri, cu numele de *Sămânța*, de unde s-ar trage *Săpânța* (etimologie populară).

Tămaia. Sat așezat pe Valea Someșului, pe o ramificație a șoselei Baia Mare – Ariniș, în apropiere de Fărcașa, aparținând acestei comune.

Este atestat documentar la 1231, sub denumirea de *Thomann*; 1424 – *Thomanyan*; 1461 – *Thamonya*, *Thaman*; 1828, 1851 – *Tomány*, *Tamány*, *Tomagi*; 1913 – *Tomany*. **Etimologia**, așa cum ne sugerează și atestările documentare, are în compunere antroponimul *Toma* plus sufixul *-aia* prin prefacerea vocalei *o* în *ă*. Considerăm greșită etimologia provenind de la antroponimul *Tămaș*.

Vișeu. Unul dintre marile râuri ale Maramureșului, care străbate satele așezate pe această vale. Își are izvorul sub Pasul Prislop, la 1414 m

altitudine. Are o suprafață de 1606 km², desfășurată între Munții Maramureșului și Munții Rodnei la sud.

Hidronimul, atestat încă de la 1390, este derivat de Nicolae Drăganu de la antroponimul *Vișa* care, spune el, ar fi diminutiv al antroponimelor *Vičeslav* = *Vislav* = *Vitoslav* + sufixul *-ov*.

Valea lui Vișa. Ipoteza este plauzibilă. În prima parte, toponimul nu se poate forma cu sufixul *-ov -ova*, vocala neputându-se preface în *u*. Derivarea s-a produs cu sufixul *-eu*. Este fantezistă ipoteza lui Vasile Bologa, de la *Vissio* = *putoare de mosc*. *Vișeu*, pronunțat *D'ișeu*, denumeste în grai local o daltă cu mâner lung. Nu este exclusă o formă prin analogie.

Toponime formate din substantiv + substantiv Forme aglutinate

Ardusat. Comună așezată pe Valea Someșului, pe șoseaua Baia Mare – Satu Mare, dincolo de râul Someș. Este atestată documentar la 1231 sub denumirea *Erdezad*, la 1394 – *Erdewzada*; 1622 – *Erdöd Száda*; 1824 – *Erdö Száde*. **Etimologia** este compusă pe baza unui calcul lingvistic format din maghiarul *erdő* = *pădure* + latinescul *fossatum* = *sat* – *Satul cu pădure*. Putem pune primul termen în legătură cu *ardău* = *păzitor de pădure* + lat. *fossatum* (*Satul păzitorului de pădure*). Vezi maghiarul *erdő* = *pădure*.

Borcut. Localitate situată în Țara Lăpușului, la poalele Dealului Pietriș, în apropiere de orașul Tg. Lăpuș, la o distanță de 6 km. Pe raza satului se află izvoare cu apă minerală carbogazoasă. Este atestat documentar la 1331, sub denumirea de *Burliget*; 1381 – *Burkuth*; 1500 – *Borkuth*; 1598 – *Borkuth*; 1733 – *Borkut*; 1854 – *Borkut*, *Borcut*. **Etimologia** provine de la *bórviz* (magh.) plus magh. *kut* (*fântână*), prin eliminarea termenului *viz*, având înțelesul de *fântână cu apă minerală*.

Botiza. Comună situată pe Valea Izei, pe ramificația Șieu – Botiza, cu o populație de 2.963 locuitori. Este atestată documentar la 1373 sub denumirea de *Batishaza*; 1385 – *Pottisvilla*; 1411 – *Bathishaza*; 1431 – *Votizhaza*, *Vantizhaza*; 1459 – *Bathiza*; 1473 – *Batiufalva*; 1480 – *Batisfalva*; 1487 – *Batiza*; 1828 – *Botiz*.

Ștefan Vișovan explică proveniența toponimului de la antroponimul *botez*, menținând și varianta că îl putem identifica și în corpul denumirilor radicalului *Iza*, la care să se fi atașat un determinant al cărui sens s-a pierdut, producându-se, astfel, aglutinarea (Vișovan, 2005:25). Această ipoteză este cea mai plauzibilă, cu observația că *Iza* s-a aglutinat cu substantivul *bot*. Toponimul s-a format pe bază de analogie, termenul semnificând *botul Izei*, sat având formă lunguiată, ascuțită.

Tradiția orală spune că botizanii s-ar fi bătut cu cei de pe Iza pe motiv de proprietate, drept urmare toponimul ar proveni de la verbul *a bate*, prin prefacerea lui *a* în *o* și elidarea vocalei *e*, verb din latinescul *battere* plus *Iza* prin aglutinare.

Chioar. Denumire a zonei care se întinde în jurul localității Șomcuta Mare, spre vest până la Someș, în nord până la Baia Mare, la Baia-Spie, iar în sud până dincolo de Dealul Mesteacănului, cuprinzând și sate din județul Sălaj. Etimologia provine din magh. *kő* = *piatră* și *vár* = *cetate* - *Cetatea de piatră*.

Firiza. Hidronim și localitate la nord de orașul Baia Mare. Este atestată documentar la 1329 sub denumirea *Felső Fernezely*; la 1411 - *Fernezely*; la 1828 - *Felső - Fernezely*. De la lat. *fīrum*=*fir* + *Iza* cu sensul de *apă* - *fir de apă*. Probabil și de la *firez*, prin prefacerea lui *e* în *i* și adăugarea lui *a* final.

Libotin. Sat așezat în Țara Lăpușului, pe șoseaua Tg. Lăpuș - Rogoz - Cupșeni. Este atestat documentar la 1488 - *Lybathon*; 1584 - *Libotin*; 1594 - *Lybatyon*; 1598 - *Libathon*; 1630 - *Lajbaton*; 1637 - *Libaton*; 1650 - *Libatin*; 1733 - *Libotyán*; 1805 - *Libáton*; 1830 - *Libányész, Libotyán*; 1854 - *Libáton, Libatin*.

Așa cum ne sugerează și atestările documentare, toponimul are în componență termenii maghiari *libá* = *gâscă* plus substantivul *tó* = *lac*, însemnând *lacul gâștelor*. Considerăm că este greșită etimologia de la slavonescul *liubiti* = *a iubi*. Tradiția orală păstrează amintirea existenței unui lac la marginea satului, în care se scăldau gâște.

Rîoia. Toponim și hidronim pe raza localității Lăpuș, unde se află și o mănăstire. Toponimul este compus din substantivul *râu*, latinescul *rivulus* + latinescul neatestat *ovis* - *Râul oii*. Ne indică practicarea păstoritului în acel loc. Șt. Vișovan consideră apelativul *oia* sufix, părere greșită (Vișovan, 2008:222). Toponimul reprezintă fosta vatră a satului Lăpuș.

Toponime formate din substantiv + substantiv Forme nesudate (neaglutinate)

Copalnic - Mănăștur. Localitate situată pe valea Cavnicului, pe șoseaua Baia Mare - Tg. Lăpuș, sub culmea Preluca. Este atestată la 1424 sub denumirea de *Monostoros - Kapolnok*; 1527 - *Monostaros Copal*; 1543 - 1566 - *Monaster Kapalnak, Monostor Copalnic*; 1591 - *Monostor*; 1603 - *pagus Monastór Kapalnak*; 1609 - *Monostor Kapalnok*; 1720 - *Monostor*; 1800 - *Kapolnok Monostor*; 1831 - *Menestur*; 1850 - *Kapolnok Monostor, Kapalnac Monastir*; 1854 - *Copalnic Mănăștur*. **Etimologia** este compusă din magh. *Kapolna* (capelă) plus latinescul *monasterium*; vezi și slavonescul *monostiri*. Denumirile maghiare ne indică existența unei mănăstiri pe raza localității.

Lacul Zânelor. Lac situat în apropierea orașului Baia Sprie. Din latinescul *lacus* + *Diana*, zeiță a vânătorii la romani.

Valea Porcului. Sat situat în apropiere de Vadu Izei, azi Valea Stejarului. Este atestat documentar la 1387 sub denumirea *Disnopataka*; 1390 - *Disnopatak*; 1414 - *Disnopathaka*; 1415 - *Patak*; 1460 -

Disnofalva; Disznofalva; 1828 – Disnopatak, Walye Porkuluj; 1964 – Valea Stejarului.

De la latinescul *vallem* plus latinescul *porcus*.

La baza etimologiei stă o legendă potrivit căreia un porc venea zilnic cu făină pe păr. A fost urmărit, iar cel care-l urmărea a fost condus într-o peșteră, unde se găseau saci cu făină și comori. A apucat să-și umple cămașa cu bani, iar când a ieșit, ușa s-a închis și un papuc i-a rămas înăuntrul peșterii. De aici denumirea de *Valea Porcului*.

Toponime formate din substantiv + adjectiv

Chiuzbaia. Localitate așezată pe Valea Chiuzbăii, sub masivul Igniș, la o distanță de 7 km de Baia Sprie, fiind înglobată acestui oraș. Este atestată documentar la 1921 sub denumirea de *Kisbánya*. Este o așezare minieră, a cărei etimologie provine de la latinescul *baiae* plus italianul *chiuso* = *baie închisă*. În localitate există un munte, *Chiuzu*, de unde ar putea proveni denumirea localității, termen pe care îl putem deriva din latinescul *clusus*.

Toponime formate din substantiv + verb + substantiv

Ocna Șugătag. Localitate situată pe șoseaua Ferești – Cavnic, în apropiere de Călinești și Breb, unde s-a exploatat sarea, renumită prin băile sărate. Este atestată documentar la 1355 sub denumirea *Fodinae salium*; 1360 – *Zalatyna Sugatag Falva*; 1360 – *Sugatag falva, Swgathakfalva*; 1472 – *intraque Swgatak*; 1828 – *Akna Sugatagh*; 1851 – *Sugatag*. **Etimologia** ne redă forma de organizare a muncii lucrătorilor la ocna de sare. Ea provine de la slavonescul *okno* = *mină de sare* + maghiarul *so* = *sare* + maghiarul *vágó* = *a tăia* + germanul *tag* = *zi*, rezultând *Ocna tăietorilor de sare cu ziua*. Ocnașii erau zilieri.

Sat-Șugătag. Sat așezat pe Valea Marei, în Depresiunea Maramureș, între satele Hărnițești și Giulești. Este atestat în documente la 1360 sub denumirea *Zalatyna, Villa olachalis Sugatag*; 1459 – *Sugathagh*; 1472 – *Wraque Swgathak, Sat-Șugatag și Ocna Șugatag*; 1828 – *Sugatagh*; 1851 – *Sugatag*. **Etimologia** este o formă calchiată care ne redă o realitate etnografică. Locuitorii lui erau angajați ca zilieri la ocna de sare din Ocna Șugatag. De la maghiarul *so*=*sare* + magh. *vágó* = *a tăia* + germanul *Tag* = *zi* + lat. *fóssatum* (Satul tăietorilor de sare cu ziua).

Șugău. Cartier al orașului Sighet, așezat în vecinătatea localității Vadu Izei. Este atestat la 1913 sub denumirea *Sugó*. **Etimologia** este compusă din magh. *so*=*sare* plus *vágó*=*a tăia*, prin aglutinare = *tăietor de sare*.

Toponime formate din prepoziție + substantiv

Cufoaia. Localitate situată în Țara Lăpușului, pe șoseaua Baia Mare – Tg. Lăpuș, dincolo de dealul Pietriș, în Depresiunea Lăpușului.

Este atestată documentar la 1630 – *Cohpatak*; 1650 – *Kopataka*; 1703 – *Koppataka*; 1721 – *Köpataka*; 1733 – *Kuffoja*; 1750 – *Kufoje*; 1760 – 1762 – *Köh Pataka*; 1854 – *Közpataka*, *Cufoaie*; 1913 – *Kohópatak*. **Etimologia** provine de la latinescul *follis* (*foale*). Legenda spune că eroul eponim al statului ar fi fost un fierar care a venit în sat cu două instrumente de suflat la forjă, adică cu foi, de unde s-ar trage numele satului, de la pluralul subst. *foale* – *foi*, care s-a aglutinat cu prep. *cu*. Nu putem exclude nici varianta de la antroponimul *Cufoian*, prin elidarea cons. *n*.

Prislop. Localitate situată în zona Chioar, în apropiere de Boiu Mare. Este atestat documentar la 1566 – *Prislop*; 1639 – *Kes Bóny*; 1733 – *Prilob*; 1733 – *Priszlopp*; 1808 – *Priszlopul Mik*; 1850 – *Preszlop*; 1854 – *Prislop*. **Etimologia** provine de la latinescul *presse* + latinescul *lapis*=*stâncă*, aproape de piatră – Stâncă din apropiere.

Emil Petrovici consideră că toponimul este creat de români după slavul daco-moesic *prěslopii*, care are același sens ca și apelativul românesc, însemnând *pas*, *trecătoare*, care este cunoscut în bulgară și sârbo-croată *preslop*, în sârbă *prīslopŭ* (Petrovici, 1979:230). Nu este dată semnificația prepoziției *pri*. O arată doar în forme slavone, precum *prihodiste*.

Toponime formate din substantiv + prepoziție + adjectiv

Arieșul de Câmp. Sat așezat în Bazinul Someșului, în apropiere de Ardușat. Apare în documente și sub denumirea *Arieșu de Câmpie* (Suciu, I:44). Este atestat la 1256 sub denumirea *Tribulum salis Circa Aranyos*, la 1292 – *Villa Oronos*, 1405 – *Also Aranyas que est ex alia parte Zamus*; 1424 – *poss Aranays*; 1828 – *Mező Aranyos*; 1851 – *Aranyos*. Din latinescul *aria* + latinescul *campus* = *întindere*, *suprafață de câmpie*.

Toponime formate din substantiv + locuțiune adjectivală

Oarța de Jos. Comună așezată în zona Codru, pe șoseaua Baia Mare – Gârdani – Ariniș – Bicaz. Este atestată la 1391 sub denumirea *Trywarcha*; 1475 – *Warcza Alsówarcza*; 1489 – *Varcza*; 1557 – *Alsówarcha*; 1733 – *Oarcza*; 1750 – *Felső Also arcza*; 1760 – *Alsóvárca*; 1850 – *Várcza* din Szosz; Varța de Jos. **Etimologia** provine de la *oarță*, însemnând *rîs* (*feles lyns*), etimologie necunoscută.

Rona de Jos. Localitate situată pe Valea Ronei, între Bocicoiu Mare și Rona de Sus.

Este atestată documentar la 1360 – *Rona*; 1373 – *Rohina*; 1390 – *Also Rouna*; 1411 – *Rohyna*; 1418 – *Rona*; 1431 – *salisfodina Rona*; 1469 – *Also Rhona*. De la slavonescul *rudna* = *desțelenire* + loc.prepoz. *de jos*.

Suciu de Jos. Localitate așezată pe Valea Suciului, pe șoseaua Tg. Lăpuș – Rogoz – Groșii Țibleșului. Este atestat documentar la 1325, sub denumirea de *poss. Zuchtu*; 1335 – *Sculthu*; 1381 – *Zeuchud*; 1500 – *Alsozewch, Alsoszewch*; 1594 – *Also-Szüchy*; 1607 – *Also Zevch*; 1618 – *Also Züchy*; 1733 – *Also-Sucs*; 1750 – *Also Szöcy*; 1830 – *Szutsul din Zsosz*; 1839 – *Also Szöts, Szutsu-gyin-zsosz*; 1850 – *Szucsu din Zsosz*; 1854 – *Alsó-Szöcs, Suciu de Jos*. **Etimologia** provine din magh. *szücs* = *cojocar* sau *blănar*. Tradiția spune că satul a fost întemeiat de o familie de cojocari emigrați din Bistrița.

Tăuții Măgherauș. Localitate situată pe șoseaua Baia Mare – Satu Mare, la șase kilometri de reședința județului. Este atestată documentar la 1490 sub denumirea *Monyoros*; 1493 – *Kysmonyoros, Nygmanyoros*; 1648 – *Miszthatfalu*; 1750 – *Magyoros*; 1828 – *Misz Mogyoros*; 1913 – *Miszmogyoros*. **Etimologia** provine de la antroponimul *Tăut, Totu*, provenit din maghiarul *Tót* = *slovac* + antroponimul *Móghiórós*. Toponimul ne indică colonizările de slovaci în perimetrele industriei extractive. Așa ne putem explica și toponimul *Tăuții de Sus*.

Bibliografie

Chiș, Șter - *Folclor și obiceiuri din Boiu Mare*, Studii și articole, II, Baia Mare, 1973

Drăganu, Nicolae - *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, Imprimeria Națională, 1933

Filipașcu, Alexandru - *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997

Graur, Alexandru - *Nume de locuri*, București, Editura Științifică, 1972

Homorodean, Mircea - *Vechea vatră a Sarmisegetuzei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980

Iordan, Iorgu - *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R.S.R., 1963

Ivanciuc, Teofil - *Ghidul turistic al Țării Maramureșului*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006

Man, Serafim - *Mănăstirea Rohia*, Cluj, Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1981

Nădișan, Ion, Bandula, O. - *Maramureș. Ghid turistic al județului*, București, Editura Sport – Turism, 1980

Onciul, D. - *Dragoș Vodă și Bogdan, fondatorii principatului Maramureș*, în *Opere Complete*, București, 1946

Oros, Marius, I. - *Studii de toponimie*, Cluj-Napoca, Editura ICPIAT, 1996

- Pătruț, Ioan** - *Nume de persoane și locuri românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
- Petrovai, G.** - *Oklevelek Máramoros történetéhez (Documente pentru istoria Maramureșului)* în *Történelemtár*, Budapesta, 1909
- Petrovici, Emil** - *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Editura Academiei R.S.R., 1970
- Suciu, Coriolan** - *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, Editura Academiei R.S.R., 1968
- Tătaru, Teresia** - *Maramureș, mândria și durerea noastră*, Volumul I, Baia Mare, Editura Gutinul, 2001
- Vișovan, Ștefan** - *Monografia toponimică a Văii Izei*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2005
- Vișovan, Ștefan** - *Toponimia Țării Lăpușului*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2008

Lucrări de protecție, de conservare și restaurare la casa monument rabin Drimer Rahmil, casă aflată la Muzeul Satului din Sighetul Marmăției

***Muzeograf Hotico Grigore
Conservator Știrb Nelu
Muzeul Maramureșan
Sighetul Marmăției***

Casa rabin Drimer Rahmil, datată secolul al XIX-lea, este o construcție tipică a populației evreiești din zona etnografică Maramureș. Este o construcție mare (11,60 m/11,70 m) prezentând șase încăperi: trei încăperi destinate locuitului (hol, bucătărie și dormitor) și trei încăperi destinate comerțului (cârciumă, magazin și măcelărie).

Pereții construcției sunt realizați din grinzi de lemn de mai multe esențe (brad, stejar și chiar fag), grinzi îmbinate atât în chetori, cât și în șaranț (stâlpi). Datorită faptului că o parte mare din grinzi și stâlpi prezintă decupări neutilizate în îmbinările actuale, credem că ele au fost recuperate de la alte construcții mai vechi.

Restaurarea casei rabin în spațiul Muzeului Satului s-a realizat în anii 1998-1999. De la restaurarea inițială în Muzeul Satului casa a prezentat de trei ori ciuperci (*Merulius Lacrymans*), ciuperci care au afectat partea inferioară a construcției (grinzile de sub dușumeaua de scândură de brad, dușumeaua și primul rând de grinzi).

Prima intervenție asupra construcției s-a realizat în anul 2004, când s-au îndepărtat pardoseala și grinzile de sub ea și s-au incinerat. S-au făcut și alte tratamente specifice în astfel de cazuri. S-a evacuat tot materialul de umplutură de sub pardoseală și s-a dezinfectat tot spațiul cu Romalit NTB. În continuare a fost restaurată pardoseala, în prealabil umplutura de sub pardoseală a fost realizată din prundiș uscat.

În anul 2006 fenomenul a reapărut. Am efectuat aceleași operații, în plus am eliminat și un rând de bârne din baza construcției, iar în jurul construcției s-au realizat rigole din beton pentru drenarea apei pluviale.

Nici aceste lucrări nu ne-au ajutat prea mult pentru că, în anul 2011, ciupercile au reapărut, de data aceasta producând deteriorări mult mai mari.

Ca urmare a acestor situații s-a impus o analiză serioasă a cauzelor care au dus la aceste stări de fapt. În urma analizei am stabilit existența a două tipuri de cauze:

1. cauze obiective și
2. cauze subiective.

1. Cauze obiective: umiditatea în exces în perioadele ploioase, combinată cu natura argiloasă a terenului de sub construcții, care, după

saturarea cu apă nu mai permite infiltrarea apei în pământ, astfel că apa stagnează la suprafața terenului și intră printre lespezile temeliei de sub casă.

2. Cauze subiective:

- temelia casei este așezată în debleu (s-a săpat în pantă pentru a se reduce declivitatea) pe când în situația dată trebuia realizat un rambleu (adică partea mai joasă a terenului trebuia ridicată cu umplutură de piatră sau balastru);
- piatra din care este realizată temelia este o gresie moale, cu porozitate fină, care conduce apa ascensional prin forțe capilare până la lemnul construcției;
- lipsa unor lucrări de hidro-izolație adecvate.

În urma analizei făcute și a concluziilor trase la finele anului 2011 am realizat un proiect de salvare a casei rabin de la degradare, proiect aprobat și finanțat de Consiliul Județean Maramureș.

În cadrul proiectului am prevăzut următoarele:

- eliminarea materialului lemnos afectat, dar și a celui neafectat din vecinătate;
- tratamentul chimic (Romalit NTB) dur a spațiului interior din baza construcției;
- înlocuirea grinzilor eliminate cu grinzi de stejar;
- eliminarea și înlocuirea lespezilor din temelia casei cu lespezi de piatră neporoase;
- realizarea unei protecții hidroizolante;
- realizarea unor rigole protectoare solide și hidroizolate care să dirijeze rapid apa pluvială spre zonele joase;
- realizarea unor jgheaburi colectoare și burlane care să dirijeze apa pluvială de pe acoperișul imens spre rigole;
- ridicarea întregii construcții cu 10 cm cu ajutorul unor cricuri de mare putere;
- refacerea interiorului și exteriorului construcției în vederea redării casei spre vizitare publicului vizitator.

În cursul anului 2012 s-au achiziționat toate materialele necesare lucrărilor programate și s-au realizat parțial lucrări de restaurare, tratamente chimice și lucrări de protecție:

- s-au realizat tratamente chimice și s-au eliminat materialele lemnoase afectate;
- s-au realizat rigolele hidroizolante din jurul casei;
- s-au realizat și montat straturile din lemn de stejar și din al doilea rând de grinzi;
- s-a ridicat casa 8 cm cu ajutorul cricurilor.

În continuare ne-am programat ca în cursul anului 2013 să finalizăm toate lucrările de restaurare la acest monument astfel încât să poată fi redat publicului vizitator.

O cămară - monument istoric și de arhitectură populară din Făurești, zona Chioar*

Traian Ursu

Baia Mare

Traian Ursu (1940-2010) a fost muzeograf la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie din Baia Mare, din anul 1976, continuând aici activitatea de la Satu Mare privind monumentele istorice și de arhitectură, monumentele memoriale și de arhitectură populară. A identificat și inventariat sute de monumente din toate zonele județelor Maramureș și Satu Mare și a propus ca acestea să beneficieze de ocrotirea statului și a comunităților. A contribuit la valorificarea lor științifică și educativă, pledând neobosit pentru păstrarea și prețuirea lor.

Este vorba despre o veche construcție din lemn, o cămară, care exista în gospodăriile țărănești mai mari, nu numai din țara Chioarului¹⁷, un fel de magazie – denumită chiar „meghezin”, după cum vom vedea într-una din inscripțiile de pe grinzile sale. Căci textele și data încrustate în grinzile cămării din Făurești, pe lângă construcția în sine, prezintă un cert interes istoric.¹⁸ Să precizăm însă, că ceea ce atrage și reține întâi atenția, făcând justificat interesul pentru acest obiectiv, sunt, frumusețea arhitecturii, decorul elaborat și deci măiestria meșterilor populari de acum două secole. Lucrarea lor a împodobit o gospodărie din satul Făurești, de care proprietarii au fost mereu mândri. E drept că nu numai cămara a fost mai de mult fală acelei gospodării, care avea firesc toate acareturile necesare, pe lângă casă și sură. Totul începea însă, cu poarta de la uliță, veche și impunătoare, construită din trei stâlpi înalți de stejar și care cuprindea poarta propriu-zisă și porțița, sub același acoperiș în patru ape din „draniță” (șindrilă). Poarta aceea (care a existat până prin anii 50), reprezenta, în vremea în care a fost construită, oameni „cu bună rânduială”, adică gospodari și „de neam”, oameni liberi, „pușcași” ai cetății Chioarului, sau mici nobili de țară prezenți mai demult și aici în Făurești, ca în mai toate satele din Chioar.¹⁹

¹⁷ Asemenea mici construcții anexe se pot întâlni și în satele apropiate din Lăpuș, dar puține și-au păstrat rolul de cămară, destinația lor fiind mai ales cea de bucătărie de vară, vezi, Georgeta Stoica, M. Pop, *Zona etnografică Lăpuș*, București, 1984, p. 68. În Maramureș, însă, ele se numesc chiar „cămara de afară”, vezi, M. Dăncuș, *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986, p.105.

¹⁸ **Traian Ursu**, *Fișa analitică* pentru monument, nr. 570/17.09.1976.

¹⁹ **S. Șainelic, Maria Șainelic**, *Zona etnografică Chioar*, București, 1986, p. 17.

Satul Făurești se află la 25 km S-E de municipiul Baia Mare, cu acces prin Baia Sprie și prin câteva sate de pe vechiul „Fisculaș” (fostul domeniu al fiscului, respectiv al statului): Șișești, Dănești, Șurdești, până în „Vârful Cornului”. Aici părăsim drumul spre orașul Căvnic și, coborând spre valea râului cu același nume și lăsând în urmă drumul spre Plopișul, vecin și el, ajungem la capătul dinspre Făurești al Șurdeștiului. Poposim o clipă la podul ce-l avem de trecut peste Valea Racâștei care se varsă aici în râul Căvnic.

*Comunicarea a fost prezentată la Sesiunea Muzeului Județean de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare, din 4 iulie, 2008. Revăzând manuscrisul soțului meu, acum, în decembrie 2011, pentru publicare, am adăugat câteva informații auxiliare, utile cred, fără însă a interveni în prezentarea monumentului, sau în interpretarea, din punct de vedere istoric, a inscripțiilor. (Viorica Ursu n. Bîlț).

Pe locul acesta, de la intrarea „din sus” în Făurești, exista, până nu demult, un stâlp de piatră care marcase marginea Principatului Transilvaniei. Vom reveni în cele ce urmează la această frontieră.

De la Baia Mare, la Făurești se mai poate ajunge și din șoseaua spre Tg. Lăpuș, străbătând dincolo de Groși, câteva sate din Chioar: Cărbunari, capătul Berinței, Copalnic, marginea Copalnic Mănăsturului - centrul de comună de care ține și satul Făurești și loc de „mărturie” miercurea (zi de piață săptămânală). De aici, părăsind șoseaua spre Tg. Lăpuș, urmăm drumul pe valea râului Căvnic, din aval spre amonte, care, după ce trece prin Vad și Lăschia, străbate satul Făurești de la un capăt la altul, pe o lungime de 5 km.

Situat, așadar pe râul Căvnic, la 15 km de orașul cu același nume, Făureștiul se află la marginea de nord a țării Chioarului (ținut în care oamenii își spun și astăzi chioreni), respectiv, a vechiului domeniu al cetății Chioarului, la 25 de km între vechea cetate și importantele exploatare aurifere de la Căvnic. Cetatea, existentă la 1319, împreună cu uriașul său domeniu, au fost dăruite la 1378, pentru fidelitate, de regele Ungariei Ludovic I de Anjou (1342-1382), voievozilor Maramureșului, Drag și Balc (comiți a patru județe).²⁰ De la aceeași dată, ținutul Chioar devine district militar condus de un căpitan cu reședința în cetate, iar obligațiile satelor de pe domeniu, vor fi, cu precădere militare.²¹

²⁰ Despre cetatea și domeniul Chioarului, vezi, S. Iosipescu, Viorica Ursu, T. Ursu, *Raport preliminar de cercetare arheologică la Cetatea Chioarului*, (prezentarea cetății), în „Materiale și cercetări arheologice”, Oradea, 1979 și Idem, Brașov, 1980; Viorica Ursu, T. Ursu, *Cetatea Chioarului*, în revista „Maramureșul”, Baia Mare, mai, 1980.

D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. II, (Domeniul Chioar), București, 1968, p. 173.

²¹ În legătură cu Districtul Chioar și Țara Chioarului, vezi, A. Moldovan, *Districtul Chioarului, perioada de funcționare și arhiva creată*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXIII, p. 287; Szentgyorgyi Maria, *Societatea ținutului Chioar*, Budapesta, 1972

Cea mai veche mențiune documentară cunoscută a satului Făurești datează din anul 1405, când Conventul Mănăstirii din Lelesz confirmă proprietatea asupra cetății Chioarului, împreună cu 50 de sate de pe domeniul ei – inclusiv Făureștiul, (Kowachfalva, în l. maghiară) - fiilor acelor voievozi, amintiți mai sus, respectiv, lui Dumitru și Sandrin și de asemenea, lui Gheorghe și Sandrin.²² Vechimea satului, cu numele de la apelativul „faur”, cuvânt de origine latină, este de presupus a fi dinaintea venirii slavilor²³, existând la data mențiunii lui documentare, fără să știm, de când anume.

Vatra satului Făurești nu a fost din totdeauna pe actualul loc, ci pe Dealul Ursoi²⁴, rămas un reper pentru sat și care îl mărginește acum spre Apus, la cca. 400 m de râu. Amintirea mutării satului se păstrează în tradiția locală, amănunte despre acest fapt fiind transmise din generație în generație. Pe scurt, două ar fi putut constitui pricina mutării: pustiirea tătară din 1717, porunca imperială de coborâre a satelor pe văi accesibile, sau amândouă, dar cea mai frumoasă rămâne cea din legendă și este legată de biserică. Importantă rămâne mutarea, iar găbănașul în discuție poate face dovada acestei mutări, vom vedea și în ce fel anume. Dar memoria satului păstrează la Făurești multe alte momente, care i-au marcat istoria deloc îngăduitoare cu aceste locuri și cu oamenii de aici. Poate chiar situarea lui pe drumul dintre Cetatea Chioarului și Cavnic, ca și între Lăpuș și Baia Sprie - importante repere ale istoriei Transilvaniei - i-a determinat neliniștea. Ultima incursiune tătară din 1717 a trecut prin foc și sabie și valea Cavnicului, sătenii luptând și aici, în Făurești cu „căpcăunii”, bătuți la Cavnic, dar învinși cu totul abia la Borșa, în Maramureș.²⁵ Poate biserica din legendă, despre care se spune că a ars pe Ursoi, determinând astfel mutarea satului, va fi fost, ca atâtea alte biserici din apropiere – toate din lemn – victima acestei invazii. Dar satul păstrează și amintirea haiducilor și cunoaște locul lor de popas, ocrotit de sat, în drum spre Baia Sprie, undeva în hotar cu satul vecin, Cetățele. Făureștiul, asemenea multor sate din țara Chioarului, avea să

(traducere de C. Gherman), Mss.; L.V. Bîlt, *Țara Chioarului, vatră de piatră, de neam, de istorie*, în „Mihai Viteazul - 400”, ediție specială a „Graiului Maramureșului”, Baia Mare, Valea Chioarului, oct., 1994.

²² Alte denumiri ale satului Făurești menționate în documente de-a lungul timpului: Kowackkapolnok, la 1424 și mai târziu, dar și Faurest, în 1602, Feuresty, în 1760 etc. Vezi, C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1966, p. 226 ; Kadar J., *Szolnok-Doboca varmegye monographiája*, vol. IV, Dej, 1905, p. 424, autorul are în vedere documentul 209, din arhiva Mănăstirii Lelesz.

²³ **Șt. Pascu**, *Voievodatul Transilvaniei*, vol., II, 1979, p. 490 și 469.

²⁴ **Viorica Ursu**, *Toponimia din hotarul Făureștiului, sau locuri și nume cu înțelesurile lor*, mss.

²⁵ **T. Ursu**, *Monumente care amintesc de năvălirea tătarilor din anul 1717*, în „Pro Uniune”, nr. 1-2, Baia Mare, 2002, p.99.

trăiască la el acasă sângeroasele evenimente ale anului 1849²⁶, românii din acest ținut refuzând să accepte unirea cu Ungaria. În ce privește Făureștiul, satul acesta, împreună cu Plopișul, Ciocotișul, Fânațe s-au opus unirii religioase cu Biserica Romei, rămânând cu încăpățănare ortodoxe. Memoria oamenilor și mărturia documentelor vorbesc despre nedreptul tribut de vieți, pe care satul a fost silit să-l dea pentru interese străine, în conflicte armate care au culminat cu cele două războaie mondiale. Eroii sunt cinstiți la Făurești de un monument deosebit, asemănător unui mic panteon, dar cu altar creștin, ridicat în anul 1935²⁷, împreună cu satul vecin Fânațe, pe culmea unui deal din hotarul, care astfel, mai mult apropie decât desparte cele două sate.

Revenind la cămară, construcțiile asemenea celei de care ne vom ocupa, serveau la păstrarea alimentelor și a altor produse ale gospodăriei, în funcție de sezon, și adăposteau mici obiecte gospodărești. Cu precădere, însă, s-au depozitat aici „bucate”, adică cereale, care constituiau proviziile familiei. De aici, probabil, denumirea de „găbănaș”, venită de la ungurescul gabonas, care înseamnă grâнар. I-au spus și l-au înscris astfel, poate funcționarii fiscului imperial, după cum se știe, vorbitori de limbă maghiară și care inventariau în sat bunurile din gospodăriile țărănești pentru impozitare.

Boabele de grâu și de porumb (aici, „mălai”) etc., erau păstrate în încăperea special destinată, iar podul servea pentru depozitarea știuleților de porumb, dacă „coșarca”, adică pățulul, devenea neîncăpătoare.

Când „cucuruzii,” adică știuleții erau bine uscați, porumbul era „desfăcat” (sfărâmat), iar grăunțele rezultate ajungeau în cămară alături de cerealele depozitate deja după treierat.

Cămara - găbănaș de care vorbim se află, din anul 1976, în Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare.²⁸ A aparținut familiei Bilț „a lui Ion a Arsăntioaiei” din satul Făurești, comuna Copalnic Mănăștur. De mult, membrii acestei familii (coborâtore, la origini, dintr-o veche familie nobilă cu numele Bilț, din Maramureș), fiind proprietarii unui număr

²⁶ A. Vaida, *Revoluția de la 1848-1849 în Nordul Transilvaniei*, București, 2004, p. 384-386.

²⁷ T. Ursu, *Capela eroilor din Făurești*, în „Graiul Bisericii Noastre”, An I, nr. 5 Baia Mare, mai, 1991.

²⁸ Cămara a fost achiziționată de Muzeul Județean Maramureș din Baia Mare în anul 1976, prin colegul muzeograf Sabin Șainelic (1942-1998). Monumentul a fost conservat și reconstituit întocmai de Gh. Dâmb, restaurator și echipa meșterului dulgher Matei Ioan, de la acest muzeu. Cămara-monument este expusă în Secția în aer liber a Muzeului Județean de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare, dar poate fi vizitată și pe Internet, la Muzeul virtual „ETNOMON”, această fișă fiind semnată de doamna Janeta Ciocan.

mare de cai, erau porecliți „Roibeni”.²⁹ Am văzut cămara în gospodăria amintitei familii, înainte de a fi achiziționată de muzeu și transportată la Baia Mare. Se afla în „odoru” (curtea) casei, în dreptul uneia dintre ferestre. După casă și după gâbănaș, începe „chertiul” (un alt cuvânt din vechile înscrisuri ale stăpânirii, de la ungurescul chertes-grădină), aici, grădina cea mare - ograda, în alte locuri - în parte cu mulți pomi, în parte cu diferite semănături.

Cămara avea fațada principală cu prispa (aici, „prizmă” sau „târnaț”), adică pridvorul, spre vest, adică spre casă. Aici se află și ușa de acces în cămara propriu-zisă. Ușa masivă cu blat dublu este întărită și decorată cu nituri de aramă terminate cu mici rozete și prevăzută la mijlocul blatului cu un mâner circular, decorat și acesta. Clanța frumos arcuită și terminată în formă de frunză, lucrată din fier forjat ca și șildurile broaștei, completând decorul ușii și al fațadei acestei vechi construcții. În sezonul rece, în „târnațul gâbănașului” se depozitau lemnele de foc tăiate scurt, pentru a fi la îndemână și totodată la adăpost.

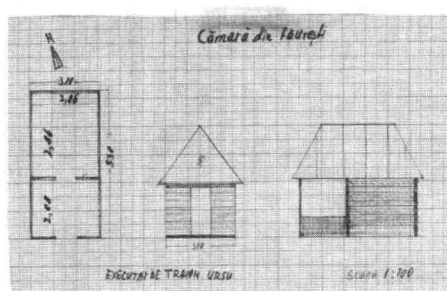
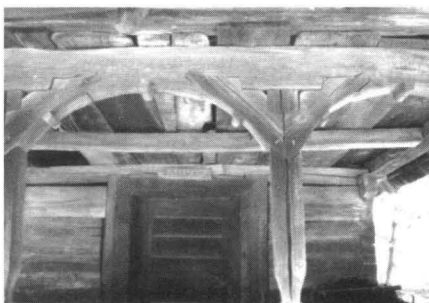
Mai târziu, destinația cămării devine alta, servind ca depozit de unelte și scule, chiar atelier de fierărie și tâmplărie, ori loc de depozitare a micilor unelte agricole - toate pentru nevoile gospodăriei. Au rămas astfel, până prin 1970, chiar dacă nu mai avea cine să le utilizeze, gospodăria aceasta aproape pustiindu-se. Prispa, la rândul ei, tot până în preajma anului amintit, căpătase rolul de bucătărie de vară cu un „șpor” sau „fiteu” bătrân, adică o sobă de gătit din fontă, produs al vechii turnătorii de fier de la Lăpuș.

Coborârea gâbănașului putea să fi avut loc, cu aproximație, înainte de anul 1880, având în vedere numele a trei generații succesive de proprietari - despre care avem informații - respectiv, bunic, fiu, nepot.

Primul proprietar a fost Bilț Arsente (cca 1865-1890), mort într-unul din conflictele militare din acea vreme, ale Austro-Ungariei, respectiv ale împăratului Franz Josef, pentru care fusese concentrat cu caii și cu carul. Acel Arsente moștenise gâbănașul împreună cu casa și gospodăria de la tatăl său și pe care le-a coborât apoi în vatra cea nouă, chiar la poalele Ursoiului. Următorul proprietar a fost Ioan (1885-1956), fiu al lui Arsente, care, tot pentru împărat, fusese grav rănit în Galiția, în primul război mondial. Rămas suferind pentru tot restul vieții, a fost nevoit să sacrifice o parte din avere, adică, „holde de pământ, ca să plătească doctorii din Baie” (Baia Mare). Ultimul proprietar a fost Valentin (1932-1998), unul dintre fii săi (silvicultor și om de cultură), stabilit însă la Tg. Lăpuș și care a înstrăinat casa și gospodăria din Făurești. Așa încât, vatra aceasta nu mai aparține astăzi urmașilor vechii familii. Informațiile despre cămara-găbaș și numeroase altele le avem de la alt Bilț Arsente (1915-1996), nepot al primului amintit, un fiu mai mare al lui Ioan, a cărui gospodărie se învecinează cu cea

²⁹ **Valentin Bilț**, *Poezii, tradiții și obiceiuri populare din Maramureș*, București, 1996, p.165.

părintească, din care făcea parte găbănașul. Avea 64 de ani, în decembrie 1976, când l-am cunoscut și am notat aceste lucruri. Concentrat în armata ungară, care ocupase Transilvania în 1940, a luptat, la rândul lui, în al doilea război mondial și, căzut prizonier la cotul Donului, a cunoscut și lagărele sovietice din Siberia. S-a întors ca prin minune acasă în 1946, după ce familia aflase că a murit și-i făcuse câteva parastase. Am reținut prețioase informații despre trecutul satului și al familiei și de la Biltz Gavrilă (n.1918), un alt fiu al lui Ioan, de asemenea, veteran de război. A fost sergent în Regimentul 7 Grăniceri desfășurat lângă Carei, pe frontiera pe care o apărase până la ordinul de retragere, respectiv la cedarea Ardealului prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940. Cu luciditate și cu emoție, vorbește și acum, la aproape 95 de ani, despre drama morală trăită de ofițerii și militarii români la abandonarea frontierei României, de tot zbuluciumul care a urmat până la sfârșitul războiului. Dar despre găbănaș și întâmplările, mai ales copilărești, din jurul lui vorbește și Augustin, cel mai tânăr dintre fiii lui Ioan, inginer agronom, acum pensionar. Ne rezumăm însă la aceste date din viața oamenilor de lângă cămara-monument, căci nu este aici loc de mai mult.

Strămutarea satului, pare să fi durat aproape un secol, dar consemnarea scrisă a acestei acțiuni lipsește, fiind păstrată doar de memoria colectivă.³⁰ Gospodăria din care făcea parte cămara-găbănaș a fost poate destul de mare și bine așezată acolo pe deal și deci mai greu de dislocat. De

³⁰ Valentin Biltz, *Op. cit.*, p. 165-166.

aceea, poate, va fi fost printre ultimele coborâte în noua vatră, înainte de anul amintit. Și tot din același motiv, deplasarea acestei gospodării s-a făcut chiar la poala Dealului Ursoi. În legătură cu dovada strămutării, bârnele cămării prezintă semne empirice de dezmembrare și refacere a construcției, iar cununa de deasupra pereților are urme care indică mai mulți corni, respectiv nouă, față de numai cinci, câți va număra pe noul amplasament. Faptul acesta ar putea avea și altă explicație. Fie, la mutare s-a schimbat poziția cornilor în cadrul șarpantei, fie învelitoarea inițială a fost din paie. Atunci, probabil, au fost necesari mai mulți corni pentru ca acoperișul să nu cedeze sub respectiva greutate.

La coborârea gospodăriei pe noul amplasament, cămara se situa pe același aliniament cu casa, la est față de aceasta și aproape de ea, dovadă a importanței acestei construcții-anexă în gospodărie. Mai târziu, în fața casei vechi s-a ridicat alta nouă, existentă și-n prezent, așa că obiectivul în discuție ajunsese în poziția nord-est față de această casă.

Privită în ansamblu, construcția are plan dreptunghiular, de 533/311 cm, dar cămara propriu-zisă este o încăpere de plan pătrat, 311/311 cm, fără ferestre, cu accesul din prispă.

La locul său în gospodărie, construcția fusese ridicată pe fundație de piatră de vale, așezată direct pe pământ, fapt ce a dus, cu timpul, la adâncirea ei, încât tălpile s-au degradat. Peste tălpile din stejar, s-au așezat bârnele orizontale din lemn de ulm, încheiate la capete în coadă de rândunică. Pereții cămării aveau înălțimea de 195 cm. Iar acoperișul, înalt de 205 cm, era învelit cu draniță din stejar. Ultima reparație „in situ” a fost făcută în anul 1956.

Din punct de vedere planimetric, fațada și ușa monumentului se află în axul longitudinal, iar coama acoperișului este perpendiculară pe fațadă. Acoperișul în patru ape are la vest o lucarnă.

Tălpile și bârnele sunt fasonate în patru muchii, având lățimi între 17 și 34 cm. Pardoseala, atât a cămării, cât și a prispei, este din pământ, iar plafonul din scânduri groase, obținute prin despicarea în lungime a trunchiului de lemn. Inițial însă, pardoseala cămării a fost din scânduri la fel cu cele ale plafonului, dovadă fiind canturile săpate în tălpile dinspre sud și nord.

Dar construcția este valoroasă nu numai prin arhitectura sa tradițională, ci și prin realizarea artistică deosebită a arcadelor, stâlpilor prispei și a brâului. Pe latura de vest a cămării (la fațadă), se află cele trei arcade, proporționate la dimensiunile construcției și realizate din: stâlpii de prispă, câte două contrafișe și fruntarul. Aceste elemente de arhitectură, cioplite cu concavități, realizate cu mult simț artistic, asigură fațadei un aspect estetic aparte. Contrafișele și concavitățile din fruntar au fiecare câte o protuberanță, efectul artistic realizându-se prin repetare. La toate acestea se adaugă modul de îmbinare a contrafișelor cu stâlpii și cu fruntarul prispei, îmbinare, atât cu rosturi funcționale cât și decorative. Stâlpii sunt

ornamentați prin degroșare, obținându-se astfel, câte un inel la mijloc. La înălțimea de 72 cm a stâlpilor, pe cele trei laturi ale pereților, se află un brâu ornamentat cu motive alveolare, desfășurat orizontal pe trei rânduri, completând și acesta aspectul estetic plăcut al construcției, ușa făcând și ea o bună impresie.

Revenim la valoarea cămării din Făurești, ca monument istoric și avem în vedere, în acest sens, textele existente, săpate în lemn. Este vorba despre două inscripții, unitare de altfel, redată în limba română cu caractere chirilice. Prima se află pe fruntarul prispei:

„A[n]i 1830 iulie 10 întace vreme o fost săcui aici și aci o f[os]t meg[h]ezinul fiind merța de mălaiu cu 5 gloți” (zloți n.n.).

Cea de a doua inscripție se află pe bârna din dreapta intrării în cămară și pare o continuare a primeia:

„și o fost comă[n]zi de la Coruia până la Rătunda și așe o fost de desă de so văzu[t] unu pă altul”.

Cele două inscripții, situate în locuri diferite ale monumentului, se referă la prezența unei formațiuni militare de secui încartiruite aici și, respectiv, la prețul de vânzare a mălaiului, influențat de această realitate. Această legătură a lucrurilor ne-a determinat să tratăm unitar textul. Este convingătoare și forma unitară a semnelor incizate în lemn de către o singură persoană, fără a se putea distinge un interval de timp între executarea primei și celei de a doua inscripții.

Înainte de a trece la analiza textului, se impune lămurirea cuvântului „comăzi”, din inscripția a doua, care se va citi „comânzi”, adică, comenzi, care ar fi, pluralul de la comandă, dar care, în acest caz, are sensul de formațiune militară, altădată cătane, sau soldați. Litera „n” este suprascrisă literei „b” (ă).

Prima inscripție ne oferă următoarele informații: data, prezența trupelor de secui, faptul că aici era un „meghezin” (magazin de aprovizionare cu alimente sau depozit de aprovizionare a militarilor cu materiale specifice armatei n.n.) și, că mierța de porumb costa 5 zloți.

A doua inscripție completează informațiile primite deja, indicând spațiul pe care erau amplasate trupele de secui, adică, între satul Coruia și Dealul Rotunda (situat între Căvnic și Băiuț), pe un aliniament de cca 40 km. Notăm că traseul acesta trebuie să fi trecut, până la Făurești, prin satele: Chechiș și Dumbrăvița, ca și printre Cărpiniș și Cetățele, iar numărul soldaților dispuși a fost destul de mare, încât impresia produsă să fie consemnată. Reperele amintite în text, incluzând și satul Făurești, sugerează granița care a existat între Transilvania și „părțile ungurești” în această zonă în care au fost dispuși militarii.³¹

³¹ Sau „Parțium”, teritoriu ce ar corespunde astăzi, cu aproximație, județelor: Arad, Bihor, Satu Mare, Sălaj și Maramureș.

Consemnarea acestor fapte de către cele două inscripții arată că exista o situație deosebită pentru locuitorii din zonă, ceea ce l-a determinat pe meșterul anonim, cunoscător al scrisului, s-o immortalizeze pentru posteritate, atunci când a construit această cămară. Așa încât, mica, dar însemnata construcție din gospodăria „Roibenilor” din Făurești, devenită (în conjunctura dată), „depozit militar”, a căpătat valoarea unui monument istoric.

O parte din informațiile scrise pe cămara-monument sunt preluate și confirmate, peste aproape 70 de ani, de istoricul Jozsef Kádár, care scrie: „Junie 1830 au fost trimiși aici (în Făurești n.n.), pentru pază grănicerii secui. Între Coruia și Rotunda erau unul lângă altul încât se vedeau. S-a construit aici, din lemn, o magazie, cum specifică și o inscripție cu caractere chirilice aflată la casa nr. 63; la această dată o găleată de porumb costa 5 florini. Nu știm pentru ce și până când au stat aici grănicerii secui. Este posibil să fie motivați de poziția de pe granița Transilvaniei. Or fi venit pentru a împiedica migrarea populației, fiind în acest an mare foamete”.³²

Avem în vedere însă și o altă realitate, care putea fi cauza acestei masări de trupe. În anul 1830, în Apusul Europei au fost frământări sociale și naționale, care au dus la confruntări puternice între monarhiile apărătoare ale unor învechite stări de lucruri și, mai cu seamă, tineri ofițeri și intelectuali, exponenți ai unui larg curent înnoitor. În astfel de tulburări, au fost implicate și zone din partea de răsărit a Imperiului austriac, în teritoriul fost al Poloniei până la repetatele împărțiri ale acestei țări. Prezența trupelor de secui aici poate fi legată de aceste evenimente. În special, de lupta polonezilor pentru eliberare de sub stăpânirea țaristă, care va culmina cu răscoala din 1830³³, membrii acestei mișcări fiind răspândiți în toată Europa, inclusiv în Imperiul Austriac. Curtea de la Viena, informată despre mișcarea polonezilor pornită împotriva dominației rusești, veghea, ca aceasta să nu se extindă, devenind astfel un pericol și pentru Imperiu Habsburgic. Așa încât, trupele de secui din Transilvania au fost amplasate în locuri ușor accesibile dinspre partea din Polonia încorporată Imperiului Austriac și mai apropiată de Transilvania.

Pe de altă parte, dislocarea de trupe într-o zonă locuită de români, în proporție de cca 90%, era și o măsură de intimidare a acestora, pentru că mișcările sociale, sau naționale din apropierea Transilvaniei, de după 1784, provocau teamă în rândul nobilimii maghiare, care se alarma la cel mai mic zvon, cerând autorităților imperiale măsuri de prevenire.³⁴ Frica avea să se

³² Kadar J., *Op.cit.*, p. 428. Textele au fost citite și de S. Șainelic, însă fără a fi comentate. Vezi, *Op. cit.*, p.70.

³³ V. Ciobanu, *Informații privind ecoul în Rusia al declanșării insurecției poloneze din 1830*, în „Romanoslavica”, vol. XLVI, nr. 3, Universitatea „București”, 2010, p. 5-10.

³⁴ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, p.720-721.

manifeste deschis, pe măsură ce conflictele din Polonia se înteteau, încât la sfârșitul anului 1830, mulți nobili s-au refugiat din conace și curii în orașele cu garnizoane militare, crezând că iar „s-a sculat Horea”. Însă, nu s-au întâmplat lucruri deosebite, sau grave în Transilvania, deocamdată. În același timp, o parte a nobilimii maghiare, care simpatiza cu mișcarea poloneză, se opunea dispozițiilor imperiale, aceste manifestări fiind prezente și în Transilvania. Se răspândeau și aici idei ce vor sta, în parte, la baza evenimentelor viitoarei revoluții pașoptiste. Motivele de îngrijorare pentru Viena erau, oricum, suficiente, ca totul să fie supravegheat îndeaproape.³⁵

Prezența trupelor de secui în această zonă a Chioarului a făcut să crească prețul produselor alimentare. Este vorba despre porumb, hrană și pentru cai și care ajunsese la 5 zloți mierța. Și faptul acesta era ieșit din comun, motiv pentru care a fost, de asemenea, consemnat. Prețul ridicat se datora rechizițiilor, care însoțeau încartiruirea de trupe. Dar situația se putea adăuga, desigur și unei recolte slabe din anul precedent.

Confirmarea unei stări de scumpete, în împrejurarea creată în vara anului 1830, este dată și de una din însemnările de după anii de foamete 1814-1816. Astfel, la Șișești, în 1817, mierța de mălai costase tot 5 zloți. Se pare, așadar, că și în anul 1830, la Făurești (la 12 km distanță și la 13 ani diferență), oamenii au trăit o mare „criză”, privind unul dintre produsele alimentare importante, porumbul.³⁶

*Monumentul în discuție vorbește, așadar, despre istoria locală integrată celei a Principatului Transilvania, fiind dovada strămutării satului Făurești de pe înălțimea unui deal, pe valea accesibilă a râului Căvnic. Faptul acesta se înscrie, desigur și în acțiunea mai largă a autorităților Imperiului Habsburgic, începută încă în secolul 18, de deplasare a satelor în zone mai accesibile, precum și formarea unor localități mai compacte, pentru a fi mai ușor de controlat.

Iar în legătură cu textele analizate, înscrise pe grinzile construcției, semnificația lor istorică depășește sfera locală. Și aceasta, fiindcă se referă la prevenirea de către autoritățile imperiale austriece a extinderii în această zonă și în general în Transilvania, a unor mișcări sociale și naționale din Europa Centrală, care pregătesc marile evenimente revoluționare de la 1848-1849.

³⁵ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, p.173; A. Vaida, *Revoluția de la 1848-1849 în nordul Transilvaniei*, București, 1998, p. 29.

³⁶ A. Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005, p. 138. Vezi și, Kadar J., *Op.cit.* p.428. Istoricul crede că este vorba despre o foamete, documentarea noastră de până acum însă, nu confirmă starea atât de gravă a lucrurilor.

Au fost, toate acestea, argumente pentru clasarea cămării prezentate aici între monumentele istorice și de arhitectură populară ale județului Maramureș.

Pornind de la această mică, dar prețioasă - după cum am văzut - construcție din lemn, dintr-o veche gospodărie țărănească, putem remarca valoarea și rolul monumentelor de arhitectură populară, precum ale monumentelor în general, în datarea și clarificarea unor evenimente istorice, de ordin social, economic, politic etc., nu numai locale, ci, uneori, dintr-un spațiu neașteptat de mare.

A Pantry Historical and Ethnographical Monument from Fauresti Village, Chioar Region

Summary

The pantry we are talking about is preserved in the Ethnographical Museum of Baia Mare where it was brought and rebuilt in 1971. It was found in Fauresti Village, Copalnic Manastur Parish, Chioar ethnographic region or The Old Chioar County.

The wooden building dates from 1830. It consists of one room which opens into the porch and its roof is covered with shingle. The beauty of traditional architecture and the craftsmanship of a literate peasant builder of two centuries ago catch the eye.

The pantry, called "gabanas" in this area, was used as a food storage for the family's needs. In the summer of 1830 the pantry became storage for a Secui military division which had been transferred there by the Austrian Imperial authorities in order to control the area and prevent spreading of any social or national movement from Poland into The Transylvanian Principality.

The presence of these troops and as a result the exorbitant prices of corn are written down on two beams in Romanian language with Chirilic characters.

The pantry shows signs of removal from the initial location to a different place. It proves that the house hold it belonged to along with the entire Fauresti Village were relocated from Usturoi hill on the River Cavnic Valley which is the present day location since the end of the 19th century.

All these facts constitute evidence for classifying this building among the historical and ethnographical monuments of Maramures County.

Muzeograf Mirela Ana Barz
Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmăției

Icoana este o pagină de trecut, în care descoperim atât Divinitatea, imaginea sacră, cât și mentalități complexe despre viață, religie, artă. Simbolurile și semnele se dezvoltă cu o viteză inimaginabilă.

Icoana este citită și percepută ca și obiect de cult, segment cultural, operă de artă. Icoana este o reflectare a spiritualității, o materializare, o concretizare a celor mai intime simțăminte și gânduri.

Privirea interdisciplinarității este magnetizată prin farmecul ei, prin multitudinea drumurilor deschise hermeneutizării. Imaginea sacră a icoanelor pe sticlă poate fi investigată și discutată din mai multe puncte de vedere: etnologic, antropologic, sociologic, istoric, teologic, artistic, fenomenologic, psihologic. În spațiul miruit al tradiției populare românești, în miezul interiorului locuinței țaranului transilvănean, icoana pe sticlă, învăluită de ștergarul ocrotitor, era un blazon al „aristocrației” de veche cultură și civilizație, o emblemă identitară, un chivot de credință.³⁷

Executate de țărani și pentru țărani, icoanele pe sticlă își au originea în Transilvania. Sunt creații populare, cu temperament artistic, cu o bogată cromatică, care variază de la o zonă la alta și care prin conținut permit penetrarea profundă spiritualității țaranului transilvănean. Icoana pe sticlă este, în Transilvania, prin excelență, o icoană țărănească. *„Icoana țărănească e o categorie generică ce ascunde o multitudine de influențe, expresii și stiluri asimilate, trăite și așezate pe suprafața de lemn, sticlă, pânză sau piatră, în diferite zone și diferite momente ale istoriei țaranului (oare când începe istoria țaranului?!...) cu un duh aparte, unic și inconfundabil prin direcitatea sa.”*³⁸

Icoanele pe sticlă apar pentru prima dată la Nicula, la 4 km depărtare de Gherla, o mică așezare veche, atestată prin documente din sec. XI.

În ce privește originea icoanei pe sticlă la Nicula, în context, se poate vorbi, mai ales, despre o origine simbolică a iconografiei populare transilvănene: icoana minunată a Maicii Domnului de la Nicula. Această icoană, realizare a preotului pictor Luca din Iclod în anul 1681 și donată

³⁷ **Adda Maria Popa**, *Simboluri scrise pe transparența icoanei citite prin lentila interdisciplinarității*, articol apărut în Revista Muzeelor Centenar Astra, 2005

³⁸ **Horia Bernea**, *Icoane românești pe lemn*, în revista „Transilvania”, nr.3-4, 1994, p.123

bisericii române din sat de către Ioan Cupșa, a lăcrimat în anul 1699³⁹, evenimentul generând tradiția marilor pelerinaje anuale de „Sântămărie”.

Privitor la originea tehnică a icoanelor pe sticlă de la Nicula, Ion Apostol Popescu afirmă că niculenii au luat contact cu arta picturii pe sticlă, așa cum se practica ea în unele zone din Europa Centrală, acasă la ei (cu ocazia pelerinajelor la mănăstire) și că existența picturii pe sticlă la unele popoare apusene va fi constituit un stimulent în apariția și dezvoltarea acestei arte la Nicula, dar numai atât.⁴⁰ Cornel Irimie și Marcela Focșa pun în legătură originea icoanei pe sticlă românești cu țări precum Boemia și Austria.⁴¹ Soții Juliana și Dumitru Dancu avansează în demonstrarea acestei ipoteze, susținând că tehnica acestei picturi a venit la Nicula dinspre regiunile răsăritene ale Europei Centrale, din Austria (ex. centrul de la Sandl), prin Boemia și Slovacia.⁴² În esență, pictura pe sticlă din Transilvania își are începuturile în decursul sec. XVIII și, cu deosebirile specifice, „aparține fenomenului respectiv central-european”. Dar, din punct de vedere tehnic (și artistic), în vreme ce în Europa Centrală creația este industrială, în Transilvania este o creație mai ales individuală, cu specific național și în care totuși un loc important îl ocupă iconografia ortodoxă de tradiție bizantină. O altă distincție care se impune este că, în vreme ce în Europa Centrală pictura pe sticlă (de fapt „pe dosul sticlei” – *hinterglasmalerei*) are atât subiecte religioase cât și laice, în Transilvania este (aproape exclusiv) religioasă.⁴³

Primele icoane pe sticlă autohtone, cele de la Nicula, *„împresionează nu numai prin conținutul lor, ci și prin calitățile formale și cromatice intrinseci. Particularitățile tranșante ale acestor icoane se exprimă prin stângăcia, simplitatea și primitivismul desenului, printr-o compoziție sintetică, printr-un chenar de factură populară alcătuit din spirale sau cârlige, care se întretaie din loc în loc, dar mai cu seamă prin intensitatea cromatică și sinceritatea sentimentului. Cu toate că sunt juxtapuse culori uneori violente, efectul acestora pare surprinzător și agreabil. Culorile tari, încărcate cu contraste puternice încântă privirea”*.⁴⁴

³⁹ **Dumitru Cobzaru**, *Nicula. Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului”*, Nicula, 1998, p. 37–38

⁴⁰ **Ion Apostol Popescu**, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, Editura Tineretului, București, 1969, p. 36.

⁴¹ **Cornel Irimie, Marcela Focșa**, *Icoane pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 5.

⁴² **Juliana Dancu, Dumitru Dancu**, *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 13

⁴³ **Juliana Dancu, Dumitru Dancu**, *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 14

⁴⁴ **Nicolae Sabău**, *Biserici de lemn din Podișul Transilvano-Someșan*, în „Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și

Aceste icoane reflectă un mod de gândire specific țaranului român transilvănean, trăitor într-un spațiu intercultural. Ele sunt și o expresie a interferenței gândirii religioase răsăritene cu iconografia populară apuseană.

Unii creștini ortodocși insistă să precizeze că icoanele se „scriu”, nu se „pictează”. Acest lucru este explicat prin compararea icoanelor cu Sfânta Scriptură în sensul că, precum Biblia nu e doar o relatare istorică, icoanele nu sunt simple compoziții artistice, ci mărturii ale adevărului cuprins în Scriptură. Departe de a fi produse ale imaginației iconografului, icoanele sunt mai degrabă o formă de transcriere a textului Scripturii sau a Vieților Sfinților. Un argument în plus folosit în acest sens este faptul că icoanele au avut de-a lungul timpului și un scop pedagogic, fiind „cărțile” celor ce nu știau să citească, în care aceștia puteau „citi” învățătura creștină.

Icoana pe sticlă constituia un prețios obiect de cult, singurul protector al țăranului oropsit, în vremuri nu demult apuse, spre care își îndrepta nădejdea pentru o schimbare și viață mai bună, de pace și libertate. Biserica nu era numai centrul vieții sociale și culturale, ci și un scut în spatele căruia ei își păstrau tradiția și limba, într-un cuvânt identitatea etnică națională și spirituală.

Icoanele pe care le numim „de Nicula” s-au pictat nu numai în satul cu acest nume, ci și în apropiatul orașel Gherla, precum și în satul Hăjdate.

După spusele bătrânilor, pe vremuri se picta aproape la fiecare casă din acest sat. Cele mai multe icoane erau vândute pelerinilor, altele fiind colportate prin toată Transilvania. În lungile lor drumuri, iconarii Niculei au ajuns până în nordul Moldovei și în Muntenia, în apus până în Banat și regiunea Tisei. Numele iconarilor din Nicula sunt, în general, destul de puțin cunoscute, aceștia neavând obiceiul să-și semneze sau să-și dateze icoanele.

Icoanele reprezintă momentele principale ale istoriei, într-un cadru cât mai real, în cadrul oprimat, sărac și umil al țăranului român al secolului al XVIII-lea și al XIX-lea, supus stăpânirilor străine și greutăților vieții de la țară.

Viața spirituală și materială a țăranului stă sub semnul icoanei și al crucii, așa cum grăiesc nenumărate exemple. În casă vedea copilul primele icoane, în fața cărora învăța să se închine; de la ele află viețile sfinților, a Maicii Domnului și mai ales viața Mântuitorului, de la Naștere până la Înălțare. În general, gospodăria țăranului purta principalul însemn creștin, crucea; pe acoperiș, pe pereții caselor sau pe porți. Tot cu semnul crucii era însemnată pâinea înainte de a fi începută.

Icoanele sunt în general de mici dimensiuni, de obicei 30/25 cm, deoarece la începutul sec. al XVIII-lea sticla plană se producea în plăci de dimensiuni reduse, așa cum au fost împărțite ferestrele odinioară. În trecut (sec. al XVIII-lea) se lucra numai pe sticlă confecționată în mici ateliere sau

manufacturi („glăjării”). Aici sticla era produsă manual în foi subțiri și prezenta unduituri, ochiuri de aer sau noduri mici, ceea ce a făcut ca icoanele pictate pe această sticlă să fie mai fragile. Un avantaj important al sticlei îl constituie calitățile de transparență și de luminozitate, care le capătă culorile, așternute direct, fără altă preparare.

Coloritul icoanelor vechi de la Nicula, de o mare frumusețe, se caracterizează prin tonuri subtile de roz, roz-mov și verde-olive, armonizate cu brun, galben-ocru și albastru. Culorile sunt dispuse în pete mari, tonurile mai închise ale fondului susținând verdele și roșul veșmintelor personajelor.

Icoanele transilvănene se remarcă prin compoziția foarte decorativă, prin culorile strălucitoare, prin tematică și prin elementele de folclor.

Pentru trasarea liniilor de contur cu cerneală neagră, iconarii se foloseau de o pensulă subțire din păr moale smuls din coada pisicii, mai târziu de pene de gâscă, apoi de penițe de oțel. După uscarea cernelii negre, pregătită din negru de fum dizolvat în zeamă subțire de clei cu adaos de piatră acră, sau în soluție de gălbenuș de ou diluat, la nevoie cu alcool, se pictează suprafețele precis delimitate prin contur. Imaginea se construiește prin aplicarea de culori în faze succesive.

Primele vopsele erau preparate din coloranți provenind din „teruri” și din oxizi metalici, o parte procurați direct din natură, în parte cumpărați. Albul se obținea din piatră de var; galbenul și ocru, din pământ galben; roșul din miniu, din săruri de cupru și aur; verdele din oxid de cupru și săruri de crom; brunul și violetul din mangan; albastrul din săruri de cobalt. Bulgării sau prafurile de pigment se frecau pe o lespede netedă de granit sau marmură cu o altă piatră dură, până la obținerea unei pudre fine. Pudra se amesteca pe aceeași lespede cu o emulsie de tempera (o soluție pregătită dintr-un subțire clei animal), din gălbenuș de ou și ulei de in în anumite proporții, la care se adăuga fiere de bou sau oțet, pentru a evita alterarea substanțelor de proveniență animală. Vechile culori naturale folosite în decursul secolului al XVII-lea și pe parcursul secolului următor creează un efect vizual cu totul diferit decât cel oferit de culorile chimice de fabricație industrială.⁴⁵

În afara celor câteva culori de bază, în compoziția icoanelor intră și foița de aur, care dă strălucire nimburilor, armurilor, veșmintelor, chenarelor, tronurilor, coroanelor și stelei de la Betleem. După uscarea completă a stratului pictural, dosul picturii se ungea cu terebentină pentru a o proteja de umezeală și a o face rezistentă la apă.

Culorile se așterneau cu pensule mai groase, de obicei cumpărate din comerț. Datorită subțiririi sale excesive (mai puțin de 1 mm uneori) placa de sticlă a necesitat o protecție mai solidă, aplicându-se astfel pe dosul ramei un capac din lemn.⁴⁶

⁴⁵ **Juliana Dancu, Dumitru Dancu**, *Op. cit.*, p. 37

⁴⁶ **Juliana Dancu, Dumitru Dancu**, *Op. cit.*, p. 38

Principala sursă de inspirație a iconarilor a fost interiorul bisericilor ortodoxe sătești, cu pictura lor murală, cu catapeteasma și icoanele pe lemn, dar și xilogravurile (icoanele tipărite pe hârtie) lucrate de țărani din satul Hăjdate. Niculenii s-au servit din plin de acestea drept izvod, copiindu-le uneori direct pe sticlă, deci la dimensiunile respective.

În afara xilogravurilor, imaginația iconarilor a fost stimulată și de ilustrațiile gravate din cărțile religioase. Un rol deosebit l-au jucat basmele și legende populare în tratarea subiectelor religioase, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.⁴⁷

Majoritatea iconarilor au provenit din pătura țărănească, ei neavând o pregătire specială, mulți dintre primii iconari fiind neștiutori de carte, așa cum dovedesc numeroasele inscripții greșite pe icoșțele lor. Din păcate iconarii din Nicula nu și-au semnat lucrările decât în cazuri rarisime, neconsiderându-se altceva decât niște simpli meșteșugari, neavând conștiința valorii muncii lor, deși icoanele lor sunt adevărate opere de artă și printre cele mai valoroase din întreaga producție populară.

Din punct de vedere tematic, icoana pe sticlă asociază uneori reprezentărilor religioase elemente laice legate de viața și preocupările țărănești, precum și unele inspirate din folclorul local. De asemenea, elementele orientale și occidentale se împletesc într-o sinteză originală.⁴⁸ Icoana pe sticlă trebuie lecturată în spațiul pentru care a fost ea concepută inițial, acesta fiind atât casa tradițională, cât și biserica din sat.

Pentru înfățișarea diferitelor scene, meșterii iconari foloseau în genere puține personaje. Câteodată apare și un element arhitectural caracteristic, de exemplu cetatea Ierusalimului. La Nicula se utilizează mai arar fonduri ornamentale; elementele geometrice ori vegetale (stele, chenare în formă de funie răsucită, frunze, flori), liber dispuse, sunt de un efect decorativ încântător.

Pe lângă valoarea artistică incontestabilă, icoanele aveau și o funcție de protector împotriva bolilor și calamităților naturale, care amenințau viața și munca țaranului în trecut.

Icoanele pe sticlă au ocupat un loc de onoare în casele țăranilor care le considerau intermediari între viața pământească și cea eternă din rai, acestea fiind cumpărate de către țărani, fie de la mănăstiri, fie de la târguri, unde veneau iconarii. Icoanele pe sticlă înșirate în cameră erau pentru țăranul analfabet o importantă Carte Sfântă. Temele atacate la Nicula sunt exclusiv religioase, dar cu referiri la aspecte ale vieții reale, inspirate din mediul înconjurător și din viața de toate zilele, cum ar fi chenarele geometrice, elemente de arhitectură, motive florale etc. La loc de cinste erau icoana Maicii Domnului cu Pruncul, cea a Mântuitorului (Pantocrator sau cu

⁴⁷ **Juliana Dancu, Dumitru Dancu**, *Op. cit.*, p. 35

⁴⁸ **Stoica G., Petrescu P.**, *Dicționar de artă populară*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p.46

vița), Sfânta Treime, sfinți protectori precum Sfântul Nicolae - ocrotitorul familiei, Sfântul Gheorghe – al pământului, Sfântul Ilie – al recoltei, Sfântul Dumitru – al păstoritului, Sfântul Haralambie - apărător de boală ș.a.; deci aceste icoane nu pot avea o existență autonomă în afara contextului lor. Dintre icoanele reprezentând pe Iisus, cele mai răspândite sunt cele cu Mântuitorul și vița de vie; urmează apoi Prăznicarele: Botezul, Iisus Împărat, Răstignirea, Cina, Punerea în mormânt, Învierea, Înălțarea la cer, Intrarea în Ierusalim, Nașterea. Icoanele reprezentând pe Maica Domnului au următoarele tematici: Maria cu pruncul în brațe, Maica Domnului îndurerată, Maica Domnului Împărăteasă, Încoronarea Maicii Domnului. Alte teme des întâlnite sunt: Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, Masa Raiului, Sfinții Trei Ierarhi, Sfinții Petru și Pavel, Judecata de Apoi, Sfânta Treime.

Din valoroasa colecție de icoane pe sticlă de Nicula a Muzeului Maramureșean, am ales doar câteva, aparținând tezaurului de obiecte de cult.

Dacă celelalte teme se regăsesc și în icoanele apusene, tema specifică iconografiei ardelenne pe sticlă este Mântuitorul și vița de vie. Ea reliefează legătura temei cu tradiția dacă. Tema Mântuitorul și vița nu apare numai odată cu iconografia pe sticlă. Deși se rezumă la aria Ardealului ea apare, deja, anterior secolului al XVIII-lea în frescele bisericesti și anume în altarul bisericilor ardelenne. Prezența viței de vie, a strugurilor și a vinului pe care Iisus îl stoarce în potir e dovada persistenței vechiului cult al viței, cultul lui Dionisos și care, cu toată reforma religioasă a regelui dac Burebista și a mai marelui preoților Deceneu, s-a menținut vie în sufletul urmașilor.

Icoana Mântuitorul și vița de vie e cea mai răspândită și, în același timp, cea mai deosebită icoană pe sticlă. Se pune întrebarea, care e simbolul ei și totodată care e credința a cărei expresie simbolică este. Vița de vie, simbol vechi al eliberării de griji, al fericirii e preluat din tezaurul de imagini păstrate de tradiția folclorică și pus în legătură cu Mântuitorul. Mântuirea,

simbolizată prin potirul euharistic, și fericirea, simbolizată prin viața de viață, nu se pot obține decât prin jertfă.

Mântuitorul și viața de viață este, deci, un simbol al credinței în Hristos, Mântuitorul, prin jertfa Sa de pe Cruce, și un simbol al credinței.

Acest aspect al luptei e des reprezentat în iconografia pe sticlă. Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril țin într-o mână spada, simbolul luptei active cu un dușman extern, și în cealaltă mână potirul, simbolul mântuirii. Sfântul Gheorghe și Sfântul Dimitrie, cavaleri în zale, luptă cu lancea împotriva balaurului, simbol al aceluiași rău existent în lume. Mesajul este clar: lupta împotriva răului extern se face în scopul mântuirii.

Una din creațiile cele mai interesante ale acestui centru este chipul Fecioarei Maria Îndurerată, înveșmântată în acea haină neagră ce are și un fel de glugă, numită maforion, imagine care în diferite variante, s-a răspândit în toată Transilvania.

Maica Domnului înveșmântată în maforion negru, emblemă blazonică în arta picturii religioase pe sticlă, specifică Transilvaniei, are mâinile împreunate, pe piept, rugându-se, închinându-se.

Gestul mâinilor rugându-se semnifică aripile de îngeri, deschizători de Ceruri. Mâinile albe, împreunate pe maforionul negru plângător, sunt viitoarele pagini de sfințenie, ce se vor deschide umanității, înspre cunoaștere și renaștere.

Simbolurile din această icoană sunt mâinile dăruindu-se rugăciunii, crucificate pe negrul maforionului și crucea, însângărată, împreună cu cele trei stele de pe maforion, semnificând Sfânta Treime, stelele subliniind divinitatea Mariei.

O altă icoană ilustratoare este Punerea în mormânt a Mântuitorului Isus Hristos. De remarcat giulgiul în care este plâns trupul alb, însemnând puritate.

Crucea ce se înalță în verticalitatea icoanei, departe, străpunge ca un axis mundi mijlocul giulgiului, crucea fiind un simbol creștin al Bisericii, ocrotitoare a oamenilor legați prin rugăciune.

Scena este simplificată față de erminii (lipsește îngerii și ceilalți apostoli), în mare parte datorită dimensiunilor reduse ale icoanelor niculene.

O altă temă interesantă în pictura țărănească pe sticlă de Nicula se evidențiază scena Adam și Eva. Scena inspirată din Noul Testament redă înfățișarea anatomică a primelor ființe umane - Adam și Eva.

În Rai fiind, Eva este ispitită de diavol, sub chipul unui șarpe. Se spune că șarpele trebuie să fi fost foarte frumos și cu glas fermecător. Țăranul a imaginat pomul cunoștinței binelui și al răului ca un măr, merele devenind astfel simbolul păcatului cu care șarpele încolăcit pe pom a ispitit-o pe Eva. Ghirlandele de trandafiri ce înconjoară întreaga compoziție sugerează Raiul, grădina creată de Dumnezeu pentru Adam.

Cea mai mare frecvență între portretele de sfinți înregistrează Sf. Gheorghe. În iconografia populară s-a impus cu deosebire lupta cu balaurul, în forma unui șarpe. Legenda spune că în apropierea cetății Berit din Palestina se afla ascunzișul unui balaur care nu putea fi stârpit de localnici. Împăratul, cerându-le sfatul sfinților cetății, a decis să jertfească zilnic câte un copil pentru a potoli foamea balaurului, promițând că nu-și va cruța nici propria fiică. Când veni ziua fiicei de împărat, apărui pe malul apei Sf. Gheorghe călare și văzând balaurul apropiindu-se de ea îi înfipse lancea în gât. La îndemnul sfântului, fata legă balaurul de cordonul ei,

târându-l până în cetate. Sf. Gheorghe a devenit astfel ocrotitorul cetății, convertind la creștinism mii de închinători la idoli.

Icoana pe sticlă, Învierea lui Isus, are un farmec aparte prin naivitatea desenului, armonia cromatică. Moartea lui Isus pe cruce nu este un eșec, ci victoria asupra morții. De aceea iconografiile nu arată un trup suspus chinurilor, ci pe Stăpânul Vieții. Crucea Răstignirii leagă Cerul plângător cu Pământul trist, prin sacrilegiul înfăptuit. Crucea, este dublată prin semnificație de ploaia, plângerea pedepsitoare și iertătoare, în același timp. Ploaia purifică spațiile, gândurile, rugăciunile le ridică la Cer.

Alături de cruce, în partea stângă apare Fecioara Maria, cu mâinile împreunate la piept, iar în partea dreaptă două mironosițe, una dintre acestea șezând în genunchi, închinându-se lui Isus. Fecioara Maria și mironosițele sunt îmbrăcate în maforion roșu cu figurile triste – imagine a suferinței.

Intrând azi într-o casă țărănească și analizând interiorul „casei”, adică al încăperii de locuit, constatăm importanța deosebită a acestui spațiu în viața țaranului maramureșean. De aceea, această încăpere poartă denumirea de „casă”, de aceea are o logică perfectă în structurarea elementelor ce o compun. În analiza interiorului tradițional, ca de altfel și a structurii gospodăriei, în general trebuie să avem în vedere permanent prezența omului care trăiește aici, cu întregul său univers, prin îmbinarea ideală a utilului cu frumosul. Spunem aceasta deoarece peretele de la ușă spre masă și peretele de la masă spre pat sunt împodobiți de icoane pe sticlă, alternând cu blide înflorate, înfășurate în ștergare albe, la capete brodate.

În decorarea interiorului casei tradiționale maramureșene predominau icoanele de Nicula, acestea fiind cumpărate de către țărani, fie de la mănăstiri, fie de la târguri, unde veneau iconarii.

Pentru țaranul maramureșean, icoana avea funcții. Ca să aibă un copil, țărancă se sfătuiește cu mama, cu soacra, cu lumea și este îndemnată să aibă credință în Dumnezeu și să se roage la icoana Maicii Domnului. Patruzeci de zile stă o icoană la capul copilului. După botez se închină copilul la icoană. La nuntă, când mireasa este dusă la casa ei cea nouă, înaintea tuturor este purtată o icoană, de obicei a Maicii Domnului. Cei care se cunună își aleg icoana unui sfânt, protector al familiei. La pețit, tatăl fetei începe enumerarea zestreii cu o icoană. Se dăruia la nuntă icoana Maicii Domnului cu Pruncul în brațe sau Nașterea lui Isus, ca semn de rodnicie în viitoarea căsătorie. La moarte, înaintașii dormeau somnul de veci cu o icoană sau o cruce pe piept, pentru a arăta că, creștinul își dă Duhul întru Hristos, în care crede și Căruia I se încredințează când moare, iar crucea lui sau sfântul zugrăvit pe icoană e scut și armă împotriva îngerilor răi și totodată mijlocitor înaintea lui Dumnezeu. Pentru izbăvirea de primejdii (boli, secete, foamete, război etc.) se cerea ajutor la icoane.

Toate aceste exemplificări și analizări ale temelor folosite în icoanele pe sticlă, îl recomandă pe țaranul iconar ca pe un neobosit "preot" luptând pentru păstrarea credinței, pentru slujirea Bisericii sale atinse de tunurile celor străini și dușmani străini ai identității etnice și spirituale românești.

Se poate vorbi despre o teologie țărănească. Teologia țaranului este, mai presus de toate, trăită, și exprimările ei vin dintr-o experiență directă a omului cu Dumnezeu, acumulată pe parcursul a mai multe generații și filtrată în timp. Cu un cuvânt, ea înseamnă tradiție. Teologia țărănească sesizează mai repede realitatea prezenței lui Dumnezeu în lume și își trăiește viața raportând-o la prezența lui Dumnezeu.

Imagini din Muzeul satului maramureșean, Sighetul Marmăției

Valoarea picturii populare pe sticlă este o descoperire relativ târzie. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea, puținii autori care se ocupă de aceste fermecătoare realizări o fac mai mult pentru a sublinia caracterul lor primitiv. Raportate la idealul de frumusețe al epocii, icoanele, care își permit atâta libertate față de anatomie și legile perspectivei, nu puteau decât să îngrozească pe acești autori. În anul 1890 un ordin ministerial interzice chiar colportarea icoanelor pe sticlă în Transilvania.

Pictarea de icoane este o tradiție care continuă să se manifeste cu multă vigoare și în zilele noastre. În acest sens, organizarea de expoziții, înființarea unor secții de iconografie, conservare, restaurare, patrimoniu cultural, precum și înflorirea unui comerț cu icoane dovedesc cu prisosință faptul că rolul icoanei are un spectru foarte larg, de la obiect de cult la obiect de artă și implicit marfă de artizanat.

În concluzie, se poate spune despre icoanele pe sticlă că sunt o mărturie de teologie populară. Ele și-au îndeplinit misiunea pentru care au fost create: aceea de a-L aduce pe Dumnezeu și sfinții săi, în special în casele celor săraci, cărora le erau mai ales destinate; și acesta reprezintă, dincolo de caracterul estetic, sociologic, istoric sau de altă natură, cel mai important lucru.

„Într-un cuvânt, toate simbolismele dovedesc că omul (oricât de diferit ar fi din punct de vedere calitativ spațiul sacru de spațiul profan), nu poate trăi decât în spațiul sacru”.⁴⁹

⁴⁹ Mircea Eliade, *Traite d'histoire des religions*, p. 322

Bibliografie selectivă

1. **Cobzaru, Dumitru** - *Nicula. Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului”*, Nicula, 1998
2. **Cristea, George; Dăncuș, Mihai** - *Maramureș, un muzeu viu în centrul Europei*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000
3. **Dăncuș, Mihai** - *Zona Etnografică Maramureș*, București, 1986
4. **Dancu, Juliana; Dancu, Dumitru** - *Pictura țăărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975
5. **Irimie, Cornel; Focșa, Marcela** - *Icoane pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1971
6. **Popescu, Ion Apostol** - *Arta icoanelor de la Nicula*, Ed. Tineretului, București, 1969
7. **Porumb, Marius** - *Icoane din Maramureș*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1975
8. **Ștefănescu, I. D.** - *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, Ed. Meridiane, București, 1973
9. **Stoica G., Petrescu P.** - *Dicționar de artă populară*, Ed. Enciclopedică, București, 1997

În urma unei analize, mai amănunțite, împreună cu personalul de specialitate al Muzeului Maramureșan, am constatat necesitatea apropierii *Muzeului* de public în funcție de cerințele momentului.

O conștientizare a publicului cu referire la importanța, rolul și rostul muzeului în societate, a însemnat din partea noastră, derularea unor programe educaționale care să cuprindă toate categoriile de vârstă până la media de 18 ani și, implicit prin categoria aleasă, să obținem o implicare cel puțin pasivă a tinerilor adulți, adulților și seniorilor reprezentați prin bunici, părinți, familie, prieteni etc.

Astfel, în primăvara anului 2012 am demarat procedurile pentru organizarea proiectului *Eu sunt Pui de Moroșan*, proiect desfășurat în trei etape: *Mărțișorul Simbol al Primăverii*, *Casa bunicilor în Muzeul Satului și Costumul popular*, pentru copiii din ciclul preșcolar și primar.

Al doilea pas l-a constituit proiectul *Cu drag din Maramureș*, coordonator Mihail Manole, prin care elevii cu vârsta cuprinsă între 9-14 ani și-au trimis vederi unii altora. Aceste vederi imortalizează imagini din Maramureș și București cu monumente de patrimoniu și peisaje, participanții, în număr de 500, fiind de la unitățile școlare Liceul Regele Ferdinand - gimnaziu (Sighet) și Timotei Cipariu (București).

Urmărind interesul, disponibilitatea și implicarea directă a profesorilor, cât și indirectă a părinților, am considerat că și adolescenții ar avea un cuvânt de spus în *Muzeu*. Așadar, cunoscând bogatul și diversul patrimoniu al muzeului nostru m-am gândit că am putea organiza o activitate care să atragă adolescenții printr-o implicare participativ - activă.

Această implicare participativ-activă a fost posibilă în urma implementării proiectului *Școala de vară Amicii Muzeului*. Acest proiect a fost elaborat pe următoarele secțiuni: atelier și activități interactive – pe domeniile de activitate: Etnografie, Științele Naturii și Istorie, conceput și gândit doar pentru ei, al cărui coordonator a fost semnatarul acestor rânduri. De la elaborare și până la implementare a fost doar un pas. Proiectul a beneficiat până în acest moment de două ediții, una dintre ele, adică cea de-a doua, având sprijinul Consiliului Județean.

Toate aceste proiecte, având parte de continuitate, și întâmpinând un interes crescut din partea părinților, profesorilor și mai ales a tinerilor au întărit convingerea noastră asupra necesității desfășurării unei strategii de elaborare și implementare a unui plan pe educație muzeală, dezvoltând o nouă abordare din partea Muzeului Maramureșan în relația cu publicul larg.

Activitatea I

Casa străveche maramureșeană

Data: 07. 08. 2012

Tipul activității: Educație muzeală

Domeniul: Cultură tradițională

Subiectul: Casa străveche maramureșeană

Scopul: Familiarizarea cu elemente de arhitectură tradițională

Competențe: - cunoașterea particularităților unei case tradiționale;

- însușirea informațiilor referitoare la rolul fiecărei părți din gospodărie;
- identificarea construcțiilor pe zone geografice și specific etnic.

Metode și tehnici de lucru: activitate frontală, conversația, brainstormingul, problematizarea, explicația, munca independentă;

Funcția de cunoaștere. Au asimilat informații legate de structura casei. Cursanților li s-au oferit informații legate de organizarea interiorului unei case cu specific maramureșean, dar și de metode și tehnici de construcție a unei case tradiționale.

Funcția magică. Motivele sculptate aveau substraturi magice. Decodificarea celor mai frecvent utilizate elemente de meșterii populari ne permit incursiuni într-un univers mitologic, antecreștin: funia împletită (reprezentând infinitul, legătura dintre cer și pământ), nodurile, rozetele solare (soarele-simbolul dumnezeirii și dător de viață) – cu variațiile: cerc simplu, cercuri concentrice, soare antropomorfizat, apoi pomul vieții (simbol al vieții fără de moarte și al rodniciei nesfârșite), motivul șarpelui (păzitorul gospodăriei), păsările, dintele de lup, bradul. Figurile antropomorfe sculptate în stâlpii porților aveau un rol apotropaic.

Funcția de comunicare. În cadrul activității elevii au schimbat opinii, au pus întrebări legate de aspectele prezentate.

Funcția ludică. Se regăsește în partea de evaluare a activității.

Funcția de socializare implică formarea grupelor de elevi în cadrul activităților de învățare prin joc și schimbul de informații la întâlnirea cu specialistul.

Diseminarea activității este susținută de pagina de jurnal prezentată la activitatea următoare.

Scenariul activității

Această activitate s-a desfășurat la Muzeul Maramureșului, secția în aer liber. Au participat, în urma prezenței, 20 de elevi.

Am început șirul activităților propuse în cadrul acestei teme printr-un joc de stabilire a gradului de atenție. Elevii au primit o fișă de lucru pe care trebuiau să o realizeze într-un minut. Dacă ar fi citit pentru început toate cerințele ar fi observat că trebuiau să efectueze doar ultimul exercițiu.

Apoi, ne-am deplasat spre *casa Marinca*, secolul XVI, loc în care cei prezenți au conștientizat importanța „stăutului”, semnificația și simbolurile întâlnite pe porți, organizarea interiorului casei, importanța meștergrindei, toate din punct de vedere simbolic.

A urmat o pauză, timp în care elevii s-au familiarizat cu locul și au remarcat diversitatea construcțiilor din punct de vedere arhitectural, au schimbat opinii, au socializat.

Acest aspect a condus la întâlnirea cu specialistul care le-a dat toate explicațiile cu privire la tehnicile de construcție a caselor cu specific maramureșean, materialele folosite și denumirea fiecărei părți din structura casei. Le-au fost prezentate mai multe tipuri de case prezente în zonă: casa evreiască, casa ucraineană, casa maghiară și evident case maramureșene.

Toate aceste subiecte discutate se finalizează cu partea de evaluare a acestei activități, realizată printr-un joc. Elevii au fost organizați în echipe. Fiecare echipă formată din cinci membri a primit o schiță cu planul unei case, pe baza căreia au identificat, casa cu specific maramureșean, evreiesc, maghiar și ucrainean. Fiecare echipă a prezentat în fața colegilor casa pe care au identificat-o.

Evaluarea a decurs foarte bine, elevii însușindu-și într-un procent de 70% informațiile care le-au fost transmise.

Extindere: Redactarea unui articol de către prof. dr. Mihai Dăncuș cu titlul *Un experiment de pedagogie muzeală „Școala de Vară - Amicii Muzeului”*, Casele din Muzeul Satului Maramureșan, Monumente de arhitectură vernaculară și realizarea paginii de jurnal dedicate acestei activități.

Activitatea a II-a

Viața omului de la țară

Data: 16. 08. 2012

Tipul activității: Educație muzeală

Domeniul: Cultură tradițională

Subiectul: Viața omului de la țară

Scopul: Familiarizarea elevilor cu viața omului de la țară

Competențe:

- cunoașterea costumelor tradiționale pe văi;
- identificarea ocupațiilor primare (culesul din natură, vânătoarea, pescuitul, bărcuitul) și principale (butinăritul, plutăritul și cele de tip agro-pastoral)⁵⁰, dar și a tradițiilor și obiceiurilor pe cale de dispariție;

- inițierea în dansul tradițional, în cântec, descântec, bocet, baladă, etc.

Metode și tehnici de lucru: activitate frontală, conversația, brainstormingul, problematizarea, explicația, munca independentă;

Funcția de cunoaștere se identifică prin informații dobândite legate de obiceiuri, tradiții și port popular.

Funcția magică este prezentă aici prin descântec. O poezie de incantație care, în Maramureș, s-a conservat într-o gamă tipologică bogată, cu o practică dezvoltată bazată pe un instrumentar magic bogat. Descântecul a fost

menit să acționeze nu numai în scop curativ ci și pentru soluționarea diferitelor probleme (întoarcerea manei luate prin vrăji și redobândirea dragostei)⁵¹.

Realizarea metehăilor face parte, de asemenea, din ansamblul practicilor magice (care au evoluat în jocuri). În seara de Anul Nou are loc acest act de provocare a fetelor nemăritate și a feciorilor toamnălici care din diverse motive au rămas necăsătoriți. Această provocare este reciprocă și se realizează prin mascoidele amintite, respectiv pentru fete se confecționează un „moș”, iar pentru feciori, fetele confecționează o „baba”. Este vorba de o mascoidă de dimensiunile unui om de statură mijlocie confecționată dintr-un schelet din lemn, costumată în general cu haine uzate în portul specific zonei, dar foarte caricaturizat. Mascoida evidențiază în mod deosebit chipul feței și organele genitale, exagerate în dimensiuni. Metehăul este însoțit de un text în proză sau în versuri în care sunt expuse motivele pentru care au rămas necăsătoriți. „Moșul” sau „baba” se agață în locurile cele mai înalte din apropierea casei destinatarului (copac înalt, acoperiș de casă) pentru a nu putea fi luat cu ușurință.⁵²

Funcția de comunicare a fost esențială, deoarece elevii au schimbat opinii, au interacționat cu specialistul și de asemenea elevii au lucrat în

⁵⁰ **Mihai Dăncuș**, *Muzeul Etnografic al Maramureșului*, Editura Museion, București, 1995, p.8;

⁵¹ **Pamfil Bîlțiu, Maria Șerba, Maria Bîlțiu**, *Folclor de pe Valea Cosăului*, volumul I, Editura Eurotip, Baia Mare, 2012, p. 35

⁵² **Francisc Nistor**, *Măști Populare și Jocurile cu Măști din Maramureș*, Tipar Întreprinderea Poligrafică Maramureș, Baia Mare, 1973, p. 11

echipe pentru realizarea de „metehăi” (păpuși rituale)⁵³, pași de dans și cântec.

Funcția ludică definită de învățarea prin joc presupune confecționarea metehăilor și compunerea unei scrisori satirice în versuri.

Funcția de socializare: grupul de fete interacționează cu grupul de băieți în timp ce realizează păpușile rituale și schimbă impresii legate de scrisoarea satirică ce însoțește metehăul.

Diseminarea activității este susținută de pagina de jurnal prezentată la activitatea următoare.

Scenariul activității

Activitatea „Viața omului de la țară” a debutat cu o discuție deschisă între elevi și specialiștii muzeului, referitoare la tradiții și obiceiuri cum au fost și cum se regăsesc azi în viața satului maramureșean.

S-a urmărit filmul intitulat „Torcătoarele” care prezintă ca temă descântecele.

În cea de-a doua parte a activității, elevii au realizat metehăi împreună cu Maria Pașca în calitate de conservator. Aici grupul de fete a interacționat cu cel de băieți, fetele realizând un moș, iar băieții o babă.

Ulterior a avut loc o întrecere între cele două echipe, întrecere câștigată de echipa care a realizat cel mai bine scrisoarea satirică ce însoțește metehăul, respectiv cea a fetelor.

Activitatea s-a încheiat cu expunerea, prezentarea metehăilor și poza de grup.

Activitatea a III-a **Micii cercetași**

Data: 21. 08. 2012

Tipul activității: Educație muzeală

Domeniul: Științele naturii

Subiectul: Micii cercetași

Scopul: Familiarizarea cu instrumentele de orientare și cercetare

⁵³ Păpuși rituale, **Ioan Godea**, Dicționar Etnologic Român, Editura Etnologica, București 2007, p. 469

Competențe:

- citirea unei hărți
- folosirea busolei
- cunoașterea rolului microscopului în cercetare
- identificarea obiectivelor cu ajutorul binoculului

Metode și tehnici de lucru: activitate frontală, conversația, brainstormingul, problematizarea, explicația, munca independentă.

Funcția de cunoaștere este ilustrată prin informații legate de folosirea instrumentelor de orientare și cercetare, complexitatea naturii la nivel microscopic.

Funcția de comunicare s-a realizat prin lucrul pe echipe mixte la hartă, la stabilirea punctelor cardinale din locații diferite ale Muzeului Maramureșean în aer liber și la descifrarea hărților.

Funcția ludică se regăsește prin antrenarea copiilor într-un joc menit să-i ajute să se cunoască mai bine,, Cum te cheamă?”.

Funcția de socializare s-a realizat prin discuții, schimb de păreri și exprimarea opiniilor legate de orientare și cercetare.

Evaluarea a fost concepută prin realizarea unei hărți de către echipele mixte formate.

Diseminarea activității este susținută de pagina de jurnal prezentată la activitatea următoare.

Scenariul activității

Programul acestei activități a început cu un joc de socializare. Coordonatorul acestei activități a propus participanților să socializeze timp de 10 minute. După epuizarea celor 10 minute acordate au fost rugați să răspundă la diverse întrebări legate de activitățile pe care le-au desfășurat până atunci în echipă, esențial fiind să cunoască numele corect al coechipierilor. Foaia de hârtie era împăturită după fiecare răspuns și înmănată partenerului din dreapta sa. La final a reieșit un colaj de afirmații, dar cu un conținut logic și coerent (EU...ÎMPREUNĂ CU....AM PARTICIPAT....LA ÎNȚIATIVA....). Astfel jocul s-a dovedit interactiv și distractiv.

După acest joc de socializare au fost invitați de specialistul muzeului să cunoască complexitatea naturii la nivel microscopic. Elevii au învățat să utilizeze microscopul prin cercetarea aripii de muscă, picăturii de sânge, aripii de fluture, picăturii de apă și chelicelilor de insectă.

Au fost inițiați, de asemenea, în studiul și citirea hărților primind toate materialele necesare (lupă, busolă, hărți), după care în partea de evaluare prin lucrul pe echipe mixte la hartă, s-a recurs la stabilirea punctelor cardinale și a unor obiective din locații diferite ale Muzeului Maramureșean.

Activitatea a IV-a Șezătoarea de pe Mara

Data: 31. 08. 2012

Tipul activității: Educație muzeală

Domeniul: Cultură tradițională

Subiectul: Șezătoarea

Scopul: Familiarizarea elevilor cu tradițiile și obiceiurile, în cazul nostru, șezătoarea

Competențe:

- deprinderea cu unele din activitățile gospodărești realizate de femeile de la țară (lucru de mână);
- conștientizarea transmiterii de informații și valori inter-generaționale;
- atașarea la grup prin muncă și distracție;
- crearea unei atmosfere spirituale prin povești, snoave, ghicitori, hori cu strigături, jocuri, glume, etc.;
- armonizarea relațiilor interpersonale prin muncă și joc.

Metode și tehnici de lucru:
activitate frontală, conversația, brainstormingul, problematizarea, explicația, munca independentă;

Funcția de cunoaștere.
Participanții au intrat în contact cu un obicei specific al văii Marei în urma căruia au cunoscut diferite meșteșuguri, practici magice, jocuri și dansul tradițional.

Funcția de comunicare: Șezătoarea este mai ales o modalitate de întâlnire a fetelor cu feciorii, mai ales a celor care au drăguț. Aici se discută, se face joc, se horește – să fie voie bună.⁵⁴ În cadrul șezătorilor, tinerii aveau prilejul să se cunoască și să stabilească relații premurgătoare căsătoriilor.

Funcția artistică. În șezătoare se transmite repertoriul folcloric al colectivității. În serile lungi de toamnă și iarnă șezătoarea a reprezentat alături de alte sărbători, precum Anul Nou, manifestarea folclorică cea mai importantă, colindele, poveștile, zicătorile, ghicitorile, invocările magice fiind nelipsite.

⁵⁴ Maria Vlad, Șezătoarea din Săliște de Sus, Memoria Ethnologica, nr. 2-3, , An II, febr. 2002, p. 297

Funcția magică. Atmosfera magică este susținută de practici care au menirea de a chema feciorii în șezătoare sau de a invoca buna ei desfășurare. Practicile magice ale șezătorii sunt diverse și prezintă particularități pe zone etnografice: ritualul cu sita prin care se rosteau numele feciorilor ce trebuiau să ajungă la șezătoare, așezarea cărbunilor între uși, luarea stavilei de la moară etc.⁵⁵

Funcția ludică este exprimată prin joc, iar ea este săvârșită în momentul în care feciorii își fac apariția în cadrul șezătorii. Jocul cu sticla, la pătul, de-a bdirăul (primarul), fântâna, oglinda, furatul fuselor toate fac parte din acest context.

Funcția economică. În șezătoare aveau loc activități productive legate de confecționarea îmbrăcăminții, prelucrarea lânii sau a cânepei. Având în vedere că se muncea în grup randamentul era mai bun deoarece se alunga somnul și se economisea petrol.

Funcția de socializare. Grupul de fete interacționează cu grupul de feciori și neveste schimbând păreri și impresii cu referire la activitatea desfășurată, dar și legate de viața de zi cu zi a satului.

Scenariul: (Anexa 3-Scenariu)

Diseminarea a constat în organizarea unei șezători tradiționale împreună cu elevii grupului Amicii Muzeului Maramureșan în fața unui public format din părinți, colegi, prieteni, activitate promovată ulterior și prin intermediul televiziunii locale.

Extindere

În cursul anilor 2012 și 2013 au participat la Sesiunea de Comunicări organizată de muzeul nostru în cadrul „Festivalului de Datini și Obiceiuri de Iarnă” prin repunerea în scenă a momentului artistic Șezătorea de pe Mara.

Au participat cu același moment artistic și la Întâlnirea Districtuală Rotary-Rotaract în cursul lunii ianuarie a anului 2012.

Prezența în cadrul emisiunii Zestrea Maramureșului, al grupului informal Amicii Muzeului, emisiune realizată de postul local Tv. Sighet al cărei moderator este Măriuca Verdeș, a fost marcată de prezentarea unor materiale cu șezătorea și discuții pe marginea realizării și importanței acestui moment.

De asemenea Amicii Muzeului au participat și în cadrul proiectului „Om Spațiu Timp” finanțat de Ministerul Afacerilor Externe, Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni și organizat de Primăria Municipiului Sighet, în perioada 25-31 august 2013, în finalul căruia s-a prezentat încă odată Șezătorea de pe Mara.

⁵⁵Ibidem, pp. 298-299

Materiale: obiecte tradiționale necesare organizării șezătorii (sucală, caier de lână, fus, țadi, gheme de lână, vârtelniță, drugă, sâta, oglindă, costume tradiționale, etc.)

Bibliografie selectivă:

1. Maria Vlad, *Șezătoarea din Săliștea de Sus*, Memoria Ethnologica, nr. 2-3, An II, febr. 2002.
2. Valer Butura, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, București, 1992.
3. Lenghel Izanu, Petre, Clăcile și șezătoarele maramureșene, în *Comunicări științifice pe teme folclorice*, Baia Mare, 1973.
4. Pop Mihai, De la obiceiuri străvechi la ceremoniale și la spectacole contemporane, în *Comunicări științifice pe teme folclorice*, Baia Mare, 1973.

Activitatea a V-a

Vânătoare de comori

Treasure hunt

Data: 19 08 2013

Durata: 4 ore

Tipul activității: Științele naturii

Subiectul : Vânătoare de comori

Scop: Promovarea patrimoniului

Competențe:

- dezvoltarea spiritului de echipă
- exersarea capacității de orientare
- descifrarea mesajului unei cimilituri
- conștientizarea spiritului organizatoric al liderului
- respectarea timpului prestabilit
- îndeplinirea sarcinilor

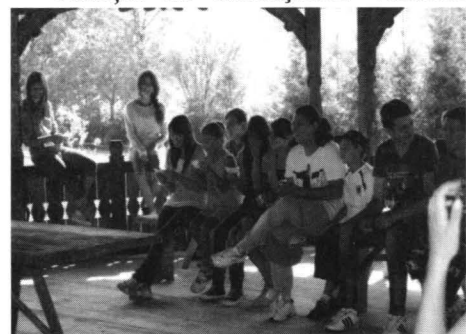

Funcția de cunoaștere. Valorificarea indiciilor din texte, folosirea

orientării bazate pe coordonate geografice și reconstituirea primară a vasului ceramic găsit construiesc subiectul funcției de cunoaștere.

Funcția de comunicare.

Interacțiunea dintre elevi și specialist urmată de munca în echipă pentru căutarea comorii constituie factorul principal de comunicare.

Funcția ludică. Activitatea a fost organizată având la bază jocul „Vânătoarea de comori”. Între etapele activității de bază s-au organizat

jocuri interactive de strategie (Muzicando, Obligata), dezgheț și cultură generală.

Funcția de socializare. S-a realizat pregnant pe tot parcursul activității prin metode diferite: joc, căutare, interacțiunea cu specialistul.

Scenariul

Întâlnirea a avut loc în incinta Muzeului Maramureșului secția în aer liber – Muzeul Satului. Activitățile acestei întâlniri s-au derulat pe parcursul a patru ore, respectiv între orele 10:00- 14:00.

La inițiativa specialistului în calitate de conservator la secția Științele Naturii, s-au ales liderii și secunzii celor cinci echipe care urmau a fi alcătuite pentru desfășurarea activității de bază “ Vânătoarea de comori”. Aceștia au fost selectați de specialist din rândul elevilor care au participat și la prima ediție a Școlii de Vară în vara anului 2012.

După alegerea coordonatorilor fiecărei echipe, liderii au fost cooptați într-o ședință în urma căreia au hotărât împreună care va fi modalitatea de alegere a celorlalți membri, câți vor face parte din fiecare echipaj și câte echipe urmează a fi constituite.

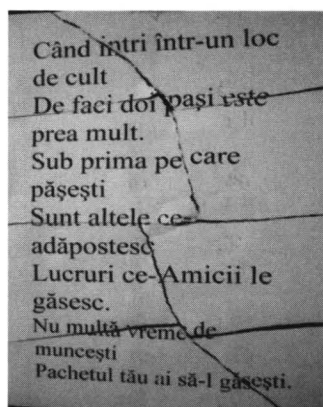
S-a hotărât să se dea fiecărei echipe numele unei specii animale: canide (câini), batracieni (broscuțe), feline (pisicuțe), galinacee (găinușe), păsări cântătoare. În urma unei extrageri aleatorii, toți odată, au avut sarcina să imite, prin gesturi și sunet, animalul desemnat pe bilețel. În cadrul acestui exercițiu de dezgheț, liderii și secunzii au avut rolul de a-și alege coechipierii. Jocul s-a finalizat cu succes neconstatându-se nicio problemă.

Odată echipele stabilite, prima dintre ele, cea a batracienilor adică broscuțele, a primit startul pentru căutarea comorii, iar celelalte au început jocurile de strategie Muzicando și Obligata în scopul consolidării echipelor și socializării.

După descifrarea tuturor indiciilor și găsirea cioburilor de ceramică, care alcătuiau vasul, respectiv comoara, încadrându-se într-un timp prestabilit, echipa căutătoare a avut și sarcina de a pregăti terenul pentru următoarea echipă prin camuflarea părților care alcătuiau comoara în locuri noi, stabilite anterior de echipa proiectului.

Stabilirea traseului și strategia desfășurării activității de bază a fost una în general simplă adecvată vârstei și curriculei școlare, dar pe alocuri a prezentat și particularități cu un coeficient de dificultate mai ridicat (cimiliturile, termeni etnologici, etnografici, de arheologie)

Finalul activității îl constituie un turneu de cărți Muzicando câștigat de echipa galinaceelor (găinușele).

Extindere. Realizarea unui articol legat de vânătoarea de comori.
Materiale: busolă, lanternă, hartă.

Activitatea a VI-a

Reconstituire ceramică

Data: 02. 08. 2013

Domeniul: Istorie

Subiectul: Reconstituire ceramică

Scopul: Promovarea patrimoniului și facilitarea accesului tinerilor la activități de educație non-formală conectate cu istoria și arheologia.

Competențe:

- însușirea noțiunilor fundamentale de arheologie

- stimularea interesului față de valoarea artefactului
- dezvoltarea abilității de descriere, încadrare tipologică și determinare a apartenenței artefactului la cultura materială a unei epoci
- cultivarea propriului sistem de valori
- conștientizarea muncii în echipă

Metode și tehnici de lucru:

- metoda empirică: prezentare în Power Point a unui material legat de descoperirile arheologice și desfășurarea activității în cadrul unui atelier.
- metoda de întărire: articol în revista Amicii Muzeului
- metoda integrativă: brainstorming („Să memorăm cuvintele”)

Funcția de cunoaștere este specifică aici prin asimilarea unor tehnici de reconstituire printre care se numără detalii despre forma vasului, pasta din care este confecționat vasul, metodele prin care a fost creat (la roată sau manual), dacă pictura este realizată cu pensulă sau șampilă, tipuri de vase etc.

Funcția magică. Despre vase se poate spune că se depuneau în morminte, pentru a-i servi defunctului în viața de dincolo. Sunt morminte în care poți găsi mai multe tipuri de vase: căni, farfurii, ulcioare, așa numitele turibula, care seamănă cu niște fructiere. În spațiul religios, de exemplu în temple sau în spațiul sacru se puteau

face libații, punându-se diverse alimente (prăjiturele, vin îndulcit cu miere) în vase ceramice, hrana fiind adusă drept ofrandă zeilor.

Funcția de comunicare este conturată prin activitatea interactivă între specialist și participanți precum și exersarea abilității comunicative între membrii echipei.

Funcția de socializare se caracterizează prin activitatea de coordonare și trasare a sarcinilor în interiorul echipei de către liderii acestora dar și prin jocurile de dezgheț.

Scenariul activității

Această activitate s-a desfășurat în atelierul amenajat special pentru toate întâlnirile de tip atelier din cadrul Școlii de Vară „AMICII MUZEULUI MARAMUREȘAN”, ediția a doua din vara anului 2013. Locația acestui atelier s-a stabilit în incinta Secției de Etnografie de pe strada Bogdan-Vodă, din centrul orașului, pentru a facilita elevilor participarea la aceste cursuri.

Activitatea propriu-zisă a demarat cu implementarea unui joc de dezgheț („Să memorăm cuvintele”), care a avut menirea de a exersa memoria participanților pentru a reține și a înțelege cât mai mulți termeni de specialitate referitori la activitatea curentă (istorie-arheologie).

Descriere joc: Unul dintre jucători își pregătește o listă cu cuvinte (substantive, verbe, etc.) pe care le citește apoi celorlalți jucători. Citirea se face foarte repede. Jucătorii vor nota din memorie, cuvintele reținute. Este câștigător cel care a notat cele mai multe cuvinte.

Acestui joc i-a urmat activitatea de bază stabilită pe ordinea de zi și anume atelierul de reconstituire ceramică. În cadrul atelierului au avut sarcina de a lipi cioburile de ceramică, descoperite în urma vânătorii de comori, pentru a reconstitui vasul original. Pentru această activitate au primit materialele necesare (pensule, aracet, material textil, poza vasului, nisip, cutii carton, halate, mănuși chirurgicale), dar și indicațiile specifice din partea specialistului.

Pe lângă faptul că activitatea s-a desfășurat prin interacțiunea directă cu specialistul, s-au păstrat aceleași echipe formate în cadrul activității vânătoarea de comori, implicit liderii și secunzii, pentru o mai bună socializare și colaborare, dar mai ales pentru dezvoltarea spiritului de echipă și sudarea acesteia.

Atelierul s-a desfășurat în etape cu pauzele necesare celor patru ore alocate. Vasele s-au lipit pe bucăți urmând a fi introduse în baza de nisip pentru a se fixa urmând ca mai apoi să se lipească bucățile mari pentru a da forma artefactului. Între aceste etape de lucru efectiv, care necesită timp și multă migală, participanții și-au însușit diverse informații legate de istorie și arheologie urmărind documentare, prin schimb de impresii, păreri, dialog (elevi/elevi, elevi/specialist).

La final au primit un chestionar legat de subiectul întâlnirii în urma căruia am constatat atingerea scopului propus, succesul activității și, mai important de atât, dorința și interesul majorității participanților de a continua studiul pe tema acestui subiect.

Materiale: aracet, pensule, nisip, cutii carton, poze cu artefactul original nealterat, material textil, halate, mănuși chirurgicale.

Evaluare: Chestionar

Extindere: Articol în revista Amicii Muzeului Maramureșan (Anexa 2-Coperta revistei)

Bibliografie consultativă:

1. Viorica Rusu - Bolindeț, *Ceramica Romană de la Napoca*, Contribuții la Studiul Ceramicii din Dacia Romană, Editura Mega, Cluj-Napoca 2007.
2. Mihai Bărbulescu, *Funeraria daco-romană*, Arheologia funerară a Daciei Romane, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2003.
3. Sorin Nemeti, *Sincretismul religios în Dacia romană*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005
4. Irina Nemeti, *Calea Zânelor. Moșteniri antice în mitologia românilor*, Editura Presa Universitară Clujeană, 20

Activitatea a VII-a

Realizare icoane pe sticlă

Data: 03. 08. 2013 - 07. 09. 2013

Etape: Cinci etape

Domeniul: Etnografie

Subiectul: Iconografie românească

Scop: Valorificarea patrimoniului

Competențe:

- o familiarizarea cu termeni specifici tehnicii tradiționale de realizare a icoanelor pe sticlă
- o interpretarea proprie a compoziției figurative
- o obținerea expresivității prin realizarea conturului potrivit viziunii personale
- o dezvoltarea creativității
- o însușirea tehnicii de obținere a culorii
- o responsabilizarea prin panotarea expoziției

Metode:

- empirică: prezentare Power Point (tehnici de lucru, istoria icoanelor pe sticlă, interpretarea simbolurilor, definirea temelor), atelier, conversația, explicația, observarea sistematică, analiza, dialogul dirijat, activitatea practică individuală

- metoda de întărire: articol în revista Amicii Muzeului

- metoda integrativă: brainstorming („PORTRETE”)

Funcția de cunoaștere. Cunoașterea unor generalități legate de realizarea icoanelor pe sticlă, a izvodului și a tehnicii specifice de lucru, a noțiunilor legate de obținerea culorilor și a valorii tematice a lucrării.

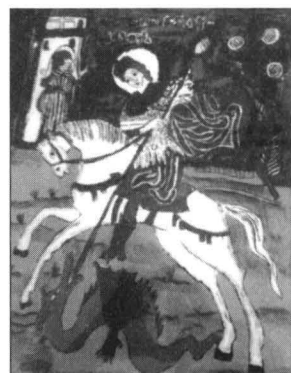

Funcția de socializare și comunicare. Fiind vorba în cea mai mare parte de o activitate individuală această funcție s-a conturat prin interacțiunea directă cu artistul, schimb de păreri și impresii.

Panotarea expoziției s-a realizat în echipă fapt ce a accentuat importanța acestor funcții.

Funcția magică. Elevii au făcut cunoștință, prin intermediul artistului și personalului de specialitate al muzeului,

cu valențele magice ale iconografiei românești. Magicul a fost subliniat aici prin prisma ritualurilor, postul și rugăciunea, care însoțeau realizarea icoanelor. Un ritual de început este considerat și alegerea în realizare a primei icoane care trebuie să fie “Schimbarea la față”.

Scenariul

activității

Atelierul s-a desfășurat pe parcursul a cinci întâlniri, considerate de altfel cinci etape, care au condus în final la realizarea expoziției “Icoana din sufletul copilului”.

Pe parcursul unei întâlniri, cu o dimensiune a timpului de patru ore fiecare, nu au fost lipsite jocurile de dezgheț adaptate tipului de activitate desfășurată precum:

Ex: „Portrete” joc ce constă în faptul că, un jucător care a fost tot timpul prezent, va fi trimis afară. Cei rămași trebuie să-i descrie înfățișarea adică să-i facă un portret.

Aceste cinci etape au constituit în esență binecunoscuta tehnică de lucru a icoanelor pe sticlă.

Pentru realizarea icoanei a fost necesară procurarea câtorva bucăți de sticlă, 45 la număr, dimensiunea A3, A4, A5. Sticla s-a degresat, cu spirt, pe partea unde s-a făcut desenul. S-a așezat sticla peste izvodul făcut anterior, iar apoi s-a conturat cu o pensulă subțire, înmuiată în tuș negru sau tempera neagră. A urmat sublinierea expresivității prin realizarea conturului în alb cu amestec de gălbenuș de ou și definirea umbrelor prin culoare. Când totul s-a uscat, s-a trecut la colorarea suprafețelor în culori tempera, iar ca ultimă etapă s-a considerat aplicarea mixtionului și a foiței de aur urmată de pregătirea ramelor prin aplicarea unui baiț și a uleiului de in și nu în ultimul rând înrămarea. După ce culorile au fost așternute și procesul de uscare este încheiat, este preferabil să se lipească peste desen o foaie de hârtie albă sau colorată; lipirea se face numai pe marginea sticlei. S-au finalizat 8 icoane dimensiunea A3, 18 icoane dimensiunea A4, 5 icoane dimensiunea A5.

Materiale necesare: tuș, tempera, ou, pensule, sticlă, mixtion, foiță de aur, alcool etilic, șervețele, pahare de unică folosință, coală de desen, creion, izvoade.

Diseminare:

Expoziția itinerantă „Icoana din sufletul copilului”

Extindere:

Participarea cu atelierul de icoane pe sticlă în cadrul *Festivalului Stan Ioan Pătraș* de la Săpânța organizat de Peter Harley.

Albumul expoziției publicat în revista *Amicii Muzeului Maramureșan* (Anexa 4- Albumul)

Bibliografie consultativă:

Cornel Irimie, Marcela Focșa, *Icoane pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1971

Dumitru Cobzaru, Nicula. *Monografia Mănăstirii “Adormirea Maicii Domnului”*, Nicula, 1998

George Cristea, Mihai Dăncuș, *Maramureș, un muzeu viu în centrul Europei*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000

I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, Ed. Meridiane, București, 1973

Ion Apostol Popescu, *Arta icoanelor de la Nicula*, Ed. Tineretului, București, 1969

Juliana Dancu, Dumitru Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975

Marius Porumb, *Icoane din Maramureș*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1975

Mihai Dăncuș, *Zona Etnografică Maramureș*, București, 1986

Stoica G., Petrescu P., *Dicționar de artă populară*, Ed. Enciclopedică, București, 1997

Activitatea a VIII-a

Itinerariu pe văile Maramureșului

Data: 01. 08 .2013 -02. 09. 2013

Etape: Valea Stejarului 12. 08. 2013

Săpânța 22. 08. 2013

Săcel 02. 09. 2013

Domeniul. Cultură tradițională

Subiectul: Meșteri populari

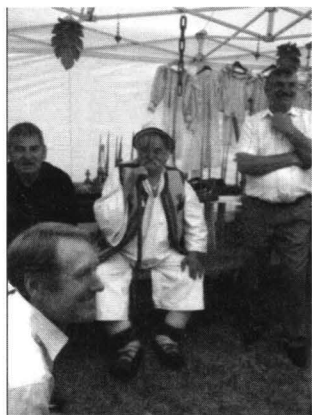
Scopul: Promovarea meșterilor populari locali

Competențe:

- stimularea interesului pentru arta populară
- exersarea abilității practice
- însușirea informațiilor referitoare la meșteșugul tradițional și evoluția acestuia
- conștientizarea păstrării meșteșugului tradițional autentic

Metode:

- empirică: tur, atelier, colaborare
- de întărire: realizarea unui articol în revista *Amicii Muzeului Maramureșan* și jurnalul activității
- integrativă: vizita la meșteri populari

Funcția de cunoaștere. Cunoașterea tehnicii specifice fiecărui meșteșug ales în program (lemn, ceramică, măști tradiționale), prin vizualizarea și folosirea uneltelor și materialelor necesare realizării acestuia. Descoperirea limbajului regional autentic folosit de meșter în pregătirea și expunerea produsului finit. Identificarea mediului în care creatorul își desfășoară activitatea.

Funcția de comunicare. Interacțiunea cu artistul prin dezbateri și organizarea activității practice susținută pe echipe.

Funcția de socializare se manifestă în

cadrul echipei în timpul desfășurării atelierelor și a jocurilor potrivite mediului în care se interacționează

Ex. „Cheia dracului” obiect realizat de meșterul în lemn Pupăză din șase piese asemenea unui puzzle pe care trebuie să le asamblezi în așa fel încât să rezulte cheia.

„Jocul ursului” susținut în timpul vizitei realizate la Săcel la meșterul de măști.

Funcția magică

Masca: „Dacă la început omul s-a travestit, s-a mascat pentru a comunica cu totemurile și cu a doua jumătate a neamului, cu strămoșii, cu reprezentările mitologice, prin vraci sau prin conferirile isoterice, mai târziu travestirea a devenit procedeu al cetelor de tineri care organizau desfășurarea sărbătorilor de Anul Nou. Recuzita cu sensuri simbolice, masca, a devenit element al comunicării între oameni.”

Ornamentica tradițională a lemnului cuprinde o serie de valențe magice. La fel ca la mască, rolul simbolurilor întâlnite pe lemn în cultura tradițională nu este unul întâmplător acesta accentuând dimensiunea apotropaică. Astfel întâlnim simboluri precum crucea prin diferite reprezentări (crucea latină, bipartită, grecească, multiplicată, papală), apărută cu mult înaintea creștinismului, a pătruns în arta populară mai ales în asociere cu vechile simboluri datorită funcțiilor sale apotropaice și de magie stimulatorie.⁵⁶ Funia împletită, pomul vieții, dintele de lup, corigăul, etc. simboluri complexe atât prin realizare, reprezentare dar și semnificație vin să completeze aria magică a culturii materiale tradiționale.

Ceramica. Așa cum am amintit mai sus în cadrul activității de Reconstituire Ceramică despre vasele de lut se poate spune că se depuneau în morminte, pentru a-i servi defunctului în viața de dincolo, dând amploare magicului. Sau există morminte în care poți găsi mai multe tipuri de vase: câni, farfurii, ulcioare, așa numitele turibula, care seamănă cu niște fructiere. În spațiul religios, de exemplu în temple sau în spațiul sacru se puteau face libații, punându-se diverse alimente (prăjiturile, vin îndulcit cu miere) în vase ceramice, hrana fiind adusă drept ofrandă zeilor.

⁵⁶ **Pamfil Bilțiu**, Prelucrarea artistică a lemnului în arta populară din Maramureș, Editura Eurotip, Baia Mare, 2010, pp.77;78;79

Funcția ludică. Este subliniată prin alegerea și desfășurarea jocului: jocul tradițional al ursului, cheia dracului, modelajul lutului.

Scenariul activității

Vizita la meșterii populari s-a realizat prin prisma a trei întâlniri care au alcătuit în ansamblu activitatea Itinerariu pe Văile Maramureșului.

Valea Stejarului 12. 08. 2013, a reprezentat întâlnirea cu meșterul popular cunoscut prin partea locului ca Moș Pupăză. Aici elevii au făcut cunoștință pe parcursul a patru ore cu tehnicile folosite în realizarea ornamenticii lemnului (incizia, sculptarea, cioplirea, traforarea, aplicarea, ștanțarea, pirogravarea, vopsirea, așezarea), dar și cu uneltele care fac

posibile aceste tehnici (secură pentru cioplit, bardă pentru fițait,, sfredelul, jilăul, ferăstrăul și joagărul pentru tăiatul și crăpatul lemnului, daiciul tot pentru crăpatul lemnului, vinclul, țărcălamul și o mulțime de dălți.⁵⁷ De asemenea au socializat și s-au jucat așa cum am amintit prin intermediul planului acțiunii la menționarea *Funcțiilor*, prin închegarea

elementelor care alcătuiesc obiectul *cheia dracului*.

Săpânța 22. 08. 2013, s-a remarcat în planul de activități prin interacțiunea cu meșterul Dumitru Pop la casa memorială Stan Ioan Pătraș, cu maica stareață de la Mănăstirea Peri și prin vizita finală la Cimitirul Vesel unde fiecare a ales un text de pe o cruce urmând a fi analizat ulterior sub aspectul părerilor și impresiilor din perspectiva propriei interpretări în jurnalul de activități al participanților.

Săcel 02. 09. 2013. Deplasarea întreprinsă la Săcel, a completat șirul de activități interactive al Școlii de Vară, propuse pentru promovarea meșteșugului tradițional autentic oferind o nuanță de îndeplinire al acestuia.

Primul popas a fost la atelierul meșterului olar unde prin jocul cu lutul au înțeles tainele acestui meșteșug. Lutul a prins formă în palmele lor, iar datorită măiestriei meșterului a prins și glas, din pereții unui clopot care la prima vedere, deși nu oferă foarte mult ca ornamentică, știe să dea viață.

Întâlnirea cu meșterul de măști Șușca Vasile, a fost o adevărată încântare pentru elevii participanți, deoarece pe lângă interacțiunea directă cu artistul au reușit să se transpună în pielea unor personaje mitologice îmbrăcând și jucând măștile (de la Lucifer și până la Sărsăilă). Același impact l-a avut și

⁵⁷ **Pamfil Bilțiu**, Prelucrarea artistică a lemnului în arta populară din Maramureș, editura Euro Tip, Baia Mare, 2010, pp. 33, apud. Mihai Dăncuș, Zona Etnografică Maramureș, Editura Sport –Turism, București, 1986, pp. 72-73.

inițierea participanților în Jocul Ursului care s-a dovedit a fi o experiență unică ce s-a dorit a fi repetată.

Extindere :

Jurnalul activității.

Bibliografie selectivă:

Mihai Dăncuș, Viflaimul: O piesă de teatru popular din Maramureș, Editura Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2012, apud., Petru Bilțiu - Dăncuș.

Mihai Pop,, *De la obiceiuri străvechi la ceremoniale și la spectacole contemporane*, Obiceiuri de iarnă, nr.6 -7, 20 decembrie 2004, Sighetu Marmăției, p. 5

Pamfil Bilțiu, Prelucrarea artistică a lemnului în arta populară din Maramureș, editura Euro Tip, Baia Mare, 2010.

Forme și modalități de promovare a Muzeului Maramureșan din Sighetul Marmației pe plan național și internațional

Muzeograf Nicoleta Pop
Muzeul Maramureșan
Sighetul Marmației

Prezentarea generală a muzeului

Situată în nord-vestul României, iar în contextul Europei, chiar în centrul geografic al acesteia (bornele care marchează aceasta sunt plasate în localitatea Trebușani - azi Dilove, în Ucraina, la circa 20 km de Sighetul Marmației), **zona etnografică Maramureș** se definește ca o arie culturală cu caracteristici specifice, datorate unui puternic fond autohton de sorginte daco-celtic-latin precum și influențelor celor două mari culturi și civilizații - cea orientală și cea occidentală, dar și a celor două mari componente creștine - cea catolică și cea ortodoxă, ce se întâlnesc și se interferează aici.

Între oamenii și creațiile lor realizate de-a lungul mileniilor integrate armonios în peisajul zonei există o interdependență care conferă o anumită specificitate, chiar unicitatea acestui habitat central-european, care este Maramureșul.

Adăpostind numeroase monumente de cultură materială și spirituală, mărturii ale istoriei poporului român, înzestrată cu frumuseți naturale deosebite, regiunea Maramureșului constituie o zonă turistică frecvent cercetată de un mare număr de vizitatori români și străini.

Dacă o parte din bogățiile materiale și spirituale se găsesc și pot fi admirate pe întregul cuprins al țării, altele, și dintre cele mai importante sub aspectul istoric și etnografic sunt cuprinse în colecțiile muzeelor. Muzeele și colecțiile răspund unor însemnate necesități legate de cunoașterea științifică, estetică și etică.

Muzeul Maramureșan se recomandă ca un așezământ ale cărui valori ne îndreaptă gândul către universul de îndeletniciri tradiționale specifice zonei (Maramureșului), relevate prin exponatele expuse. Pieseile, mai vechi sau mai noi, ilustrează capacitatea creatoare a acestor oameni, care și-au făcut din aceste îndeletniciri un mijloc de existență, perpetuând tot ce a fost util și frumos în ocupațiile specifice. Cu alte cuvinte muzeul este o generoasă deschidere spre creația proverbialului har al unor locuitori destoinici și inventivi, păstrători ai tradițiilor valoroase.

Patrimoniul muzeal este compus din totalitatea bunurilor culturale adunate din arealul geografic în care își desfășoară activitatea, muzeul. Obiectele care alcătuiesc acest patrimoniu trebuie păstrate, conservate în cele mai bune condiții spre a fi predate generațiilor viitoare.

Pentru Muzeul Maramureșan, arealul din care și-a adunat zestrea este reprezentat de principalele subzone ale Maramureșului istoric (Cosău-Mara și Iza inferioară, până la Strâmtura, Iza Mijlocie, Vișeu-Borșa, subzona Tisei și a bazinului Ruscova).

Muzeul funcționează ca un complex muzeal cu dominantă etnologică (muzeu cu expunere pavilionară și muzeul în aer liber), ilustrate printr-un patrimoniu valoros de 21.303 piese (dispuse în expoziții și depozite), din principalele subzone ale Maramureșului istoric (Cosău-Mara și Iza inferioară, până la Strâmtura, Iza Mijlocie, Vișeu-Borșa, subzona Tisei și a bazinului Ruscova), dar și cu secții de istorie-arheologie, istoria culturii și memorialistică, științele naturii, galerie de artă și mai multe conservări „in situ” ca puncte muzeale în principalele subzone ale Maramureșului.

Muzeul - forme și modalități de promovare

Turismul a devenit în epoca contemporană o noțiune deosebit de complexă, antrenând un număr foarte mare de oameni dornici de a cunoaște frumusețile naturii și cele create de colectivitatea umană de-a lungul istoriei.

Turismul cultural, și în mod special, turismul muzeal ocupă un rol deosebit de important în peisajul produselor turistice naționale, regionale și locale. Datoria instituției muzeale este de a spori amploarea acestui fenomen.

În ultimele două decenii s-a constatat o creștere semnificativă a rolului muzeului în comunitate; muzeul este din ce în ce mai implicat în viața și formarea adulților, tinerilor, copiilor.

În ultima perioadă a apărut o preocupare din ce în ce mai mare pentru promovare în lumea culturală românească. De aceea se caută mereu modalități și forme de promovare a instituțiilor de cultură.

➤ Un prim pas ar fi includerea în structura instituției a secției de **Relații Publice (PR), Imagine.**

În instituțiile de cultură sectorul PR-ului nu are încă un statut bine definit. Sunt puține instituțiile de cultură acordă o atenție domeniului de PR.

Relațiile publice se regăsesc sub forma unor tehnici de primire, tehnici utilizate în relațiile cu presa și tehnici legate de evocarea unor evenimente speciale.

Profesionalizarea PR-ului cultural ne-ar putea apropia cât de cât de ceea ce se întâmplă la marile evenimente culturale internaționale unde, cu luni de zile înainte de un festival echipa de comunicatori stabilește strategii coerente și dialoghează cu viitorii invitați, cu mediile de informare, cu sponsorii, cu instituțiile de stat, etc.

Relațiile cu publicul asigură prin legătura directă cu publicul, cu mass-media, cu reprezentanții comunității locale cultivarea încrederii, simpatiei, disponibilității în receptarea ofertei culturale. Prezența permanentă în mass-media prin articole în presa scrisă, apariții la TV sau intervenții radio sunt mijloace redutabile de cucerire a audienței.

➤ **Situ-ul muzeului**, este probabil cea mai eficientă formă de promovare a

- muzeului. Site-ul va avea următoarea structură:
- informații generale despre muzeu, istoric;
- descrierea secțiilor și conservărilor „in situ”;
- prezentarea evenimentelor organizate de către muzeu. Această pagină va cuprinde activitățile organizate în cursul anului, în ordine cronologică. Pentru fiecare activitate, în limita posibilităților se vor furniza detalii referitoare la perioada de desfășurare, locul desfășurării, programul, afișul, etc.
- servicii oferite de către muzeu. Va fi prezentată o listă cu serviciile oferite și prețurile.
- date pentru contact: adresă, nr. de telefon și fax, adresă de mail
- magazin virtual – posibilitatea de achiziționare a unor obiecte, publicații ale muzeului prin intermediul internetului.
- prezentarea publicațiilor muzeului: *Revista Tradiții și Patrimoniu, Anuarul Acta Musei Maramorosiensis, seria monografiilor satești*. Fiecare publicație va avea o scurtă prezentare, un cuprins și un rezumat al fiecărei lucrări.
- publicarea unor baze de date pentru specialiști care să fie disponibile prin intermediul internetului. Accesul se va face în urma unei cereri (model care va putea fi accesat de pe pagina muzeului) și doar după acordul dat de conducere. Se va putea accesa doar cu o parolă.
- o altă pagină ar putea fi dedicată interviurilor, înregistrărilor. Vor putea fi vizionate diferite înregistrări cu obiceiuri specifice principalelor momente ale vieții (botez, nuntă, înmormântare) dar și imagini din timpul evenimentelor culturale desfășurate în muzeu.
- imaginile care vor fi prezentate pe site vor fi în mișcare. Când se vor accesa informații despre o secție vor apărea imagini cu secția, dar aceste imagini se vor schimba. La fel și pe pagina principală. multimedia, imagini care se mișcă.

- **înnoirea gamei de cărți poștale;**
- **tipărirea de calendare, pliante, broșuri, ghiduri, albume, reviste;**
- **înregistrarea de CD-uri cu prezentarea muzeului în mai multe limbi** (română, engleză, franceză, germană, italiană, maghiară)
- **editarea de cataloage în mai multe limbi.** Pe lângă cataloagele fiecărei secții se pot tipări și cataloage tematice: catalogul colecției de măști, de cămăși, de covoare, de icoane etc.

O parte dintre aceste produse (pliante, broșuri) vor fi distribuite agențiilor de turism din țară și străinătate și hotelurilor.

În mini librăria muzeului vor fi prezentate toate publicațiile muzeului, lucrările de etnografie, cărțile poștale, ghidurile și albumele.

Prin intermediul acestor publicații va fi făcută publică valoarea creației culturale proprii.

- **reamenajarea secțiilor**
- **organizarea de expoziții temporare**
- **organizarea de târguri.** La târguri, meșterii de azi, care mai performează

azi, vin și vând produsele aici. Astfel apare contactul cu cel care face obiectul, cu meșterul. Acesta discută despre cum realizează produsul și își prezintă propriile tradiții. Publicul vizitator poate asculta poveștile meșterilor, poate cânta, dansa, exersa în cadrul atelierelor de arte plastice sau arte mecanice, poate gusta mâncăruri tradiționale etc. Târgurile vor fi periodice.

➤ ***deschiderea către un public aparte:*** copiii. Se poate înființa un atelier de creativitate. Astfel copiii vor fi o prezență permanentă, vom avea permanent public de copii. Vom dezvolta acel univers al copilăriei, cu deschiderea muzeului spre copii și cu valorificarea producțiilor acestora, de cele mai multe ori absolut extraordinare.

➤ ***organizarea de tabere de creație.*** Copiii pot participa la atelierelor de sculptură, pictură, ceramică, țesut, muzică și dansuri populare.

➤ ***organizarea de școli de vară.*** Școlile de vară se pot organiza anual.

Elevi și studenți din țară și străinătate, pe baza unui CV și al unui eseu pe o temă dată pot participa la preselecție. Participanții, cazați la cabanele din incinta muzeului satului, vor lua parte timp de două săptămâni la seminarii susținute de specialiști în domeniu. În restul timpului vor organiza excursii în zonă și vor participa la atelierelor de creație.

➤ ***colaborarea cu alte muzee de profil din lume.*** Prin această asociere cu alte muzee vom putea organiza expoziții reciproce, vom putea face schimb de experiență, vom afla mai multe despre cultura și obiceiurile lor.

➤ ***crearea unui cerc de prieteni a muzeului cât mai larg,*** care la rândul lor să fie niște agenți, să spunem, de promovare ai muzeului, astfel încât el să-și atingă scopul, muzeul e foarte important pentru cei care se formează, pentru studenți, pentru străini, cei care vin.

➤ ***oferirea de permise de intrare gratuite sau acordarea de facilități diferitelor categorii de public.*** Aceste permise se pot obține sub formă de premii în urma unor concursuri pe diferite teme legate de activitatea muzeului. Astfel apare crearea motivațiilor și obișnuințelor de a vizita muzeul.

➤ ***Organizarea unui etnoclub.*** Ideea este de a pune în scenă diversitatea culturală a minorităților din zonă (maghiari, ucraineni, țipțeri, evrei și alte naționalități), invitându-i într-un cadru de sociabilitate, nu doar de conferințe. Astfel de contexte cred că sunt favorabile unei conviețuiri în sensul profund al cuvântului.

➤ ***investigarea prin studii sociologice a relației muzeu-public real/potențial, a eficienței manifestărilor culturale***

➤ ***Cercetarea prin sondaje a publicului și a preferințelor sale și promovarea de relații cu diverse segmente de public-țintă*** (categorii de vârstă, profesionale, scară de valori etc.)

➤ ***Dezvoltarea parteneriatelor cu universitățile pentru efectuarea practicii de vară a studenților în muzeu***

➤ ***Derularea în continuare a activităților culturale și educative care s-au***

constituit într-o tradiție a muzeului (Festivalul obiceiurilor de iarnă, Festivalul obiceiurilor de primăvară)

➤ ***Informarea publicului în legătură cu produsele și serviciile oferite de muzeu prin:***

- reclame în reviste culturale. Aceste reclame se pot face pentru expoziții, evenimente, și de ce nu chiar pentru muzeu.
- reclamă prin panouri publice și însemne luminoase, prin afișe, care se diferențiază în funcție de modul de prezentare a informației, de locul de expunere și de durata expunerii
- popularizarea directă în școli, licee, universități
- popularizarea printr-o agenție de turism, printr-un hotel

Direcțiile de dezvoltare ale instituției înscriu primordial atragerea publicului și satisfacerea nevoilor lui de cunoaștere, divertisment și socializare.

ISTORIE – ISTORIA CULTURII - ARHEOLOGIE

Muzeograf Gheorghe Todinca
Directorul Muzeului Maramureșan

Ioan Mihalyi de Apșa s-a născut la Ieud, la 25 ianuarie 1844, ca fiu al Iulianeii Man (1815-1881) și Găvrilă Mihalyi (1808-1875), fost comite suprem al Maramureșului, comisar revoluționar la 1848-1849 și, în ultimii ani ai vieții, judecător la Curtea regală.

Studiile gimnaziale le începe la Sighetul Marmăției unde absolvă cele 4 clase inferioare, apoi le continuă pe cele superioare în gimnaziile de la Ungvar, Kașovia și Budapesta și ia examenul de maturitate în anul 1862. Urmează la Universitatea din Budapesta patru ani de studii la Facultatea de drept (1862-1866). La 17 iulie 1866 scrie din Sarasău fratelui Victor, mitropolit al Blajului, că a obținut diploma de avocat, iar în 1869 își ia doctoratul în drept, fiind primul doctor în drept din Maramureș.

„La universitate, așa cum mărturisește în autobiografie, am luat cursuri de limba și literatura română, pentru care în anii aceia s-a ridicat o catedră deosebită, binevenită mie”. În anii în care Ioan Mihalyi de Apșa a studiat dreptul, la Universitatea din Pesta erau zeci de zeci de studenți români (în 1861 sunt înregistrați oficial 34) și numărul lor era în creștere de la un an la an. Cursurile inaugurale la catedra de limba română încep la 27 aprilie 1863, prin discursul lui Alexandru Roman. Conform regulamentelor de studii, studentul înscris la Facultatea de drept era obligat să frecventeze inițial cursurile anului I de la Facultatea de litere și filozofie, unde era prioritară studiarea istoriei și literaturii maghiare. Studiul istoriei era susținut de inițierea în științele auxiliare ale istoriei. Ioan Mihalyi mărturisește: „în anul 1869, am luat la universitate ore private de Arheologie, Numismatică și Paleografie și alte studii asemenea ale istoriei.”

Gustav Wenzel, profesor la Facultatea de drept, editor de documente și izvoare narative privind istoria Ungariei, a avut o influență deosebită asupra viitorului istoric. În anul 1866, Wenzel a fost numit rector al Universității din Budapesta. Între profesor și Ioan Mihalyi se stabilesc relații de cooperare. În memoriul „Analecta historia comitatum Maramorus concernenti” a lui G. Wenzel, se regăsesc diplome copiate de tânărul maramureșean. Între ei se deschide o corespondență cu caracter particular, în termenii unei stime și aprecieri reciproce.

Încă din anii de studii din tinerețe acumulează un vast bagaj de cunoștințe juridice și istorice, având ca fundament ideile școlii latiniste. Citește cu siguranță pe Ghe. Șincai, Petru Maior, B. P. Hașdeu, mai târziu Xenopol, Densușianu. Își procură Documentele Hurmuzachi, cronicarii și cronicile românești. Preocupat de Istoria Românilor, caută răspunsuri în lucrările istoricilor maghiari și germani despre evenimentele ce au avut loc în secolele trecute în acest spațiu central european. Mărturie ale

preocupărilor sale găsim în vasta bibliotecă personală, în care ponderea cea mai mare au avut-o cărțile cu caracter juridic și istoric. Informațiile dobândite sunt avantajate de logica studiilor juridice și de practica profesională.

Această împrejurare explică și în cazul lui Ioan Mihalyi, ca și al altor absolvenți ai unor facultăți de drept din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o judecată juridică pronunțată asupra trecutului, completată cu o inițiere solidă în studiile speciale ale istoriei.

Prin exigență și multă curiozitate în pregătirea universitară, Ioan Mihalyi a urmărit cu tenacitate descoperirea și cercetarea științifică a dovezilor originii, vechimii și permanenței neamului românesc în Maramureș. Pregătirea teoretică i-a fost complementată prin cunoașterea mai multor limbi (română, germană, maghiară, italiană, franceză, ucraineană), ca și prin studiul limbilor clasice: latina, slava veche, greaca.

Depistarea și copierea documentelor din colecția Mihalyi datează din anii studenției. Ioan Mihalyi mărturisește că această activitate devine o activitate susținută din 1864.

„Preocupat să dovedească vechimea și continuitatea românilor maramureșeni, a alcătuit ca dovezi palpabile o prea frumoasă culegere de monede antice, de diplome medievale și de scrisori și zapise românești din acel Maramureș, care a păstrat numai așa de puține.” (Nicolae Iorga)

Ioan Mihalyi de Apșa a avut un rol important în înființarea Societății de lectură a românilor maramureșeni, la întocmirea Statutelor societății (1868) și în încercările de înființare a unui ziar românesc în Maramureș. Corespondența cu Simion Botizan arată cu prisosință nobilele idei progresiste care i-au animat în acest demers.

În Statutele Societății de lectură a românilor maramureșeni, tipărite în broșură în limba română la Sighet în anul 1868, în capitolul I, Scopul și mijloacele, în paragraful 1 se afirmă că: „Societatea de lectură este o însoțire a Românilor din Maramureș, înființată pentru câștigarea și a diferitelor cunoștințe din literatura națională, arte și economie”.

Societatea va deschide în Sighet o sală de lectură prevăzută cu diferite ziare, va înființa o bibliotecă cu cărți folositoare din toate ramurile științelor, „preferând cărțile edate (editate) în limba română.” Societatea va ține adunări generale în care vor avea loc conferințe pe teme literare, economice și va organiza expoziții cu caracter economic, artistic și industrial. Erau declarate interzise dezbaterile neloiale care atingeau religia, naționalitatea și morala.

Ioan Mihalyi de Apșa și familia sa au avut un rol important în organizarea și desfășurarea Adunării generale a Societății pentru Fond de teatru ținută la Sighet în zilele de 7-8 august 1882 la care au participat Iosif Vulcan și Vincențiu Babeș. Adunarea a avut un succes deosebit: pe lângă publicul numeros din Maramureș au participat și români din ținuturile învecinate, ca să asiste la această sărbătoare națională.

Cu ocazia banchetului Societății de teatru, Ioan Mihalyi ține o frumoasă expunere, păstrată în concept în Arhiva Mihalyi și din care redăm câteva fragmente: „Arta teatrală nu este creațiune modernă. De când a pășit omenirea pe calea civilizațiunii, de când a început conștiința frumosului și adevărului, de odată cu ivirea eroilor și semnelor mitologice din acei secoli îndepărtați, aflăm la greci și la romani urmele acestor arte frumoase [...]. Dar precum soarele după ce ajunge zenitul său, scoboară și apune și ne lasă în întuneric, astfel și arta teatrală a apus împreună cu cele două națiuni și după lungi secoli, adică în evul nostru a răsărit iar, producând în Marea Britanie pe regele dramaturgilor, în Franța și Spania pe nemuritorii Corneille, Molière și alții...”¹

Importanța familiei Mihalyi la pregătirea și desfășurarea manifestărilor culturale și naționale românești de la Sighet din august 1882 atrage atenția contelui I. Lonyay, care raporta Ministerului de Interne al Ungariei: „Familia Mihalyi, locțiitorul de vicar Kökenyerdi, preotul Bud din Șugatag și, în fine, profesorii Pop Ioan și Bușitia desfășoară o activitate vie în vederea trezirii interesului românilor maramureșeni.” La masa festivă comună „preotul Tit Bud din Șugatag a toastat pentru Mihăileni, pentru vicarul Kökenyerdi și pentru Baziliu Iurca ca buni români și a permis să declare că nu este de repetat acela care nu-i urmează pe cei numiți, care nu are curajul să-și facă urme în public și să declare cu mândrie că este român”. „După umila mea părere, importanța celor întâmplare nu poate fi tăgăduită pentru că de acum Maramureșul va avea un partid care să se declare pe față ca daco-român.”²

Convins că partidul „antipatriotic” român dispune de organizații în toată Ungaria, Contele Lonyay scria ministerului Tisza Kolaman, într-un raport, următoarele: „În Maramureș consider de factori principali pe următorii: deputatul Petru Mihalyi, juristconsulul Dr. Ioan Mihalyi, fostul deputat Bazil Iurca, profesorul de religie Ioan Pop, protopopul Tit Bud din Ocna Șugatag, preotul Ambroziu Berinde din Ieud, protopopul Paul Oros din Vișeu de Sus și vicarul Kökenyerdi. Am dispus deja urmărirea acestora.”³

Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș consemnează prezența lui Ioan Mihalyi între membri săi în anul 1869, când semnează în calitate de notar actul constitutiv (fratele său, Petre Mihalyi, până atunci notarul Asociației, fiind ales deputat în Dieta de la Pesta) sau Statutul Asociațiunii în calitate de notar, președinte fiind atunci unchiul său, Iosif Man, comitele suprem al Maramureșului.

¹ **Dăncuș, M., Todinca, Ghe.** - *Documente inedite...* în Acta Musei Maramorosiensis, vol. I, 2002, p. 397

² Ibidem

³ **Filipașcu, Al.** - „Contribuții documentare la administrarea Maramureșului” în „Transilvania”, 1942, p. 550

În adunările generale ale Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș și în comisii, Ioan Mihalyi își exprimă îngrijorarea privind situația a poporului român din Maramureș în raport cu alte popoare în fața progresului și civilizației.

Cu simț de pătrundere și luciditate, constată starea de înapoiere a neamului său și propune soluții prin dezvoltarea învățământului și a școlilor de meserii pentru răspândirea culturii și a științelor în limba română. „Institutul ce are să se înființeze (internatul) are să formeze români, și comercianți și industriași, care mai încolo să dezvolte trupul, inima și mintea generației viitoare, care va fi mai fericită doară de cum suntem noi.”

Dreptul la o viață națională este afirmat în textul Statutului în termeni clari: „Limba învățământului ordinară este cea română” (paragraful 56). „Scopul institutului este de a crește și instrui pentru școalele comunale române învățători și cântăreți calificați după cerințele timpului.” (paragraful 6).

Finalul dării de seamă făcute în adunarea generală a Asociației la 5 iunie 1893 arată limpede ideile și intențiile conducătorilor românilor maramureșeni: „...deci dacă noi vom fi la un loc și vom fi creștini și catolici buni, institutul poate resta spre binele de obște și mărirea lui Dumnezeu și a națiunei românești, până doar vor sosi alte vremuri mai bune.”

Îngrijorat de starea de înapoiere a românilor, în Adunarea generală din 1872, Ioan Mihalyi exprimă adevăruri dureroase, dar importante de rostit pentru ridicarea economică și culturală a neamului său:

„E lucru dureros a vedea o mulțime de români pierzând terenul de sub picioare, pierzând țarina cea sacră, ce le-a servit de refugiu în contra inamicilor externi. Noi, care am apărat moșiile noastre în decenii de 17 secole, chiar acum suntem amenințați a le pierde în timp de pace, acum când comerțul și industria sunt pe calea dezvoltării. Dar, una e în mâini necreștine, alta în mâini neromânești.”

În altă parte, continuă: „A sosit timpul suprem, când trebuie să ne ocupăm serios de noi înșine și să fim pătrunși de aceia, că numai o educațiune națională poate să șteargă de pe fața noastră urmele rușinoase ale trecutului, dară vom crește pentru patria comună, pentru biserica și națiunea română, Români culți, învățați, Români liberi și virtuoși.”

Atent la marile schimbări, rezultat al numeroaselor invenții, a dezvoltării impetuoase a științei, tehnicii, ce duc la noi orizonturi și civilizații, în adunarea din 11 aprilie 1878, Ioan Mihalyi afirmă prevestitor: „Trăim într-o epocă de transformare și acel popor care va ieși din dânsa fără o clasă cultă, va fi condamnat la o soartă mai tristă, ca toate acelea care ne-au încercat în secolii trecuți. Fără cultură nu există nici avuție, nici viață socială, nici libertate.”

Delegat la 20 februarie 1871 în comisia pentru începerea construcției clădirii Convictului, proprietate a Asociațiunii, Ioan Mihalyi își ipotechează

averea personală din Ieud și Șieu, intabulate ca garanție pentru suma de 6000 de florini.

Ioan Mihalyi a avut o preocupare permanentă pentru înființarea și progresul composesoratelor nobile românești din Maramureș. Membru și jurisconsult al composesoratului din Ieud, i-a îndemnat pe localnici să vândă muntele pentru a se ajuta remunerarea învățătorilor de la școlile satului. A avut un rol deosebit în înființarea composesoratelor la Hărniciești și Sat Șugatag.

„Iubea peste măsură țăranii, mai ales nevoiașii, neajutorații și nedreptățiții – și din căile dreptului și a dreptății pentru binele lumii nu ar fi ieșit.”⁴

„Timp de aproape 40 de ani nu s-a îndreptat contra poporului Maramureșean, contra școalelor lui, contra vieții sale naționale, vre-un edict al Pestei pe care dr. Ioan Mihalyi să-l fi primit cu resemnare și să nu se fi ridicat, contra aceluși edict, cu toată puterea sufletului său, cu tot curajul pe care ți-l dă conștiința puterii tale, a dreptății tale.”⁵

O preocupare deosebită a Asociațiunii a fost îndreptată spre formarea unei elite românești de întărire a clasei de mijloc. Un rol major l-au avut absolvenții Preparandiei din Sighet (1862-1869), care au contribuit la eforturile de modernizare a învățământului românesc din Maramureș, la conștientizarea sentimentului național la multe generații.

Membrii Asociațiunii organizau spectacole de teatru, conferințe publice pe teme diverse, de la medicină la pomicultură.

Pentru sprijinirea Preparandiei din Sighet și a învățământului confesional, frații Mihalyi s-au implicat în activitatea culturală. Ioan Mihalyi organiza concerte cu public, fratele Găvrilă Mihalyi, fost președinte al cercului studențesc „Petru Maior” din Budapesta, organiza petreceri românești în centrele cele mai importante ale Maramureșului.

O plastică descriere a tatălui academicianului Ioan Mihalyi o face învățătorul Petru Bilițiu-Dăncuș în povestirea „Popa Iuon”: „...de statură mijlocie, dar spătos și bine făcut. Părul i-a fost creț, fruntea lată, mărișoară, ochii mărișori, fața pururea zâmbitoare, pielea feței îi era roșu-brună; la bătrânețe cu părul alb, ce se lăsa pe lături, în belșug, ca de argint.”⁶

Preocuparea lui Ioan Mihalyi de a înființa un ziar românesc în Maramureș este întâmpinată cu entuziasm de Simion Botizan. Aflat la Budapesta în tratative cu Iosif Vulcan pentru o angajare la „Gura satului”, scrie la 24 mai 1870 prietenului său, Ioan Mihalyi: „Proiectul tău pentru înființarea unui organ românesc de publicitate, spre oferirea și promovarea

⁴ Despre Ioan Mihalyi de Apșa, „Gazeta Maramureșeană”, nr. 23 din 5 iunie 1925

⁵ **Dr. Ioan Mihalyi de Apșa**, în „Căminul Nostru”, Anul I nr. 5-6 din 15 mai – 1 iunie 1924

⁶ **Petru Bilițiu-Dăncuș**, „Popa Iuon” în „Transilvania”, nr. 2/1940, p. 137

cauzelor și intereselor noastre publice – naționale în Maramureș și vecinătate, corespunde unei necesități imperative [...] Deși nu puteam să nu salut încă o dată din adâncul inimii mele nobila ta dorință, ca să înființăm un organ românesc de publicitate pentru românii din [țara lui] Dragoșiu.”

Din Arad, în Ajun de Crăciun 1872, Iosif Vulcan îl roagă pe Ioan Mihalyi să recomande revista „Familia” „în cercul cunoștințelor d-tale, câștigându-i cât mai mulți prerenumeranți (abonați)”.

Președintele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Alexandru Mocsony îl înștiințează pe Ioan Mihalyi că, în ședința plenară a Secțiunilor științifice – literare ținută la Sibiu la 13 și 14 iulie 1902, a fost ales membru corespondent al secțiunii istorice. Exprimându-și speranța că va accepta mandatul onorific „de a conlucra în cadrul secțiunilor noastre științifice libere, la înaintarea culturală a poporului român din țară”, îi trimite Regulamentul secțiunilor, cu drepturile și îndatoririle.

Doi ani mai târziu, la 30 septembrie 1904, noul președinte al Asociației, Iosif Șterea Suluțiu, aduce la cunoștința lui Ioan Mihalyi că a fost ales membru pe viață, în ședința Comitetului Central al Asociațiunii din 25 August 1904 și îi trimite Diplome în original.

Îleudeanul Vasile Chindriș (1883-1947) a fost cel mai apropiat colaborator al lui Mihalyi de Apșa din generația ce a pregătit și înfăptuit unirea Maramureșului cu Țara. Cu studii la Sighet și Oradea, unde urmează cursurile Academiei de drept, își ia doctoratul la Cluj. Bursier al Universității din Berlin din partea Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, leagă o trainică prietenie cu Vasile Pârvan și se implică de tânăr în lupta națională. Membru al Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, cu ajutorul lui Ioan Mihalyi este ales ca prim președinte al Despărțământului Sighet al Astei în 1914.

În corespondența membrilor familiei Mihalyi, un loc deosebit l-au avut schimburile de informații și mesajele de prietenie cu ilustre familii românești, care au avut un rol important în istoria românilor: familia Ion Rațiu, familia Iuliu Maniu (Cornelia și Clara), familia Hossu-Login, dar și cu familiile maramureșene înrudite: Lazăr de Giulești, Dunca Șcheian, Andreica și Coman de Vișeu.

Cu bucurie, la 25 martie 1901, prietenul Iosif Vulcan îl înștiințează pe Ioan Mihalyi că, pe temeiul Diplomelor maramureșene a fost ales membru corespondent al Academiei Române în secțiunea istorică.

Prin adresa Nr. II 3112 din 26 Martie (Aprilie 8) 1901, a Academiei Române, lui Ioan Mihalyi i se aduce la cunoștință că, „apreciind activitatea domniei Voastre pe terenul istoriei”, a fost ales membru corespondent în Secțiunea Istorică. Documentul este semnat de Președintele Academiei, Petre Poni și de Secretarul general, Dimitrie Sturza.

Ioan Mihalyi de Apșa a prezidat Conferința de la Budapesta, care a decis ținerea adunării de protest contra înființării episcopiei maghiarizatoare la Hajdudorogh la Alba Iulia.

Printre semnatarii manifestului de chemare la Alba Iulia pe 29 mai 1912 pentru un protest energetic al românilor uniți împotriva înființării Episcopiei de la Hajdudorogh alături de Ioan Mihalyi regăsim noua generație de luptători: dr. Gr. Bilașcu, dr. Izidor Pop, dr. Ilie Mariș, dr. Gavrilă Iuga, dr. Ilie Chindriș, dr. Vasile Chindriș și dr. Salvator Iurca.

Revista „Transilvania”, An XLV nr. 4/1914, consemnează că „S-a înființat un nou mare despărțământ la Sighet (Maramureș). Adunarea de constituire s-a ținut la 25 februarie a.c. Director a fost ales Dl. dr. Vasile Chindriș, jurist.” Doi ani mai târziu, aceeași revistă prezintă etapele constituirii despărțământului Sighet: „acesta s-a înființat în 29 februarie 1914, în 7 Maiu s-a constituit comitetul și în 4 iunie 1914, comitetul a ținut o ședință în care s-a stabilit programul de activitate pentru același an. Izbucnind războiul, despărțământul n-a mai putut dezvolta nici o autoritate. La convocarea membrilor Asociației, atât înainte, în timpul și după primul război mondial, o găsim pe Iustina Mihalyi, singura femeie în Despărțământul Sighet, alături de Ioan Fanea, preot din Sarasău, ales membru pe viață și ca membrii pe Iuliu Ardelean, Dr. Ghe. Bârlea, Titu Doroș, Ioan de Kovacs, Pop Ștefan, Dr. Vasile Chindriș, care au fost frunțașii luptei pentru unire a românilor maramureșeni cu Țara Mamă.

Ioan Mihalyi de Apșa a susținut numeroase prelegeri despre trecutul și istoria neamului românesc. Documentul pe care îl prezentăm în premieră publicistică a fost scris de autor pentru a explica originea romano-latină a poporului nostru, relația lui cu alte popoare în istoria veche și modernă. Cea mai frumoasă și interesantă parte a textului este descrierea Columnei împăratului Traian și a semnificației sale pentru contemporani și pentru istorie, descrierea marii confruntări între daci și romani, surprinsă în realismul expunerii pe Columnă și interpretarea post romantică a istoricului.

Opt milioane de oameni bat cu rugare la ușa societăților noastre apusene. Ce vreu ei? Ei cer să fie ajutați la renașterea lor, ei pretind alianța noastră. De abia cunoscuți, rătăciți în marginea Europei, ei verreză [văd, adevăresc] că lungi secli [secole] de depredațiuni și de toate cele ce oamenii sunt capabili de a le suferi, i-au ținut îngropați, sechestrați dinaintea restului omenirii. Ei au trăit, spun ei, într-un deșert de unde n-au scăpat de nici una din miseriile ce trage după sine extrema barbarie și civilizațiune extremă. Pe lângă aceasta, de ce au cea mai mare temere, este ca necumva

adversitatea atât de lungă, atât de perseverentă i-a desfigurat astfel încât să nu-i mai recunoască societățile și popoarele la care se adresează.

Cu adevăr, lucru nou în lumea modernă, dâșii nu reclamă sprijinul nostru, precum s-a făcut totdeauna, numai în numele dreptății, al interesului tuturor, al umanității rănite și violate. Nu; noutatea și înălțimea cererii lor este că ei ni se prezintă ca niște frați de mult uitați. Cu un accent ce ne aduce aminte unele mari progrese făcute prin națiuni întregi în Tucidide și Tacit, când rudenia de sânge era încă sacră, la ce se provoca cu deadânsul era comunitatea originii; este legătura de familie între rasa lor și a noastră, este una și aceeași descendență, același leagăn, aceeași limbă, aceeași strămoși.

Credința poate și naiva [naivitatea] ce arată în cultul suvenirilor comune, persuasiunea ce nutresc, că la acest cult nu se poate face provocare fără fapte, că oamenii apusului i-au rămas atât de fideli cum sunt ei înșiși, toate aceste trăsături ne par a fi o ultimă rămășiță de antichitate, cu care-și acoperă de a cerea întrânsa titlurile lor, împreunate cu ale noastre.

Românii spun către Occident: „Dați-ne îndărăt dreptul nostru de cetățean în familia popoarelor latine. Noi suntem dintre ai voștri, deși acoperiți de barbari. Scoateți-ne din această captivitate. Să nu ne excludă depărtarea, în ce ne atinge. Seclii nefericiți ne-au ținut separați de mama – Patria, de această Roma de unde ne tragem toții; dar deși încercați de cătane străine, exilați la confiriile [marginile] Europei, suntem Frați cu Francia, cu Italia, cu Spania, cu Portugalia. Voi sunteți [cei] cu care voim [a] forma alianța eternă, nu cu barbarii care ne împresoară. Voi ne-ați uitat pierzând și numele nostru, pentru că voi ne numiți Valachi pre noi, care ne numim Români.

Frunzăriți istoria noastră. Voi nu veți găsi la noi nici un moment de uitare a voastră.

E adevăr că erau timpuri funeste și nu puteam a ne cugeta de a da valoare lucrurilor noastre. Ei, cine ar fi voit a ne asculta numai? De câte ori ne-a reapărut speranța pentru a ne contesta partea noastră de ereditate? Recunoașteți-ne de pe trăsăturile de pe fețele noastre. Vedeți! Noi purtăm asupra noastră sigiliul vechii Italii, noi suntem fii lucrătorilor din Latium, Piacentia, din Gallio Cisalpina și din provincia Narbonne. Aceleași trăsături, aceeași culoare, până și veșmintele părinților noștri, toate le-am păstrat.

Eco [Iată] palliul, tunica, sandalele cum sunt pe Columna lui Traian. Acestea sunt martori, care vorbesc pentru noi. Însă mai mult ca toate acestea noi am salvat una (Dumnezeu știe câte dificultăți și câte idioame inculte), limba noastră natală. Voi ați vorbit-o odinioară împreună cu noi în leagănul nostru comun. Nu ne recunoașteți de accentele acestor cuvinte ce ne aduce aminte la toți aceeași patrie puternică? Nu întrebuințați și voi aceleași cuvinte ca noi pentru aceleași lucruri? Nu ziceți precum noi pain-pâne, ciel-cer, vie-viață, mort-moarte și astfel celelalte? Dacă limba

noastră vi se pare umilită și rustică și poate și desfigurată printr-un exil foarte îndelungat, nu o disprețuiți; ea este aceea în care au cuvântat veteranii legiunilor romane, strămoșii noștri și stăpânii noștri. De altminterie noi nu desperăm, ne-o înfrumusețăm din partea noastră, dară voi ne dați ajutorul vostru, nu numai ca la oameni, dar și ca la frați, pentru că voi știți limba asta, după Dumnezeu este legătura cea mai tare între popoare. Când doi oameni aruncați pe întâmplare în mijlocul oazelor inamice ori numai străine își iau aminte că vorbesc aceiași limbă, dala întâiu cuvânt fac alianță între dâșii, pentru că i-a recunoscut de membrii uneia și aceleiași familii. Cel mai tare-și dă sprijinul său celui mai debil [slab] lu eliberi [il eliberează] din captivitate. Voi și noi suntem impresorați de rase străine, dintre care și multe inamice. Voi sunteți puternici, iar noi debili [slabi], dar și noi n-am fi de disprețuit din cauza numărului nostru ce e mare. Recunoașteți-ne și salvați-ne!”

Astfel sunt cele dintâie cuvinte ce ies din gura tuturor locuitorilor României. Va mărturisi ori și cine care s-a întâlnit cu dâșii, că nimic nu am schimbat din discursul lor ordinar.

În acel timp când spiritul francez iubea, cerceta lumina și cu ea, viața, dacă cineva ar fi învățat pe Montesquieu, Voltaire, Buffon și după aceștia pe Lessing, pe Herder, acea ce acești spun va fi totdeauna ignorat, că o masă de oameni cu totul latină conservă între Marea Neagră și Carpați obiceiurile, tradițiunile și în parte idioma vechii Italii, și-și revendică strămoșii săi, ce lucire și ce popularitate n-ar fi răspândit acei oameni mari peste o astfel de descoperire.

Ce de apropieri, ce rezultate și câtă lumină n-ar fi tras ei neconținut. Nu mă îndoiesc că Occidentalul întreg s-ar fi uimit de acest miracol [al descoperirii românilor].

O rasă de oameni, aliată de a noastră, pierdută și regăsită, lăsat-ar fi în evenimentul acesta o umbră? Eu supun [presupun] că Montesquieu n-ar fi așteptat îndemn să arunce o privire pe această ultimă pârțicică de lume romană.

Sau când vorbea despre decadența imperiului, sau când asemenea legile elementelor, el ar fi dat Romei statorie de consiliile Moldo-Românilor.

Cine se îndoiește că Voltaire ar fi îmbrățișat această antichitate viețuitoare și ar fi făcut să iasă din ea contrastele și ironia în contra maiestății lucrurilor umane? Europa ar fi avut de la început de a repeta glumele filosofului asupra lui Cincinnatus, lui Regulus ai munților Carpați, dar această ironie ar fi fost fără venin. Ba ea ar fi servit a populariza o cauză încă foarte puțin cunoscută. După aceea răsul s-ar fi înlocuit prin serios și desigur Voltaire ar fi salutat cel dintâi o națiune renăscută în numele acelui geniu roman pre care dânsul a preferat tuturor celorlalte. Mai puțin ar fi un capitol către cercetarea asupra moravurilor națiunilor precum către istoria lui Carol XII și lui Petru I. Conducând pre acești eroi în Basarabia și peste Prut el nu ar fi scăpat să nu deplângă

această provincie și să nu dea semne că a tras una condițiune fiilor lui Romulus, supuși despoților unui descendent [al lui] Alcibiade, apărut cu sabia sultanului turcesc.

Ce se ține de Buffon, dânsul nu s-ar fi mărginit a zice că zimbrul apare în marca Moldovei. El ar fi voit să descrie acești Carpați, ultimul refugiu de specii animale și de rase umane, în contra cărora toată lumea a declarat resbel. S-ar fi văzut în modul de a nu-l mai uita, tabloul acestor munți cu precipitațiuni, înconjurați de păduri, despărțiți prin văi ce nu seacă nicicând, pe unde zimbrul proscris, amenințat de a dispărea din regnul animalelor, vine și-și ascunde capul tot atunci când națiunea dacică, apoi națiunea romană, ambii doi proscriși ca dânsul, merg a-și căuta lângă dânsul, tot în aceste locuri sălbătice, un azil asigurat în contra amenințărilor de exterminare ce li se face din toate părțile lumii civile.

Cel mai erudit între geografil noștri, eruditul d'Urville, era mi se pare singurul care vedea clar în cestiunea aceasta. El făcea mai mult, el zicea foarte răspicat că „limbajul actual al națiunii române este în temeliile sale un dialect al limbii latine”, dar aceste două „memoare”, atât de noi și ingenioase, nu le-a mai ridicat nimeni.

Dacă voiți a vă asigura, aruncați ochii asupra „Istoriei pentru Decadența Imperiului Roman” de la Gibbon. El și-a pus problema de esență, [de a] urmări și de a descoperi ultimele urme ale poporului-rege, dacă și sub formele cele mai desfigurate. Narațiunea sa readuce de mai multe ori și peste voia lui pe Moldoveni și pe Români; el merge până a cita vechile istorii bizantine, carele mărturisesc descendența lor italiană, și făr' de a face cea mai mică aluziune, el continuă de a arunca rasa romană în groapa comună a Slavilor, Bulgarilor, Albanezilor.

Dânsul întâlnește pe eroul naționalității moldave, pe Ștefan cel Mare, și-l face de slav. Toate faptele glorioase ale unei rase de oameni sunt atribuite celor mai mari inamici ai săi. De dânsa, nici de nume nu-i face amintire, ce confuziune nemărginită, care e deodată și nedreptate peste măsură.

Timpului nostru [i] s-a rezervat onoarea de a supune ordine în acest haos; fără îndoială, aici că în alte împrejurări asemenea, pasul dintâi pentru a ne aduce dreptatea în cauzele vieții viitoare va fi de a restitui dreptatea în istorie.

Trecuți prin uitare ori necunoștință de scriitori, Românilor [le] mai rămas să treacă peste o probă și mai grea.

Cînd la începutul acestui secol [secol] toată lumea a fost să spereze ceva de suflarea revoluțiunei franceze, o rază, nu știu care, căzu asupra osemintelor și cenușilor acestor popoare.

Dînșii se simțiră mișcați prin ambițiunea de renaștere.

De două ori s-au adresat către învingătorul de la Lodi și Marengo. Acesta era un om de rasa lor, reprezentantele, consulatele, doară noul Traian al lumii latine. N-a remarcat el pe veteranii, pe colonii divului Cezar? Se

spune că Napoleon n-a înțeles limbajul acestor oameni care receruseră vechiul lor drept de cetățeni italici.

De abia a aruncat o privire [s]pre dâșii. Ce se știe sigur e că puțini ani după aceea, în conferințele de la Tilsit, el a oferit țarului să îngroape întotdeauna pe acești suplicanți în imperiul rusesc.

Pe când Europa apuseană se întorcea din ce în ce mai tare de către popoarele României, acestea nu încetară de a întreține tradițiunea originii lor, încă din epocile cele mai barbare ale evului de mijloc. Gotul Iordanes, din secolul [al] șaselea, este cel dintâi istoric la care găsim numele de România în înțelesul în care zic țărani și acum țara românească (la terre Roumanie). În secolul [al] doisprezecelea clerul acestor provincii făcea încercări învederate pentru consolidarea lor prin civilizația latină. Arhiepiscopul de la Zagora scrie și către papa Inocențiu III că valachii sunt moștenitorii de sânge ai Romanilor. Papa a recunoscut această descendență ca un lucru adevărat. Inocențiu [al] III lea încerca să profite de aceasta pentru a readuce la unitate romană pe dezidenți, cari par ar fi fost încă nedeterminați. De altă parte Bizanțul niciodată n-a ignorat filiațiunea Moldo-românilor. În secolul XV, un scriitor bizantin, Chalcocondilas, expune ca un punct de toți recunoscut că limba română e întru toate asemenea cu limba italiană, cu toate că e greu de înțeles printre Italieni.

Lucius, în descrițiunea Dalmației, extinde această asemănare asupra datinilor lor. După o posesiune [de Stat] atât de declarată, cum s-a putut pierde la noi suvenirea (amintirea) acestei filiațiuni? Cuget că un lucru explică asta: ordinaria izolare în care au căzut Moldo-Românii și pentru ce acest tir care i-a legat de societățile noastre s-a rupt atât de curând în labirintul evului de mijloc: acesta a[tunci] ca dâșii a[u] rupt cu Biserica catolică.

Din acest moment Apusul a încetat de a-i mai cunoaște. Într-un timp când raportul religios era singurul ce[l] aveau oamenii depărtați unii către alții, legătura credinței desfăcută, totul s-a desfăcut; apusului [i] s-a făcut peste puțină a recunoaște cosângeni popoare schismatice. Pe când papismul mai avea speranțe de a redobândi pe Latinii provinciilor dunărene, a făcut să aibă valoare autoritatea sângelui lui Romulus, iar această speranță odată pierdută (și era silit să renunțe după proba cea mare din Conciliul din Florența, unde Arhiepiscopul moldovean fu dat de minciună prin poporul său) papismul nu văzu altcum decât străini ori inamici în acești frați. Toate relațiunile, toată corespondența încetă.

Din partea lor, pe lângă acestea și Românii încă [în acest] timp erau impresionați de schisma lor, tot ce era contrar li se părea odios. Departe de a reclama reînnoirea alianței cu Latinii, era mult de la dâșii să nu-i disprețuiască, să nu-i urască. Astfel disensiunile de religie acoperiră și pentru unii și pentru alții chestiunea de rasă și de naționalitate.

Bisericele inamice au respins înrudirea de rasă, ele au ținut provinciile despărțite mai tare cum făcea depărtarea locurilor. Rudirea de

sânge nu putea nimic unde lipsea conformitatea dogmelor. Nici unii nu ținură să descopere dreptul lor în familia latină, nici ceilalți nu s-ar fi consimțit ca să le acordeze și trebuia să vie pe lume alte cugete, de diferență absolută, pentru ca titlurile naționalității române să-și recâștige valoarea lor.

Toată lumea recunoaște azi pe Moldo-Românul de o limbă neolatină. Aceasta e o cunoștință nedefinită, ce se admite fără a lua în seamă consecințele ce se trag.

Din aceea și probele pe care se rezumă. Cu mirare vezi că în apus, cu drept cuvânt stimat, caracterul particular distinct al românilor e încă necunoscut.

Cum era cu puțină acest așa zis stabiliment? Cum se explică acest fenomen mai necrezut despre o societate latină, rămasă pierdută, a lumii bătrâne, în mijlocul unui ocean de popoare străine? Cum nu s-a șters acest tip apăsător de atâtea ori și prin tot ce lumea barbară avea mai violent? Cum de se află aceea, că în mijlocul potopului de rele ce n-au încetat nici azi, [iar] întru toate limbile romane, în unele privințe, limba Carpaților e aceea ce se apropie mai tare de idiomul latin? Ivindu-se în spirite aceste întrebări, s-a răspuns mai înainte că Dacii, subjugați, prin Romani fură siliți să învețe limba învingătorilor, că provinciile supuse imperiului s-au dezvățat din vechiul lor idiom, că popoarele trebuiau să se silească a-și înțelege magistratul, că astfel clasele superioare erau acele care făceau să succeadă [urmeze] latina politicianilor după vechile limbi indigene.

A confunda Romania cu toate celelalte provincii ar fi de a încurca tot. O faptă fundamentală domină peste originea și istoria popoarelor moldo-române.

Acest eveniment este colonia mare fondată de Traian prin colonii adunați din toată lumea romană. Acești oameni au adus în sine latinul [latina] și nu l-au învățat în noile lor locuințe.

Columna lui Traian

Cu vreo câțiva ani mai înainte de era noastră, Ovidiu era exilat pe țărmurile Dunărei, în provincia cea denumită apoi Basarabia. El s-a consumat cercând [căutând] unele urme ale lumii latine, făr' de-a putea găsi măcară și una singură. Lui erau străine toate: oamenii, lucrurile, precât și locurile.

Această țară cu șesuri era asemenea cu o alta mare nemișcătoare, neaua încărcată și grămadită ca turnuri, șesul fără margini și totdeauna amenințat de călărime. Dunărea înghețată, cetățuia Tomi[s], până unde au ajuns săgeata înveninată a Basarabilor, cari insultau în trecerea sa pe poet, toate aceste ciasuri, în care dorul de acasă e așa viu întipărit, nu sunt nimic, pe lângă această plânsoare ce întâlnim la fieștecăare vers: că nici un cuvânt din limba latină nu răsună pe aceste maluri, că nici o ureche nu ar înțelege

Tristele sale, că el însuși e silit să vorbească limba getă și sarmată. Mai mult, dacă vreun neguțător grec, rătăcit ca d'nsul pe aceste margini ale lumii civilizate ar putea să scrie și să pronunțe numele lui.

Dacă Ovidiu, un secol mai târziu ar fi parcurs provincia, ar fi văzut toate acestea sus numite prevăzute cu drumuri militare, acoperite de fortărețe și cetăți în locul căruțelor arse ale Dacilor și Geților, vechea populațiune civilă mai că nu stinsă, femeile și copii Basarabilor venind de sclavi în formele coloniilor, în depărtare câte un rest de gloate indigene în agonie, dar nici într-un loc mai reunite; pe coastele dealurilor, pe șesuri cultivate, unde natura de tot nouă revarsă secerișul, garduri împletite și valuri fortificate de ale coloniilor militare sau ale municipiilor, înalte turnuri de lemn cu veghitori înarmați cu făclii venerând noul ager publicus; în mijlocul holdelor înflorite veteranul armat cu secere, numind cu nume romane curtea sa, câmpul său, preotul său, aquaductul [apeductul] său și vezi când pe divinul Traian la înălțimea ceriului în regiunea scântâietoare a calei laptelui, provincia bucuroasă deja de dreptul Italiei.

Aceste schimbări atât de repede n-ar adevăra opera unei colonii întinse, când însăși istoria nu le-ar aminti. Se știe că Traian, după exemplul lui Cesar, scrisese comentarii despre cucerirea Daciei. Aceste comentarii existau încă în secolul [al] șaselea: acelea-s pierdute.

Dar mi se pare că-s înlocuite în parte mai puțin prin un monument, ca stă încă, și pe care se află în cele mai mici detațiuni urma voinței și suvenirilor lui Traian.

Columna Traiana, ce a ridicat pentru a-și face un mormânt, este într-adevăr istoria cea mai fidelă, cea mai sigură ce se poate imagina despre cucerirea Daciei. Caracterul acestor expedițiuni este adânc imprimat. Acesta nu este numai un martor imortal [nemuritor] de cinci campanii glorioase, ea este tabloul veridic, neîmpăcat a distrugerii unui popor. Eu cuget că artistul care o executa avea chemare înainte de toate a insufla teroare în națiuni rebele.

Ce carte, ce monument ar descrie mai bine marile pregătiri la un resbel/neduplicabil/inexorabil. Corăbii încărcate de bucate, de arme, de recruți strânși fără încetare, magazine [magazii] imense, unde sunt toate în abundență, bagaje apăsătoare trase în urma cohortelor, una luptă întreprinsă cam încet și cu răbdare, un popor care se crede a fi etern, poduri gigantice de bastimente [vase] ori de piatră, aruncate peste Dunăre și peste Bistra; legionarii îndesați în formă de testudine⁷ la picioarele murilor [zidurilor] și ale grămezilor de arbori răsturnați, incendiile satelor barbare, codrii seculari tăiați cu seceri de a deschide un drum pe sama imperiului; acest Cesar încălecat, în tot locul calm și blând în mijlocul

⁷ Tortue, testudo - acoperământul ce s-a format prin apropierea mai multor soldați cu scutul ridicat peste cap și îndesat lângă altul, de a se apăra în contra loviturilor venite deasupra, la atacul cetăților sau altor fortificațiuni (notă Ioan Mihalyi de Apșa).

pretorienilor săi, regii care se aruncau la picioarele lui și cer îndurare (pardon!) pentru națiunea lor, gestul cesarului care-i refuză și fără mânie una luare întreagă morții. Capete tăiate ale principilor..., prezentate de păr învingătorului sau arătate din vârful lăncilor deasupra de muri [ziduri]; de altă parte disperarea indigenilor, neputința lor furioasă, mulțimile de Barbari cu păr lung, cu sabie încurbate, cu măciuce noduroase, cu cioareci largi și trași până în picioare, fugind unul după altul pe cărări[le] costișe ale munților și cari din locuri ridicate mai întorc cu capul încă o dată către patria pierdută. Turmele lor de boi, de vaci, de capre care se răped înaintea legionarilor; păstori armați cu sulițe în loc de bâte ascuțite. Totul e făcut pentru a inspira teroare. În această goană înverșunată peste pădure, peste dealuri, în mânia gerului, s-a simțit că trebuie să nu rămână nimic din învinși, și că acea este testamentul Cesarului, scris pe fiecare relief.

De pe vârful Columnei Antonine, Jupiter pluviosul din părul său imens, din barba sa, din mantia sa largă trimite gerul, bruma, ploile eterne peste dealurile Pannoniei. Astfel se pare că natura se aliază cu învingătorii de a supune o țară condamnată.

Azi ne pare rău că aceste momente de mânie nu ne arată decât una [o] jumătate a lucrurilor. Resbelul e prezentat acolo în furoarea [furie] sa, rezultatele rezbelului nu se văd, dacă cumva scopul lui unic era de a îngrozi lumea. Pe columna Traiană lipsește istoria așezămintelor lui Traian. Nu-mi este necunoscut că un scriitor din secolul [al] șaptesprezecilea a crezut că aflate urma acelora ce în basorelieful de pe urmă, încă de era acesta cugetul monumentului, acela s-ar fi figurat lor și cu evidență suverană, ce poporul roman pune în astfel de lucruri; prin aceea nici astea necumva, geniul Romei desigur nu ar fi pierdut nimic.

Cuget că era frumos a încorona aceste trofee, aceste sărbători războinice, aceste păduri de lance (lănci) prin lucrări de seceriș și de culesul viilor. Deasupra împresurărilor cu oaste, deasupra castrelor, marșului armatelor și câmpului de bătălie, am fi văzut bătrânii veterani cum făuresc fierul aratului, cum prind taurii de jug, cum măsoară, orientează o îngrăditură, cum clădesc o casă.

Amplourea confruntărilor militare, durata și pierderile de vieți și bunuri materiale, consecințele conflictului, au făcut din războaiele dacilor cu romanii un eveniment comparabil cu războaiele romanilor cu cartaginezii, macedonienii sau galii.

Războaiele daco-romane au constituit un eveniment crucial în existența locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic. Ele au dus la cucerirea Daciei după două mari războaie (101-102 e.n. și 105-106 e.n.), transformarea unei părți a teritoriului în provincie romană cu tot ce implică ocupația, dar și mari transformări în existența dacilor liberi.

Sinteza unică daco-romană și-a lăsat amprenta asupra noastră ca popor, în toate domeniile vieții sociale, economice, culturale.

Columna este o narațiune plastică având la bază „Comentariile” lui Traian.

Artistul care a prezentat succesiunea evenimentelor a făcut o selecție din relatările istoricilor.

Secvența evenimentelor are centrată persoana împăratului Traian (97-114), forța sa „supranaturală”, inspirația sa de esență divină, conceptul de ordine sugerat de prezența augustului împărat, în deciziile și faptele sale. Reliefulurile Columnei (peisaje, construcții, armament, uniforme, confruntări) are o semnificație prinsă în spațiul și timpul istoric în care au loc confruntările. Columna își are limbajul său, așa cum l-au dorit învingătorii temutului popor al dacilor.

După unii autori moderni, Columna redă tablouri-documente ce înfățișează episoade ale luptelor, caracteristică ca execuție picturii triumfale romane, ce erau prezentate la ceremoniile triumfale (Karl Lehmann – Hartleben, Columna lui Traian, Berlin, 1926), alții văzând în monumentul triumfal al împăratului Traian o formă poetică de transpunere plastică a celor două războaie. S-a mai afirmat că reprezentările de pe Columnă ilustrează în primul rând acțiunile împăratului Traian în timpul războaielor.

Columna lui Traian se compune dintr-un bazament, fusul Columnei cu bază și capitel și cu o suprastructură ce suporta o statuie. Columna, cu fusul înalt de 26,62 m, cu capitelul de 1,48 m și cu baza de 1,68 m, măsoară în total 29,78 m, egal cu 100 de picioare romane. Dimensiunea de 100 de picioare va deveni caracteristică pentru monumentele similare Columei, denumite pentru acest motiv și Columne centenariae. Cei doi tamburi formând suportul statuii măsoară împreună 4,66 m. Diametrul Columnei are la bază 3,83 m și la vârf 3,60 m. în total, fără statuie Columna lui Traian măsoară 39,83 m.

Înălțarea Columnei a avut un triplu scop:

- marcarea dealului care a fost ras pentru construirea Forului;
- ridicarea monumentului triumfal la victoria asupra dacilor;
- ultim adăpost pentru urna cu cenușa împăratului Traian.

Situată în centrul Romei, în Forul lui Traian, Columna înțeleptului împărat dăinuie de aproape două milenii ca un simbol al victoriei asupra dacilor și a măreției Imperiului roman.

În anul 2014 se împlinesc 170 de ani de la naștere și 100 de ani de la moartea marelui român Ioan Mihalyi de Apșa. Ca o recunoaștere a valorii naționale a activității și operei savantului, membru corespondent al Academiei Române (1901), guvernul României a hotărât în 2013 încadrarea Casei Mihalyi de Apșa în circuitul marilor valori ale neamului românesc,

spre știință și cunoaștere de către tineretul român în primul rând a ceea ce înseamnă dragostea față de poporul român a unuia din cei mai iluștri reprezentanți ai săi la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX.

Lucrarea de față este o avanpremieră la alte mărturii, în cărți, evocări, expoziții pe care Muzeul Maramureșan le dedică memoriei ilustrului fiu al Maramureșului, Ioan Mihalyi de Apșa.

Ion M. Botoș

*Președintele Uniunii Regionale
a Românilor din Transcarpatia „Dacia”*

Cine sunt românii din partea dreaptă a Tisei – românii din centrul geografic al Europei?

Aș dori să dau o explicație pentru cei care nu ne cunosc.

... Zicem că de la început și până la 1 decembrie 1918 am fost împreună cu cei din partea stângă a Tisei, trăind într-o țară frumoasă – numită Țara Maramureșului, administrativ în Comitatul Maramureș, Austro-Ungaria.

Din 1 Decembrie 1918 și până în 25 iulie 1921 am fost cu toții împreună, trăind într-o țară mare botezată România Mare – patria tuturor românilor, dar nu a fost soarta...

După 25 iulie 1921 și până în anul 1938, sfârșitul lunii decembrie, am fost în componența Cehoslovaciei.

Din 1 ianuarie 1939 și până în 20 martie 1939 ne-am bucurat cu toții trăind într-o țară tânără numită Ucraina Carpatică – declarată independentă la 15 martie 1939.

Din 20 martie 1939 cu toții ne-am aflat sub ocupația Ungariei hortyste, după puțin timp, din 5 septembrie 1940, alături de noi se află și cei din stânga Tisei – Maramureșul din nou devine integral numindu-l Comitatul Maramureș, sub jurisdicția Ungariei hortyste.

Au trecut câțiva ani până când au sosit eliberatorii – rușii, unde ne-am schimbat jugul.

Din 20 octombrie 1944 și până în 24 august 1991 românii din partea dreaptă a Tisei, alături cu românii volohi din Transcarpatia au trăit împreună sub jurisdicția Uniunii Sovietice.

După 24 august 1991 și până azi noi cu toții suntem în componența Ucrainei independente.

Azi nu avem dreptul moral să vorbim de românii din partea dreaptă a Tisei, azi **vorbim de românii din Transcarpatia**, dar, totuși, majoritatea locuiesc compact în cele două raioane:

- **Raionul Teceu** – localitățile: Așsa de Jos, Slatina, Strâmtura, Topcino, Podișor, Peștere, Bouțu Mic, Bouțu Mare, Cărbunești

- **Raionul Rahău** – localitățile: Așsa de Mijloc, Biserica Albă, Dobric, Plăiuț

Românii volohi locuiesc în raioanele:

- **Velicobereznianschii** – localitatea Mircea

- **Ujgorod** – localitatea Kamianița, Antalovți

- **Perecin** – localitățile: Simer, Turia Remeta, Turia Pasica, Poroșcovo, Svaliavchi

- **Mucacevo** – localitățile: Obava, Verniaia, Vâjnița

- **Irșava** – localitatea Dolga

În toată Transcarpatia locuiesc în jur de 50.000 de români, numai în zona compactă peste 35.000.

Octombrie 1918

Mihai Dan, de la Apșa de Mijloc, în cartea „*Istoria ce am petrecut în crâncenul război*”, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008, p. 135, ne informează:

În octombrie 1918 la Italia au pus armele jos și s-au gătat bătaia. Au fost așa numită sloboda, toți oamenii au venit acasă din toate țările ... (29 octombrie 1918. Austria cere armistițiu după bătălia pierdută de la Vittorio-Veneto).

Războiul era pe sfârșite, după 27 octombrie 1918 Austro-Ungaria dispare ca imperiu⁸, s-a început dezordinea.

Mihai Dan, la pag. 135 ne informează:

... Vin cătanele acasă, alții cu puști, cu patroane împușcau pe uliți. Jandarmii nu puteau fără cu greu a ține ordine. Au voit toții să fie primar sau strajameșter, alții notari. Să strângeau la cașelărie a face adunări, oamenii cei de frunte nu au fost nimic înaintea cătanelor. Au țipat strajameșterii și pe notar, s-au format apoi garda sâtească în toate satele. Au căpătat puști și care nu au fost cătană au trebuit să porți grijă ca în război să nu mori acasă...

Toate greutatețile, urmate de război, n-au putut îndepărta românul de mult așteptatul vis – Unirea tuturor românilor. Românii din partea dreaptă a Tisei totdeauna au fost alături de românii din stânga Tisei, iar cei din stânga niciodată n-au refuzat ajutorul și sprijinul lor – „inima” pentru toți a fost Sighetul.

Marele român Mihai Marina ne-a lăsat amintiri frumoase despre pregătirea Maramureșenilor de a participa la Marea Adunare Națională – Unirea Maramureșului cu România.

Știam din apelul lansat la 11 noiembrie 1918 de 17 frunțași români că la 22 noiembrie se va ține o mare adunare a românilor din Maramureș în care se va hotărî Unirea Maramureșului cu România.

În ziua de 22 noiembrie la ora 8 eram la podul de peste Tisa împreună cu fratele Alexandru. Cam pe la orele 8.30 au trecut românii din Slatina în frunte cu preotul protopop Doroș Ioan, cantorul Roza Victor și învățătorul Bilțiu Ioan. Erau mai mulți de 150 oameni. Purtau vreo trei drapelul mari românești și aproape toți purtau cocarde cu tricolorul românesc.

Cam pe la orele 9 au trecut podul peste 50 de căruțe din Apșa de Jos. Am văzut de departe că în frunte se afla căruța noastră la care erau înghămați caii cei mai frumoși pe care îi aveam. În trăsură erau preotul

⁸ **Ion M. Botoș, România Mică, văzută de acasă**, Biblioteca județeană Petre Dulfu, Baia Mare, 2011, p. 149

Ștefan Pop, învățătorul pensionar Dionisie Vereș, primarul Vasile Opreș și tata, precum și doi oameni voinici, cu arme, Văsâi a Surdeanului și Ion Țiplea, care în timpul războiului ajunseser plutonieri majori. În a doua trăsură erau învățătorii Mihai și Vasile Botoș, Paul Moiş și încă doi frunțași, precum și alți foști plutonieri majori în timpul războiului. Ilie Opreș și Ion Moiş, tot cu arme. La fel aveau drapele tricolore și cocarde. Erau peste 300 de apșeni (Dr. Mihai Marina, Pagini alese, Cluj Napoca, 2013, p. 200-201).

Mihai Dan ne informează:

În 27.XI.1918 am luat parte la o adunare în Slatina făcută de intelectuali din Sighet: din Apșa de Mijloc – 20 oameni, din Apșa de Jos – 20 oameni, din Slatina – 10 oameni și din Biserica Albă – 10 oameni. Ni-au spus că în 1.XII.1918 va fi Mare Adunare la Alba Iulia, unde s-or strânge delegați din tot Ardealul și din toate colțurile unde sunt români și ne vom alipi către România, de aceia să tremetem și noi, aceste 4 sate de peste Tisa, 2 delegați. Am fost ales eu și Filip Ilie din Apșa de jos [...] ⁹.

Dacă ne uităm la reprezentanții din cele 4 comune observăm că numărul de oameni au fost aleși după numărul de români care locuiau în localitățile românești – Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Slatina și Biserica Albă, pentru aceasta au fost cei doi delegați din cele două Apșe.

Conform Procesului verbal din 27 noiembrie, Sat Slatina (cercul electoral Sighet)

Prezent Dr. Titu Doroș, notarial Ion Bilțiu Dăncuș au fost aleși delegații din dreapta Tisei.

1. *Ilie Filip din Apșa de Jos*
2. *Mihai Dan din Apșa de Mijloc*

Bărbații de încredere au fost: Dionisie Vereș, Ion Șiman din Apșa de Jos, Gheorghe Șteț, Ion Marina din Apșa de Mijloc, Constantin Pavel, Petru Bota din Sat Slatina, Augustin Darabanth și Gheorghe Șimon din Biserica Albă – reprezentanții comunelor românești din dreapta Tisei ¹⁰.

Alături de deputații aleși din dreapta Tisei au fost aleși reprezentanți ai organizațiilor și societăților culturale ca membrii de drept:

- Ion Bilțiu Dăncuș din Sat Slatina
- Sub. loc. Florentin Bilțiu Dăncuș Sat Slatina
- Ioan Doroș, protopop Sat Slatina ¹¹

După toate pregătirile delegații s-au îndreptat spre Alba Iulia, până la Baia mare cu 12 căruțe, de la Baia Mare transportul s-a făcut cu trenul, în fruntea maramureșenilor au fost protopopii Bârlea, Doroș.

⁹ Revista „*Limba română*”, nr. 3-5, 2000, anul X, Chișinău, p. 193-194

¹⁰ **Ion M. Botoș, *România Mică, văzută de acasă***, Biblioteca județeană Petre Dulfu, Baia Mare, 2011, p. 10

¹¹ Idem, p. 10-11

Duminică, 1 decembrie 1918 la Alba Iulia era o mare sărbătoare, pe platoul Românilor erau prezenți în jur de 150.000 români, iar în sala cercului militar au sosit cei 1228 delegați (600 de deputați pe baza de vot universal și 628 reprezentanți ai organizațiilor și societăților culturale) (deputați) de drept și aleși ei l-au ales ca președinte al Adunării pe Gheorghe Pop de Băsești¹².

Ei au votat marea Unire.

Când episcopul dr. Miron Cristea al Caransebeșului, pe Câmpul lui Horea spunea: „Am ferma convingere că precum noi, cei adunați la Alba Iulia, am hotărât azi cu glas unanim Unirea cu România așa și glasul întregii națiuni se va concentra asupra singurei dorințe pe care o pot exprima în trei cuvinte: *Până la Tisa!*”

La aceste cuvinte delegatul Ilie Filip din Apșa de Jos și cu Mihai Dan din Apșa de Mijloc au strigat:

„Vai domnule episcop, dar pe noi, cei de peste Tisa, cui ne lăsați?”. La care episcopul ar fi răspuns: „Vom avea grijă și de voi!”¹³

Mihai Dan, participant la Marea Adunare în cartea sa „*Istoria ce am petrecut în crâncenul război*”, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008, p. 136, ne informează:

... Apoi toate neamurile și-au hotărât soarta și au făcut țara sa. Cehii au format Cehia, românii din Ardeal s-au unit cu România veche, rușii din Maramureș s-au unit cu cehii. În decembrie au venit polonii la noi și în Sighet, armata română era în Ardeal. Așa un lucru au fost că numai în vis se întâmplă așa ceva. Românii de dincolo de Tisa așteptau românii. Rușii de dincoace de Tisa s-au împărțit, o samă așteptau Ucrainenii, o samă cehii, dar deodată au venit polonii!. Au fost mai lotri și au ocupat Sighetul! La noi erau multe trupe de poloni. Noi românii din Apșa am scutit pe jandarmii unguri de armata polonă. Numai ce auzim că a doua zi este război la Sighet și Cămară cu armata română cu polonii. Multe trupe de poloni au fugit peste hotarul nostru, apoi au ocupat tot Maramureșul românii.

Referindu-ne la izvorul de informație lăsat de Mihai Dan observăm că apar așa numiți „poloni” – dar aceștia erau ucrainenii care au ajuns în Maramureș trecând din Galiția – azi regiunile Lvov și I. Francovsc.

Alexandru Filipașcu în cartea sa „*Istoria Maramureșului*”, p. 238 ne informează:

... În preajma Crăciunului din ianuarie 1919, Maramureșul a fost invadat de trupele ucrainene, cari au ocupat Valea Tisei împreună cu Sighetul și ținutul din dreapta Vișeuului până din sus de Leordina.

La stăruința unei delegații maramureșene, condusă la Sibiu de dr. V. Filipciuc, Consiliul diligent a intervenit ca armata română să ocupe Maramureșul cu un ceas mai devreme. La 16 ianuarie trece peste Gutâi în

¹² **Ion M. Botoș, *România Mică, văzută de acasă***, Biblioteca județeană Petre Dulfu, Baia Mare, 2011, p. 11

¹³ **Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului***, București, 1940, p. 239

Maramureș Reg. 14 din Roman, sub comanda colonelului I. Gheorghiu. La 17 ianuarie forțele ucrainene sunt zdrobite în lupta de la Cămara la Sighet.

Armata română a ocupat Maramureșul de pe ambele maluri ale Tisei.

Mihai Dan în cartea sa, la pagina 136 ne informează:

... Când au venit la noi jandarmii de români au predat jandarmii unguri la români cazarma și jandarmii de unguri au dat un banchet la jandarmii români. A doua zi jandarmii de unguri și-au luat rămas bun de la mine și de la alții cu care au trăit în prietenie și *s-au dus la Hust că acolo era granița României. La noi au șezut românii mai bine de un an și în 1921 au venit cehii...*

După întoarcerea regimului bolșevic în Ungaria se produc o serie de incidente între armata română și bandele bolșevice dar la 4 august trupele române ocupă Budapesta. Scapă de la moarte pe medicii maramureșeni dr. Gh. Bilașcu și dr. Gh. Bârlea (Alexandru Filipașcu, „Istoria Maramureșului”, p. 238).

Maramureșul își începe viața normală cu toate problemele politice, economice, culturale.

Se reorganizează administrația județului numindu-se:

- În 28 aprilie 1919 în numele Consiliului Diligent *primul prefect peste întregul Maramureș* a fost numit *Vasile Chiroiu*. Au fost numiți și funcționarii superiori peste plasele județului Maramureș, ne referim la numirea funcționarilor superiori peste plasele din partea dreaptă a Tisei.

- *Dr. Iosif Rednic*, primpretor al plășii Taras

- *Ludovic Dan*, primpretor al plășii Hust

- *Emeric Balasz*, primpretor al plășii Teceu

- *Ștefan Tivadar*, primpretor al plășii Rahău¹⁴

Primul prefect român al Maramureșului integral, Vasile Chiroiu adresează în 5 octombrie 1919 un memoriu Consiliului Diligent al Transilvaniei de la Sibiu, referindu-se la fixarea frontierei nord-vestice a României pe Tisa superioară – prevăzută de Conferința de Pace de la Paris, legată de tratatul de Alianță încheiat la 4/17 august 1916 la București între România și Marea Britanie, Franța, Rusia și Italia, mai exact în conformitate cu articolul 4 din tratat, frontiera nord-vestică a țării se fixă pe talvegul Tisei, astfel încheiat în componența statului român intră doar o treime din vechiul comitat Maramureș.¹⁵

În document se atrage atenția la problemele care vor urma dacă frontiera va fi fixată conform tratatului din 1916.

¹⁴ Acad. Prof. Univ. Dr. Ioan Aurel Pop, *Scrisoare* adresată în data de 14 martie 2013 Ministerului Afacerilor Externe, Excelenței Sale Domnului Ministru Titus Corlățeanu

¹⁵ Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate, Editura Presa Universitară Clujană, editura Muzeului Sătmărean, 2007, p. 218-220

Primul prefect insista ca frontiera să fie trasată și să corespundă liniei demarcaționale stabilită în comun acord de comandamentul Trupelor Românești și Comandamentul Trupelor ceho-slovace, din luna iunie 1919 și formează actuala graniță provizorie între noi și cehi¹⁶.

Maramureșul integral zi de zi își trăia viața și își rezolva problemele atât politice cât și economice necătând la toate peripețiile care existau în acea perioadă.

Românii din Maramureș atât cei din stânga cât și cei din dreapta Tisei munceau împreună pentru binele țării și a județului, necătând la toate schimbările care existau în acea perioadă.

Dorim să arătăm că odată cu regionalizarea serviciilor publice în județ cu nimic nu se deosebea stânga de dreapta Tisei, peste tot activau unele și aceleași instituții.

Din partea Resortului Cultelor și Instituțiilor Publice, la data de 25 septembrie 1919, nr. 14532-1919 au fost numiți la școlile românești din dreapta Tisei:

- Apșa de Jos – **Paul Moiş** ca învățător director titular, **Vasile Botoș** – învățător titular, **Irina Mureșan** – învățătoare titulară, **Maria T. Penescu** ca învățătoare suplinitoare
- Apșa de Mijloc – **Emil Vereș** ca învățător titular, **Ecaterina Berlescu** ca învățătoare suplinitoare
- Biserica Albă – **Ciril Țiplea** ca învățător director, **Aneta Gheorghiu** ca învățătoare suplinitoare
- Slatina-sat – **Andrei Szabo** – învățător director, **Mihail Kalmagyi** – învățător titular, **Ana Halmagyi** – învățătoare titulară, **Ana Doros** - învățătoare suplinitoare

Numiții trebuiau ca să se prezinte în comună și până la 20 octombrie să facă raport că au intrat în noul post adresându-l revizorului școlar.

Primăriile comunelor sunt datoare a se îngriji de curățirea și aranjarea corespunzătoare a localurilor de școală.

Înscrierile se vor face până la 30 octombrie, iar în 2 noiembrie toți școlarii vor participa cu învățătorii la deschiderea noului an de învățământ¹⁷.

Maramureșul integral se pregătea de a organiza să petreacă primele alegeri în România Mare.

Pregătirea și petrecerea primelor alegeri s-au făcut în baza „Legii pentru alegerile de deputați și senatori în Ardeal, Banat și Ținuturile Românești din Ungaria”, iscălit în Castelul Peleş, la 24 august 1919, regele Ferdinand și a Ordinului Circular pentru conscrierea alegătorilor și liberarea certificatului de alegător, iscălit Sibiu, 12 iulie 1919, Dr. Onișor, secretar general.

¹⁶ Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate, Editura Presa Universitară Clujană, editura Muzeului Sătmărean, 2007, p. 218-220

¹⁷ „Sfatul”, nr. 42, anul II, Sighet, p. 3-4

Pregătirea listelor pentru alegeri a fost făcută de o comisie formată din primar, secretar și învățătorul din comună, controlată de primpretor.

Lucrările au fost începute după iscălirea și apariția Ordinului Circular, iar terminarea lor prevăzută de Ordin în ziua de 15 august 1919.

În liste au fost incluși toți cetățenii de 21 de ani, împliniți la 1 august 1919, având cetățenia ungară, născuți pe teritoriile alipite în mod definitiv la România, la 1 ianuarie 1914 având apartinerea câștigată cu forme legale în una din comunele acelor teritorii, la 1 ianuarie 1919 având domiciliul real în una din comunele acelor teritorii. Aceștia au fost alegătorii pentru Adunarea deputaților, iar acei care la 1 august 1919 au împlinit vârsta de 40 de ani au avut dreptul de alegător și pentru Senat.

Toți alegătorii cu drept de vot pentru Adunarea deputaților vor fi incluși pe „Lista cetățenilor din comuna ... alegători pentru Adunarea deputaților”, iar pentru Senat vor fi incluși pe „Lista cetățenilor din comuna ... alegători pentru Senat”.

Deodată cu înscrierea alegătorului în listă se va elibera pentru fiecare alegător un certificat pe baza căruia alegătorul își va exercita dreptul de vot la alegerea de deputați sau senatori¹⁸.

Legea-decret a avut la bază 111 articole. Conform Art. 1 dreptul de a alege au avut cetățenii care au avut împliniți 21 de ani, născuți pe teritoriile alipite în mod definitiv la România.

În urma Art. 2 alegerea s-a făcut pe circumscripții electorale, unde un deputat a fost prevăzut la un număr de 30.000 locuitori, și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 20.000 locuitori.

S-au planificat în județul Maramureș 9 deputați pe cele 9 circumscripții electorale (dintre care 4 circumscripții au fost în partea dreaptă a Tisei). Ne referim la Maramureșul din partea dreaptă a Tisei¹⁹.

- Circumscripția Rahău, compusă din:

a. comunele plășii Valea Tișei și

b. comunele secretariatelor Crăciunelul de Jos, Apșa de Sus ale plășii Sighet;

- Circumscripția Sighet, compusă din:

a. Orașul Sighetu-Marmației și

b. Comunele secretariatelor Hândal, Săpânța, Apșa de Jos, Slatina, Sarasău și Apșa de Mijloc ale plășii Sighet;

- Circumscripția Teceu – compusă din:

a. Comunele plășii Teceu

b. Comunele secretariatului Cotoceari de Jos (Kalocsalaz) al plășii Volona (Ökärmezö).

¹⁸ „Ordin circular” pentru conscrierea alegătorilor și liberarea certificatelor de alegător, nr. 7909-1919

¹⁹ Legea pentru alegerile de deputați și senatori în Ardeal, Banat și ținuturile românești din Ungaria, cu excepții și adnotări, de dr. V. Onișor, editura Librăriei G. Onișor, Cluj, 1919

c. Comunele secretariatelor Drăgăști: Visk. Saldabaș, Berezna și Săliștea de Jos ale plășii Hust

- Circumscripția Hus, compusă din:

a. Comunele plășii Hust, cu excepția celor incluse în circumscripția Teceu

b. Comunele plășii secretariatului Lipceni ale plășii Dolha

c. Comunele plășii Seceușul Mare (Nagyszölös) de sub administrația română (jud. Ugocea)²⁰.

Senatorii vor fi aleși conform Art. 3 la care vor participa toți cetățenii cu dreptul electoral după prevederile Art. 1 dar au împlinit vârsta de 40 de ani, câte un senator la fiecare număr de 70.000 locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 47.000 locuitori.

Pentru Maramureș au fost prevăzuți 4 senatori. Alegerile au fost fixate:

- Pentru Adunarea deputaților – 2 noiembrie 1918

- Pentru Senat – 7 noiembrie 1919.

Conform Ordinului Circular nr. 15.000, Sibiu, octombrie 1919, P. șeful de resort, Dr. Onișor, secretar general.

În urma alegerilor petrecute au fost aleși deputați și senatori pentru județul Maramureș – ne referim la deputații și senatorii aleși pe circumscripțiile din partea dreaptă a Tisei.

Deputații aleși:

- Circumscripția Sighet – **dr. Vasile Lucaciu**, ministru fără portofoliu

- Circumscripția Teceu – **Teodor Bocotei**

- Circumscripția Hust – **Orest Ilnițchii**

- Circumscripția Rahău – **dr. Vasile Pop**

Senatorii aleși:

- Circumscripția Sighet – **Ilarie Boroș**, vicar

- Circumscripția Hust – **dr. Victor Joanes**, comisar regesc²¹

La 29 decembrie 1919 a fost votată de Adunarea Deputaților și de Senat Legea asupra Unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu vechiul Regat al României (peste tot Maramureșul apare în documente integral)²².

Deputatul din Maramureșul din partea dreaptă a Tisei ales pe circumscripția Hust a făcut o declarație în Primul Parlament al României Mari.

1919 decembrie 13, București. Declarația lui Oreste Ilniczky, reprezentant al rutenilor din Maramureș, făcută în ședința Adunării Deputaților.

²⁰ „Sfatul”, nr. 42, anul II, Sighet, p. 3

²¹ „Sfatul”, nr. 47, 21.XI.1919, p. 47

²² Lege asupra unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu vechiul Regat al României

„Suntem încredințați din partea alegătorilor noștri ruteni a exprima sentimentele de nemărginită mulțumire și loialitate Maiestății sale regelui Ferdinand (aplauze prelungite) și toată recunoștința Consiliului Dirigent pentru respectarea atât de corectă a dreptului minorităților cu ocaziunea alegerilor (aplauze).

Poporul rutean din Maramureș, de când există prima dată acum la aceste alegeri și-a putut manifesta liber voința sa și a putut alege reprezentanții săi (aplauze).

Avem toată încrederea că Parlamentul român va respecta totdeauna principiile democratice și va aduce legi bune și folositoare pentru toți cetățenii care ajung între granițele României Mari (aplauze).

Poporul rutean din părțile Maramureșului dorește și cere să se ia toate măsurile necesare pentru a fi anexat definitiv, conform liniei democraționale de azi, pentru totdeauna la România Mare (aplauze prelungite și repetate).²³

După semnarea de către România a Tratatului de pace cu Austria – semnat de Alexandru Vaida Voievod la 10 decembrie 1919 (tratatul a fost semnat la 10 septembrie 1919 la Saint Germain) en „Laye, Tratatul cu Austria care stipula prin art. 53 că Austria recunoaște precum au făcut-o Puterile Aliate și Asociate, deplina independență a statului cehoslovac, care va cuprinde și teritoriul autonom al rutenilor de la sudul Carpaților”, fără să fie trasată însă o linie de frontieră care să delimiteze acest teritoriu²⁴.

Soarta de acum s-a hotărât, a rămas să treacă timpul până la fixarea definitivă a frontierei, dar încă erau personalități și instituții care cereau rectificare pentru frontieră, motivând pe diferite căi că ceea ce se va întâmpla va fi o mare greșeală.

Amintim, memoriu al prefectului județului Maramureș, 5 octombrie 1919²⁵, Adresarea Dr. Gavril Iuga, fost deputat de Maramureș către primul ministru al României înaintându-i documentația ce cuprindea argumente de natură istorică, economică și geografică în scopul încorporării întregului Maramureș la România²⁶, interpelarea adresată de deputatul Balya Simion în problema Maramureșului istoric, însoțită de rezoluția Adunării naționale din Vișeu de Sus²⁷ ș.a. m. d.

Dar răspunsul cred că a fost dat în cuvântarea lui *Take Ionescu în ședința Senatului României în care s-a dezbătut ratificarea Tratatului de*

²³ Cristina Tineghe, *Dezmembrarea Maramureșului istoric (1919-1923)*, București, 2009, p. 47

²⁴ Cristina Tineghe, *Dezmembrarea Maramureșului istoric (1919-1923)*, București, 2009, p. 6

²⁵ Idem, p. 42-45

²⁶ Idem, p. 49-58

²⁷ Idem, p. 121-126

pace de la Trianon cu Ungaria cuprinzând referiri detaliate la problema Maramureșului.

Frontiera Maramureșului este aceea pe care am pus-o noi în tratatul de alianță de la 1916. În această privință Congresul de la Paris a primit întocmai frontiera din tratat, afară de o bucată de la apus de Sighet și ne-a mai privat astfel de două comune. Dar, încolo, frontiera este absolut aceea din 1916. D-lor, de ce la 1916 s-a fixat așa frontiera. La 1916 s-a tratat și cu Rusia și în chestiunile rutene, evident că Rusia a susținut pe ruteni. De aceea tratatul de la 1916 nu ne da Bucovina întreagă pe care o avem astăzi și tot de aceea și frontiera din Maramureș nu s-a tras la nord de Tisa, ci chiar pe Tisa.

Nu acuz pe nimeni, la 1916 era greu să fie altfel. Vina noastră începe mai târziu. Greșeala României nu a fost la 1916, ci la Paris în 1918 și 1919.

Politica urmată de România aceea de a nu ieși nici un minut din litera tratatului de la 1916, era fatală în chestia Maramureșului.

Dacă România, la Paris ar fi înțeles că nu era posibil să se pună numai pe temeiul tratatului, mai ales din cauză că intrase în război și America, și America era dominantă în conferință și nu iscălise tratatul nostru; dacă România înțelegea atunci, când Italia, cu 40 milioane de locuitori, nu reușea să își valorifice tratatul lor nu putea să se valorifice integral al nostru, mai ales că noi luam și Basarabia, care nu era cuprinsă în tratatul din 1916; dacă România, la Paris, ar fi avut înțelepciunea să pună în subsidiar, cum se zice în drept, în a doua linie, alte argumente decât ale tratatului, să discute frontierele noastre punct cu punct și pe alte merite decât ale tratatului din 1916, sunt sigur că ar fi obținut pentru Maramureș alte frontiere.

De ce sunt sigur. Vedeți, în Banat era greu. Acolo era vorba de un aliat al nostru care suferise și ei ca și noi toate ororile războiului, care avea și aureola că nici un sârb nu primise funcții de la cotropitori. Nimeni nu se gudurase pe lângă învingători cum s-au gudurat la noi unii care ne cer acum să uităm trecutul. Eu nu voiesc și nu pot să uit.

Și, în sfârșit, mai era și faptul material, că evenimentele strategice fuseseră astfel că armata sârbă intrase în Banat, pe când noi eram încă la București.

Nu era însă tot așa cu Maramureșul. Rutenii din Ungaria erau un fel de „res nullis”, nici măcar o dependentă a Slovaciei. Nu era posibil să faci din această regiune, din cei 400.000 ruteni, un Stat independent; ar fi fost o glumă.

Să-i dai Ungariei? Ar fi fost o ruptură de continuitate între noi și Ceho-Slovacia. Și eu am luptat tot timpul la Londra și Paris, de acord cu d. Beneș, a cărui sosire e anunțată pe diseară, am insistat amândoi și am reușit să avem o continuitate teritorială. De ce?

Pentru că, d-lor pentru noi soarele nu se înalță de la răsărit, ci de la apus. Acolo este răsăritul intelectual, numai cel fizic îl avem din partea cealaltă. Și, cum fiecare plantă se întoarce către soare, oricum ați pune-o în grădina dvoastră, tot așa și pentru noi este esențială comunicația cu apusul. Doresc cele mai bune raporturi cu Ungaria, totuși comunicația prin Ungaria cu apusul nu poate fi calea noastră de temei. Avem desigur comunicația prin Iugo-Slovacia. Totuși însă, d-lor, este mai bine să ai doi cai la trăsură, decât numai unul.

De aceea este nevoie să fim lipiți unii de alții. Era deci interesul nostru ca rutenii să nu rămână în Ungaria, de aceea s-au dat Ceho-Slovaciei, deși ceho-slovacii nu sunt decât un fel de epitropi ai lor.

Vă asigur, d-lor, că dacă România, la Paris, își punea în cap, serios această chestiune a Maramureșului, reușea. Nu si-a pus în cap, nu a reușit.

O dată fruntariile hotărâte și iscălit tratatul, nu puteam, d-lor, să nu evacuăm teritoriile ocupate de armata noastră dincolo de granițele noastre.

Evacuarea acestor teritorii a fost deja promisă de guvernul Vaida și bine a făcut că a promis-o, pentru că nu puteam să ținem trupele noastre în țară străină fără nici un drept, o dată ce am iscălit tratatul.

Am început însă cu guvernul ceho-slovac tratări în privința unei rectificări de graniță. Un lucru de care sunt sigur este că șoseaua care leagă Sighetul cu Sătmarul ne va rămâne în tot cazul. Va fi o nouă linie pe bază de schimburi, căci, d-lor, dacă balanța poate să atârne mai greu într-o parte decât în cealaltă, eu știu că unui Stat independent nu i se poate cere nimic din teritoriul lui, decât dând în schimb altceva, după cum și mie dacă cineva mi-ar cere ceva din teritoriul României i-aș spune: nu dau nimic; schimb însă pot să (ac. și cum eu nu dau nimic din teritoriul țării mele, nu mă pot aștepta de la un alt Stat să-mi dea ceva fără forma externă a schimbului.

Șoseaua, sper, nu va fi singura rectificare; poate că vom ajunge la înțelegere să rămână tot Tisa hotar, vorbesc de teritoriile de la Sud. Dar aceasta nu rezolvă chestia pe care a adus-o d. doctor Bilașco aici; chestiunea pe care a adus-o d. doctor aici, este privitoare la partea de nord de Tisa, unde sunt câteva comune românești foarte însemnate: sunt cele trei Apșe și Apșița și alte câteva comune.

D-lor, pentru acest teritoriu nu știu ce ne rezervă ziua de mâine, ceea ce știu este că sunt câteva lucruri indispensabile. Ce este indispensabil? Este indispensabil ca Sighetul să fie în legătură directă cu Satul-Mare, fără a trece prin Ceho-Slovacia. Atunci am făcut o învoială cu Statul Ceho-Slovac ca drumul de fier să-l exploatăm împreună și astăzi.

Al doilea, în programul nostru drum de fier, una din liniile pe care le vom construi întâi este linia care să lege Satu-Mare cu Sighetul-Marmației, pe teritoriul nostru.

Al treilea, trebuie să stabilim un regim de zonă de frontieră vamală acolo, căci incontestabil că populațiile sunt foarte legate între ele și cei de la nord de Tisa au nevoie de Târgul-Sighetului, iar Sighetul are nevoie de pășunile de la nordul Tisei.

Strict regim vamal acolo nu-i posibil. Ministrul pe care l-am numit acum la Praga și care a fost colegii d-voastre, are misiunea să se ocupe de această chestiune. Vom face necesarul deși trebuie să știm că în regiunile de frontieră vor fi contrabande. Vor fi. Este bine ca omul politic să nu aibă iluzia că poate să facă toate.

Zilele trecute a venit la minister, adus de un senator, un țăran român din Apșa a venit țăranul tocmai din Apșa până aici și mi-a spus o fabulă: că el, fiindcă îi murise niște vite la noi a cumpărat o pereche de boi de la noi și voind să-i treacă dincolo, vama i-a confiscat

Am dat ordin să-l lase să treacă cu boii, fiindcă mi-am zis: nu este posibil, ca primul țăran de la Apșa care vine în București să ceară dreptate să plece mâhnit.

Și i-am dat boii, cu toate că eram ferm convins că boii erau de contrabandă. Așa dar, d-lor, contrabande vor fi, totuși trebuie să ajungem la un regim vamal de fruntarii, cu oarecari garanții.

În ceea ce privește cele spuse de d. dr. Bilașco, că se face propagandă de către cehoslovaci să ne ia „Maramureșul nostru”, fiind tentați la aceasta din cauza bogățiilor lui, știu să vă declar: nici un deget de pământ, nu se poate lua din trupul României, decât când România va fi strivită!

Și când vorbesc de trupul României, înțeleg toate teritoriile ce ne-au fost acordate prin Tratatul de pace, inclusiv Basarabia în totalitatea ei.

În această privință vă pot spune că am primit de la Londra vestea că zilele acestea va fi iscălită și această confirmare din partea Puterilor Aliate, așa încât Basarabia integrală, în limitele ei actuale, va face parte integrantă din Statul român, acum și în vecii vecilor! Căci, încă o dată, România nu va admite să i se facă o reducere cât de mică în fruntariile ei actuale, decât cu strivirea ei.

Eu nu cred că Statul cehoslovac, care are tot interesul să fie în bune raporturi cu noi, să permită o propagandă ostilă Statului român.

Eu, în ceea ce mă privește, am făcut tot ceea ce mi-a stat în putință de a menține cele mai amicale raporturi cu reprezentanții noului Stat cehoslovac, în special cu d. Beneș, ministrul de externe cehoslovac, care sosește astă seară la noi, și cu care voi avea oarecari întrevederi în privința intereselor comune care leagă țările noastre.

De asemenea, tot în această ordine de idei pot să vă asigur că și la Paris, când am vorbit cu d. Massaryk, președintele Republicii

Cehoslovace, de față fiind și d. Venizelos, nu am putut constata decât tendința reprezentanților acestor țări de a trăi în bune, în frățești raporturi cu noi. Și d. Masaryk ca și d. Venizelos, nu trebuie să pierdeți din vedere, că sunt doi bărbați, a căror reputație a trecut de granițele țărilor lor.

D. Massaryk este din oamenii cari văd departe și cari știu ce preț să pună pe legăturile Frățești dintre statele noastre. Eu am un regret anume că nu mi s-a dat linia cealaltă de legătură care duce la Kașovia. Că ni s-ar mai fi dat încă 100.000 de unguri era desigur o greutate, dar tot regret că nu ni s-a dat linia cea mare de comunicație. Dar ce s-a făcut, s-a făcut. Fapt este că cu Statul Cehoslovac avem contact teritorial și-l vom păstra. Este însă o altă greutate care atârână în acest moment pe capul nostru în urma împrejurărilor din Polonia: nu se știe astăzi dacă Galiția orientală va rămâne Poloniei. Ori din punct de vedere românesc nu mă sfiesc a vă spune că ar fi o mare pagubă dacă noi nu am avea continuitate teritorială cu Polonia. Dar dacă d-lor, se întâmplă lucrul acesta, ia gândiți-vă bine care este situația României, înainte de a da drumul la fraze, cari pot fi foarte frumoase, dar cari totuși rămân fraze.

După frontiera cu Cehoslovacia începe frontiera cu Ungaria care merge până la confiniu Triplex între noi, unguri și sârbi. Vedeți d-voastre un om politic care să nu înțeleagă că această situație ne impune, cum impune creștinului articolele din Crezul Sfântului Atanase, frăția cu Cehoslovacia și cu Serbia? Dar nu este demn de numele de om politic, acela care nu ar înțelege această necesitate.

Eu cred încă un lucru, cred că dacă popoarele victorioase, cele mici ar fi avut mai puțin egoism național și mai multă înălțime națională în suflet, ar fi înțeles încă de acum un an și jumătate, că fiecare din ele, singure, nu pot obține toate dorințele lor, oricare ar fi sacrificiul copiilor lor, ori puterea lor militară - și din acest punct de vedere, cea dintâi eu cred că este România, fără nici un fel de laudă. Dacă ar fi înțeles toate că puterea lor stă în unire, și nu în intensificarea egoismului, dacă s-ar fi făcut, acum un an, unirea tuturor de la Baltică la Marea Egee, atunci greșeala unuia ar fi fost temperată prin înțelepciunea celorlalți căci fiecare este înțelept când este vorba de altul, este nebun numai când este vorba de el, de interesele lui. Atunci n-am fi avut această primejdie, care stă acum pe capul nostru, aceea de a se rupe continuitatea teritorială dintre noi și Polonia, o primejdie plină de consecințele pe care nici nu vreau să le examinez.

Iată d-lor senatori ce aveam de spus despre Maramureș.

Eu altceva decât ceea ce pot, nu pot făgădui, la altceva eu nu mă înham. Atâta vreme cât mi se dă sarcina să reprezint România în raporturile cu străinătatea îmi impun două reguli de conduită: întâi, să-mi dau seama de ce se poate, și al doilea să spun tot adevărul. Am

crezut totdeauna că datoria unui om politic este ca el să spună tot adevărul.

Că adevărul de multe ori supără, că el nu provoacă aplauze și aprobări monumentale ce importanță? Aceea este o aprobare de un moment, așa de secundară pe lângă aprobarea zilei de mâine.

Cele mici trec. Ceea ce rămâne este să faci politica pe care conștiința limpede ți-o impune, și dacă nu poți să lași loc altora.

Greu a fost adevărul auzit în cuvântarea lui Take Ionescu în ședința Senatului României, dar câteodată este mai ușor de înțeles, decât să spui minciuni, soarta a fost hotărâtă.

Au fost discutate toate problemele legate de Maramureșul de la nord de Tisa începând cu memorii și terminând cu diferite propuneri de renegociere a traseului frontierei nord-vestice, dar până la urmă s-a hotărât evacuarea trupelor române din Maramureșul de la Nord de Tisa, atribuind Cehoslovaciei.

În 14 iulie 1920 marele stat major a comunicat ministerului de externe că evacuarea teritoriului de la nord de Tisa s-a terminat²⁸.

S-au început lucrările legate de delimitare a frontierei direct prin comisia româno-cehoslovacă care s-a întins câțiva ani la rând, să ne unificăm cu sistemul cehoslovac fără să fim întrebați de cineva.

Urmărind documentele putem să afirmăm că Românii din partea dreaptă a Tisei (Maramureșul din partea dreaptă a Tisei) a aparținut României prin următoarele:

1. Prin Adunarea de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 la care au participat delegații aleși din dreapta Tisei – votând Marea Unire.

2. Prin Participarea românilor din stânga și dreapta Tisei la alegerile parlamentare - alături de români au fost aleși și ruteni.

3. Prin declarația făcută în primul Parlament a României Mari de deputații ruteni din partea dreaptă a Tisei la 12 decembrie 1919.

4. Prin legea de Unire votată de Parlamentul român.

5. Prin prezența armatei române în Maramureșul din partea dreaptă a Tisei.

6. Prin prezența administrației române în toate domeniile.

7. Prin prezența maramureșenilor în toate legiunile, încadrați la Regimentul 88, Jandarmeria română.

Ca urmare a ratificării actelor Marii Uniri prin decret regal, toți locuitorii din toate ținuturile respective, au devenit cetățeni români. Nu există nici un document prin care Statul Român să fi ridicat cetățenia română locuitorilor din Maramureșul din Dreapta Tisei. Nici statele care au încorporat ulterior această parte a Maramureșului, nu au avut legiferări contrare cetățeniei române păstrată și deținută de maramureșeni.

²⁸ Idem, p. 106

Cerem în acest context, recunoașterea acestui statut, maramureșenilor din partea dreaptă a Tisei, ca foști cetățeni ai Statului Român conform celui deținut în perioada 1 decembrie 1918-25 iulie 1921.

Bibliografie

- Ion M. Botoș,** *România Mică, văzută de acasă*, Biblioteca județeană Petre Dulfu, Baia Mare, 2011
- Alexandru Filipașcu,** *Istoria Maramureșului*, București, 1940
- Acad. Prof. Univ.** *Scrisoare* adresată în data de 14 martie 2013 Ministerului Afacerilor Externe, Excelenței Sale Domnului Ministru Titus Corlățeanu
- Ioan Aurel Pop,**
- Dr. V. Onișor,** *Legea pentru alegerile de deputați și senatori în Ardeal, Banat și ținuturile românești din Ungaria, cu excepții și adnotări*, editura Librăriei G. Onișor, Cluj, 1919
- Cristina Tineghe,** *Dezmembrarea Maramureșului istoric (1919-1923)*, București, 2009
- ***, *Revista „Limba română”*, nr. 3-5, 2000, anul X, Chișinău
- ***, *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Editura Presa Universitară Clujană, editura Muzeului Sătmărean, 2007
- ***, *„Ordin circular” pentru conscrierea alegătorilor și liberarea certificatelor de alegător*, nr. 7909-1919
- ***, *„Sfatul”*, nr. 42, anul II, Sighet
- ***, *„Sfatul”*, nr. 47, 21.XI.1919
- ***, *Lege asupra unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu vechiul Regat al României*

Elogiul aloetnonimului „valah”. Disputa dintre statuia firavă a identității naționale și monumentul agresiv al alterității

Lector univ. Dr. Ilie Gherheș
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
Filiala Baia-Mare

Noțiunea, termenul de „valah” a căpătat de-a lungul vremurilor valențe și semnificații deosebite, sub multe aspecte, în toate teritoriile unde a performat, respectiv din Munții Balcani, peste și prin Carpații românești și până în Europa Centrală. Termenul ca atare se impune încă de la sfârșitul primului mileniu creștin, dar este consacrat ca etnonim de-a lungul întregului ev mediu, iar dintru începuturi, în Balcani. Din cauza faptului că este un „termen” cu care ne-au „gratulat” alții, cel puțin în primele documente medievale, el este un aloetnonim. Cu timpul, românii care au preferat să-și spună români și rumâni au ajuns să și-l asume, ca pe un dat etnic. Poate și prinși în capcana unui subiectivism etnic acest popor (româno=valah) a ajuns să-și provoace destinul, încercând a-și defini identitatea în parametrii etnogenezei daco-romane.

Paradigma aloetnonimului „valah”

Până la urmă, de-a lungul veacurilor, s-a impus aloetnonimul „valah”, ca sinonim al etnonimului „român”. La greci și la bulgari noțiunea de „valah” apare sub derivația de „vlas”, ușor diferită în conținut, de la o cultură la alta. Astfel, dacă prin „vlasi” grecii îi denumeau pe oricare dintre romanici, pe orice populație romanică, inclusiv pe bulgari, pe de altă parte, în cazul bulgarilor, prin vlasi ei denumeau, la fel, orice populație romanizată, dar și inclusiv ȣiganii de limbă vlăhească. În cazul bulgarilor, așadar, distincția dintre vlahii propriu-ziși care au și confirmat în istorie, ca atare, s-a realizat cu ajutorul altor parametri istorici descriptivi, mai reprezentativi pentru ceea ce avea să devină conținutul noțiunii de naționalitate. Grecii îi mai numeau pe vlahii sud-dunăreni și „blasi”. Slavii de sud, în altă ordine de idei prin noțiunea de vlahi îi numeau atât pe aromâni, cât și pe românii sud-dunăreni, iar treptat noțiunea „vlah” a ajuns să se refere doar la vorbitorii de limba română.

În cazul slavilor de est, la rândul lor, aceștia practicau termenul de „voloh” pentru toți romanicii, nu numai pentru români. De altfel, în limba ucraineană până azi românii sunt numiți voloski sau voloșka (femeie, fată valahă, moldoveancă).

Reprezintă un truism, în contextul onorant al paginilor volumului de față să mai precizăm faptul că rădăcina cuvântului „vlah” se găsește în

termenul cu care germanicii (marcomanii, goții și gepizii) îi numeau pe celți, respectiv: walh, wal(a)his>weltisch.

În limba germană, vlahul devenise walach(us), iar prin wolschi nemții denumeau toate popoarele de rasă latină. În acest context să mai enumerăm că germanicii îi numeau vlahi chiar și pe galii romanizați. În limba cehă, italienii sunt numiți „vlachy”, iar în limba poloneză aceeași romanici sunt numiți „vlochy”.

În aceeași ordine de idei să mai amintim că ungurii îi numesc dintotdeauna pe români și pe italieni olász, cu același termen, deci.

În decursul istoriei, în anumite împrejurări și epoci, prin noțiunea de „vlah” se indica religia (în cazul romanicilor doar ortodoxă, iar turcii îi numeau „vlahi” pe toți creștinii, indiferent de etnie). De asemenea, catolicii croați îi numeau vlahi pe toți creștinii ortodocși, iar emigranților din Imperiul Otoman, ajunși la Roma, pe același considerent religios, li se spunea tuturor tot „vlahi”.

Desfășurând evantaiul atâtor înțelesuri ale noțiunii de valah vom conchide, împreună cu profesorul univ. dr. Lucian Pavel, că „Începând din secolul X, izvoarele bizantine, armene, germane, ruse, ungurești cuprind referiri la români sub numele de vlahis, blași, blaci, walachus, olah, subînțelegându-se toate populațiile romanice”.²⁹

La Thede Kahl, autorul unei recente istorii a aromânilor, cercetător în vogă la acest moment, dar care nu recunoaște că limba aromână este un dialect al limbii române, sensul de valah comportă la fel anumite restricții: „Cu toate că vlalii din Timoc sau de la Dunăre, din nordul Bulgariei, ȕiganii de limbă vlăhească și chiar sărăcăcenii ce vorbesc greaca sunt numiți de multe ori vlasi (vlahi) în Bulgaria, nu intră în categoria aromânilor...”.³⁰ Incomodul autor austriac arată că prin vlahi și prin aromâni el are în vedere „grupa aromânilor (vlahi, cuțovlahi, ȕințari, macedoromâni) care au imigrat din Epir și Macedonia, în sudul Bulgariei încă din secolul al XVIII-lea”.³¹

A fi „vlah” însemna a fi (o) profesie

Vorbind despre vlahi, George Călinescu a postulat că „Vlahul este, etimologiceste, domn, stăpân al popoarelor”. În acest înțeles al noțiunii să mai notăm că prin vlah se înțelege păstor, păcurar, crescător de oi și capre (în Carpații Nordici), de vite, cărbunar, pădurean, iar în sud, în Balcani prin vlah erau numiți acei păcurari care purtau haine cu lână mare, gubă cu mițe, cu manta și căciulă; vlasii erau recunoscuți ca fiind acei păstori cu căciuli

²⁹ *Salut Românesc*, Revistă trilingvă a românilor din Bulgaria, An 1, Nr. 4, 2004, p. 20;

³⁰ **Kahl, Thede** - *Istoria aromânilor*, Editura Tritonic, București, 2006, p. 139;

³¹ *Ibidem*;

mari. De asemenea, în Europa Centrală și mai ales în Moravia, prin specializarea volohilor (vlahilor) ca „mânători”, însoțitori de turme la târg, aceștia având de înfruntat conflicte dure cu tâlharii și „prădătorii de la drumul mare” ai Evului Mediu, au ajuns să se specializeze în purtatul luptelor, în mânăutul armelor. În acest context un mare număr de vlahi au ajuns paznici ai cetăților sau ai proprietăților și granițelor ș.a. Vlah mai înseamnă, într-o altă ordine de idei și „muntean”, om de la munte, așa cum „balcan” în limba bulgară veche înseamnă munte, muntean. Până azi volohilor din Carpații Păduroși (Ucraina) li se trece în buletinul de identitate și în pașaport, imediat după nume și precizarea că sunt „voloșin”, adică lingurar. Asistăm aici, deci la un transfer de profesie, de statut social asupra celui care o practica, până la identificare cu aceasta.

Adaptarea vlahilor la condițiile de mediu a devenit atât de evidentă încât aceștia nu puteau fi priviți decât împreună cu munții lor pe care îi și stăpâneau de la un capăt la altul: „Carpații Nordici reprezintă structura geografică pe care s-a construit civilizația montană valahă. Există astfel o întinsă regiune carpatică, în care elementul <<valah>>, reprezintă și în prezent, cu variații locale, un puternic semn identitar. Cunoscuți de-a lungul timpului ca <<valahi>> sau <<volohi>> în unele zone, acest etnonim se atenuază pe parcursul istoriei. Locuind în zonele montane ale Tatrei și Beskizilor, <<valahii>> mai sunt numiți și <<gorali>> sau <<horali>>, adică <<munteni>>, de la <<gora>>, <<hora>> - munte, în limbile slavilor apuseni. În unele zone denumirea de <<goral>> s-a impus în detrimentul celei de <<valah>>, care s-a șters din conștiința cotidiană”.³²

Noțiunea de „vlah” cel puțin la nivelul de accepțiune a Evului Mediu era echivalentă cu cea de „nomad”, acel nomadism păstoresc atât de generalizat în masa mare și disipată a vlahilor. Fără a adera întru-totul la aserțiunea lui Jaroslav Stika referitoare la așa-zisul „nomadism înăscut” al vlahilor, putem afirma, totuși, că păcurăritul era o profesiune și preeminență aproape „genetică” a acestora; așa încât unii autori amintesc de așa-ziii „vlahi drumeți” (Kedrenos, la anul 976), adică grupuri constituite și cristalizate de păstori și negustori. Cu alte cuvinte, fără putere de tăgadă putem vorbi de grupuri valahe, de o populație mergândă de valahi prin istoria Balcanilor, peregrinând toți Carpații, până în Moravia.

Precizând că toți vlahii, volohii spun că vorbesc românește să mai subliniem că aceștia și-au lăsat amprenta istorică în toate zonele locuite de ei: Valahia - ca țară, Valahia (Mare) - ținut, Vlașca - zonă etno-istorică, pădurea Vlăsiei ș.a.; tot ca efect al etnonimului valah s-au impus și antroponimele de Voloșin, Vlașin, Olah, Olahus, Vlas, Caravlahu ș.a. Prin

³² **Șișeșteanu, Gheorghe** - *Românii care s-au stins. Valahii din Carpații Nordici și românii din Ungaria*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012, p. 13

extrapolare la Tache Papahagi, o autoritate în domeniu, apare precizarea că în Balcani, la meglenoromâni persistă în onomastică antroponimele de Balc, Balcu, Balca ș.a. provenind evident de la balcan (în limba bulgară), muntean.

Mai reiterând o dată faptul că din limba germană termenul de „vlah” trece în cea slavă și bizantină, funcție de împrejurările istorice aferente, să mai observăm că noțiunea urmează afluirea sau peregrinările etnicilor valahi, influențând mediul social și geografia zonele locuite sau numai dominate. Așadar prin aloetnonimul „vlah” au fost desemnați românii în tradiția medievală străină. Numele provine, deci, de la varianta unei denumiri prin care era desemnat un trib celtic, extins apoi de vechii germanici asupra românilor și celților românizați. Cu alte cuvinte, pe această linie istoriografică fiind, constatăm că nici măcar etnonimul cu care am fost cadorisiți nu ne este propriu, ci este unul de împrumut, în această ipostază istoriografică, cu care ne-am împrumutat și, ca atare, pe care ni l-am asumat. De la germanici acest termen a trecut la slavi și la bizantini, prin care aceștia au desemnat, în general, populația romanizată din întreg spațiul carpato-balcano-pontic sau getic, adică tot spațiul de formare al poporului român.

Începuturile scrisului în limba română și statutul Mănăstirii Peri din Maramureș, sec. al XIV-lea

Conf. univ. dr. Nicolae Iuga

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Departamentul de Științe Socio-umane

Abstract:

În textul de față am abordat un moment din cultura română în care civilizația românească și scrierea în limba română s-au situat spiritualicește în centrul Europei, iar nu în marginea ei. Anume, avem în vedere primele traduceri ale cărților religioase în limba română, în prima jumătate a sec. al XV-lea, aproximativ între anii 1434-1437, anticipând astfel cu aproape un secol ideile Reformei și traducerea Bibliei în limba germană de către Martin Luther, finalizată la 1532.

Specialiștii s-au pus de acord asupra faptului că primul text în limba română care ni s-a păstrat îl constituie celebra Scrisoare a lui Neacșu din Câmpulung către Judele Brașovului din 1521, dar tot aceiași specialiști nu exclud faptul că s-a scris în limba română și anterior acestei date, cu referire specială la scrierile numite „texte maramureșene” sau „texte rotacizante”, considerate ca fiind cele mai vechi texte în limba română.

În acest articol, noi propunem cititorului o scurtă incursiune istorică în universul fascinant al acestor texte arhaice, în vederea localizării și datării lor cu un plus de argumente originale.

Cuvinte cheie: Texte rotacizante, Mănăstirea Peri, Maramureș, Jan Hus, Martin Luther,

Atunci când este vorba despre începuturile scrisului în limba română, problemele sunt departe de a fi clarificate în toată întinderea lor. Există lucruri sigure amestecate cu altele nesigure, certitudini mixate cu presupuneri, fapte combinate cu fabulații, coniecturări edificate pe ipoteze foarte plauzibile cu alegații pur fanteziste. În genere se consideră că *Scrisoarea lui Neacșu* din Câmpulung, în fapt o veritabilă „Notă informativă” adresată lui Hans Beckner din Brașov, datând din 1521, este prima scriere în limba română care ni s-a păstrat, dar acest fapt nu poate exclude presupunerea că s-ar fi scris în limba română și mai-nainte de acest an. Însăși relativa „maturitate” a limbii din *Scrisoarea lui Neacșu* întărește această presupunere. Înlăturând cele câteva formule fixe din limba slavonă, „miezul limbii române ni se înfățișează curat și limpede” [1].

Ipoteze și argumente

Se emite în mod curent afirmația că primele scrieri în limba română, datând de la începutul sec. al XV-lea, sunt așa-numitele „texte rotacizante” sau „texte maramureșene” și că acestea au fost scrise undeva într-o mănăstire din Maramureș, fără alte precizări.

Dar, în raport cu exigențele științifice, susținerea argumentată a afirmației întâmpină o serie de reale dificultăți, care nu pot fi ignorate. Anume: (a) Nu se păstrează nicăieri niciunul dintre originalele acestor texte, deci lipsește cumva chiar obiectul cercetării. (b) Se păstrează doar un număr de patru texte, celebre de altfel, zise „texte rotacizante” (Codicele voronețean, Psaltirea voronețeană, Psaltirea Hurmuzaki și Psaltirea scheiană), despre care se știe cu certitudine doar că sunt copii făcute după manuscrise mai vechi și se presupune că procesul de copiere pentru unele texte s-a efectuat la mănăstirile din Moldova, în speță la Voroneț, unde unele dintre aceste documente vechi au fost descoperite în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. (c) Aceste patru texte sunt copii, faptul este evident din cuprinsul lor, dar nu există nicăieri în aceste texte referiri care să-l indice pe copist, manuscrisul după care s-a copiat, nici locul și data unde s-a realizat copierea. (d) Nu există dovezi directe privind circulația/trecerea textelor rotacizante din Maramureș la Moldova. (e) De ce primele traduceri ale cărților bisericești în limba română se vor fi fost făcut în Maramureș, în secolul al XV-lea, și nu altundeva și altcândva?

Obiecțiile de mai sus sunt de fapt chestiuni de metodă științifică, de îndoială metodică de tip cartesian, proprie încercărilor de a fundamenta o știință cât mai riguroasă cu putință, dar care pot fi în parte depășite prin analiza detaliată a subiectului. Faptul că nu se mai păstrează niciunul dintre originalele acestor texte, supranumite de către lingviști nu doar „texte rotacizante” ci și „texte maramureșene”(!), nu înseamnă nicidecum că aceste originale nu ar fi existat. Copiile sunt numite, pe drept, „texte maramureșene” în virtutea faptului că acestea conservă o particularitate lingvistică de ordin fonetic, rotacismul, specific sub-dialectului/graiului maramureșean, dar nu și celui moldovean. Rotacismul nu este cunoscut/nu a fost semnalat în performarea curentă și nici atestat istoric în graiul local din zona Moldovei, dar era încă uzual, era viu în Maramureș, adică era performat natural de către generațiile vârstnice și neștiutoare de carte, respectiv ne-expuse la influențele livrești și mediatice, până în urmă cu două-trei decenii. Este de notorietate publică faptul că în Maramureș se zicea până recent (poate se mai pronunță și azi de către unele persoane mai înaintate în vârstă): „cer sărin” în loc de cer senin, „nimărui” în loc de nimănu, „verin” în loc de venin, „gerunt’e” în loc de genunchi, „jurincă” în loc de junincă ș.a.m.d. Putem, așadar, considera rotacismul ca pe un dat specific local și localizabil cu precizie, ca pe o marcă indelebilă specifică graiului și scrisului vechi maramureșean, o marcă proprie textelor originale,

după care pot fi recunoscute indubitabil și copiile, indiferent unde s-ar fi realizat acestea, în întreg arealul limbii române. Apoi, mai sunt vizibile în textele rotacizante și unele urme ale influenței lingvistice maghiare (de exemplu: „gioc” în loc de joc, „gios” în loc de jos etc.), influențe prezente în graiul maramureșean, dar care istoricește nu s-ar fi putut exercita în Moldova.

În acest punct al demersului nostru se impune firesc interogația: de ce în Maramureș și nu altundeva? Și: de ce la început de secol XV și nu altcândva?

Majoritatea savanților români din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și din sec. XX, dar și cercetătorii de dată recentă sunt de acord cu două fapte principale, corelate între ele: (a) primele traduceri ale cărților de slujbă au fost realizate din slavona bisericească în limba română la o mănăstire din Maramureș; și (b) efectuarea acestor traduceri trebuie pusă în legătură cu influența husită. Astfel, cercetătorul contemporan acad. Ioan Aurel Pop dar și mulți alții susțin ideea influenței husite [2], venite din Cehia în nord-vestul Transilvaniei, respectiv în Maramureș. După cum se știe, reformatorul religios și scriitorul de limbă cehă Jan Hus a fost condamnat pentru erezie și ars pe rug la Constantz (în Elveția) la anul 1415, eveniment care a stârnit o puternică nemulțumire în Cehia și a declanșat războaiele numite husite (între 1419-1434), cu ecouri inclusiv în Transilvania [3]. Să amintim aici numai binecunoscuta Răscoală de la Bobâlna (1437), cu o clară cauzalitate religioasă, determinată de încercarea episcopului catolic al Transilvaniei de a colecta zeciuiala restantă pe trei ani într-o singură tranșă, precum și măsura luată de același episcop catolic de a percepe taxe bisericești inclusiv de la români, care nu erau catolici ci ortodocși [4]. Confrunțați cu aceste abuzuri dar și sub influența ideilor reformiste ale lui Jan Hus și a războaielor husite, țărani unguri și români din Transilvania s-au răsculat.

Una dintre ideile considerate eretice ale lui Jan Hus era aceea că Biblia și cărțile de slujbă trebuie traduse în limba poporului, el însuși scriind în ultimii ani ai vieții sale exclusiv în limba cehă. Influența ideilor husite pare cauza cea mai plauzibilă, pentru a explica împrejurarea că o serie de cărți de slujbă au fost traduse pentru prima oară în limba română în nord-vestul Transilvaniei, adică în Maramureș, în zona de maximă proximitate geografică româno-cehă, unde se știe că se produceau schimburi comerciale și de influență cultural-religioasă.

Manuscrisele supranumite „texte maramureșene” sau „texte rotacizante”, copii după originalele pierdute provenind din Maramureș, intitulate după locul în care au fost descoperite sau după numele donatorilor [5], sunt următoarele:

(a) **Codicele voronețean** (descoperit de către prof. I. Crețu în 1871 în Mănăstirea Voroneț și publicat la 1885 de G. Sbiera; manuscrisul este incomplet și conține o parte din Faptele Apostolilor, începând de la cap. 18

până la final, precum și Epistola Sf. Iacob și cele două Epistole ale Sf. Ap. Petru);

(b) **Psaltirea Scheiană** (după numele donatorului Sturza Scheianul; cuprinde psalmii lui David, plus o serie de cântări și rugăciuni, dintre care unele se regăsesc în Vechiul Testament, iar altele sunt adausuri de rugăciuni uzuale realizate de către autori necunoscuți);

(c) **Psaltirea Voronețeană** (descoperită de către Simion Florea Marian în 1882 în podul Mănăstirii Voroneț; manuscris incomplet, care cuprinde textul slavon al Psaltirii, alături de traducerea în limba română);

(d) **Psaltirea Hurmuzaki** (după numele donatorului, istoricul bucovinean Eudoxiu Hurmuzaki; reprezintă un alt text al Psaltirii, diferit de Psaltirea Scheiană și cea Voronețeană, despre care specialiștii susțin că ar fi fost tradus tot în Maramureș, la aceeași mănăstire ca și celelalte).

Toate aceste texte, copiile nu originalul, judecând după data fabricării hârtiei pe care au fost copiate, sunt datate de către savanți ca fiind realizate în prima jumătate a sec. al XVI-lea.

Potrivit savantului Nicolae Iorga, originalele acestor cărți de slujbă, Apostolul și Psaltirea, au fost traduse la Mănăstirea Peri din Maramureș între anii 1434-1437 [6], deci cu aproximativ un secol mai-nainte de copierea lor în mănăstiri din Moldova. Mai precis, Nicolae Iorga susține că la Mănăstirea Peri din Maramureș au fost traduse între anii 1434-1437 două cărți de slujbă: un „Apostol” (cartea Faptele Apostolilor din Noul Testament, intitulată în originalul maramureșean: „Lucrul apostolesc”, precum și o serie de Epistole ale apostolilor) și o Psaltire. Acestea ar fi stat apoi la baza copiilor numite „texte maramureșene”, realizate în mănăstiri din Moldova. Istoricul Nicolae Iorga nu face referire directă la izvoarele pe care se bazează atunci când menționează cărțile traduse la Peri și datarea acestor traduceri, dar pe de altă parte nu au fost produse niciodată până în prezent nici un fel de dovezi contrarii, care să infirme susținerile acestui savant. Dimpotrivă, cercetătorii care s-au ocupat de temă [7] acceptă cvasiunanim și în mod tacit trei aserțiuni cu valoare științifică: (a) localizarea proto-textelor maramureșene la Mănăstirea Peri din Maramureș, (b) datarea lor, cu oarecari variațiuni privind anii, în prima jumătate a sec. al XV-lea și (c) realizarea traducerilor sub influență husită.

Influența husită în Transilvania și Maramureș este sigură, păstrându-se o serie de documente în acest sens. În cursul războaielor husite, adepții lui Jan Hus făceau dovada unor idei privitoare la o reformă amplă și complexă a Bisericii Cataolice, ridicau o serie de revendicări atât de ordin dogmatic, cât și de ordin secular. De exemplu, ei solicitau ca, spre deosebire de practica răspândită în Biserica Catolică a cuminecării numai cu azimă, împărțășania să fie săvârșită sub ambele forme, atât cu azimă cât și cu vin, un element de oficiu liturgic care azi s-ar putea să nu mai aibă o relevanță soteriologică deosebită, în tot cazul să nu mai constituie o problemă de ordin sociologic, un motiv de război de exemplu, dar husiții mai criticau totodată

vehement corupția în rândurile clerului, practica indulgențelor, pompa episcopală și veșmintele somptuoase, precum și avuțiile imense adunate de către Biserică, o problemă actuală în toate timpurile. În fine, husiții mai cereau categoric „naționalizarea” serviciului divin, adică oficierea slujbelor bisericești pe limba poporului. Or, pentru asta era necesară mai întâi traducerea cărților de slujbă pe limba poporului.

Din Cehia și Slovacia de azi husitismul a pătruns în zona de contiguitate geografică a Maramureșului. Un document din epocă semnalează faptul îngrijorător că în Zips (regiune din nord-estul Slovaciei de azi și din vecinătatea Maramureșului medieval) se practică cuminecătura după reforma husită, sub ambele forme, cu azimă și cu vin. Alt document, datat la 6 ianuarie 1456, este o scrisoare a celebrului teolog iezuit Ioan de Capistrano, comandant în oastea lui Iancu de Hunedoara, prin care se cere nobililor ardeleni „să pustiască bisericilor valahilor schismatici, ale sârbilor și ale husiților eretici” [8].

Se pot ridica, în mod firesc, și unele întrebări conexe, precum: ce se înțelege în document prin „valahi schismatici”? Este vorba doar de români „schismatici” în sensul că erau de confesiune ortodoxă, bizantină, sau de români care erau deja adepții unor idei husite? De ce valahii sunt puși laolaltă cu ereticii husiți? Cine sunt aici „sârbii”? Sunt sârbi de neam sau sunt români ortodocși aflați sub ascultarea canonică a vreunui episcop sârb și, prin urmare, numiți prin extensie „sârbi”, așa cum s-a mai întâmplat în unele zone din Ardeal și Maramureș spre sfârșitul sec. al XVIII-lea? Și cine sunt „husiții eretici”, de ce neam? Vor fi existat și români printre ei? Etc., etc. Indiferent de răspunsurile particulare care se pot imagina la aceste întrebări și la altele, un lucru esențial este clar, că „erezia” husită a fost pătruns în Ardeal și în Maramureș și că o componentă importantă a acesteia, cu un veac mai-nainte de Luther și Calvin, era exigența ca Sfintele Scripturi să fie traduse pe limba poporului.

Un argument suplimentar

Despre începuturile scrisului în limba română s-a scris, după cum era și firesc, mai mult din punct de vedere filologic și istoric. S-a studiat amănunțit textul ca fapt filologic în sine, s-au făcut observații judicioase asupra unor aspecte care țin de evoluția limbii, s-au făcut conexiuni cu fapte istorice și s-au realizat deducții, au fost urmate criterii de plauzibilitate și au fost criticate opiniile adverse cu argumente logice aparent imbatabile, fără legătură cu fapte non-lingvistice colaterale. S-au făcut multe în domeniu, dar s-a neglijat în schimb instituția în care au fost realizate aceste traduceri, mănăstirea în care s-a muncit pe text de către călugări și cărturari anonimi. Adică Mănăstirea de la Perii Maramureșului.

Întrebarea care se impune aici este: avea oare acea mănăstire din Maramureș, Mănăstirea Peri, călugări învățați și cărturari poligloți, în stare

să realizeze traduceri pe la început de secol XV? În definitiv, ce fel de mănăstire exista atunci la Peri în Maramureș?

În satul Peri din Maramureș (în dreapta Tisei, azi în Ucraina, la vreo 15 km în aval de Sighet) exista încă din sec. al XIV-lea o mănăstire ortodoxă română, cu hramul păzitorului de spațiu sacru Sfântul Arhanghel Mihail, mănăstire ctitorită de către însuși Dragoș Voievod, descălecătorul de mai târziu al Țării Moldovei, împreună cu fratele său Drag. Acest fapt istoric ca atare nu a fost pus de către nimeni la îndoială și nici nu ar fi putut fi pus, pentru că este amplu documentat în Diplomele Maramureșene [9].

După ce urmașii lui Dragoș Vodă au fost alungați de la domnia Moldovei de către Bogdan I, la anul 1359, doi nepoți ai deja răposatului voievod Dragoș, Balc și Drag, s-au întors în Maramureș și au refăcut vechea ctitorie a Drăgoșeștilor de la Peri, înzestrându-o cu trei sate și alte proprietăți [10]. Apoi, în primăvara anului 1391, voievodul Drag pornește într-o lungă și nelipsită de primejdii călătorie până la Constantinopol, cu scopul de a obține, de la însuși patriarhul ecumenic, pentru Mănăstirea Peri statutul de stavropighie a Patriarhiei Ecumenice și de Episcopie Ortodoxă pentru românii de aici, din Maramureș și din nord-vestul Transilvaniei. De ce? Explicația este în fapt simplă. Centrul episcopal ortodox pentru românii din nordul actualei României și slavii din proximitate se afla pe atunci în Cetatea Haliciului. În anul 1387, Cetatea Haliciului este anexată de către Polonia, iar regele Cazimir al Poloniei a cerut Patriarhului ecumenic Filotei să ridice Haliciul la rang de mitropolie [11], dar numai pentru credincioșii ortodocși din regatul său. În acest context, românii ortodocși din Maramureș și de la Moldova rămăneau fără o autoritate proprie de rang episcopal, iar pe de altă parte românii maramureșeni nu voiau ca, în probleme de ordin bisericesc, să fie puși sub ascultarea vreunui episcop catolic din Ungaria [12]. Atunci au fost începute demersuri de către domnitorul Moldovei Petru I Mușat, de înființare a unei mitropolii ortodoxe proprii pentru Moldova, demersuri finalizate abia în anul 1401. Și tot atunci voievozii maramureșeni au inițiat demersuri, tot la Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol, pentru crearea unei instituții proprii de rang episcopal. Miza era deosebită. Trecerea Haliciului la Polonia a însemnat un vid de putere, nu în sens militar ci în sens eclesiastic și simbolic, precum și o problemă cu o dimensiune economică, anume dreptul de a colecta dări bisericești, iar acest vid trebuia grabnic compensat, prin instituirea unor noi centre de putere simbolică și de organizare bisericească pentru românii din Maramureș și Moldova.

Așadar, în vara anului 1391, voievodul maramureșean Drag se află la Patriarhia Ecumenică unde, pe data de 13 august, primește din „cinstita mână” a Patriarhului Antonie al IV-lea al Constantinopolei, „al Romei celei noi și a întregii lumi” Gramata de ridicare a Mănăstirii de la Peri din Maramureș la rangul de Stavropighie patriarhală, un fapt cu consecințe istorice încă insuficient studiate și evaluate. Textul Gramatei, în versiune

latină, a fost publicat integral în Diplomele Maramureșene de către Ioan Mihalyi [13].

După ample formule introductiv-protocolare și diplomatice de tip bizantin, în care Patriarhul Constantinopolului îi numește pe voievozii maramureșeni Balc și Drag „frați de prea bun neam, în chip fericit născuți și în Dumnezeu cinstiți ai Smereniei Noastre” etc., Gramata instituie, în esență, următoarele: (a) Mănăstirea Peri trece în proprietatea Patriarhiei de la Constantinopol prin donație („...ecclesiam videlicet În nomine Sancti Michaelis fundatam donarunt ac obtulerunt ita”); (b) Sus-zisa Mănăstire, de acum și în urmarea timpurilor, se va bucura de supravegherea și protecția Patriarhiei ecumenice, iar preoții de aici, în semn de obediență simbolică, vor pomeni numele patriarhului ecumenic la toate slujbele dumnezeiești („...cum magnum honore În nostram protectione suscepimus [...] et quod În omnibus divini officiis pro suo patriarcha faciet commemorationem”); (c) Se delimitează teritoriul de sub autoritatea Stavropighiei patriarhale maramureșene, în afară de Maramureș, după cum urmează: Sălajul, Medieșul (adică Satu Mare), Ugocea și Bârbaba (din Ucraina de azi), Ciceul, Ungurașul și Almașul (adică Bihorul), o întindere considerabilă, chiar și pentru o mitropolie din epoca modernă, care poate fi străbătută cu alte mijloace de transport și comunicații; (d) Egumenul Pahomie, care este și abatele Mănăstirii, are autoritate deplină asupra veniturilor Mănăstirii și asupra ținuturilor arondate („Pachomius prior et abbas plenariam autoritatem habent super omnes proventus dicti monasterii ac pertinentiarum”); (e) Egumenul trebuie să supravegheze preoții și poporul, dar aici va trebui să funcționeze și un anume fel de școală teologică, deoarece egumenul are și obligația de a-i învăța pe toți, preoți și popor cele folositoare și mântuitoare pentru suflet („ut eos ad bona opera indicet et erudiat animae”); (f) Egumenul mai are autoritatea să judece și să cerceteze judecățile făcute de către preoți, din toate ținuturile amintite supuse Scaunului său bisericesc, ca un fel de instanță de apel („judicare omnes causas ad sede ecclesiasticam spectantes În dicto monasterio et pertinentiis eiusdem”); (g) Iară dacă se va întâmpla ca egumenul Pahomie să moară, „câci toți suntem muritori” („ut omnes mortales sumus”), atunci toți frații călugări, cu ctitorii Balc și Drag și cu toți oamenii, mici și mari, din ținuturile supuse Stavropighiei se vor aduna și vor alege într-o adunare deschisă un nou egumen, sub autoritatea și cu binecuvântarea Patriarhiei („omnes fratres spirituales tunc et Balicza ac Drag cum omnibus hoiminibus parvis et magnis În dictis pertinentiis residentibus ac congregatis aperte ut ita congregati priori eligat nostra autoritate et benedictione”), o prevedere imperativă și un precedent canonic, care anticipează cu multe secole Statutul bisericesc conceput de Sf. Andrei Șaguna Mitropolitul Ardealului, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care leagă strâns Biserica Ortodoxă de popor, dând poporului posibilitatea de a se pronunța, prin delegați, cu privire la alegerile de ierarh.

Stavropighia Patriarhiei Ecumenice cu rang de Episcopie Ortodoxă de la Perii Maramureșului a avut o soartă vitregă. La 1397, ducele Theodor Koriatovici, înfrânt fiind de lituanieni în bătălia de la Bratzlaw, se refugiază împreună cu ce a mai fost rămas din armata sa și cu o numeroasă comunitate ruteană în Ungaria. Aici primește de la regele maghiar un domeniu, pe care ridică Cetatea Munkácsului. La începutul secolului următor, la Munkács ia ființă o Episcopie Ortodoxă ruteană. De aici va începe un lung șir de vexațiuni și abuzuri, de rivalități și lupte sângeroase împotriva Stavropighiei de la Peri. Miza era dreptul de colectare a dărilor bisericești de pe o întindere considerabilă. Constantinopolul cade sub stăpânire otomană, la 1453 și, deci, nu mai poate oferi protecție stavropigiilor proprii. Mănăstirea Peri este atacată în mod repetat de militarii trimiși de episcopul de la Munkács, este jefuită și incendiată, pierzându-se astfel multe documente, cărți de slujbă și manuscrise extrem de prețioase. După aproximativ o sută de ani, cele două instituții bisericești ajung la judecata regelui maghiar Ladislau II, în problema dreptului de colectare a dărilor bisericești, iar sentința regală a fost dată în favoarea Episcopiei de la Munkács [14]. După aceasta, Mănăstirea Peri a scăzut ca importanță și a fost desființată cu totul și clădirile demolate, la început de sec. al XVIII-lea, în contextul expansiunii uniate.

La judecata regelui maghiar, reprezentanții Mănăstirii Peri se prezintă cu o traducere în latină a Gramatei patriarhale, scrisă în original în greaca veche, deoarece latina era limbă de Cancelarie în Regatul Maghiar, iar greaca nu. Așa se explică faptul că în Diplomele Maramureșene s-a păstrat versiunea latină a Gramatei. Multă vreme s-a crezut că Gramata originală s-a pierdut, distrusă fiind în incendiile repetate care au afectat Mănăstirea Peri. Dar – surpriză! – Gramata originală a fost ascunsă, spre a fi ferită de distrugere, în ...Moldova, probabil în vreo mănăstire de aici! Originalul grecesc a ajuns, de la nu se știe de la care mănăstire din Moldova, la omul politic și cărturarul Mihai Kogălniceanu, care l-a și publicat în a sa „Arhiva Românească” în anul 1841. Ioan Mihalyi de Apșa a confruntat, printr-un intermediul unui profesor de greacă veche de la Universitatea din Budapesta, textul grecesc publicat de către Kogălniceanu cu cel latin publicat de el și a ajuns la concluzia că traducerea latină efectuată la Peri reproduce fidel originalul grecesc [15].

Când a fost dusă spre păstrare Gramata originală grecească la mănăstirea respectivă din Moldova? Au fost duse tot atunci și cărți de slujbă traduse în românește la Mănăstirea Peri din Maramureș? Probabil, chiar foarte probabil. Un lucru este însă sigur: legăturile între Mănăstirea Ortodoxă Română de la Peri din Maramureș și mănăstirile ortodoxe române din Moldova au existat, fără îndoială, pe parcursul veacului al XV-lea.

Atunci când se fac considerații generale asupra primelor scrieri în limba română, scrieri numite și „texte maramureșene”, în baza a felurite conjeturări și criterii de plauzibilitate, fără a se spune sau chiar fără a se ști nimic despre mănăstirea din Maramureș în care au fost efectuate aceste prime traduceri ale cărților bisericești în limba română, ar fi deosebit de util, ca argumentație de ordin istoric și criteriu de plauzibilitate, să se realizeze și un scurt excurs despre Mănăstirea de la Peri. Cercetătorii ar putea descoperi faptul că această mănăstire a avut (în limbajul de azi) o „capacitate instituțională” uimitoare. Că aceasta a fost o adevărată instituție culturală de tip european. Că aceasta a fost Stavropighie a Patriarhiei Ecumenice încă de la sfârșitul sec. al XIV-lea, că aici a funcționat într-un sens mai extins al termenului, o școală teologică, că aici au existat cărturari care au avut capacitatea de a traduce din greaca veche în latină. Și că aici au fost receptate ideile religios-reformiste ale lui Jan Hus, ceea ce a condus la realizarea primelor traduceri în limba română, în deceniu al patrulea al sec. al XV-lea și la punerea bazelor limbii naționale.

Cunoașterea unor lucruri despre Mănăstirea Peri din Maramureș, despre capacitatea sa instituțională, se poate constitui într-un puternic argument inedit, în sprijinul ideii că primele traduceri ale cărților bisericești în limba română s-au realizat aici, în această mănăstire.

Bibliografie

1. Bota, Ion M., *Maramureșul – leagănul primelor scrieri în limba română*, în vol. *Maramureș*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 1996, p. 38-46.
2. Cartojan, N., *Istoria literaturii române vechi*, Ed. a II-a, Univ. București, 2004, p. 47.
3. Cartojan, N., *Istoria literaturii române vechi*, Ed. a II-a, Univ. București, 2004, p. 49.
4. Dudaș, Florian, *Codicele prologar slavon scris la Mănăstirea Peri*, în rev. „Crisia”, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, nr. 40/2010, p. 210.
5. Giurescu, Constantin C., *Istoria României în date*, București, E.S., 1971, p. 92.
6. Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, Ed. Saeculum, București, 2007, p. 64.
7. Iuga, Nicolae, *Elemente de civilizație medievală românească în bazinul Tisei superioare*, în rev. „Studii de Știință și Cultură”, Arad, nr. 3 (14)/2008, p. 17.
8. Mihalyi de Apșa, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 109.
9. Mihalyi de Apșa, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 109-111.
10. Mihalyi de Apșa, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 111. Pop, Ioan Aurel, *Voivodatul Transilvaniei*, în *Istoria României. Transilvania*, Vol. I, Ed. G. Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, p. 494.

11. Mihalyi de Apșa, I., *Diplome Maramureșene*, Sziget, 1900, p. 600-601.
12. Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. BOR, 1980, p. 274.
13. Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. BOR, 1980, p. 250.
14. ***apud.www.crestinortodox.ro/primele-traduceri-romanesti-ale-cartilor-de-sljuba (site consultat la 29.06.2011).

Biblioteci românești din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Cercetător științific III Ioan Boroica

Muzeul Maramureșan

Sighetul Marmăției

Bibliotecile au fost pentru românii maramureșeni expresia emancipării intelectuale și naționale. În intervalul de timp de șaptezeci de ani dintre Revoluția de la 1848 până la Marea Unire de la 1918, bibliotecile cu carte românească, publice sau private, au cunoscut o evoluție lentă dar ascendentă. Însă precaritatea surselor de informare nu permite în acest caz reconstituirea adevăratei dimensiuni a constituirii bibliotecilor cu carte românească maramureșeană și a profilului cititorilor acestora. Totuși, sursele investigate au permis identificarea tipologiei bibliotecilor și a colecțiilor de carte existente în zona care azi este cunoscută sub numele Maramureșul istoric, respectiv: biblioteci instituționale, școlare și ecleziastice precum și biblioteci private.

În categoria bibliotecilor instituționale trebuie incluse biblioteci școlare și cele ecleziastice, între acestea existând o strânsă interdependență, dată fiind apartenența confesională a școlilor elementare românești din Maramureș.

Încorporea **bibliotecile școlare** ținea în bună măsură de dorința de perfecționare a preotului locului și a învățătorului pentru că, oricum bani pentru a cumpăra carte școlară erau puțini și nici oferta de carte școlară nu a fost foarte bogată. Ele au fost create, nu numai de a asigura o funcție custodială, de a păstra cărțile și manuscrisele școlare, ci mai ales o funcție educațională.

Constituirea bibliotecilor școlare a fost pusă din deceniul absolutist sub controlul autorităților confesionale, fapt ce rezultă dintr-o dispoziție ministerială din iulie 1857, potrivit căreia achiziția de manuale și cărți destinate școlii, din care se vor constitui colecțiile bibliotecilor școlare trebuie să se facă cu înștiințarea Ordinariatului.³³ Acestea erau în fapt mici colecții de manuale școlare, câteva volume sau fascicule din publicațiile periodice și cărți didactice pentru uzul învățătorului. Cu siguranță aproape fiecare școală confesională, avea mai ales în ultimele decenii ale secolului XIX și începutul secolului XX astfel de mici biblioteci, păstrate în vreun dulap țărănesc, în odaia de învățământ sau în cea a învățătorului. Deși s-au păstrat puține consemnări despre micile biblioteci școlare, ele totuși existau. Astfel la Strâmtura se păstra într-un „almareu” de lemn de brad, adică un dulap de lemn, vopsit în roșu, cu două uși, prevăzut cu broască și cheie, mai

³³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, (în continuare AN SJMM) Fond Oficiul parohial greco-catolic Sat Șugatag, ds. 1, f. 62v.

multe colecții din periodice școlare, câteva cărți precum *Robinson Crusoe*, traducere dăruită de I. Babeș, *Măsurile metrice*, câteva numere dispartate din *Îndrumări economice*, suplimentul *Foii învățătorilor români*, câteva numere dintr-o gazetă maghiară apărută în 1872 la Sighet și altele asemenea.³⁴ Constituirea acestor minuscule biblioteci a depins de implicarea, în primul rând a preotului ca director școlar, sau a învățătorului pentru că îndeobște, lipseau sursele de venit din care să se cumpere cărți și atunci aceștia trebuiau să convingă comitetele bisericești sau școlare de necesitatea achiziției de carte. Din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice maghiar, au fost emise după încheierea pactului dualist dispoziții pentru înființarea de biblioteci școlare, una dintre acestea este cea din 1878, care recomandă ca surse de finanțare a achiziționării de carte banii rezultați din amenzile care se încasează de la părinții care nu-și trimit copii la școală sau din taxele de înscriere. Dispoziția ministerială a fost trimisă printr-o circulară și în Maramureș. Dar după un scurt interval de timp dispoziția a fost urmată de trimiterea unui catalog cu cărți maghiare pe care le recomanda ministerul pentru achiziționare, dar „Ordinariatul” (Episcopia) din Gherla, sesizând intenția de impunere a culturii și limbii maghiare și prin această modalitate îl însărcina pe Nicolae Fekete Negruțiu, membru în Consistoriul școlastic, să întocmească un catalog cu cărți românești pentru a fi circulat în dieceză.³⁵

La data când se primea ordinul ministerial în unele școli se contura, ceea ce s-ar putea mai degrabă numi mici colecții de manuale școlare aflate în proprietatea școlii, manuale de metodică, publicații periodice școlare sau unele titluri precum: *Istoria Transilvaniei* de Ioan Rusu, *Mărgăritare* de Petru Bran, *Fabule* de George Sion, *Îndrumări economice* de Gorovei, *Povești populare* și *Istoria națională română* de Atanasie M. Marienescu, *Purtare de bună cuviință* de Timotei Cipariu, *Leonat și Dorofata*, *Piram și Tisbe* și altele asemenea.³⁶ A existat și o inițiativă de constituire a unei biblioteci a învățătorilor din protopopiatul Izei care în 1877, materializată în păstrarea la școala din Botiza a câteva cărți care se voiau a fi nucleul viitoarei biblioteci: *Poesia și prosa* a lui Papiu, *Istoria românilor*, *Cultura frăgarilor și de viermi de mătase*, *Calendariu pedagogic* de la redacția *Magazinului pedagogic*, *Istории alese* și câteva cărți pedagogice maghiare.³⁷ Ele se vor îmbunătăți în special cu colecții de manuale școlare și de metodică, pe măsură ce vor crește și pretențiile autorităților școlare civile și bisericești față de formarea învățătorilor, mai cu seamă la sfârșitul secolului XIX și începând cu secolul XX. În 1905 Societatea Sfântul Ștefan din

³⁴ AN SJMM; Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 58, f.53.

³⁵ AN SJCJ, Fond Episcopia greco-catolică Cluj Gherla, protocoale ale Scaunului școlastic, reg. 337, f.5r, 94v.

³⁶ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Vad, ds. 5, f.3,5, Fond Protopopiatul Greco-catolic Cosău, ds.30, f.33r.

³⁷ AN SJMM; Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds.58, f.62v.

Budapesta elabora o instrucțiune cu privire la organizarea bibliotecilor școlare aprobată de arhiepiscopul primat al Ungariei, care va servi model pentru celelalte episcopii. În școlile de stat, cu începutul secolului XX a început înființarea de biblioteci școlare cu care vor trebui să țină pasul și școlile elementare confesionale catolice. În acest sens autoritățile școlare confesionale trebuiau să trimită consemnări cu cărțile pe care le consideră necesare la amintita societate, pentru a fi comandate, tipărite și expediate școlilor.³⁸

Într-adevăr ofensiva culturală maghiară prin carte și biblioteci publice este evidentă și în Maramureș cu începutul secolului XX. Cu sprijinul autorităților maghiare au fost create și existau înainte de primul război mondial mai multe biblioteci publice satești cu carte maghiară, cel puțin localitățile mai mari ale comitatului, înființate după 1900: la Ocna Șugatag în 1903, la Vișeu de Sus în 1901 și o bibliotecă publică orășenească la Sighetul Marmăției în 1902. La Borșa în 1907 se înființa la școala de stat o bibliotecă cu peste 300 volume și la Vișeu de Sus o alta tot cu 300 volume. Acestea se adăugau celor existente până atunci la Sighetul Marmăției. Aici exista una din cele mai mari biblioteci din regiune, cea a Liceului Reformat, cu peste 30 000 volume. La fel în biblioteca gimnaziului romano-catolic se aflau peste 3000 de volume, Preparandia de stat înființată în 1870 avea peste 1500 volume, Școala superioară de fete peste 1000 volume, Asociația învățătorilor maghiari din comitat, înființată în 1873, avea peste 250 volume. La acestea se adăugau alte biblioteci publice, precum biblioteca Casinei maghiare din Sighet, care a avut peste 2500 volume, iar biblioteca cercului orășenesc peste 1500 volume.³⁹

Bibliotecile ecleziastice aveau rolul de a asista perfecționarea preoților în activitatea pastorală și credem că au fost cele mai numeroase și cu cea mai multă carte românească, în special cu conținut teologic, dar și cultural-literar. Aici trebuie incluse micile biblioteci parohiale care cuprindeau îndeosebi carte religioasă, achiziționată din banii parohiei unde slujea preotul și care rămânea în inventarul bunurilor parohiei, precum și bibliotecile protopopiatelor și cea vicarială.

Biblioteci parohiale. După încorporarea parohiilor românești din comitatul Maramureșului la dieceza Gherlei, pentru a avea o imagine fidelă a realităților confesionale, au fost emise din cancelaria episcopală o serie de chestionare, care completate de protopopi în timpul vizitațiunii canonice anuale, permiteau o evaluare precisă stării acelor parohii, a clerului, personalului bisericesc, a școlii și alte informații legate de viața bisericească. Una din întrebări se referea la faptul dacă parohul are un minim de cărți religioase și teologice. Chiar și preotul unei modeste parohii cum era

³⁸ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Desești, ds. 26, f.3.

³⁹ *Magyar Minerva*, Budapest, Az Atheneum Részvénytársulat Nyomáda, 1915, p. 380-385, 1808.

Poienile avea în afară de Sfânta Scriptură, multe și felurite cărți de predici, de teologie dogmatică și pastorală, dreptul canonic și două volume de cărți de predici pentru duminici și sărbători care acoperă întreg anul liturgic, însă îi lipsesc cărțile de tipic.⁴⁰ Este greu de precizat, în lipsa unor inventare păstrate, care a fost fondul de carte al bibliotecilor parohiale și cât a fost cel personal al preoților, fiind păstrate de obicei în același loc. Asemenea biblioteci personale teologice ale preoților existau la marea majoritate dintre ei, slujind ca un instrument în pregătirea lor teologică. Măruntile informații păstrate sugerează că ele au fost mai consistente în cazul clerului superior maramureșean.

Biblioteci protopopiatelor. În sinodul diecezan din 12-14 noiembrie 1882 s-a dispus înființarea bibliotecilor „tractuale”(ale protopopiatelor), cu scopul de a pune la dispoziția preoților „mijloacele științifice de lipsă la perfecționarea în științele sacre”. Astfel, preoții din fiecare protopopiat trebuiau să se întrunească pentru a decide în prima ședință unde va fi organizată biblioteca, cât va contribui fiecare preot și cui va fi încredințată gestionarea banilor, ce cărți se vor cumpăra, precum și dulapul necesar pentru depozitarea cărților. După constituire se vor stabili în ședințele preoțești modalitățile de dezvoltare a acestor biblioteci. Sunt indicate posibile căi: donații din partea fiecărui preot, mai ales a celor celibi și văduvi, care nu au urmași, sau a căror urmași nu sunt interesați de cărțile preoțești sau prin asociere, să celebreze liturghii pe intențiuni pentru procurarea de cărți teologice. Sunt recomandate și genurile de cărți care se vor putea procura: biblii și manuale teologice, cărți pedagogice și didactice, predici și drept canonic, de istorie, care sunt scrise de autori care au girul bisericii catolice, precum și publicații periodice care sunt recomandate de Episcopie, excluzând cărțile interzise de biserică, sau a căror conținut contravine principiilor creștine. Controlul bibliotecii va fi asigurat de către protopop și va fi încredințată unui preot bibliotecar, care va avea directă responsabilitate asupra gestiunii cărților. În obligația acestui preot intră și întocmirea unui raport despre starea bibliotecii și activitățile desfășurate și eventualele strămutări. Cărțile vor putea fi împrumutate de către preoți de la bibliotecă, cu confirmarea primirii lor, iar termenul de restituire nu va putea depăși maxim o jumătate de an decât cu încuviințarea conferinței preoțești.⁴¹

Dispoziția Ordinariatului de a înființa astfel de biblioteci a fost pusă în aplicare în anul următor de către preoții din protopopiatul Cosăului, care au decis partea fiecăruia de contribuție, protopopul Mihail Kökénysdy și preoții Vasile Gyenge, Ștefan Pop, Ștefan Anderco donau anumite sume de bani de la 2 până la 10 fl, preotul Vasile Onița își dona întreaga bibliotecă

⁴⁰ AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Iza, ds.24, f.7r.

⁴¹ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Sat Șugatag, ds. 27, f. 204rv.

personală iar preotul Ioan Doroș dona 1 fl. și o Sfântă Scriptură în limba latină.⁴²

O astfel de bibliotecă exista în protopopiatul Ieudului, care conținea în 1897 peste 90 de titluri. Cărțile, a căror datare începea cu 1655, ne conduc la ideea că activitatea de colecționare a început cu multă vreme în urmă, nucleul inițial de cărți posibil să fi aparținut protopopului Ioan Mihalyi, decedat în 1861, sau mai posibil lui Laurențiu Mihalyi, decedat în 1882 fără copii, care au lăsat biblioteca personală pentru folosul preoților din protopopiat. După titlurile consemnate de preotul bibliotecar din 1887, par să fie opera unui împătimit colecționar de carte teologică veche, în latină, germană și maghiară. Prima carte românească din bibliotecă era din 1829, *Filosofia cuvântului* a lui Eufrosin Poteca, apoi una din 1848 cu caractere chirilice: *Lexicon de conversație* a lui Alexandru Gavra, urmând *Diorile Bihorului* apărută în 1854, *Dialogu despre constituțiunea bisericii* a lui Ioan Vancea – 1861, fragmente din opul *Ștefan cel Mare* din 1871, *Mărgăritarele* lui Petru Bran, *Concordanța biblică reală* din 1876 a lui Tit Bud, fost și el capelan în Ieud, *Veterinariul de casă* a lui Basiliu Cornea din 1877 (acesta fiind medic veterinar în Vișeu de Sus), *Instituțiunile filosofice* din 1884 și colecția de pe anul 1899 a *Revistei catolice* ambele apărute prin activitatea lui Vasile Lucaci, *Causele matrimoniale* ale lui dr. Iuliu Simon din 1891 și altele asemenea.⁴³

Între aspectele care privesc gestionarea acestei biblioteci eclesiastice amintim transmiterea ei în anul 1911 spre administrare preotului capelan din Ieud, Ioan Bârlea, care a făcut inventarul și a constatat că în aceasta existau 86 de cărți mai vechi, în latină și maghiară și mai puține în limba română. Capelanul, deși tânăr pe atunci, era un cărturar de seamă al Maramureșului. Cerea protopopului să facă dispoziții pentru un „sicriu”, un dulap pentru păstrarea cărților, dar și să facă demersuri pentru a primi cărți gratuit.⁴⁴ Și el, în calitate sa de preot bibliotecar, trebuia să redacteze cu ocazia fiecărei ședințe bianuale ale preoților un raport despre starea bibliotecii și tot el urma să achiziționeze cărțile care preoții le socoteau necesare.⁴⁵

O mențiune aparte în cazul bibliotecilor eclesiastice din Maramureș o merită înființarea unui *biblioteci vicariale* prin decizia Consistoriului subaltern nou înființat în 1861, a cărei menire a fost din capul locului, pe lângă funcțiile oricărei biblioteci eclesiastice, și un declarat scop național. Consistoriul subaltern a decis în iunie 1861 înființarea unei biblioteci cât mai extinse pentru românii din Maramureș, ceea ce însemna că biblioteca, a cărei înființare se intenționa, depășea cadrele unei biblioteci eclesiastice, dorindu-se a-i da un caracter public și național. Pentru funcționarea acestei biblioteci,

⁴² AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Cosău, ds. 68, f. 6.

⁴³ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Bocicoel, ds.11, f.1-3.

⁴⁴ AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Ieud, ds.107, f.2r.

⁴⁵ Idem, ds.112, f.4r.

parohul din Ieud, Laurențiu Mihalyi, a întocmit un program, iar achiziția de carte urma să se facă prin obișnuita practică a colectelor și donațiilor din vicariat.⁴⁶

Bibliotecile personale. Condiția intelectualului, cleric sau mirean, din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului XX, a fost nemijlocit legată și de sursele sale de perfecționare profesională pe care i le asigurau în primul rând cărțile, îndeosebi cele de specialitate. Măruntile informații investigate sugerează existența unor biblioteci ale preoților, cum s-a mai arătat, biblioteci ale învățătorilor, biblioteci ale intelectualității laice, în speță a juriștilor maramureșeni. Una din cele mai consistente constituite biblioteci a fost cea a lui dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care există în bună parte și în ziua de azi, păstrată la Casa sa Memorială din Sighetul Marmăției, o componentă în cadrul Muzeului Maramureșului din localitate. Fondul de carte românească este destul de bogat, dar din nefericire o parte din el a fost risipit, și din prin urmare o analiză acestui fond nu permite stabilirea profilului de cititor al academicianului dr. Ioan Mihalyi de Apșa. Din lipsa unor surse de subzistență fiicele lui Ioan Mihalyi de Apșa, după 1950, au înstrăinat unele cărți din bogata bibliotecă a academicianului și în acest sens fondul de carte existent este doar în parte păstrat.

Biblioteci publice cu carte românească în satele maramureșene nu au existat. Sarcina înființării bibliotecilor populare, în fapt mici biblioteci publice satești, a fost transferată printr-o dispoziție ministerială de la începutul anului 1877 tot în sarcina clerului. Aceste biblioteci trebuiau să fie atât biblioteci școlare cât și publice satești de unde să li se ofere cărți pentru lectură școlarilor cât și populației satești.⁴⁷

Biblioteca Societății de lectură. Decizia de înființare a acestei biblioteci a fost luată în ședința de constituire oficială a Societății de lectură din 10 decembrie 1867, când, pe lângă măsurile organizatorice s-a decis achiziționarea de mobilier, înființarea unei biblioteci și propunerea ca să se facă primele donații de carte: „tot feluri de cărți opuri interesante, științifice, gramaticale, călătorii, etc.”, din partea membrilor pentru ca această bibliotecă să poată fi constituită faptic. Tot acum sunt făcute primele colecte pentru achiziția de foi periodice, ceea ce semnifică că în biblioteca amintită s-a dorit să se constituie și colecții de periodice. Sunt destinate sume pentru *Concordia*, *Albina*, *Gazeta (Transilvaniei)*, *Familia*, *Gura satului*, *Românul* și la câteva gazete maghiare *Máramaros*, *Pesti Naplo*.⁴⁸

Așadar se poate concluziona că circulația cărții românești din Maramureș, pe lângă funcția de informare, a fost și expresia mișcării culturale a românilor maramureșeni din perioada menționată.

⁴⁶ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Rozavlea, ds. 1, f.9v.

⁴⁷ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Mara, ds. 16, f.88v.

⁴⁸ AN SCCJ, Fond familial Mihalyi, ds.121, f.2,4.

Opașul munților Rodnei (Lychnis nivalis Kit.)

Foto: Timur Vasile Chiș

**GEOLOGIE - GEOGRAFIE –
ȘTIINȚELE NATURII – MINERALOGIE**

Consecințele demografice ale migrației internaționale a maramureșenilor în perioada 1990-2012

Petru Daniel Măran,
*Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de Geografie din Cluj-Napoca,
e-mail: petremaran@gmail.com*

1. Introducere

Lucrarea prezintă aspecte privind impactul emigrației internaționale asupra sistemului demografic maramureșean. Privită din perspectiva ultimelor 20 de ani emigrația maramureșeană este un important indicator privind situația economică, socială și demografică a Județului Maramureș.

Ipoteza de la care s-a plecat este aceea că migrația internațională din Județul Maramureș este rezultatul unui complex de factori, dinamici, de atracție și respingere, care sunt direct corelați cu sistemul demografic maramureșean și cu dezvoltarea regiunii. Emigrația internațională din ultimele două decenii a fost marcată de o serie de noi aspecte precum: globalizarea economiei mondiale și dezvoltarea tehnologiilor din transport și telecomunicații.

Studiul de față are ca obiectiv prezentarea dinamicii sistemului demografic maramureșean în contextul în care emigrația internațională afectează o pondere însemnată a populației Județului Maramureș.

2. Teorie și metodologie

Migrațiile sunt definite ca un proces care presupune schimbarea rezidenței cu caracter permanent sau semipermanent al unui individ sau a unui grup de persoane (Johnston, R. J., Gregory, Derek, Smith, David M., 2000, p. 368). Factorii economici, sociali, demografici, politici, naturali etc. care acționează atât în spațiul receptor cât și în cel emițător devin pentru migranți factori de atracție sau respingere, încurajând sau reducând tendințele migratorii.

Trebuie făcută distincție între deplasările obișnuite ale populației care nu implică schimbări ale rezidenței sau activității persoanei și mișcările migratorii care implică din contră modificări de durată a rezidenței și activității celor implicați.

Criteriile după care se structurează migrațiile sunt multiple putând fi enumerate cele legate de distanță (mare/mică), timpul de desfășurare (temporală/permanentă), tipul deciziei (voluntară/forțată), numărul de persoane implicate (individuală/masivă), organizarea socială a migranților

(familie/clan/individ), cauzele migrației (economice/sociale), scara la care se desfășoară (intra-regională - inter-regională, națională - internațională).

Limitele politico-administrative traversate de migrații permit clasificarea migrațiilor în interne, când nu este trecută frontiera statului respectiv și internaționale când are loc o trecere a unei frontiere de stat.

Migrațiile internaționale implică, din partea unui cetățean al unui stat, o trecere a frontierei statului de origine și stabilirea pentru o perioadă de timp variabilă într-un alt stat.

Deși nu există o teorie completă asupra migrațiilor, cercetătorii din sâmul științelor socio-umane au încercat elaborarea unor teorii și modele care să permită explicarea principiilor acestui fenomen complex. Încă din secolul XIX studiul migrațiilor s-a axat pe două direcții principale și anume cauzele migrațiilor și adaptarea imigranților în societățile de primire. În anul 1888 E. G. Ravenstain propune legile migrației ca o relație dintre distanță și volumul mișcărilor migratorii. În aceeași direcție au urmat o serie de lucrări care au studiat fluxurile migratorii, și factorii de atracție și respingere care încurajează migrația (Erdeli, G., Dumitrache, L., 2004, p. 116). Dintre teoriile mai recente (Massey, D. S. et al., 1993, p. 431) se remarcă teoria rețelelor migratorii care este aprofundată de sociologii americani între care se remarcă Douglas Massey la finele sec. XX. Studiile postmoderniste asupra migrațiilor abordează tot mai mult constituirea comunităților transnaționale și implicit crearea spațiilor transnaționale străine de dinamica națională (Nedelcu Mihaela, 2008, p. 43). În România problematica migrațiilor internaționale de după 1990 a fost tratată cu succes mai ales de către sociologi, remarcându-se colectivul de cercetători de la Facultatea de Sociologie a Universității din București, coordonat de profesorul Dumitru Sandu. Analiza din punct de vedere spațial a fenomenului migratoriu impune o restructurare și o perfecționare a metodelor de lucru specifice geografiei populației, chiar transferul și adaptarea unor metode utilizate în alte științe, pentru a surprinde și modela procesele care afectează teritoriul și populația în conjunctura actuală a globalizării economiei mondiale în care are loc o amplificare a migrațiilor internaționale.

Metodologia utilizată la realizarea studiului de față este cea specifică geografiei populației și statisticii, accentul fiind pus pe analizele de tip cantitativ. Analiza datelor s-a făcut utilizând metodologia GIS, devenită deja clasică în geografie în ultimul deceniu. Pentru realizarea modelelor cartografice s-a utilizat programul ArcGIS Desktop 10.2 care facilitează analiza, prelucrarea și reprezentarea datelor spațiale și alfanumerice (Imbroane Al. 2012; Mitchel A., 2009).

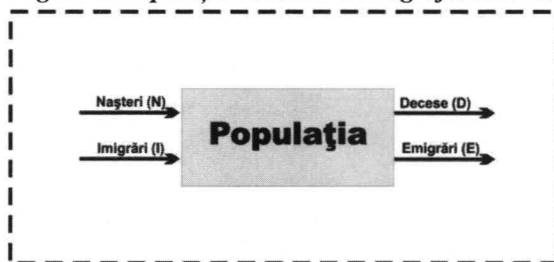
Datele utilizate în această lucrare au fost cele publicate de Institutul Național de Statistică, acestea fiind în cea mai mare parte rezultate ale recensământului populației din anul 2011. Datele spațiale utilizate sunt date oficiale fiind produse în cadrul proiectului de constituire a infrastructurii de

date spațiale a țării noastre și au fost descărcate de pe geoportalul INSPIRE al României.

3. Rezultate și discuții

Dinamica populației maramureșene, ca de altfel dinamica oricărui sistem demografic deschis, depinde de numărul nașterilor și al deceselor pe de o parte și de numărul imigranților și al emigranților pe de altă parte. Nașterile și imigrările sunt intrări, iar decesele și emigrările reprezintă ieșirile din sistem.

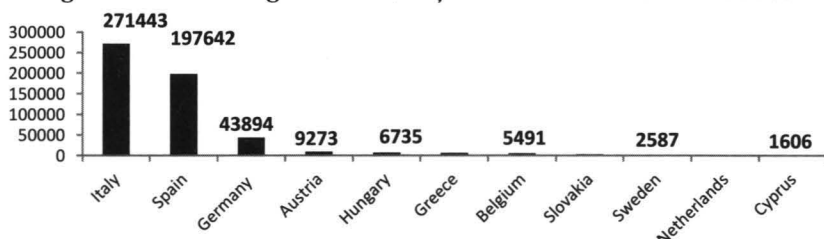
Figura 1. Populația ca sistem demografic deschis

Sursa: V. Trebici (1979)

Este un lucru obișnuit ca populația unei regiuni, țări să realizeze deplasări atât în interiorul propriului areal geografic cât și în afara acestui areal. Unul din principalele motive ale acestor deplasări este de ordin economic, pentru muncă. Perioada de după al doilea război mondial a fost una în care migrația internațională a românilor a fost restricționată de politica statului român astfel încât putem considera că sistemul demografic a fost unul închis. Abia după 1990 constituția a permis cetățenilor români să-și păstreze pașaportul asupra lor și să călătorească astfel mai facil în străinătate. După această dată populația României poate fi considerată un sistem demografic deschis, migrația internațională începând să joace un rol tot mai accentuat în ceea ce privește evoluția numărului populației din țara noastră.

Figura 2. Fluxuri migratorii internaționale din România în anul 2007

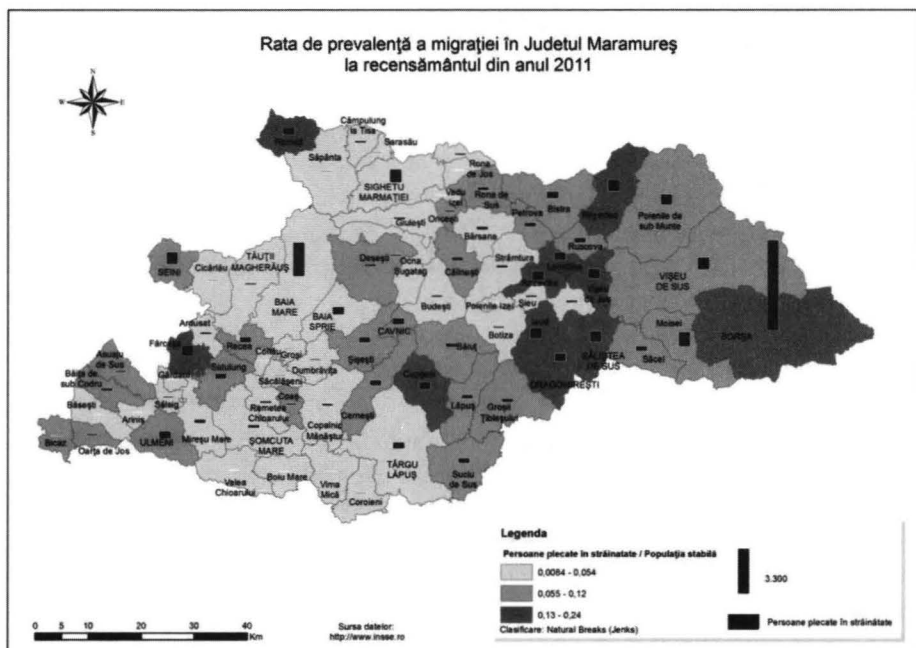

Sursa datelor:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Populația din Județul Maramureș participă la migrația internațională prin fluxuri migratorii importante din punct de vedere cantitativ. Destinațiile acestor fluxuri evoluează treptat dinspre Ungaria și Germania (unde emigraseră în primii ani după 1990 etnicii maghiari și germani) spre țările mediteraneene: Italia, Spania, Portugalia, în prima decadă a secolului XXI.

Figura 3. Rata de prevalență a migrației în Județul Maramureș la recensământul din anul 2011

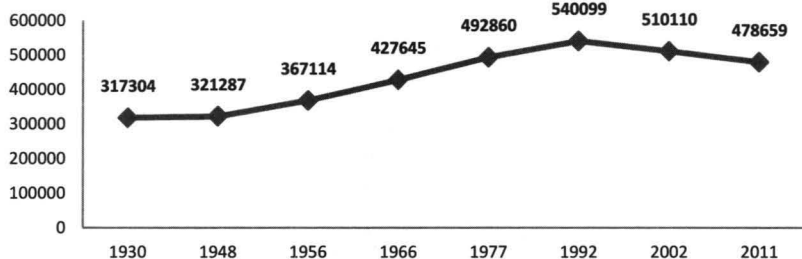
Sursa datelor: <http://www.insse.ro>

Cele mai mari rate de prevalență a migrației (raportul dintre numărul persoanelor plecate în străinătate și populația stabilă) se înregistrează în partea de est de județului, iar în ceea ce privește numărul persoanelor plecate în străinătate se detașează Orașul Borșa.

În ceea ce privește structura etnică se poate observa faptul că unitățile administrativ teritoriale locuite de etnicii ucraineni înregistrează un procent ridicat de persoane plecate în străinătate raportat la numărul populației.

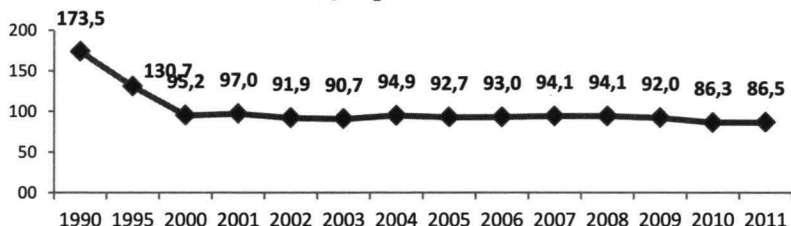
Consecințele emigrației sunt evidente pentru evoluția numărului total al populației Județului Maramureș precum poate fi observat din figura 4. Scăderea accentuată după 1990 a numărului este de asemenea însoțită de o îmbătrânire a populației și de reducerea numărului de angajați, acest fapt datorându-se într-o mare măsură și restructurării industriei din Județul Maramureș (figurile 5 și 6).

Figura 4. Evoluția populației Județului Maramureș în perioada 1930-2011

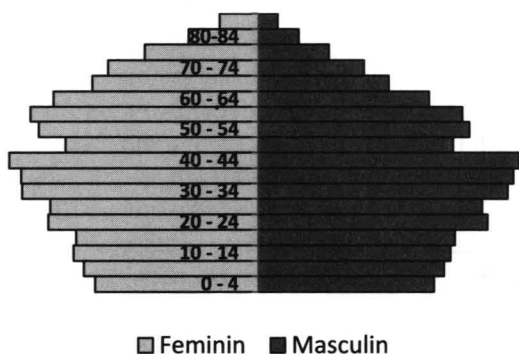

Sursa Datelor: Direcția Județeană de Statistică Maramureș,
<http://www.maramures.insse.ro>

Figura 5. Evoluția numărului de angajați în mii de persoane din Județul Maramureș în perioada 1990-2011

Sursa Datelor: Direcția Județeană de Statistică Maramureș,
<http://www.maramures.insse.ro>

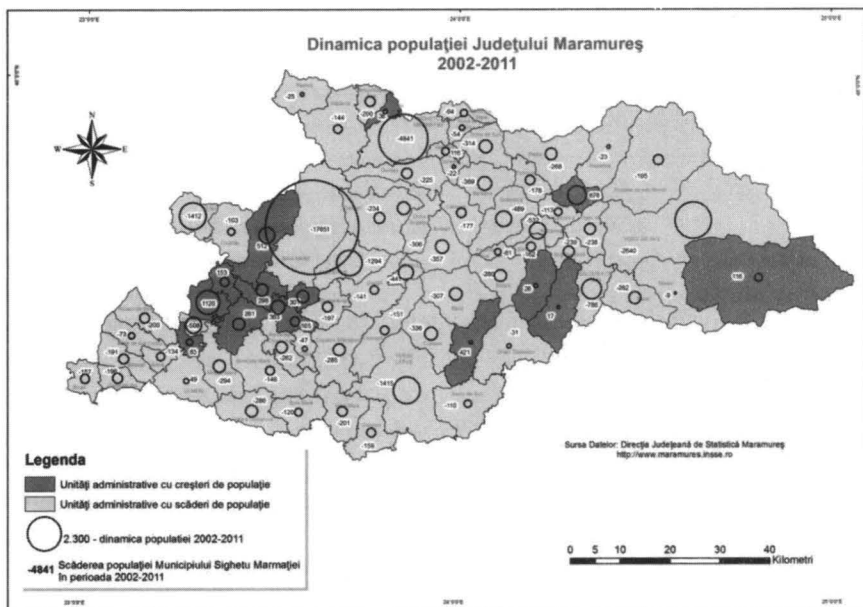

□ Feminin ■ Masculin

Figura 6. Județul Maramureș - piramida vârstelor la recensământul din anul 2011

Sursa datelor: <http://www.insse.ro>

Figura 7. Dinamica populației Județului Maramureș din perioada 2002 - 2011

*Sursa Datelor: Direcția Județeană de Statistică Maramureș,
<http://www.maramures.insse.ro>*

În perioada 1992-2011 populația județului Maramureș scade cu 61440 persoane, iar în perioada 2002-2011 populația scade cu 31451 persoane. Această scădere accentuată se datorează atât evoluției ratelor natalității și mortalității, dar mai ales migrației interne și internaționale. Precum poate fi observat în figura 7 reducerea numărului populației este mai accentuată în municipiile: Baia Mare și Sighetu Marmației, precum și în orașele Vișeu de Sus, Seini și Târgu Lăpuș.

Deși în unele unități administrative s-au notificat la recensământul din anul 2011 un număr mare de persoane plecate în străinătate totuși există între aceste localități și cazuri în care s-au înregistrat totodată și creșteri de populație. Acest lucru se datorează înregistrării persoanelor plecate în străinătate la categoria "temporar absente" și nu la categoria "plecate pentru o perioadă îndelungată", astfel plecările în străinătate nu au avut drept consecință reducerea numărului populației stabile. Un astfel de exemplu este Orașul Borșa unde 24 % din populație este plecată în străinătate, dar emigranții figurează la populația stabilă, astfel localitatea înregistrează

creșteri de populație la recensământul din anul 2011 față de recensământul din anul 2002. Astfel de situații pun în discuție modul de organizare, desfășurare și publicare a rezultatelor recensământului din 2011. Fără astfel de distorsionări ale datelor statistice cu siguranță scăderea populației Județului Maramureș ar fi fost și mai accentuată. Mai trebuie specificat faptul că recensământul din luna octombrie 2011 a fost efectuat în plină criză economică mondială, ceea ce a presupus pe de altă parte rate mari ale remigrației mai ales dinspre țările mediteraneene Italia, Spania, Portugalia unde se înregistraseră în anii precedenți cifre istorice la care s-a ridicat rata șomajului.

Concluzii

La nivel național, dar și la nivelul Județului Maramureș s-a înregistrat după 1990 o creștere a migrațiilor internaționale care au ajuns la un nivel fără precedent în contextul liberei circulații a persoanelor și aderării României la Uniunea Europeană în anul 2007.

În Județul Maramureș pot fi enumerate câteva dintre consecințele demografice ale emigrației internaționale a populației precum: scăderea populației, reducerea accentuată a populației active, scăderea numărului de angajați, îmbătrânirea populației, schimbarea structurii pe sexe a populației, scăderea natalității prin adoptarea unor modele nataliste proprii statelor vest-europene etc.

La nivel local se poate constata că în partea de est a Județului Maramureș se înregistrează cele mai mari procente ale populației plecate în străinătate, raportat la numărul de locuitori. Se remarcă Orașul Borșa unde 24 % din populație este plecată în străinătate.

În perioada dintre recensămintele din anii 2002 și 2011 populația a scăzut în Județul Maramureș cu 31 451 persoane, cea mai mare scădere s-a produs în mediul urban mai ales în orașele: Baia Mare, Sighetu Marmației, Vișeu de Jos, Târgu Lăpuș și Seini.

Bibliografie

- Erdeli, G., Dumitrache, L. (2004), *Geografia populației*, Edit. Corint, București
- Imbroane, Al. (2012), *Sisteme Informatică geografice Volumul I Structuri de date*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca
- Johnston, R. J., Gregory, Derek, Smith, David M. (2000), *Diccionario Akal de Geografía Humana*, Edit. Akal, Madrid
- Massey, D. S., Arango, J., Graeme, H., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, E. J. (1993, September). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, pg. 431-466

- Mitchel A. (2009), *The ESRI Guide to GIS Analysis Volume 2: Spatial Measurements & Statistics*, ESRI Press, Redlands California, USA
- Nedelcu Mihaela (2008), *Néo-cosmopolitismes, modèles migratoires et actions transnationales à l'ère du numérique : les migrants roumains hautement qualifiés*, Teza de doctorat, Université de Neuchâtel
- Trebici, V., (1979), *Demografia*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Data de 24 august 2006 a reprezentat un punct de referință în istoria astronomiei moderne. Printr-o rezoluție adoptată în acea zi, Uniunea Astronomică Internațională (UAI) a modificat, practic, structura sistemului nostru solar, prin introducerea unei noi categorii de obiecte cerești, numită *planete pitice*. Conform definiției, o planetă pitică orbitează în jurul Soarelui, are o masă suficient de mare pentru a fi sferică, nu este satelitul altei planete și nu a eliberat spațiul cosmic din vecinătatea orbitei sale. În urma acestei restructurări, sistemul nostru solar dispune, în acest moment de opt planete mari (*Mercur, Venus, Pământ, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus și Neptun*) și cinci planete pitice (**Ceres, Pluton, Haumea, Makemake și Eris**).

Cu siguranță mulți dintre noi cunoaștem încă din copilărie numele planetelor sistemului nostru solar. Ne este, de asemenea, relativ ușor să constatăm că multe dintre ele poartă denumirile zeităților din mitologia romană. Acest aspect este oarecum greu de înțeles, pentru că deși civilizații cum ar fi sumerienii, chinezii, grecii, egiptenii erau mult mai implicate în studierea cerului și aveau propriile lor nume pentru corpurile cerești, totuși cele care au răzbătut până la noi sunt de sorginte romană. Dar de ce se numesc ele așa cum se numesc? O fi având numele lor tangență cu caracteristicile acestor corpuri?

Să începem cu cea mai apropiată planetă de soare. *Hermes* sau *Apollo* pentru greci, *Tir* în persană, *Otaared* la arabi, *Suising* în China sau *Udu-idim-gu-ud* în sumeriană, cea mai mică planetă a sistemului nostru solar este totuși cunoscută sub numele roman de **Mercur**. În mitologia romană Mercur era mesagerul sau solul zeilor (echivalentul lui Hermes la greci), zeul cel mai iute de picior. Dacă vom observa că planeta are cea mai rapidă mișcare de revoluție (efectuează o rotație completă în jurul Soarelui în 88 de zile terestre), asocierea de nume cu zeul roman e lesne de intuit. E de bun simț să presupunem că atât grecii cât și romanii cunoșteau acest lucru.

În privința planetei **Venus**, lucrurile par a fi și mai clare. Al treilea corp ca strălucire de pe bolta cerească, după Soare și Lună, planeta își merită din plin numele roman al zeiței dragostei, frumuseții și fertilității. Este, la propriu, cea mai fierbinte planetă a sistemului solar (462 °C la suprafață), are ziua mai lungă decât anul și se învâрте în jurul axei sale în sens retrograd, astfel că soarele-i răsare la vest și-i apune la est! Cu adevărat o planetă capricioasă, ea apare ca *Aphrodita, Hesperos sau Phosphoros* (dacă era

vizibilă dimineța sau seara) la greci, *Zuhra* la arabi, *Naheed* în persană sau *Nin-si-an-na* în sumeriană.

În ceea ce privește planeta albastră, numele de **Terra** este cel mai des întâlnit. Terra Mater sau Tellus Mater (Mama Pământ) era divinitatea romană ce personifica pământul. Numele ei era asociat, de asemenea cu căsătoria, nașterea sau graviditatea. Denumirea de Pământ, folosită doar în limba română, pare a proveni din latinescul „pavimentum” care însemna caldarâm sau drum pietruit. În mitologia greacă, zeița Gaia (sau Gaea) întruchipa Pământul și era considerată elementul primordial din care au luat naștere toate celelalte lucruri. Alte nume pentru planeta noastră sunt *Erde* la germani, *Jorden* (*Jord* sau *Jorda*) în țările Europei nordice (Suedia, Norvegia, Islanda), *Zemlja* în limbaj rusofon, *Zamin* în persană, *Ard* la arabi sau *Deiqao* în China.

Deși inițial a fost venerat ca protector al muncilor câmpului, din cauza problemelor apărute în delimitarea terenurilor agricole și apărarea acestora împotriva celor ce le prădau, Marte a ajuns să fie considerat în mitologia romană drept zeu al războiului. Culoarea roșiatrică a planetei **Marte** conferită de prezența oxidului de fier în solul acesteia induce ideea de sânge, iar de aici până la a asocia numele acestui corp ceresc cu zeul războiului nu a fost deloc cale lungă. Planeta mai are denumirile *Dynamis* sau *Ares* în greacă, *Merrikh* la arabi, *Fuosing* în China sau *Si-mu-ud* la sumerieni.

Cea mai mare planetă a sistemului nostru solar nu putea să primească decât numele celui mai mare dintre zeii romani. **Jupiter** (Zeus la greci) sau Jupiter Optimus Maximus (Jupiter Cel mai Bun, Cel mai Mare) era divinitatea romană supremă, răspunzătoare de bunul mers al legii și ordinii sociale. Expresia „după Jove”, destul de des întâlnită și astăzi, se pare că provine din Roma antică, acolo unde oamenii jurau către Jove în tribunale, zeul fiind considerat ca fiind legiuitorul suprem al justiției cosmice. Cu totul altfel stau lucrurile în sistemul nostru solar, sistem în care Jupiter poate fi considerat doar cea mai mare dintre planete, dar se mișcă după regulile impuse de Soare, corp care concentrează peste 99 % din masa sistemului solar. În astronomia vechilor greci, planeta poate fi întâlnită sub numele de *Kyriotetes*, *Mushtarie* la arabi, *Moqsing* în China sau *Neberu* în babiloniană.

Până în 1781 când a fost descoperită Uranus, **Saturn** a fost ultima planetă cunoscută de civilizațiile antice și medievale. Celebră pentru inelele sale, planeta a căpătat numele zeului roman ce patrona muncile agricole și roadele pământului. În mitologia greacă apare sub numele de *Cronos*, fiul lui Uranus și al Gaiei. Arabii îi spuneau *Zuhal*, chinezii *Tousing* iar babilonienii *Kayamanu*. Ca o curiozitate, deși este, ca dimensiuni, a doua planetă a sistemului nostru solar Saturn este mai ușoară decât apa, astfel că dacă am avea o apă atât de mare pe care să o așezăm, planeta ar pluti!

Descoperită de abia în secolul al XVIII-lea de astronomul german William Herschel, planeta **Uranus** a fost denumită inițial *Georgium Sidus* (nume folosit în Anglia până în anul 1850) în onoarea regelui Angliei de atunci George al III-lea. Cum marea majoritate a astronomilor nu a fost de acord cu acest nume, Johann Bode vine cu propunerea ca planeta să se numească Uranus, tatăl lui Cronos (Saturn în mitologia romană), planeta fiind situată în sistemul nostru solar imediat după Saturn. Uranus este singura dintre cele opt planete mari ale sistemului nostru solar al cărei nume provine din mitologia greacă, acolo unde Uranus este cunoscut drept zeul cerurilor.

A opta planetă de la Soare a fost descoperită din creion (prin calcul) de doi astronomi (Urbain Le Verrier, un reputat astronom francez și John Couch Adams un tânăr astronom englez aflat la începutul carierei), independent unul față de celălalt. Primul care a observat însă planeta a fost germanul Johann Gottfried *Galle, cel care a și propus numele de Janus. În cele din urmă, planeta a primit numele de Neptun, zeul mărilor și al oceanelor în mitologia romană. Probabil, cel ce a sugerat acest nume, Le Verrier, a intuit că aspectul acestei planete este agitat și schimbător ca al suprafeței mării.*

Considerată până nu demult a noua planetă a sistemului nostru solar, Pluton (denumirea de Pluto destul de des uzitată în limba română este incorectă, atât planeta cât și zeul numindu-se Pluton!) și-a pierdut acest statut în august 2006, din cauza faptului că nu a „curățat” spațiul cosmic din vecinătatea orbitei sale. Oficial, descoperitorul planetei este considerat Clyde William Tombaugh, dar contribuții semnificative în depistarea planetei de dincolo de Neptun a avut și astronomul american Percival Lowell. Se pare că inițialele numelui acestui savant au condus spre denumirea acestui corp ceresc, propunerea venind din partea unei fetițe de doar 11 ani din Anglia, pasionată de mitologiile romane și greacă.

La fel ca și Uranus sau Neptun, Pluton are aceeași denumire în aproape toate limbile de pe pământ (mai puțin cele asiatice), planetele nefiind cunoscute în antichitate pentru simplul motiv că nu erau vizibile cu ochiul liber.

În mitologia romană, Pluton (Hades la greci) era considerat zeul lumii subpământene. Chinezii îi spun acestui corp Mengwongsing, adică „Regele stelei întunecate”.

Ultimele patru „achiziții” ale sistemului nostru solar sunt de date foarte recente. Cu un diametru de aproximativ 950 de kilometri, **Ceres** a fost de departe cel mai mare dintre corpurile centurii de asteroizi, situate între Marte și Jupiter. În 2006 a intrat în categoria planetelor pitice și a primit numele zeiței romane a pâinii și a grânelor, romanii venerând-o ca divinitatea creatoare și ocrotitoare a recoltelor.

Centura lui Kuiper este, se pare, ultima graniță a sistemului nostru solar. Cel mai mare corp al acestei centuri a primit numele zeiței discordiei

și a disensiunilor din mitologia greacă, **Eris** (Discordia la romani), la propunerea astronomului Michael Brown, unul dintre descoperitorii acestui corp ceresc. Revoltată și supărată pentru faptul că nu a fost invitată la nunta zeiței Thetys, Eris a aruncat printre zeițe un măr vrăjit pe care era scris „Celei mai frumoase”, lucru ce a dus la o ceartă între Hera, Atena și Afrodita și a marcat începerea războiului troian.

Makemake și **Haumea** fac notă discordantă față de restul corpurilor din sistemul solar, pentru că numele lor aparțin unor divinități din alte culturi decât cele romane și grecești. *Makemake* este zeul fertilității din Insula Paștelui iar *Haumea* este zeița pământului și a fertilității în mitologia hawaiiană.

Dinamica schimbărilor produse în „secolul vitezei” a afectat se pare și astronomia. Am trecut de la un sistem solar cu nouă planete la unul cu opt planete mari și cinci planete pitice. Asta deocamdată! Pe lista de așteptare se înscriu alte obiecte transneptuniene dornice de a intra în familia Soarelui: Sedna, Varuna, Orcus sau Quaoar. Dar despre ele, într-un material viitor. Deocamdată să ne bucurăm că avem puterea și libertatea de a numi, clasifica și organiza corpuri cerești pe care nici nu le-am văzut încă.

PHAETON – mitul planetelor ipotetice din sistemul nostru solar

Cu trei sute de ani înainte de Christos, un astronom grec, Aristarh, propunea un sistem solar cu soarele în centrul acestuia și șapte planete orbitând în jurul lui : Mercur, Venus, Pământul, Luna (considerată planetă la acea vreme), Marte, Jupiter și Saturn. Ideile sale au fost considerate ridicole și vreme de mai bine de un mileniu, a domnit teoria geocentrică (Pământul în centrul Universului) formulată de Ptolemeu. A urmat „lumina” heliocentrismului adusă de Copernic și dezvoltată în mod strălucit de Galileo Galilei și Johannes Kepler. Însă, de la Aristarh și până astăzi, când astronomia modernă ne vorbește despre un sistem solar cu opt planete mari și cinci planete pitice, căutările unui corp asemănător Pământului în interiorul sistemului nostru solar nu au încetat.

Un filosof grec, Philolaus, contemporan cu Socrate și Democrit presupunea că pentru a menține echilibrul Universului, Pământul ar trebui să aibă un „frate” situat diametral opus față de Soare (pe care el îl numea Centrul de Foc). Ideea „Anti-Pământului” a fost abandonată odată cu acceptarea heliocentrismului.

Le Verrier (descoperitorul planetei Neptun) sugera în 1859, pe baza unor observații făcute asupra orbitei planetei Mercur, existența unui alt corp ceresc între Soare și Mercur, o planetă pe care el a numit-o Vulcan. Misterul anomaliei suferite de orbita planetei Mercur a fost explicat însă în 1915 de Albert Einstein, cu ajutorul teoriei relativității, astfel că acum se poate spune, fără teama de a greși că Vulcan nu există și nu a existat vreodată.

Johannes Kepler a fost printre primii astronomi care a observat că distanțele de la Soare la planetele sistemului nostru solar pot fi descrise cu ajutorul unei relații matematice relativ simple. În anul 1766 astronomul

german Johann Daniel Tietz (Titius) găsește o metodă empirică de calculare a acestor distanțe. El observă că aceste distanțe, exprimate în raport cu distanța Soare –Pământ (o unitate astronomică sau în varianta prescurtată u.a. este aproximativ egală cu 149 600 000 km) par a respecta ordinea într-o progresie geometrică. Șirul propus de Titius și popularizat șase ani mai târziu de Johann Bode este următorul:

0 3 6 12 24 48 96 192 384

Fiecărui termen al acestui șir i se adaugă 4 :

4 7 10 16 28 52 100 196 388

Împărțind noile rezultate cu 10 ajungem la seria finală:

0,4 0,7 1 1,6 2,8 5,2 10 19,6 38,8

Vom compara acum, în tabelul de mai jos distanțele rezultate din legea Titius-Bode cu cele reale :

Planet a	Me rcu r	Ve nus	Te rra	Ma rte	Cent ura de aster oizi	Jupi ter	Sa turn	Ura nus	Nep tun	Plu ton
Distan ța calcul a tă (U.a.)	0,4	0,7	1	1,6	2,8	5,2	10	19,6	-	38, 8
Distan ța reală (U.a.)	0,3 9	0,7 2	1	1,5 2	2-3,4	5,2	9,54	19,1 8	30,0 7	39, 67

Titius s-a oprit cu seria la distanța corespunzătoare planetei Saturn. Uranus, descoperită în 1781, se încadrează și ea în acest șir, la fel și Pluton, singura neconcordanță apărând în dreptul planetei Neptun, căreia nu-i este atribuit nici un termen al șirului. În rest, valorile sunt surprinzător de apropiate.

Lipsa unui corp care potrivit relației Titius-Bode ar fi trebuit să se afle la distanța de 2,8 u.a. a ridicat unele semne de întrebare în rândul astronomilor și a amplificat căutările în acest sens. În prima zi a anului 1801, italianul Giuseppe Piazzi descoperă primul corp (Ceres) din ceea ce noi cunoaștem azi sub numele de Centura de Asteroizi. La acel moment s-a crezut că Ceres este corpul situat între Marte și Jupiter. Surpriza a venit un an mai târziu, când medicul și astronomul german Heinrich Olbers găsește alți doi asteroizi, Pallas și Vesta. Acum se estimează că numărul asteroizilor depășește 30 000. Olbers lansa atunci ipoteza curajoasă că asteroizii sunt

rămășițele unei planete, exact corpul care nu se regăsea în seria Titius-Bode la distanța de 2,8 unități astronomice. Ideea germanului este reluată în secolul XX de cercetătorul rus Yevgeny Krinov (cunoscut mai ales pentru implicarea sa în studierea fenomenului Tungus și a meteoriților) care o dezvoltă și presupune că asteroizii sunt resturi din explozia unei planete pe care el a numit-o Phaeton.

Numele acestui corp este în strânsă legătură cu mitul lui Phaeton, fiul lui Helios. Acesta obține, drept garanție a numelui și originii sale, dreptul de a conduce o zi carul de foc și caii înaripați ai tatălui său (Soarele). Neștiind să manuiască hăturile, Phaeton amenință prin comportamentul său să distrugă atât Pământul cât și Olimpul, sălașul zeilor. Pentru a preveni catastrofa, Jupiter aruncă cu fulgere în Phaeton salvând astfel Pământul de nesăbuiința unui om.

În cartea „Faeton, The Lost Planet” scrisă de J.T. Unruh găsim chiar câteva argumente care susțin existența unui astfel de cataclism planetar ce a dus la formarea asteroizilor: corpurile respective sunt mult mai mici decât oricare dintre celelalte planete cunoscute, au forme neregulate, cea mai mare parte a lor se află la aceeași distanță față de soare, perioadele lor de revoluție nu fac abatere de la Legile lui Kepler, ș.a.m.d. .

Presupusa existență a acestei planete a aprins imaginația multor oameni, nu puțini fiind cei care susțineau că de fapt, planeta ar fi fost leagănul unei civilizații extrem de dezvoltate, chiar această dezvoltare scăpată de sub control ducând la autodistrugerea planetei. Hermann von Helmholtz propune în 1878 o teorie, numită panspermie care vorbește despre prezența unor germeni de viață în Univers, apariția vieții pe Pământ rezultând din imigrarea accidentală a acestora. Conform acestei teorii, nu este imposibil ca oamenii să fie urmașii phaetonienilor.

Deși a suscitat dezbateri aprinse, ideea existenței acestei planete a fost abandonată acum de comunitatea științifică, opinia unanim acceptată în prezent fiind aceea că asteroizii sunt părți dintr-un corp care nu a mai apucat niciodată să se formeze, din cauza interferențelor gravitaționale ale planetei Jupiter.

Geneza Lunii a dus la apariția unei alte planete ipotetice în sistemul nostru solar. Una dintre teoriile care vorbesc despre nașterea Lunii spun că aceasta a apărut ca urmare a impactului dintre Pământ și o altă planetă, numită Theia, dar nici existența acestui corp nu a putut fi demonstrată.

Cum până la Neptun pozițiile și prezența corpurilor cerești par a fi destul de clare în sistemul nostru solar, eforturile oamenilor de știință s-au îndreptat în ultimul secol spre descoperirea de planete transneptuniene. Percival Lowell a demarat la începutul secolului al XX-lea căutarea „Planetei X”. Clyde Tombaugh descoperă în 1930 a noua planetă (până în 2006) a sistemului nostru solar, Pluton, ca o confirmare a existenței corpului căutat de Lowell.

Astăzi, ultima frontieră a sistemului nostru solar pare a fi Centura lui Kuiper. Ea se întinde între 30 și 50 de unități astronomice distanță față de Soare și a înscris deja patru corpuri în categoria planetelor pitice ale sistemului nostru solar.

Ideea căutării unei planete asemănătoare Pământului, capabilă de a susține viața de tip terestru nu a fost abandonată nici azi. Doar perimetrul a fost extins. Nu ne mai limităm la a cerceta doar sistemul nostru solar ci îndrăznim să privim spre alte stele. Să găsești o planetă în alt sistem solar e ca și cum ai încerca să vezi lumina produsă de o lumânare ascunsă după un far aprins din Paris. Cu toate astea, se cunosc până în prezent peste 600 de planete extrasolare de dimensiuni diferite. Cea mai apropiată de Terra, ca dimensiuni, pare a fi **Gliese 581 g**, o exoplanetă care se învâрте în jurul unei stele din constelația Balanței, stea situată la o distanță de aproximativ 20 de ani lumină față de Pământ. Descoperirea unui corp asemănător Pământului a rămas, se pare, doar o chestiune de timp.

Piatra Scrisă - o posibilă destinație ecoturistică în Parcul Natural Munții Maramureșului

**Timur Vasile Chiş*

****Mihai Hotea**

Cuvinte cheie:

România, Maramureș, Parcul Natural Munții Maramureșului, Piatra Scrisă, calcar eocen, inscripții, peșteri

Introdurre

Piatra Scrisă este localizată în Munții Maramureșului pe partea stângă a văii Țâșlișoara, sub Vf. Muntele Frumos (1408 m), lângă „*Drumul lui Manz*” (fig.1). Originea toponimului vine de la înscrisurile care se află la baza stâncii aflată lângă un izvor carstic, fiind un loc de popas pentru cei ce treceau și trec prin zonă.

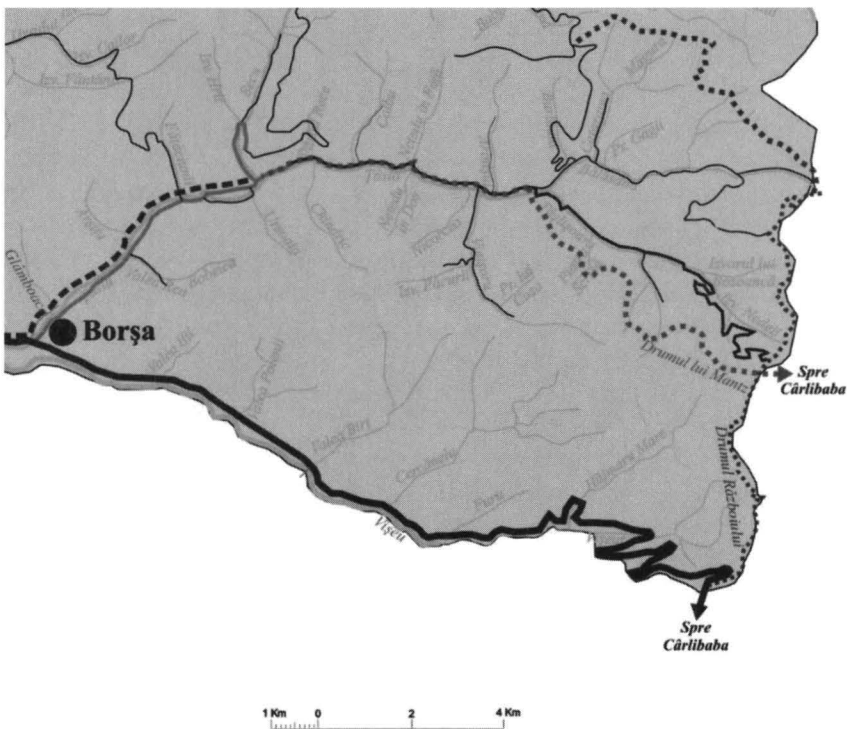

Fig. 1 „Drumul lui Manz”. Localizare geografică

Din punct de vedere administrativ, aparține de localitatea Borșa. Accesul se face din Baia Borșa pe drumul forestier de pe valea Țâsla, și de aici pe „Drumul lui Manz” care se află în aval de confluența văilor Țâșlișoara și Bălăsâna.

„Drumul lui Manz” a fost construit în anul 1841 pentru a transporta minereurile exploatate de la minele din Baia Borșa, la topitoria de la Cârlibaba Nouă. Denumirea drumului vine de la numele proprietarului austriac de mine Manz Wintzens.

Descriere:

Piatra Scrisă este o stâncă din calcar eocen înalta de circa 20 m iar la bază se află inscripții începând cu anul 1862 până în 1995.

Toate înscrisurile se referă la numele persoanei, localitatea și anul când a trecut prin zonă. Multe înscrisuri vechi au fost înlocuite cu altele noi, fapt ce a afectat unele date, probabil mai vechi, din perioada când se transporta minereu la topitorie.

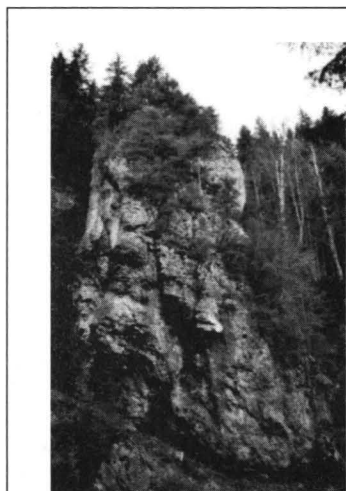

Fig. 3 Piatra Scrisă

Fig. 4 Inscripții pe Piatra Scrisă

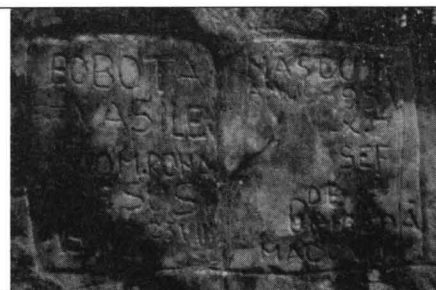

Fig. 5 Inscripții pe Piatra Scrisă

Piatra Scrisă face parte dintr-un abrupt calcaros în care s-au format 6 peșteri aflate la altitudinea de 1270 – 1290 m:

- peștera nr. 1 are o dezvoltare de 11 m;
- peștera nr. 2 („Peștera Hornurilor”), are o dezvoltare de 20 m și o denivelare de +8 m. În interior sunt două încăperi sub forma unor hornuri înalte de 8 m;
- peștera nr. 3 are o dezvoltare de 15 m și o denivelare de +2 m. În anul 2012 intrarea în peșteră era blocată.
- peștera nr. 4 („Peștera cu Horn”), are o dezvoltare de 16,5 m și o denivelare de +6 m și -1 m;
- peștera nr. 5 („Peștera Tunelului”), are o dezvoltare de 18,5 m și denivelare de 0 m. Este cea mai spectaculoasă peșteră din zonă, fiind formată prin dizolvarea calcarului de către apele unui pârâu subteran. Are forma unui tunel prin care a circulat apa. Pe perețele exterior al stâncii se observă urmele fostului tunel de apă,
- peștera nr. 6, are o dezvoltare de 13 m și o denivelare de +0,5 m.

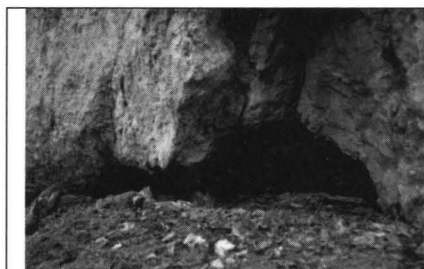

Fig. 5 Peștera nr. 6

Fig. 7 Interior din Peștera nr. 5 („Peștera Tunelului”)

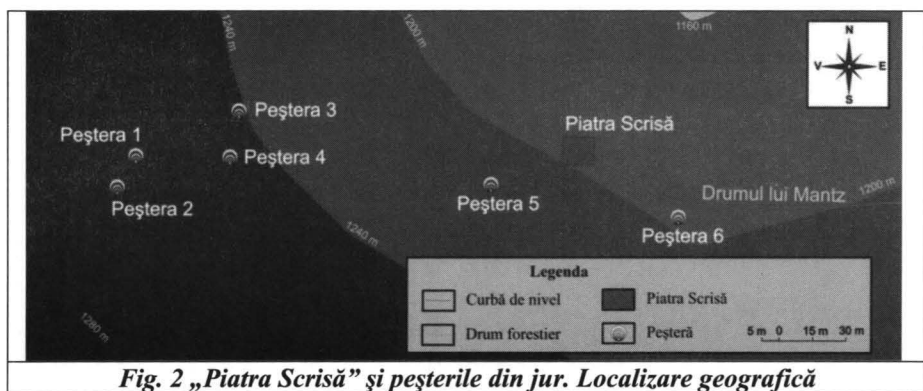

Fig. 2 „Piatra Scrisă” și peșterile din jur. Localizare geografică

Fig. 8 Peștera nr. 5 („Peștera Tunelului”) și urmele fostului tunel, pe peretele exterior

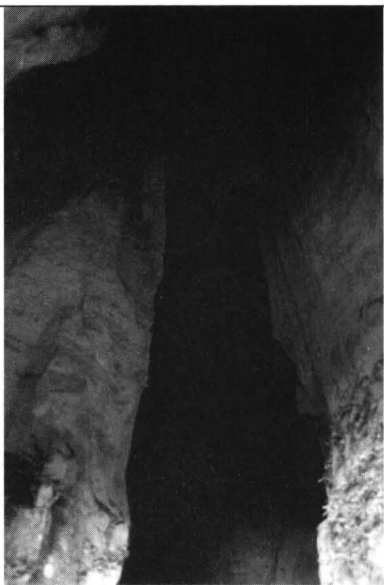

Fig. 9 Peștera nr.4 („Peștera cu Horn”)

Abruptul stâncos din Piatra Scrisă are o lungime de circa 200 m și o înălțime de 10 - 30 m.

În zona abruptului se află o stâncă, „Sfinxul din Piatra Scrisă”, de circa 15 m înălțime care are forma unui cap de om.

Fig. 10 Sfinxul din Piatra Scrisă

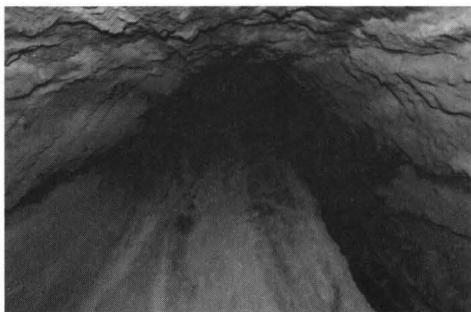

Fig. 11 Peștera nr. 2 („Peștera Hornurilor”)

Concluzii:

- pe Piatra Scrisă nu am identificat nici o inscripție din perioada construirii și folosirii drumului pentru transportul minereurilor;
- cea mai veche inscripție este din anul 1862;
- foarte multe inscripții vechi au fost șterse și înlocuite cu altele noi;
- denumirea drumului vine de la numele proprietarului austriac Manz Wintzens;
- drumul a fost construit în anul 1841, având ca scop transportul minereurilor exploatate din minele de la Baia Borșa, la topitoria de la Cârlibaba Nouă;
- topitoria de la Baia Borșa a fost închisă în anul 1847, iar minereul s-a transportat până în anul 1862, cu căruțele pe acest drum la Cârlibaba Nouă, an în care activitatea se oprește și aici, prin declanșarea procedurii de faliment a topitoriei;
- considerăm că în trecut acest drum a fost o „*poartă de intrare*” în Maramureș;
- momentan drumul este folosit pentru exploatarea lemnului până la Piatra Scrisă;
- Piatra Scrisă poate fi inclusă într-un circuit turistic prin amenajarea unui traseu turistic care ar putea fi intitulat „*Drumul Minereurilor*”.
- Traseul ar putea pleacă din localitatea Baia Borșa - Valea Țașla - Drumul lui Manz - Piatra Scrisă - Fântâna Stanchii - Valea Vulcănescu - Cârlibaba sau cu întoarcere la Baia Borșa, pe drumul forestier, de pe Valea Țăslișoara. Traseul ar putea fi folosit și pentru cicloturism;
- lângă Piatra Scrisă sunt 6 peșteri, ușor de vizitat care pot fi incluse într-un circuit turistic.

Bibliografie

1. **Istvan D.** (2011) - *Etape ale mineritului de la Baia Borșa*, Acta Musei Maramorosiensis, vol. VIII, Muzeul Maramureșului, Ed. Aska Grafika Sighetu Marmăției;
2. **Portase, A** (2006) - *Codice pentru mileniul următor*, Editura Maria Montessori, Baia Mare;

* Muzeul Maramureșan, Secția Științele Naturii, 435500, Sighetu Marmăției, email: timurcv@yahoo.com

** Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, Facultatea de Geografie, Extensia Sighetu Marmăției, 435500, Sighetu Marmăției, email: mihai_hotea@yahoo.com

**DATA ON TWO NEW MARSHES „MLAȘTINILE SECI” AND 82N
MARSH FROM SITE NATURA 2000 GUTÂI-CREASTA
COCOȘULUI, GUTÂI MOUNTAINS
(MARAMUREȘ, ROMÂNIA)**

Muzeograf Timur Vasile Chiș
Muzeul Maramureșan
Sighetul Marmăției
timurcvt@yahoo.com

KEYWORDS: Romania, Maramureș, Gutâi Mountains, oligotrophic marshes, plants

REZUMAT: Date despre două noi mlaștini „Mlaștinile Seci” și mlaștina din 82N, aflate în Situl Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoșului, Munții Gutâi (Maramureș, România).

În această lucrare se face o descriere a două noi mlaștini oligotrofe din Munții Gutâi.

Aceste mlaștini oligotrofe se găsesc în Situl Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoșului (RO CSI 0089), sub Vf. Gutâiul Mic 1392m (Cei trei Apostoli, Pietrele Armenilor), în mijlocul unor păduri de fag (*Fagus silvatica*).

Mlaștinile s-au format în urma unor alunecări de teren acum stabilizate.

Tinovul „Mlaștinile seci” (Poiana Meselău) (Chiș V. T., 2007) se află în unitatea de producție III, Ocolul Silvic Mara, unitatea amenajistică 81N, la o altitudine de 1170m, exp.E, și are o suprafață de 2,7ha. Mlaștina este bombată iar în centru se văd urmele unui fost lac aproape colmatat, unde sunt mici ochiuri de apă. Mlaștina este tăiată în două de un pârau care trece aproape prin mijlocul ei.

Al doilea tinov se afla la circa 200m în unitatea amenajistică 82N la o altitudine de 1160m, și are o suprafața de 0,4ha.

În urma cercetărilor efectuate au fost identificate 26 de specii de plante în cele două tinoave.

Tinovul „Mlaștinile seci” este o mlaștină (turbărie) oligotrofă cu *Carex limosa* (cod R5408) (Doniță N., ..., 2005), în zona centrală, fapt pentru care are o valoare conservativă foarte mare.

Datorită valorii conservative foarte mare a tinovul „Mlaștinile seci”, propun ca această zonă să fie strict protejată în cadrul Sitului Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoșului.

În Directiva Habitare și în Ordonanța de Urgență nr.57/20.06.2007, această zonă se încadrează în habitat de interes comunitar a cărui conservare necesită desemnarea de Aree Speciale de Conservare, având codul 7140 - Mlaștini turboase de tranziție.

ABSTRACT

This paper is a description of two new oligotrophic marshes of Gutâi Mountains.

These oligotrophic marshes are found in Site Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoşului (RO CSI 0089), under the Gutâiul Mic Peak 1392m (The Three Apostles, The Armenian Stones), in the middle of beech tree forests (*Fagus silvatica*).

The wetlands formed in depressions resulting from landslides which are now stabilized.

The “Mlaştinile seci” marsh (Poiana Meselău) (Chiş V. T., 2007) lies in the production unit III, Mara Forest Administration, arranging unity 81N, at an altitude of 1170 m, exp.E, and has a surface of 2,7ha. The marsh is protruding and in the centre you can see the traces of a former lake almost clogged, where there are small water meshes.

The swamp is cut in two by a stream that passes close by the middle of it. The second marsh lies at about 200m in the arranging unit 82N at an altitude of 1160m, and has a surface of 0,4ha.

Following the researches conducted we identified 26 plant species in the two marshes.

The “Mlaştinile seci” marsh is an oligotrophic peat bog with *Carex limosa* (cod R5408), in the central area, fact for which has a very big conservative role.

Due to the high conservative value of the “Mlaştinile seci” marshes, I propose that this area should be strictly protected in the Site Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoşului.

In the Habitats Directive and the Government Law no. 57/20.06.2007, this area corresponds to community interest habitat whose conservation requires the denomination by Special Areas of Conservation, code 7140 - Transition marshes and quaking bogs.

**Munţii Gutâi (Vf. Gutâiul Mic 1392m (Cei trei Apostoli, Pietrele Armenilor)
– Vf. Gutâi 1443m - Creasta Cocoşului)**

INTRODUCTION

In the Gutâi, Mountains, Eastern Carpathians and comprises the main ridge of the Gutâi Massive, the abrupt and a small area of the piedmont, and as protected areas it comprises Rezervation Creasta Coccoşului (50ha), Rezervation, Lacul Morărenilor (20ha) si Rezervation Taurile Chendroaiei (2,46ha), the site having a surface of 693 Ha.

The highest point is the Gutâi peak, alt. 1443 m., and the lowest point, the area with the Morăreni Marshes, cca. 838m.

Following the field research in 2009 there were identified two oligotrophic marshes, new of which nothing was written in the profile literature.

These oligotrophic marshes are found in Site Natura 2000 Gutâi-Creasta Coccoşului, under the Gutâiul Mic Peak 1392m (The Three Apostoles, The Armenian Stones), in the middle of beech tree forests (*Fagus silvatica*).

The wetlands formed in depressions resulting from landslides which are now stabilized.

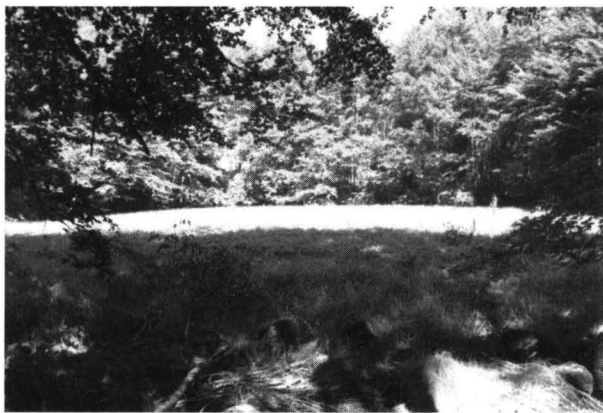
The “Mlaştinile seci” marsh (Poiana Meselău) (Chiş V. T., 2007) lies in the production unit III, Mara Forest Administration, arranging unity 81N, at an altitude of 1170 m, exp.E, and has a surface of 2,7ha. The marsh is protruding and in the centre you can see the traces of a former lake almost clogged, where there are small water meshes.

The swamp is cut in two by a stream that passes close by the middle of it. The lagg-ul of the marsh has a width of 2-4 m, and in summer it dries sometimes.

Administrative it belongs to the Budeşti locality and it lies on the physical block 107519-2333 (www.apia.org.ro) having the following coordinates 415546/688024 (STERIO).

The second marsh lies at about 200m in the arranging unit 82N at an altitude of 1160m, and has a surface of 0,4ha.

Administrative it belongs to the Budești locality and it lies on the physical block 107519-2451 (www.apia.org.ro), having the following coordinates 415451/688388 (STERIO).

MATERIALS AND METHODS

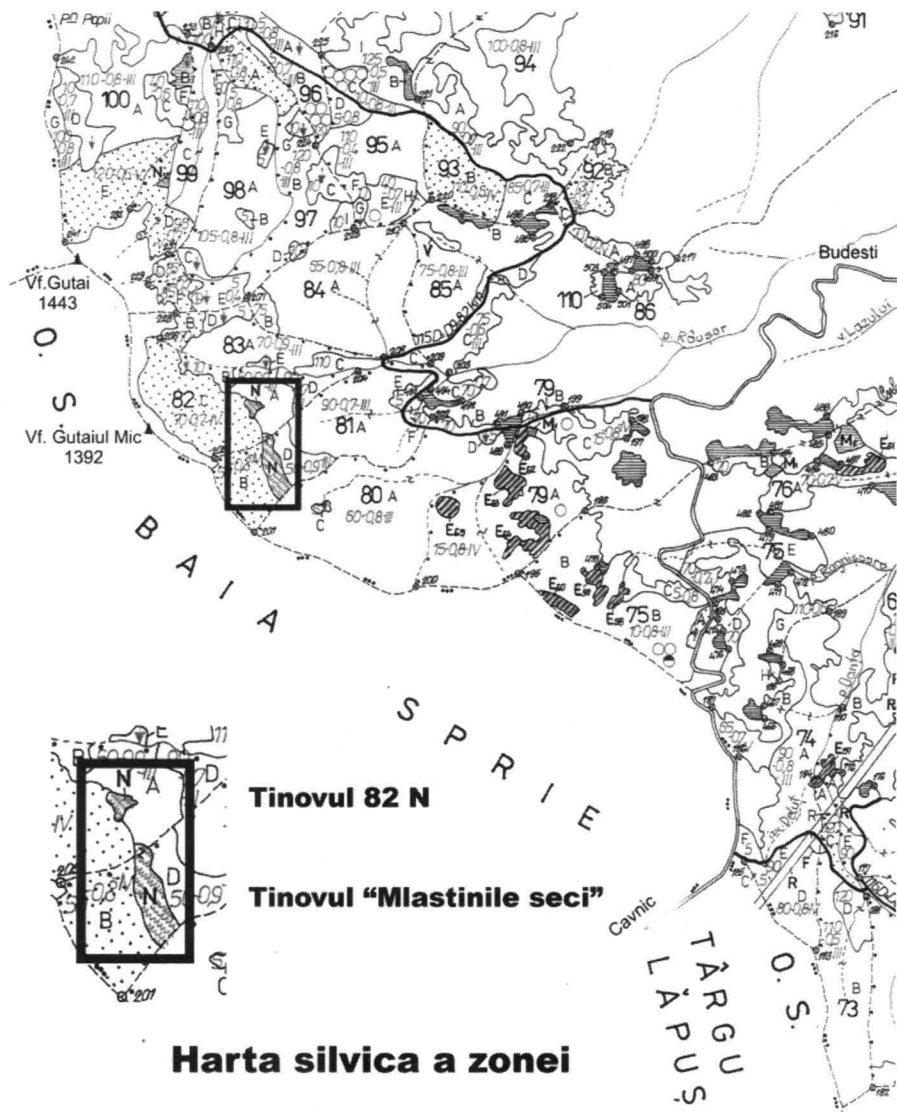
Plants were determined on the field and some species were determined by Béres Marta.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The conducted research has lead to the identification of the following species of plants.

In marsh 82N there were identified the following species of plants: ground moss (*Polytrichum sp.*), peatbog moss (*Sphagnum sp.*), huckelberry (*Vaccinium myrtillus L.*), sedge (*Carex vesicaria L.*, *Carex riparia* Curtis, *Carex hirta L.*).

In the “Mlaștinile Seci” Marshes, there were identified the following species of plants: ground moss (*Polytrichum sp.*), ground moss (*Polytrichum commune* Hedw.), peatbog moss (*Sphagnum sp.*), round-leaved sundew (*Drosera rotundifolia L.*), Sheathed Cottonsedge (*Eriophorum vaginatum L.*), lingonberry (*Vaccinium vitis-idaea L.*), black huckelberry (*Vaccinium myrtillus L.*), Small Cranberry (*Vaccinium oxycoccus ssp. microcarpum sin. Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr.), *Oxycoccus palustris* Perss., *Nardus stricta L.*, *Carex limosa L.*, *Carex rostrata* Stokes, *Molinia caerulea (L.) Moench.*, *Potentilla erecta (L.) Räusch.*, *Epilobium palustre L.*, *Juncus effusus L.*, *Juncus effusus var. compactus* Lej et Court., *Galium palustre L. ssp. palustre*, *Poa trivialis L.*, *Andromeda polifolia L.*, *Scheuchzeria palustris*, *Luzula pallescens* Swartz., *Lycopodium selago L.*, *Lycopodium inundatum L.* (*Lepidotus inundata (L.) C. Börner*).

CONCLUSIONS

The research conducted in this area has lead to the identification of 26 species of plants.

The fauna identified consists of the field sand lizard (*Lacerta agilis*).

The "Mlaștinile seci" marshes is an oligotrophic marsh (peatbog) with *Carex limosa* (cod R5408), in the central area, fact for which has a high consrvative value. In România the surface of this type of habitat is estimated to 100-200ha (Doniță N., ..., 2005).

In the Habitats Directive and The Government Law no.57/20.06.2007, this area is considered habitat of community interest whose conservation requires the naming by The Special Areas of Conservation, code 7140 - Transition marshes and quaking bogs.

Due to the high conservative value of the "Mlaștinile Seci" Marshes, I propose that this area should be strictly protected within the Site Natura 2000 Gutâi-Creasta Cocoșului.

References

Chiș V. T., 2007 - Zone umede din Țara Maramureșului, Sighetu Marmăției

Doniță N., Popescu A., Comănescu M. P., Mihăilescu S., Biriș I. A., 2005, - Habitatele din Romania, Editura Tehnică Silvică, București

Pop E., 1960 - Mlaștinile de turbă din Republica Populară Română, Editura Academiei, București

*** Amenajamentul Ocolului Silvic Mara

*** Directiva Consiliului Europei 92/43EEC, Directiva Habitate

*** Ordonanța de urgență nr. 57/20 iunie 2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice

*** www.apia.org.ro (Agenția de Plați și Intervenție pentru Agricultură)

Abstract: INVASIVE ALIEN PLANTS IN THE HISTORICAL MARAMURES (ROMANIA)

In this contribution alien plant species are mentioned in the historical Maramures (Romania) grouped in three categories based on the damage inflicted and the more frequently and area invaded:

A. Invasive plants curently the natural, ruderal and agricultural ecosystems (*Conyza canadensis*, *Erigeron annuus* subsp. *annuus* & subsp. *strigosus*, *Galinsoga ciliata*, *Helianthus tuberosus*, *Reynoutria japonica*, *Solidago canadensis* and *S. gigantea* subsp. *serotina*).

B. Plants considered invasive in the country, which may cause future damages unless preventive measures are taken in the studied area (*Ambrosia artemisifolia*, *Cytisus scoparius*, *Echinocystis lobata*, *Impatiens glanduligera*, *Phytolacca americana*, *Rhus typhina*, *Sicyos angulatus*).

C. Alien plants whose negative effects are not sufficiently elucidated but may become invasive in Maramures as well (*Sisyrinchium montanum*).

Keywords: invasive alien plants, Romania, Maramures.

Introducere

Teritoriul studiat este Maramureșul istoric situat la sud de râul Tisa și are o suprafață de 3.375,16 km². Din punct de vedere administrativ face parte din județul Maramureș și se situează în partea nordică a județului. Din punct de vedere geografic cuprinde Depresiunea Maramureșului și munții care o înconjoară (Munții Maramureșului, Rodnei, Țibleșului, M-ții Gutâi și platoul vulcanic Igniș denumit și Munții Piatra).

Condițiile ecologice din teritoriul studiat favorizează dezvoltarea unei flore și vegetație variată și bogată. În afară de speciile vegetale indigene, de-a lungul anilor s-au instalat aici - fie direct (intenționat) fie indirect (neintenționat) – specii de plante străine (se mai numesc adventive) din ținuturi îndepărtate. Unele dintre speciile străine naturalizate sunt capabile de reproducere excesivă și să formeze populații pe o durată mai lungă ocupând suprafețe întinse. Ele „invadează” suprafețele ocupate anterior de plantele indigene, amenințând existența acestora și pot diminua sau chiar schimba integral structura fitocenozelor și a ecosistemului inițial. Unele specii dăunează agriculturii și sănătății populației umane.

În această lucrare ne ocupăm cu răspândirea unora dintre aceste plante străine invazive din Maramureșul istoric, subliniind necesitatea luării

de măsuri împotriva efectelor lor negative. Tot odată amintim și câteva modalități de eliminare ale acestora luate din literatura de specialitate.

Abreviațiuni: vl–vale, Mt–munte, Mții-munții, alt-altitudine, m-metri

Material și metodă

Cu ocazia cercetărilor micologice efectuate pe teren de-a lungul anilor am urmărit și răspândirea plantelor străine invazive, pe care prin observații proprii am considerat că reprezintă amenințări asupra plantelor băstinașe.

Observațiile personale efectuate la fața locului au fost confruntate cu studiile de specialitate cuprinse în bibliografia referitoare la acest domeniu la care am avut acces.

Plantele adventive invazive din teritoriul studiat le-am grupat în trei categorii în funcție de agresivitatea lor. În cadrul acestor categorii plantele sunt înșiruite în ordine alfabetică a denumirii lor științifice fiind amintite localizarea lor și anul observației.

Discutarea temei și rezultatele

Pe baza observațiilor personale completate cu datele din materialul bibliografic, după viteza și tendința invadării, suprafața teritoriilor ocupate și densitatea populațiilor apreciate cu ochiul liber plantele străine invazive au fost grupate în trei categorii:

A. În prima grupă amintim acele plante care s-au propagat rapid de la începutul observațiilor botaniștilor și a noastre, dispunând de mijloace de reproducere prin numeroase semințe și mai mult prin organe vegetative. Aceste plante au creștere rapidă, capacitate de competiție ridicată, talie mare, și ocupă suprafețe extinse diminuând alte plante, dese ori ajung la monodominanță, deci sunt plante agresive.

În această categorie am încadrat următoarele plante invazive existente în teritoriul studiat:

***Conyza canadensis* (L.) Cronq - Coadă lupului, Bătrâniș**

syn. *Erigeron canadensis* L.

Fam. *Asteraceae*

Originară din America de Nord, este plantă anuală. A ajuns în Europa (Franța) în sec. al XVII-lea în mod accidental apoi s-a naturalizat și s-a răspândit și pe alte continente. În țara noastră mai întâi a ajuns în Transilvania. În Maramureș a fost consemnat de L. Wagner în anul 1876 raportând că se cultivă în luna iunie ca plantă de grădină la Sighet și la Hust. A. Coman scrie despre existența sa la Vișeu de Jos în anul 1946, apoi în Borșa din vl. Vișeu, alt 631 m., vl. Birtii, Vest, alt. 703 m, din Vișeu de Sus la Fața Alacului, Sud, alt 700 m., Mt. Greben, Sud, alt 926 m., în Săcel la Basca, Sud, alt 988 m., Săpânța în holde de cartofi în comună, 222 m alt.

(fără anul colectării) „astăzi a devenit o buruiiană neplăcută.” După Marta Béres se găsește pretutindeni, unde există terenuri agricole, grădini părăsite, neîngrijite, la marginea străzilor în fiecare localitate, în cartierul 1 Mai din Sighetu Marmăției, lângă calea ferată la Crăciunești, Vișeu de Sus, Câmpulung la Tisa, Moisei Str. Vl. Neagră. Sîrbu, C. & Oprea, A. 2006 a consemnat-o în vl Tisei între Valea Vișeului și Piatra în localitățile: Valea Vișeului, Crăciunești, Satul Tisa, Sighetu Marmăției, Sarasău, Săpânța, Teceu Mic, Piatra.

Se răspândește prin semințe care sunt produse în cantități mari. Un singur individ produce 100.000-1.000.000 semințe, care au o longevitate de 20 ani. (Sîrbu, C. & Oprea, A. 2011, 425 pp.).

Pagubele provocate constă prin invadarea terenurilor agricole, naturale, seminaturale. Având mare putere de colonizare, cantitatea masivă a plantelor determină reducerea producției agricole și înburuienarea grădinilor, provoacă și iritația pielii asupra persoanelor sensibile și a nărilor la cai.

Combaterea: incendierea plantelor toamna după terminarea vegetației, prașilă repetată, plivire repetată în grădini, folosirea erbicidei de glyphosat (Bibl. Nr. 20, 427 pp.).

***Erigeron annuus* (L.) Pers. subsp. *annuus* – și subsp. *strigosus* (Mühl. Ex Willd.) Wagenitz – Bunghișor american**
syn: *Stenactis annua* (L.) Ness.

Fam. *Asteraceae*

Originară din America de Nord, la sfârșitul sec. al XVII-lea a ajuns în Europa accidental sau introdusă ca plantă ornamentală, apoi naturalizându-se a devenit o buruiiană comună în Europa. În România este reprezentată prin subsp. *annuus* și subsp. *strigosus*, care se întâlnesc și în Maramureșul istoric. Prima semnalare din Maramureș a subsp. *annuus* din anul 1933 a fost semnată de Nyárády, apoi A. Coman a semnalat-o în următoarele stațiuni: Valea Vișeului, Sud, alt 338 m, anul 1938, la Leordina lângă râul Vișeu la gura văii Spinului, alt 412 m., anul 1952, Bogdan Vodă la Preluca lui Cot, Sud-Est, 570 m alt anul 1953, (sub *Stenactis ramosus*), la Vișeu de Jos, vl. Morii, Vest, 495 m. alt. anul 1962 la 441 m alt, Repedea sub Muntele Obnus, S, 785 m, Săliște la Piciorul Coșiței, S, 876 m., Ruscova vl. Bili, Est, 716 m, Câmpulung la Tisa în comună, anul 1967, Breb, la marginea comunei, Sud, alt 519 m, anul 1970, Sighetu Marmăției în mai multe puncte (la cart. Cămara, alt 274 m. și lângă râul Iza sub Dl. Solovan, la vl. Cufundoasă anul 1962) și lângă Combinatul de prelucrarea lemnului la marginea orașului în anul 1970, o consideră „plantă comună”. Oprea, A. & Sîrbu, C. 2006 o semnalează la Valea Vișeului, Lunca la Tisa, Bocicoi, Crăciunești, Cămara, Sighetu Marmăției, Sarasău, Câmpulung la Tisa, Săpânța, Remeti, Teceu Mic, Piatra. Marta Béres notează în sept 2013 în mai multe puncte din municipiu (cimitire, cartierul 1 Mai, pe străzi, digul Izei), Crăciunești pe deal, Satul Tisa lângă Baltă).

Este o specie anuală-bianuală, se înmulțește prin semințe de mare productivitate. În Maramureș speciile cresc în locuri înierbate, locuri neîngrijite, lângă căi ferate, la marginea drumurilor, grădini, digul râului Iza, schimbând asociațiile vegetale unde s-au instalat.

Combaterea: prin cosire timpurie înainte de apariția semințelor și cu aplicarea substanțelor chimice - cloromuron, cloransulam-2,4-D ester (Paulina Anastasiu, G.Negrean 2007, p.20) .

***Galinsoga ciliata* (Rafin.) Blake – Busuioc de câmp**

syn: *G. quadriradiata* Ruiz et Pavon

Fam: *Asteraceae*

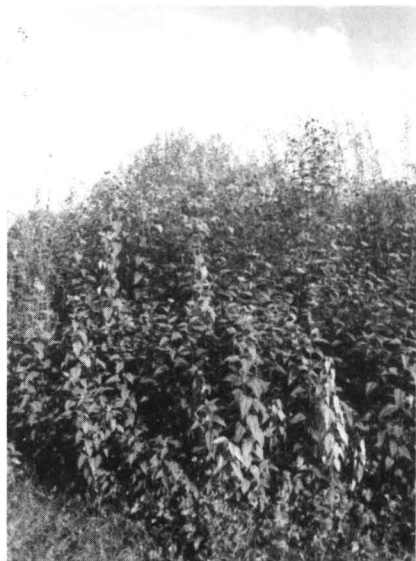
Specia originară din America de Sud, în Europa (Spania) a ajuns pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea, în prezent naturalizată peste tot. După A. Coman este o specie frecventă, comună în semănături, a fost semnalată în Borșa în comună, alt 633 m, în Moisei pe Muntele Palten, Sud, 786 m., în Săliște la Bâsca, Sud, 946 m în arătură de cartofi. După Oprea, A. & Sîrbu, C. 2006 a fost consemnată de-a lungul Tisei la toate localitățile între Valea Vișeuului și Piatra în afară de Defileul Tisei. După Coman și Oprea/Sîrbu este mai frecventă ca *G. parviflora* în Maramureș, invadează grădinile de legume și culturile prășitoare. Béres M. a observat-o în mai multe puncte din municipiul Sighet în anul 2010-2012 în grădini de zarzavat, în cartiere (1 Mai, Unirii, Șugău), curtea Muzeului, la marginea străzilor, la Ocna Șugatag, Vișeu de Mijloc la marginea drumului județean.

În terenurile invadate cu busuioc de câmp culturile agricole nu se mai pot dezvolta la maximum și pot fi atacate de virusuri, micromicete patogene. Are mare capacitate de invazie îndeosebi în habitatele antropogene. Se poate combate cu succes prin măsuri agrotehnice – arături de toamnă, prașile, plivire, erbicidare, rotația culturilor. (bibl. Nr. 20, 449 pp).

***Helianthus tuberosus* L. - Napi porcești, Topinambur**

Syn. *H. tomentosus* Michx., *H. subcanescens* (A. Gray) E. E. Watson
Fam. *Asteraceae*

Este plantă perenă originară din America de Nord, introdusă în Europa în secolul al XVII, prima oară în Franța în scopuri decorative și ca nutreț pentru porci. Întindează rapid în Europa unde apoi se naturalizează și

Helianthus tuberosus

devine invazivă în mai multe țări. În România a ajuns în secolul al XVIII-lea, prima consemnare se face în Transilvania. În Maramureș L. Wagner în anul 1876 consemnează că se cultivă în scopuri economice, tuberculele sunt consumate și în stare crudă în luna octombrie. După A. Coman napii porcești s-au sălbăticit și le-a semnalat existența lor în anii 1941 și 1946 de la Berbești și Vadul Izei lângă râul Mara pe mii de hectare, lângă râul Iza la Sighetu Marmăției între 268-270 m alt, la Teceu Mic, la granița țării alt. 185 m. Béres M. l-a observat și notat în anul 2011 la Vadul Izei de la pod până la Parcul Dendrologic pe linie aproape neîntreruptă, trecând în unele locuri și pe arătură și lângă malul Tisei la Sighetu Marmăției, Câmpulung la Tisa, în anul 2012 la Crăciunești, lângă izvorul mineral. Sîrbu, C. & Oprea, A. 2006 îl consemnează pe malul Tisei între localitățile Valea Vișeuului și Piatra ca plantă adventivă invazivă.

Poate trăi în condiții ecologice variate având mare putere de adaptare de climă și sol. În Maramureș invadează zăvoaiele, malurile râurilor, marginile pădurilor, pajiștile și pătrunde în multe locuri pe arături părăsite. Se înmulțește pe calea vegetativă cu ajutorul tuberculilor. Sunt plante înalte, formează desișuri, afectează structura asociațiilor, a ecosistemelor în care se instalează. Fiindcă tuberculii conțin polizaharide au gust plăcut, în timpul trecut au fost folosiți ca aliment de săraci și ca nutreț pentru porci, ca înlocuitor de cartofi.

Combaterea se face numai prin cosiri repetate pentru slăbirea tuberculilor din sol, pentru a nu putea crea noi indivizi, și cu erbicide. (Paulina Anatasiu & G. Negrean 2007 p. 27)

***Reynoutria japonica* Houtt. - Iulișca, Troscot japonez**

syn. *Polygonatum cuspidatum* Siebold & Zucc; *Fallopia japonica* (Houtt.)

Decne; *Tiniaria japonica* (Houtt.) Hedberg Fam. *Polygonaceae*

Este o plantă perenă origininară din Japonia, introdusă în Europa ca

***Reynoutria japonica* (foto. Chiș V.T.)**

plantă ornamentală prin grădini, mai întâi în Olanda în anul 1823. De aici a scăpat subspontan și s-a răspândit în toată Europa, în mai multe insule și continente. După IUCN este considerată ca una din cele mai agresive plante invazive. În România prima dată a ajuns în grădini botanice. După A. Coman în Maramureș a fost cultivată ca plantă decorativă, s-a răspândit

subspontan, apoi ca invadant pe terenuri virane pe malul apelor curgătoare, la Sighetu Marmăției, Breb, Hărnicăști până la 500-600 m altitudine fără data observației (manuscris). Béres, M observă mari populații pe malul Tisei la Câmpulung la Tisa (1955); Săpânța (1994) la Ocna Șugatag lângă piața de alimente la rupturi și lângă farmacia veche în anul 1994, în anul 1980 la Sighetu Marmăției pe străzi în oraș de exemplu Str. 1 Mai, malul Izei și în grădini, ex. str. Gh. Doja, la Crăciunești și Satul Tisa anul 2010. Oprea, A & Sîrbu, C 2006 consemnează pe malul Tisei între Valea Vișeuului și satul Piatra în toate localitățile.

Periclitarea plantelor native constă în faptul că specia se înmulțește pe cale vegetativă foarte repede, prin rizomi „care ating 5-6 m (chiar 15-20) m lungime și care penetrează până la 2-3 m adâncime în sol și pot penetra chiar un strat de asfalt de 8 cm grosime” (Sîrbu C. & Oprea, A. 2011, 131 pp.) și prin fragmentarea tulpinilor, dar se poate înmulți și cu semințe. Având tulpini înalte (2-3 m.) acoperă solul, umbresc plantele înlocuindu-le, astfel transformă ecosistemul natural inițial într-o adevărată pădure monodominată de această specie (ca în cazul Săpânța, Câmpulung la Tisa). Odată instalată, greu se stârpește.

Metode de combatere: prin cosire repetată și arderea plantelor cosite, să nu prindă rădăcini, acoperirea solului infestat cu folii de plastic, distrugerea, îndepărtarea, arderea sau îngroparea la 3 m adâncime a bucăților de rizomi (Sîrbu, C. & Oprea, A. 2011, 136 pp). Trebuie să precizăm că în afară de efectele negative produse în natură, această plantă a fost folosită în timpul războiului în alimentație - frunzele tinere la sarmale înlocuind varza și vârfurile tulpinilor tinere la prepararea compoturilor (comunicare verbală de la oameni vârstnici - înseamnă că atunci deja a fost introdusă și cunoscută-!).

***Solidago canadensis* L - Sânziene canadiene, Sânziene de grădină**

și *Solidago gigantea* Aiton subsp. *serotina* (Kuntze) McNeill

Fam. *Asteraceae*

Sunt plante perene originare din America de Nord, introduse în Europa ca plante ornamentale abia în sec. al XVIII-lea. În Maramureș a fost consemnată de L. Wagner în lucrarea sa din monografia Maramureșului apărută în 1876 sub denumirea *Solidago canadensis* s-a cultivat în grădini ca floare decorativă. În zilele noastre subspontan formează populații mici dar foarte dense și frecvente în grădini necultivate, la marginea râurilor, cimitire, pe morminte abandonate. Prima semnalare scrisă din Maramureș a speciei *S. gigantea* subsp. *serotina* aparține botaniștilor Sîrbu, C & Oprea, A. din 2006 care spun că formează colonii dense pe locuri ruderales, lângă drumuri, pe malul Tisei între Valea Vișeuului și Piatra. În consemnările și în herbarul A. Coman nu sunt trecute aceste specii de plante.

Răspândirea plantelor: prin semințe transportate de vânt (până la 19.000 semințe la un individ - Sîrbu, C & Oprea, A. 2006, 485 pp) și pe cale

vegetativă prin rizomi. Rizomii pot atinge aproape 1 m lungime, sunt prevăzuți cu numeroși muguri prin care rizomii fragmentați - purtați de ape sau aruncați la igienizarea grădinilor - pot forma noi colonii dense, invadând grădinile, locurile virane, terenurile inundabile, pajiștile, habitatele seminaturale și naturale, suprimând vegetația, afectând varietatea biodiversității.

Combaterea: prin cosire repetată, smulgerea totală a plantelor, aplicarea erbicidelor și evitarea cultivării în grădini.

B. În a doua categorie am încadrat acele plante străine considerate invazive în România, care pot provoca în viitor perturbări negative însemnate în zona studiată, dacă nu se aplică măsuri preventive urgente:

***Ambrosia artemisifolia* L. - Ambrosia**

syn. *A. elatior* L.

Fam. Asteraceae

Este buruiiană anuală cu origine din America de Nord, ajunsă accidental cu semințele amestecate între cereale în Europa (Germania în secolul al XIX-lea). La început s-a răspândit lent și apoi a intrat în fază de înaintare rapidă. La noi în țară a ajuns prima oară la Orșova la începutul secolului al XX-lea. În Maramureș a fost semnalată de A. Coman în anul 1943 la Vișeu de Sus pe malul râului Vișeu de la podul Țișterai în jos la 502 m. altitudine și în orașul Vișeu în mai multe puncte, în municipiul Sighetu Marmăției la gara C.F.R. și în mai multe puncte în anul 1964. E. Țopa și N. Boșcaiu au identificat existența plantei ambrosia la Sighetu Marmăției în anul 1965, și în anul 2006 Oprea, A. & Sîrbu, C în Kanitzia 14: pp.45-56 consemnează prezența speciei la Valea Vișeuului, Sarasău, la Săpânța, Remetei, Teceu Mic și Piatra de-a lungul râului Tisa în diferite asociații. Béres, M. în verile secetoase între anii 2011 - 2013 sesizează din ce în ce mai frecvent prezența speciei în orașul Sighetu Marmăției (cimitirul ortodox și romano-catolic, pe cărări necosite și morminte neglijate, pe strada gării, lângă calea ferată între cart. Cămara și Crăciunești, în curțile neîngrijite, la marginea arăturilor lângă podul Izei la Pușcăpor, la Săpânța lângă centrul de achiziții a ciupercilor, la Câmpulung la Tisa lângă calea ferată necirculată, la Ocna Șugatag la marginea drumului județean. Deci se poate constata tendința invazivă a speciei, dar cea mai puternică influență o are polenul alergen, care în timpul înfloririi plantei produce boala fânului, dermatite, bronșite alergice la persoane sensibile la aceste afecțiuni. În România specia a fost cuprinsă în lista buruienilor de carantină în anul 1972.

Se răspândește prin semințe, o singură plantă poate produce într-un an până la 62.000 fructe care sunt prevăzute cu mici spini, cu ajutorul cărora, cu noroiul, se lipesc de roțile vehiculelor, pe tălpile încălțămintelor, dar se înmulțesc și pe cale vegetativă după cosire, prin regenerarea mugurilor de la baza tulpinilor. Semințele au capacitate de germinare 40 de ani în sol (citați de Sîrbu, C&Oprea, A 2011, 385 pp.).

Combaterea: smulgerea plantelor înainte de coacerea semințelor, prin plivitul, smulgerea indivizilor singuratici, cosirea și arderea repetată a populațiilor mai masive, erbicidarea cu 2,4-D ester; 2,4-T; MCPA, fenoprop, mecoprop etc. (citare de Sîrbu, C & Oprea, A. 2011 388 pp.).

***Echinocystis lobata* (Michx.) Torrey & A. Gray - Bostănaș spinos**
syn. *E. echinata* (Mühl.) Britt., Sterns et Pogg.; *Momordica echinata* Mühl.

Ex Willd.; *Sicyos lobata* Michx.:

Micrampelis lobata (Michx.) Greene

Fam. *Cucurbitaceae*

Originară din America de Nord, a fost introdusă în Europa ca plantă decorativă în grădini botanice la sfârșitul sec. al XIX-lea, s-a naturalizat, s-a răspândit spontan în toată Europa iar în țara noastră prima dată a ajuns la Brașov. În Maramureșul istoric prima semnalare datează din 1941 din Vișeu de Sus lângă râul Vaser notată de A. Coman în anul 1941, alte locații consemnate de Coman sunt: Câmpulung la Tisa, alt. 240 - 297 m. foarte multe, Vișeu de Jos la gara C.F.R. 469 m. alt., Leordina în comună, 401 m., Săpânța mai jos de Borcut în vl. Săpânța (1970), L. Bârlea a consemnat din Vișeu de Jos în 2006. Ca specie adventivă invazivă o consemnează Oprea, A. & Sîrbu, C. în anul 2006 din Lunca la Tisa, Crăciunești, Sighetu Marmăției, Câmpulung la Tisa, Săpânța, Remeti, Teceu Mic, Piatra. Între anii 1998-2011 Béres, M. face observații asupra existenței speciei lângă râul Tisa la Crăciunești, Sighetu Marmăției, Săpânța, Teceu Mic.

Este o specie bianuală, toxică, cu numeroși cârcei lungi care urcă până la vârfurile plantelor invadate, acoperindu-le. Fructele ajung la maturitate în luna august, au forma unui balonaș spinos în interior cu 4 semințe mari, frumos ornamentate (copiii le folosesc ca mărgel) capabile la germinare peste un an. Propagarea semințelor este ușurată de curenți de apă. Plantele invadate de bostănașul spinos fiind umbrite se îngălbenesc și se vestejesc, provocând uscarea acestora. Pagubele sunt însemnate dacă specia înaintază și pe terenuri agricole și invadează plantele agricole înalte (porumbul).

Combaterea: din cauza toxicității se recomandă evitarea culturii și curățarea tufelor, a plantelor agricole de această plantă și îndeosebi adunarea fructelor (balonașelor) până când fructele sunt verzi, înaintea coacerii fructelor.

***Impatiens glanduligera* Royle – Slăbănog himalaian**

syn. *I. roley* Walp.

Fam. *Balsaminaceae*

Specie cu flori roze-liliachii introdusă în Europa ca plantă ornamentală la începutul sec. al XIX-lea, s-a naturalizat și subsontan, s-a răspândit pe întregul continent și mai departe pe alte continente. În România a ajuns la începutul sec al XX-lea în Transilvania și subsontan în

Maramureș, cu prima semnalare în anul 1961 de Coman în Sighetu Marmăției de la Mic Laz în lungul râului Iza. Béres M. a observat în centrul comunei Săpânța, lângă podul râului Săpânța în 1995 și la Sighetu Marmăției la Mociar, lângă podul Ronișoarei în anul 2000 Oprea, A. & Sîrbu, C. în anul 2006 în Maramureș consemnează în toate localitățile în lungul Tisei.

Este mai frecventă ca specia *I. noli tangere*, cu flori galbene. Produce un număr mare de semințe. Se elimină prin interzicerea cultivării ca plantă decorativă în grădini, folosirea tehnicii mecanice pentru distrugerea plantelor, monitorizarea permanentă a apariției speciei în noi locuri.

***Rhus typhina* L. – Oțetar**

syn. *R. hirta* (L.) Sudw.

Fam. *Anacardiaceae*

Este un arbore originar din America de Nord, introdus în Europa, naturalizat și la noi în țară prima oară în Transilvania în sec. al XIX-lea. Este cunoscută ca plantă subspontană în Maramureș, prima semnalare vine de la A. Coman din anul 1967 din Câmpulung la Tisa la Busurat, de atunci a fost observat de Marta Béres în anii de după 2005 în diferite puncte în oraș (cimitire) unele exemplare sunt introduse din ce în ce mai frecvent ca arbore ornamental în grădini. În anul 2006 a fost consemnat de Oprea, A. și Sîrbu, C. la Câmpulung la Tisa.

***Sicyos angulatus* L.**

Fam. *Cucurbitaceae*

Are origine din America de Nord, a fost introdusă în Europa ca plantă decorativă în grădini și la ornarea gardurilor, din aceste locuri a invadat ca buruiiană în alte habitate antropice și cele naturale. În România prima oară a fost semnalată în Transilvania în anul 1816. În Maramureș L. Wagner o consemnează în anul 1876 ca plantă comună în fiecare sat de la Sighet până la Hust, lângă gardurile grădinilor. În anul 1946. A. Coman o semnalează ca plantă subspontană, foarte multe din Vișeu de Sus în oraș, alt 498 m recoltate în anul 1932 în mai multe puncte la Vișeu de Jos, la Săliște în vl. Buleasa, alt. 500 m., în orașul Sighetu Marmăției „foarte multe”; Resmeriță, I. et al. le notează la Sighetu Marmăției și Săliștea de Sus între anii 1975-1987; Oprea, A. & Sîrbu, C 2006 naturalizată la Sighetu Marmăției; Marta Béres la Sighetu Marmăției în cart. Șugău, la Parcul Dendrologic, la Rona de Sus în comună, în satul Coștiui la surpături, la Teceu Mic în zăvoiuil Tisei.

Este o plantă anuală, agățătoare, cu cârcei. Fructul spinos se răspândește agățându-se de blana animalelor sau sunt purtate de ape. Fructul produce cca 42.000 semințe, care sunt viabile mulți ani în sol.

În Maramureșul istoric a fost întâlnită în prezent ca buruiiană prin tufărișuri, în lunca Tisei, pe lângă garduri, locuri ruderaie. Pagubele

provocate de această specie sunt mai mari, dacă planta invadează culturile agricole (porumb).

În ultimii ani au apărut subsontan noi plante adventive pe teritoriul Maramureșului istoric, în mai multe stațiuni. Acestea sunt considerate specii invazive în alte ținuturi din țară. Prin monitorizarea lor și luarea măsurilor contra acestora s-ar putea elimina înmulțirea lor necontrolată. Am notat următoarele astfel de specii:

***Cytisus scoparius* (L.) Link – Drob**

syn: *Sarothamnus scoparius* (L.) Wimm. ex W. D. J. Koch;

Spartium scoparium L.

Fam: *Apiaceae*

Originară din Europa centrală, de vest și sud ca plantă de cultură și naturalizată în Europa de Est. În România a fost menționată în Transilvania. În Maramureș a fost introdusă de vânători în vl. Vaserului și s-a răspândit subsontan în câteva locuri. Am observat-o în anul 1997 în val. Repedea și în anul 2004 pe versantul sudic al Munților Bardău, alt. cca 900 m. Este așteptată răspândirea ei mai largă.

***Phytolacca americana* L. – Cărmăz**

syn: *Ph. decandra* L.

Fam: *Phytolaccaceae*

Originară din America de Nord, introdusă în Europa în sec. al XVII-lea în țări unde se practică viticultura. În România este considerată specie invazivă. Teritoriul studiat nu este o zonă viticolă, totuși în ultimii ani a intrat subsontan din zonele vecine. Prima ei semnalare (Marta, Béres) ca plantă subsontană datează în anul 2010 la Sighetu Marmăției în Cart. 1 Mai în grădini cu flori, apoi pe Str. Plevnei, mai multe exemplare și într-o grădină de zarzavat pe Str. Coșbuc. În anul următor, în 2012 la Ocna Șugatag în locul pieței de zarzavat părăsite a fost găsit un singur individ.

***Sisyrinchium
montanum***

C. În a treia categorie am încadrat o singură specie, care la fel este o specie străină, capabilă de reproducere în noua sa stațiune și de a forma populații viabile constante, dar ale căror influențe negative nu sunt încă clar elucidate, chiar s-ar putea să nici nu existe.

***Sisyrinchium montanum* E. L. Greene**

syn: *S. angustifolium* Miller p.p.

Fam. *Iridaceae*

Specie ierboasă perenă originară din America de Nord introdusă aproape în toate țările Europei. Prima sa mențiune din Maramureș este dată de Jávorka & Csapody în 1934, citați de Svoboda și în FRE nr. 2725, de A. Coman în anul 1941 din Petrova la Pusta, Mociarschi, După Deal, la Rături, vl. Neagră și Arșița, apoi și din alte locații cum sunt. Borșa: vl. Cislă, Dl. Fătăciunii, Preluca lui Holici, Dl. Bălan; la Poienile de Sub Munte, sub Ghilu, la borcut pe 60 ha, la Bistra sub Tocarnea, Sighetu Marmației în dosul fabricii de cărămidă lângă Iza; la Săpânța - Belmezeu 435 m, Bocicoiel - La Arini, câteva exemplare, Ocna Șugatag lângă cărarea spre Balta Hoteni; la Vișeu de Jos - Mociara Mare semănate de A. Coman cu semințe aduse din Petrova, iar după 3 ani de la semănare au fost înflorite și în prezent sunt extinse foarte mult. Marta Béres a notat populații dense în satul Coștiui deasupra băilor vechi surpate (anul 1997), Crăciunești fâneață mezo-higrofilă lângă Mohâlca (anul 2008), pe fâneață și pășuni la Breb și Budești (anul 2010) și exemplare izolate la Rona de Sus la marginea de sus a Rezervației de gorun „Munții Piatra lângă Tinovul Iezeru Mic”, la Teceu Mic pe pajiște. În 2006 este semnalată de Sîrbu, C. și Oprea, A. la Câmpulung la Tisa.

Concluzii

Au fost studiate în total un număr de 16 taxoni străini invazivi din Maramureșul istoric. Considerăm ca cele mai agresive sunt următoarele specii: *Reynoutria japonica*, *Helianthus tuberosus*, *Solidago canadensis* și *S. gigantea*, *Conyza canadiensis*, *Galinsoga ciliata*, *Erigeron annuus* subsp. *annuus* și subsp. *strigosus*, *Ambrosia artemisiifolia*.

Ținând seama de importanța problematicii plantelor străine invazive la nivel global, am considerat necesară studiarea acestei teme și propunerea unor măsuri pentru prevenirea sau eradierea influențelor negative cauzate de aceste specii pe teritoriul Maramureșului istoric:

1. Conștientizarea fenomenului de invazie biologică și a impactului lor la nivel local în rândul populației și a forurilor competente (conduceri locale, gospodării agricole, ONG-uri, învățământul și proprietarii terenurilor agricole și silvice etc.).
2. Intensificarea cercetărilor, monitorizarea plantelor adventive invazive.
3. Luarea măsurilor pentru prevenirea introducerii speciilor invazive, interzicerea introducerii în cultură a oricărei specii invazive cu scop decorativ.
4. Evaluarea științifică a speciilor lemnoase considerate invazive la nivel național, înainte de introducerea lor în scopul protejării terenurilor degradate sau contra eroziunii.

5. Stabilirea legăturilor cu specialiști din localitățile și țara vecină, Ucraina, pentru elaborarea listelor cu plantele invazive - agresive deja instalate și a celor la care în ultimii ani s-a constatat o înmulțire rapidă în lungul Tisei la granița țării.
6. Elaborarea de proiecte pe aceste teme și elaborarea unor planuri de management pentru teritoriile invadate.
7. Implicarea tineretului și a voluntarilor în campanii de eradicare a acestor specii.

Bibliografie

1. **Anastasiu, P., Negrean, G.** 2007 – *Invadatori vegetali în România*. Edit.Univ. Buc. 81. pp
2. **Balogh L.** 2003 –A Fallopia nemzetség Reynoutria szekciója Magyarországon előforduló fajainak határozókulcsa. *Flora Pannonica*, **1(1)**: 76-88 pp.
3. **Botta –Dukát Z.** 2008 – Invasion of alien species to Hungarian (semi-) natural habitats. In *Acta Bot. Hung.* **50** (supl.): 219-227 pp.
4. **Béres, Marta** 2004 – Conspectul sistematic al florei vasculare din valea Tisei, din „Herbarul A. Coman”, în colecția Muzeului Maramureșului, Sighetu Marmăției. In *Stud. Com. Ști. Nat. Muz. Satu Mare*, **4-5** 2003-2004: 86-115 pp.
5. **Béres, Marta.** 2008 - capitolul Flora și vegetația din rezervație. in *Rezervația naturală Pădurea Ronișoara*. redact Chiș Vasile Timur, Centrul de Ecol. și Turism Maramureș în cadrul proiectului Lemn mort-pădure vie.19-32.pp.
6. **Borza, Al.** 1947 – *Conspectus Florae, Regionumque affinium*. Edit.Carteia Românească, Cluj, 360 p.
7. **Bujorean, Gh., et al.** 1862 – Contribuții la cunoașterea speciilor *Galinsoga parviflora* Cav. și *G. quadriradiata* Ruiz. & Pav. *Natura*, **14(6)**: 17-24 pp.
8. **Chiș, V. T.** 2007 – *Zone umede din Țara Maramureșului*. Asoc. Microreg. Țării Maramureșului, Sighetu Marmăției, 118 p.
9. **Ciocârlan, V.** 2000 – *Flora ilustrată a României, Pteridophyta et Spermatophyta*. Edit. Ceres, Buc.pp. 1138 p.
10. **Coman, A.** 1946 – Enumerarea plantelor vasculare din Maramureșul românesc, din herbarul „A. Coman” I-II, *Bul. Grăd. Bot. Muz. Bot. Cluj*, **46(1-2)**: 57-89 pp; **46(3-4)**: 110-130 pp.
11. **Coman, A** 1971 – Flora Maramureșului în *Comunic. de Bot. Buc*, 139-147 pp.
12. **Dihoru, Gh** 2004 – Invasive plants in Romania's flora. *Analele Univ. Craiova*, **9(45)**: 73-83 pp.
13. **Dimitriu-Tătăranu I.** 1960 – *Arbori și arbuști forestieri și ornamentali cultivați în R.P.R.* Buc.Edit.Agro-Silvică, 810 p.

14. **Hodişan, N. Morar, G., Cornelia Ciobanu** 2007 – Research concerning the control of the specie *Abrosia arthemisiifolia* L. with the help of erbicides. in *Bulletin USAMV-CN*, **63**, 254-260 pp.
 15. **Ivanovici Nicoleta** - Approaches on the invasive alien taxa in Romania – *Ambrosia arthemisiifolia* (Rogweed) in *Anuals of West University of Timișoara, ser. Biology*, vol. XII, 87-104 pp.
 16. **Oprea, A. & Sîrbu, C.** 2006 – Researches regarding alien flora from the left bank of the Tisa river, between Valea Vișeului and Piatra (Romania). in *Kanitza*, Szombathely, Hungary, **14**: 45-56 pp.
 17. **Săvulescu, T.** /ed.), 1952-1976 – Flora R.P. Române – R. S. România, I-XIII, Buc., edit. Acad. R.P. Române (R. S. România), Buc.
 18. **Sîrbu, C. & Oprea, A.** 2007- Contributions to the knowledge of weeds vegetation along the Tisa everglade, in *Analele Ști. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, s. II, a Biol. veg.*, **53**: 134-139 pp.
 19. **Sîrbu, C.** 2008 – Chorological and phytocoenological aspects regarding the invasion of some alien plants, on the Romanian territory. In *Acta Horti Bot. Buc.*, **35**: 60-68 pp.
 20. **Sârbu, C (coord.) și Oprea, A.** 2011 – Plante adventive în flora României. Edit. „Ion Ionescu de la Brad”, Iași, 733 p.
 21. **Svoboda, C.** 1081 – Uber die *Sisyrinchium montanum* Greene in Rumanien. *Not. Bot. Horti Agrobot.*, **11**: 69-74 pp.
 22. **Țopa, Em., Boșcaiu, N** 1965 – O buruiiană periculoasă – *Ambrosia artemisiifolia* L. în R.P.R. in *Com. Bot.*, **8**: 131-136 pp
 23. **Wagner L.** 1876 – A megye növényzetének ismertetése in Szilágyi I. (szerk.) – Máramaros vármegye egyetemes leirása Budapest. 153-210 pp.
- *** *Herbarul Arthur Coman*” - Muzeul Maramureșului secția Șt. Naturii
- *** Coman, A.: *manuscris* Plante vasculare din Maramureș. Existent la Muzeul Maramureșului Sighetu Marmăției secția Șt. Naturii.

ФЛОРА ТА РОСЛИННІСТЬ МАРМАРОСЬКОГО МАСИВУ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В.

Карпатський біосферний заповідник

Ukraine

Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) є одним з найбільших природоохоронних об'єктів України, який розміщений у Закарпатській області на південно-західному макросхилі Українських Карпат. На території резервату є вісім відокремлених заповідних масивів: Чорногірський, Свидовецький, Мармароський, Кузійський, Угольсько-Широколужанський, Долина нарцисів, Чорна гора і Юліївські гори.

Одним із найцікавіших у флористичному відношенні є Мармароський заповідний масив, що знаходиться у складі заповідника з 1990 року. Його площа складає 8 990 га, лежить в межах висот 750-1940 м н.р.м. [3]. Розміщений на північному мегасхилі Рахівських гір – одному з відрогів Мармароського кристалічного масиву. Найбільшими вершинами заповідного масиву є гора Піп Іван (1940 м), Петрос (1780 м) і Берлибашка (1733 м).

Мармароський заповідний масив характеризується своєрідним рослинним покривом, що обумовлено його геологічною будовою. На нижчих гіпсометричних рівнях широко поширені мішані листяно-хвойні та листяні ліси, сформовані з *Fagus sylvatica* L., *Abies alba* Mill., *Picea abies* (L.) Karst і *Acer pseudoplatanus* L., рідше з *Carpinus betulus* L. У межах Мармароського масиву зафіксовано найвище поширення верхньої межі ялинового лісу в Українських Карпатах, яка доходить до самої вершини гори Петрос (1780 м н.р.м.). У межах лісового поясу (720-1600 м н.р.м.) чітко простежуються висотні смуги природних буково-ялиново-ялицевих, ялицево-ялиново-букових, ялиново-ялицево-букових, буково-ялицево-ялинових та інших лісів.

В підліску зростають *Daphne mezereum* L., *Rosa pendulina* L., *Sambucus racemosa* L. Трав'яний покрив здебільшого представлений такими видами, як *Anemone nemorosa* L., *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott, *Athyrium filix-femina* (L.) Roth., *Oxalis acetosella* L., *Galium odoratum* (L.) Scop. та ін. Букові праліси поширені на південних схилах на багатих кальцієм ґрунтах. В холодному кліматі на верхній межі лісу, яка проходить тут на висоті 1600-1700 м, поширені чисті клімаксові ялинники. Вище них розташовані субальпійські та альпійські луки з фрагментами заростей криволісся, здебільшого з *Pinus mugo* Turta, *Duschekia viridis* Opiz, *Juniperus sibirica* Burgsd. Фрагментарно поширені рідкісні чагарничкові угруповання з *Rhododendron*

myrtifolium Scott et Kotschy та лучні угруповання з *Festuca inarmata* Schur, *F. carpatica* F.Dietr., *F. saxatilis* Schur, *Poa deyllii* Chrtek et Jiras. Значного поширення тут набули чагарничкові угруповання з домінуванням *Vaccinium myrtillus* L., *V. uliginosum* L., *Rhodococcum vitis-idaea* (L.) Avror і лучні угруповання з домінуванням *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv., *Nardus stricta* L., *Festuca rubra* L., *Callamagrostis villosa* (Chaix.) J.F.Gmel. та ін.

Флора судинних рослин масиву за нашими даними нараховує 513 видів. Серед них 47 видів, що занесені до Червоної книги України [6]. У лісовому поясі трапляються такі рідкісні види, як *Campanula carpatica* Jacq., *Lilium martagon* L., *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Scopolia carniolica* Jacq. та ін. В субальпійському та альпійському поясах зростають такі червонокнижні види рослин: *Anemone narcissiflora* L., *Anthemis carpatica* Waldst. et Kit., *Gentiana acaulis* L., *G. lutea* L., *G. punctata* L., *Pulsatilla scherfelii* Reichenb., *Sempervivum montanum* L., *Primula minima* L. та ін.

У межах масиву охороняються рідкісні види, що мають обмежене поширення в Українських Карпатах: *Anthemis carpatica* Waldst. et Kit., *Carex limosa* L., *Eleocharis austriaca* Hayek, *Genista oligosperma* (Andrae) Simonk, *Erigeron alpinus* L., *Veronica fruticans* Jacq., *V. bellidioides* L., *Ranunculus thora* L., *Festuca heterophylla* Lam., *Pseudorchis albida* (L.) A.Love et D.Love, *Sempervivum montanum* L., *Jovibarba hirta* (L.) Opiz subsp. *preissiana* (Domin) Soo.

Серед видів, що занесені до Бернської конвенції, у межах масиву охороняються: *Botrychium multifidum* (S.G.Gmel.) Rupr., *Narcissus angustifolius* Curt., *Poa deyllii* Chrtek et Jiras [7].

З числа видів, які занесені до Регіонального червоного списку Закарпаття тут відмічається 31 вид, серед яких: *Aconitum firmum* Reichenb., *Chrysosplenium alpinum* Schur, *Dryopteris cristata* (L.) A.Gray, *Festuca inarmata* Schur та ін.

У межах масиву зростає 28 ендеміків [1,5,8]. До загальнокарпатських відносяться: *Campanula carpatica* Jacq, *Jovibarba hirta* (L.) Opiz, *Oberna carpatica* (Zapal.) Czopik., *Ribes carpaticum* Schult., *Symphytum cordatum* Waldst. et Kit. ex Willd.; східнокарпатських: *Aconitum romanicum* Woloszcs., *Centaurea carpatica* (Porc.) Porc., *Centaurea phrygia* L., *Hypericum alpigenum* Kit, *Leontodon repens* Schur, *Melittis carpatica* Klok., *Pulmonaria filarszkyana* Jav., *Thymus alternans* Klok.; східнопівденнокарпатських: *Campanula abietina* Griseb. et Schenk, *Carduus kernerii* Simonk, *Chrysosplenium alpinum* Schur, *Genista oligosperma* (Andrae.) Simk., *Doronicum carpaticum* (Griseb. et Schenk) Nyman, *Leucanthemum subalpinum* (Simonk.) Tzvel., *Melampyrum herbichii* Wolosz., *Phyteuma vagneri* A. Kerner, *Poa deyllii* Chrtek et Jiras, *Parmica tenuifolia* (Schur) Schur, *Ranunculus carpaticus* Herbich, *Scabiosa lucida* Vill., *Silene dubia* Herbich, *Viola declinata* Waldst. et Kit.;

західносхіднокарпатських: *Dactylis slovenica* Domin. Відмічено зростання карпато-балканських субендемиків: *Campanula serrata* (Kit.) Hendrych, *Dianthus compactus* Kit., *Linum extraaxillare* Kit., *Poa media* Schur, *Rhododendron myrtifolium* Scott et Kotschy (*Rh. kotschyi* Simonk.), *Veronica baumgartenii* Roem. et Schult.

На території КБЗ виявлені рослинні угруповання, що занесені до II видання Зеленої книги України [4]. Серед рідкісних природних рослинних фітоценозів на території масиву відмічено угруповання букових лісів з домінуванням у травостої місячниці оживаючої та скополії карніолійської (*Fagetum (sylvaticae) lunariosum (redivivae)*, *Fagetum (sylvaticae) scopiosum (carniolicae)*), сіровільхових лісів з домінуванням у травостої страусового пера (*Alnetum (incanae) matteucciosum (struthiopteris)*). Серед чагарничкових угруповань високогір'я охороняються формації рододендрона миртолистого (*Rhododendreta myrtifolii*) [2].

Серед рослинних асоціацій, поширених переважно на верхній межі лісу і субальпійського поясу охороняються водно-болотні гірськососново сфагнові і пригніченоялиново сфагнові угруповання *Pinetum (mugi) eriophoroso (vaginati) sphagnosum*, *Depressipiceetum (abietis) eriophoroso (vaginati)-sphagnosum* [4].

Література

1. Convention on conservation of European wildlife and natural habitats. Appendix 1 of May 1999: Strictly protected flora species. – Bern, 1999. – 18 p.
2. Tetiana Antosyak and Alla Kozurak. Distribution of endemic and rare vascular plants species in the upper Tysa basin within the Carpathian Biosphere Reserve (Ukraine) // Transylvanian Review of Systematical and Ecological Research “The Upper Tisa River Basin”. Volume 11, 2011. S. 85-94.
3. Антосяк Т.М., Волощук М.І., Козурак А.В. Поширення ендемічних видів судинних рослин на території Карпатського біосферного заповідника // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біологія. – 2009.- Вип. 25. – С. 67-70.
4. Волощук М.І. *Rhododendron myrtifolium* Schott et Kotschy в Українських Карпатах: еколого-ценотичні, популяційні, морфолого-біологічні особливості та тенденції динаміки. Автореф. дис... канд. біол. наук: спец. 03.00.05 „ботаніка”. Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ / М.І. Волощук. – К., 2012. – 22 с.

5. Гамор Ф.Д., Волощук М.І., Антосяк Т.М., Козурак А.В. БЗ Карпатський // Фіторізноманіття заповідників і національних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / під заг. ред. В.А. Онищенко, Т.Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2012. – С. 45-72.
6. Зелена книга України: Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, які підлягають охороні / під заг. ред. Я.П. Дідуха – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
7. Малиновський К., Царик Й., Кияк В, Нестерук Ю. Рідкісні, ендемічні, реліктові та погранично-ареальні види рослин Українських Карпат. – Л.: Ліга-Прес, 2002. – 76 с.
8. Червона Книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П.Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

Ing. Olimpiu Chișiu

Ocolul Silvic Mara

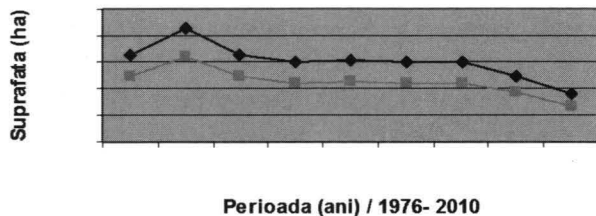
Sighetu Marmăției

Programul național 1976 – 2010 este elaborat sub forma și caracterul unei legi (Legea Nr. 2/15 aprilie 1976) prin care s-a stabilit la nivel național evoluția principalilor indicatori din silvicultura (împăduriri, recoltare masa lemnoasă, lucrări de îngrijire, probleme de mecanizare, drumuri forestiere etc.) pe o perioadă de 35 de ani. Valorile acestor indicatori sunt stabilite pe intervale de câte 5 ani, pentru toate nivelele administrative, dar și pe intervale de un an, la nivel județean și de ocol silvic.

Lucrarea de față își propune urmărirea unui singur indicator și anume cel de împăduriri. În acest scop s-au extras prevederile stabilite la nivel național legate strict de acest indicator. Pornind de la aceste date s-au calculat suprafețele ce revin a fi plantate în intervale de 5 ani sau de un an în cadrul Ocolului Silvic Mara. Astfel, utilizând valorile din Programul Național, s-au calculat procentele pe fiecare interval, iar apoi, acestea s-au aplicat suprafeței totale a Ocolului Silvic Mara, rezultând planul calculat pe fiecare interval de 5 ani, la nivel de ocol. (tabelul nr. 1).

Din evidentele Ocolului s-au extras cifrele de plan repartizate de Inspectoratul Silvic Județean (denumirea Direcției Silvice la acea data, 1976) și s-au reprezentat grafic cele doua serii de rezultate (tabelul nr. 2). Reprezentarea grafica (graficul nr.1) reflecta faptul ca modalitatea de calcul a lucrărilor de împăduriri planificate este corectă, pentru ca cele doua grafice sunt identice ca forma și reliefează decalajul dintre valorile rezultate din calcul și cele adoptate ca plan de realizare la nivel de ocol (valorile adoptate sunt cu circa 100 – 200 de ha mai mari, în funcție de intervalul de timp propus).

**Comparatie între planul stabilit din evidentele
Ocolului Silvic Mara cu planul calculat din
Programul Național**

Graficul nr. 1. Reprezentarea grafica a suprafețelor calculate și planificate

Specificații	1961 1965	1966 1970	1971 1975	1976 1980	1981 1985	1986 1990	1991 1995	1996 2000	2001 2005	2006 2010	Total
Programul național mii ha	248,4	233,2	304,0	234,0	212,0	216,0	213,0	213,0	177,0	127,0	2177,6
Procente calculate %	11	11	14	11	10	10	10	10	8		100
Plan ocol ha	518,6	486,9	634,7	488,6	442,6	451,0	444,7	444,7	369,6	265,2	4546,6
Realizări ocol ha		265,8	872,7	1089,0	901,0	600,5	327,0	274,0	95,0	88,0	4513,0

Tabelul nr. 1. Calculul suprafețelor la nivel de ocol silvic pe baza cifrelor din Programul Național

Tabelul nr. 2. Suprafețe planificate și calculate conform Planului Național

Perioada (ani)	Plan evidente (ha)	Plan calculat conform Programului național (ha)
1966-1970	656,6	486,9
1971-1975	856,0	634,7
1976-1980	658,9	488,6
1981-1985	596,9	442,6
1986-1990	608,2	451,0
1991-1995	599,7	444,7
1996-2000	599,7	444,7
2001-2005	498,4	369,6
2006-2010	357,6	265,2
Total	5432,0	4028,0

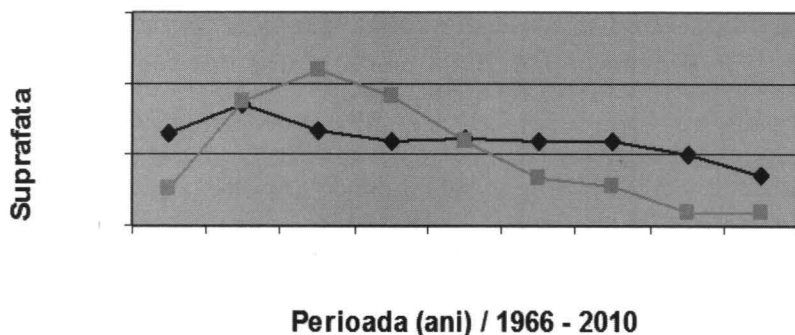
Tabelul 3 și graficul 2 analizează evoluția suprafețelor planificate pentru plantare și realizările efective. Față de planificarea inițială se observă două momente deficitare: perioada 1966 -1970 (reprezintă debutul lucrărilor de împăduriri planificate) care este motivat deficitară, deoarece este legată de inițierea acțiunilor; perioada 1989- 2010, înregistrează cel mai mare deficit de lucrări, deoarece este influențată de fluctuațiile istorice, economice și sociale din România.

Tabelul nr. 3. Evoluția suprafețelor planificate și realizările efective

An	Plan	Realizări
1966-1970	656,6	265,8
1971-1975	856,0	872,7
1976-1980	658,9	1089,0
1981-1985	596,9	901,0
1986-1990	608,2	600,5
1991-1995	599,7	327,0
1996-2000	599,7	274,0
2001-2005	498,4	95,0
2006-2010	357,6	88,0
Total	5432,0	4513,0

Între aceste două momente se observă o depășire și un vârf ale realizărilor față de planificare, înregistrate în intervalul 1976 - 1989. Această perioadă de vârf a realizărilor este marcată de momentul implementării Programului național (1976) și de cel istoric, din 1989, după care realizările cunosc o curbă descendentă și minimuri istorice aflate sub pragul primelor valori înregistrate la debutul lucrărilor de împădurire (1966).

Plan si realizari conform evidentelor din Programul National

Graficul nr. 2. Evoluția suprafețelor planificate și realizările efective

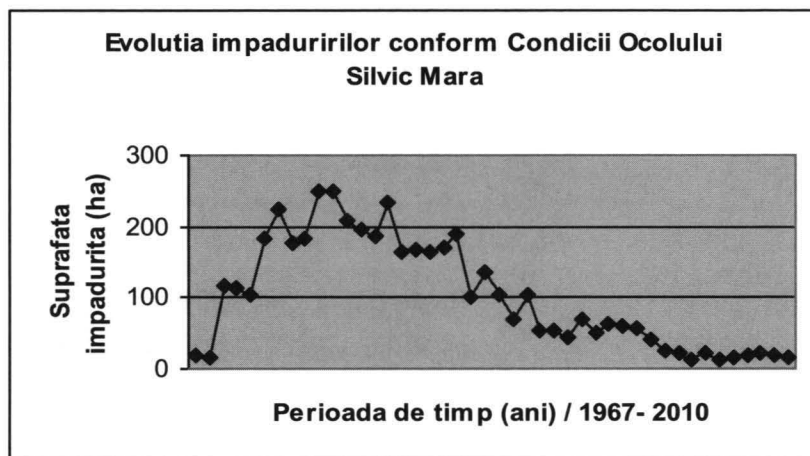
Am fi tentați să contestăm cifrele realizate în această perioadă de vârf, deoarece se cunoaște modul de raportare în perioada comunistă a cifrelor de plan. Argumentul adus în sprijinul raportărilor, pentru a proba corectitudinea acestora, este faptul că, spre deosebire de alte sectoare ale economiei, în silvicultură exista așa-ziși „martori” care pot afirma sau infirma aceste realizări prin existența sau inexistența pădurilor pe suprafețele plantate. Cu alte cuvinte, dacă avem pădure pe suprafețele plantate, cu o compoziție corespunzătoare, înseamnă că cifrele raportate sunt corecte și suntem îndreptățiți să credem veridicitatea datelor raportate pentru că suprafețele acoperite cu vegetație forestieră există în teren (excepție fac exploatările forestiere iraționale din proprietățile particulare, după caz).

Din graficul 2 rezultă că surplusul lucrărilor de împădurire realizate este jumătate față de deficitul înregistrat pe intervalul studiat, astfel încât per total, planul stabilit prin Programul național nu a fost realizat. Punctele de intersecție ale celor două grafice reprezintă două momente importante și anume: primul – reprezintă atingerea pentru prima dată a prevederilor propuse, iar al II-lea, momentul istoric reprezentat de anul 1989.

După acest an, 1989, realizările intră pe o pantă descendentă, scăderea fiind determinată de lipsa fondurilor ce trebuiau alocate lucrărilor de împădurire (lipsuri cosemnate în cronica ocolului) și retrocedările de pădure efectuate ezitant și influențate de fluctuațiile politice din România, din acea perioadă.

Graficul nr. 3 detaliază realizările lucrărilor de împădurire pe intervale de câte un an și are forma specifică a distribuției normale (curba lui Gauss), dar asimetrică, cu maximumul curbei înregistrat în prima perioadă a proiectului. Din grafic se mai observă că au mai existat încercări de

menținere a realizărilor la nivelul planului stabilit inițial, dar începând din anul 2003, curba realizărilor este relativ constantă, fără mari fluctuații, stabilizată la nivelul minim înregistrat pentru tot intervalul luat în calcul. Acest aspect indică faptul că lucrările de împădurire vor rămâne și în continuare la acest stadiu, fără a exista condiții de creștere a lor, din cauza lipsei fondurilor necesare efectuării lucrărilor de împădurire.

Graficul nr. 3. realizările lucrărilor de împădurire în perioada 1967-2010

Pentru a urmări cât mai fidel evoluția lucrărilor de împădurire în intervalul 1976– 010, am convenit introducerea următorului indice:

$$I_p = \frac{S_p}{S_t}$$

Unde:

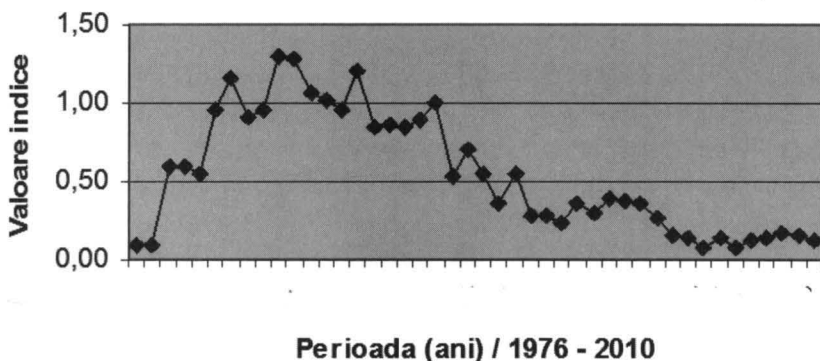
I_p = indice de plantare

S_p = suprafața plantată anual sau pe interval de 5 ani

S_t = suprafața totală a ocolului (anuală sau pe interval de 5 ani ori 10 ani)

Acest indice urmărește ponderea din suprafața ocolului reprezentată de suprafețele plantate. Acest lucru este important pentru ca suprafața totală a ocolului este afectată periodic de retrocedările de pădure și este în continuă scădere. Așadar, avem suprafețele plantate aflate pe o curbă descendentă, în continuă scădere, dar și suprafața totală a ocolului, tot în continuă scădere. Reprezentând grafic acest indice (graficul 4), observăm că acesta are aceeași formă cu graficul nr. 3, ceea ce confirmă că, deși suprafața ocolului este în scădere, acest lucru nu a influențat nivelul de realizare al lucrărilor de împădurire. Acest nivel este unul scăzut și cu tendința de a rămâne constant la un minim istoric și pentru următorii ani.

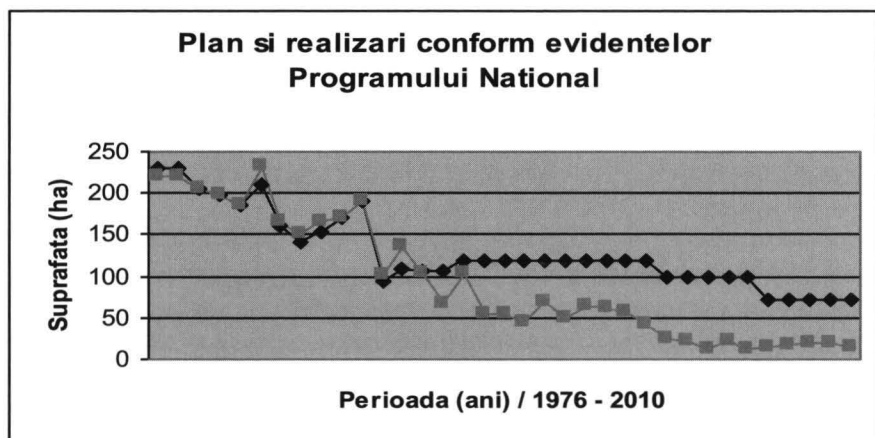
Evolutia indicelui de împădurire

Graficul nr. 4. Evoluția indicelui de împădurire pentru perioada 1976-2010

Graficul nr. 5 prezintă realizările începând cu anul 1976 și terminând cu anul 2010. Acesta ilustrează clar deficitul foarte mare privind realizările lucrărilor de împădurire. Deși planul este în scădere, cu paliere constante, se observă ca minimum acestuia este totuși de trei ori mai mare decât realizările. Stabilirea unui plan constant la un anumit nivel este o procedură normală care se stabilește în legătura cu planul de tăieri și împăduriri pe alte terenuri. Perturbările produse la nivel economic, istoric, social și de altă natură în România (după anul 1989) au dus la stabilizarea unui nivel de împădurire situat la circa 30% fata de nivelul propus. Nivelul inițial a fost stabilit în condițiile unui climat economico-social și istoric de o cu totul altă factură (înainte de momentul 1989). Acest lucru se observă foarte simplu din faptul că pe suprafețele retrocedate, deși sunt necesare, se efectuează lucrări de împădurire la un nivel foarte redus. După anul 1989 (ultimul punct de intersecție al celor două curbe din graficul nr. 5) a mai existat, după o scădere mare în 1990, o încercare de revenire spre plan în anul 1991, după care urmează prăbușirea realizărilor către nivelul lor minim de azi. Toata perioada 1991 – 2000 (când graficul realizărilor se stabilizează la nivel minim, dar constant) este caracterizată de oscilații, cu tendința de scădere constantă. Aceasta tendință este determinată de perioadele de retrocedare a pădurilor în baza diferitelor legi ale fondului funciar, ultima prăbușire importantă fiind în anul 2000 (Legea 1/2000). Dacă în 1991 (anul adoptării Legii 18/1991, prima lege de retrocedare a suprafețelor de pădure) suprafețele parcurse cu împăduriri scad puternic față de plan, acestea cunosc o ușoară revenire în 1992 (anul în care ocolul se confrunta, totuși, cu lipsa fondurilor destinate împăduririlor), după care urmează o scădere și mai

dramatică în anul 1993, scădere care va fi definitivă, fără posibilități de revenire.

*Graficul nr.5. Plan și realizări conform evidentelor
Programului național 1976-2010*

Concluzii:

1. Prevederile Programului național s-au dovedit a fi corecte, deoarece cifrele prevăzute de acesta au fost atinse în perioada anterioară anului 1989 („martorii” care certifică aceste date sunt reprezentați de suprafețele de pădure existente).
2. Prevederile Programului național puteau fi atinse și în ultimii ani, în condițiile unei dezvoltări normale a societății românești, prin gospodărirea rațională și conformă cu regimul silvic a suprafețelor retrocedate.
3. Per ansamblu, deficitul împăduririlor este evident și stabilizat la un nivel foarte scăzut.
4. Revenirea la condițiile normale stabilite de Program se poate realiza doar printr-un salt spectaculos al creșterii lucrărilor de împădurire asemănător cu cel din anii ‘60-‘70.
5. Actualmente, lucrările de împădurire nu se pot realiza cantitativ la un nivel ridicat, datorită posibilităților financiare reduse, lipsa constrângerilor pentru cei care nu respecta regimul silvic, reducerea numărului de pepiniere (de la 11 existente în 1989, la 4 în 1999), neefectuarea culturilor speciale (pomi de iarnă, lemn pentru celuloză, dud, nuc, cireș, arbuști fructiferi - cătină, mălin, afin, scorș - perdele forestiere, pini pentru colofoniu, plop euramerican etc.).

Bibliografie

- *** - Condica Ocolului Silvic Mara (1960- 2001);
- *** - Legea 2/15 aprilie 1976 - Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976 - 2010;
- *** - Ministerul Economiei Forestiere și Materialelor de construcții, Departamentul Silviculturii, ISJ Maramureș, Ocolul Silvic Mara – Evidența pentru urmărirea realizării sarcinilor ce decurg din „Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976 - 2010”, Broșura nr.1, Etapa 1976 – 1980;
- *** - Ministerul Economiei Forestiere și Materialelor de construcții, Departamentul Silviculturii, ISJ Maramureș, Ocolul Silvic Mara – Evidența pentru urmărirea realizării sarcinilor ce decurg din „Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976 - 2010”, Broșura nr.2, Etapa 1981 – 1985;
- *** - Ministerul Silviculturii, ISJ Maramureș, Ocolul Silvic Mara – Evidența pentru urmărirea realizării sarcinilor ce decurg din „Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976 - 2010”, Broșura nr. 3, Etapa 1986 – 1990;
- *** - Ocolul Silvic Mara – Planul cincinal 1976-1980;
- *** - Ocolul Silvic Mara – Planul cincinal 1981-1985;
- *** - Ocolul Silvic Mara – Planul cincinal 1986-1990;
- *** - Situațiile 1-10 privind analiza activității desfășurate pe linia gospodăririi fondului forestier;

Invertebrate species new for science and new for the Romanian fauna based din recent research in Maramures (1994-2009)

Iosif Béres

retired principal museographer

Maramureş Museum, Sighetu Marmăţiei

Keywords: Fauna invertebrate, Maramures

The area of Historical Maramures (geographical) is situated in the North-Northwest of Romania, in the County of Maramures, being made up by a depression having the same name and the surrounding mountains down to the water sheds. In the North the limit of Maramures coincide with the state border between Romania and the Ukraine – the River Tisa and the Maramures Mountains.

Tisa river next Sighetu Marmăţiei

The surface of this territory is 3.375 km².

Historical Maramures map

From the bio-geographical point of view we speak about a well outlined area with a high bio-diversity. This is mainly because of the great variety habitats, relief energy is over 2000 meters, vegetation levels are well outlined starting from the alluvial fields of the Tisa up the alpine level of the Rodnei Mountains. In Maramures we have isolated areas, difficult to reach, with almost natural habitats with minimal anthropogenic pressures.

Rodnei Mountains

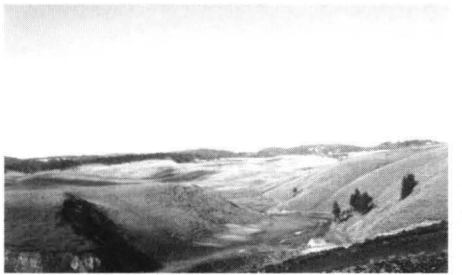
Systematic research of invertebrate fauna has begun in the year 1994, when specialists from the "Grigore Antipa" Museum of Natural History from Bucharest have trips to Maramures. Between the years 2004-2009 research teams from Budapest Museum of Natural have done a research in invertebrate fauna in Maramures based on their contracts of research with the "Vasile Goldis" Western University of Arad, who have succeeded to make three-four study expeditions annually. During this period Maramures has also been visited by other foreign zoologists (Polish, Austrian, Hungarian), who have found here new species for science and for Romanian fauna.

Maramureșului Mountains

In this paper we enumerate the new species for the science and for the fauna Roumania with recorded place and date of collecting. These species are published in various papers, in Traveaux Vol. XXVII-LII and Studia Univ. "V. Goldis" Life Sciences Series Vol. supp. 2006 and Vol. XVIII, supp. 2008 and other publications of the kind.

However, we mention the fact that the collected material within the said interval of time has not been completely processed, we already have signals that in the near future mentions will also be made on other new species for the fauna of Romania and even described ones for the science from Maramures.

Volcanic Plateau

Next, we present the list of species that are new to science, collected in Maramures by several researchers and published in various scientific papers

NEW SPECIES FOR SCIENCE

COLLEMBOLA

Orychiuridae

1. Protophorura ionescui. n. sp

Rodnei Mts. in Orientali Carpathias, Borșa, N stope of Pietrosul Rodnei (2303) cca 1200m, 27.07.2004

Isotomidae

2. *Tetracanthella borsa n.sp.*

Rodnei Mts., Borşa, Gura Fântânii, spring area of the Bistriţa Aurie River under the Gărgălau Peak, pine scrub and alpine grassland, 1668-1711m, 29.06.2005

Dany L., Traser G., (7)

3. *Tetracanthella ignisiana n. sp.*

Igniş Mts., Deseşti, Staţiunea Izvoare, Tătarului Gorge, Brazi stream, alt. 738m, 01.09.2004

Dany L., Traser G., (7)

PLECOPTERA

4. *Leuctra dalmoni n.sp.*

Lăpuşului (Văratec) Mts., Văleni, Zermilor Lake, 23.05.2006;

Țibleş Mts., Dragomireşti, Baicu stream, 24.05.2006;

Maramureşului Mts., Poieni Valey, Petrova, Tomnatic stream, 950m, 25.05.2006;

Vinçon G., Muranyi D., (37)

ACARI – MESOSTIGMATID

Trachytidae

5. *Trachytes carpaticus n. sp.*

Igniş Mts. Piatra, Vadul Izei, Bârlan, 700m, 20.09.2005

Kontschan J., (11)

Veigaiiidae

6. *Veigaia transilvanyca n. sp.*

Maramureşului Mts., Borşa, Baia Borşa, sphagnum moss, 1046m, 26.09.2006

Kontschan J., Ujvari Zs. (12)

ORIBATIDS – RIBATIDA

Galumnidae

7. *Pergalumna seminervosus n. sp.*

Rodnei Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, spring rook of the Bistriţa Aurie River under the Gărgălau Peak, 26.09.2006

Igniş Mts., Deseşti, Tatarului gorge, 750m, 27.09.2006

Rodnei Mts., Săcel, Iza gorge, 946m, 20.05.2008

Mahunka S., Mahunka L., (15)

Gustaviidae

8. *Gustavia transilvanyca n. sp.*

Rodnei Mts., Borșa, Stațiunea Borșa, 878-1022m,

28.06.2005

Igniș Mts., Sighetu-Marmației, Piatra Mts, 1200m,

21.09.2005

Mahunka S., (14)

Oppiidae

9. *Neotrichoppia (Confinoppia) calugarae* n. sp.

Rodnei Mts., Săcel, near Iza Izvor, 1000m,

22.09.2005

Rodnei Mts., Săcel, near Iza, 22.09.2005

Mahunka S., (14)

10. *Neotrichoppia (Confinoppia) beresi* n. sp.

Igniș Mts., Desești, Tătarului gorge, 750m,

27.09.2006

Mahunka S., Mahunka L., (15)

Punctoribatidae

11. *Schweizerzeles anoporus* n. sp.

Igniș Mts., Giulești, Poiana Brazilor, 900m, bog
decaying woods, some peat-moss, 31.08.2004

Mahunka S. (14)

HOMOPTERA – AUCHENORRHYNCHA

Cicadellidae

12. *Diplocolenus (Erdianus) beresi* n. sp.

Rodnei Mts., Stațiunea Borșa, Gărgălau peak,

2100m, 01.08.2002

Rodnei Mts., Borșa, Știol and Prislop, 1500m,

29.08.2005 (20)

NEW SPECIES FOR ROMANIAN FAUNA

OLIGOCHAETA

Lumbricidae

1. *Allolobophora sturanvi* (Rosa, 1895) Records: Igniș Mts., Piatra Țiganului meadow, 1200 m, 21.09.2005, Sighetu Marmației - Igniș Mts., Vadul Izei, Piatra, 850 m, 21.09.2005. (3)

2. *Aporrectodea carpathica* Cognetti, 1927 Records: Igniș Mts., Săpânța stream, 500 m, 30.06.2005; Lăpuș Mts., Băiuț 860 m, 27.05.1996; Rodna Mts., Borșa, Prislop, 160 m, 19.09.1974. (3)

3. *Dendrobaena alpina alteclitellata* Pop, 1938 Records: Rodnei Mts., Borșa, 1665-1710 m, 29.06.2005; Rodnei Mts., Săcel, Muced Lake, 1400 m, 22.09.2005. (3)

4. *Octodrilus robustus* (Pop, 1973) Records: Rodna Mts., Moisei, Măgura Peak, 1000 m, 18.06.1997; Gutâi Mts., Breb, 450 m, 23.09.2005. (3)

TARDIGRADA

Eutardigrada

5. *Diphascon oculatum* Murray, 1906 Records: Maramureş Mts., Vişeu de Sus, Vaser, spring pin forest in the Mihoaia valley, 683 m, 22.05.2008.(13)
6. *Isohypsibus prosostomus* Thulin, 1928 Records: Maramureş Mts., Vişeu de Sus, Vaser, spring pin forest in the Mihoaia valley, 683 m, 22.05.2008. (13)
7. *Mesocrista spitsbergense* Richters, 1903 Records: Rodna Mts., Săcel, Iza spring pin forest, sphagnum bog, 1037 m, 20.05.2008; Rodna Mts., Săcel, Muced Lake, 1450 m, 20.05.2008. (13)

CRUSTACEA

Copepoda

8. *Hetercope saliens* (Lilljeborg, 1863) Records: Gutâi Mts. (Breb), Creasta Cocosului, 1050 m, 23.09.2005; Maramureş Mts.-Borşa-Băila Borşa, Stanchi spring, 1600 m, 26.06.2007.(9)

Malacostraca

9. *Gammarus leopoliensis* Jazdzewski et Konopacka, 1989 Records: Maramureş Mts., Borşa, Baia Borşa, Vinişor valley, 1032 m, 22.05.2007; Maramureş Mts., Poienile de sub Munte, Lutoasa valley, 868 m, 24.05.2007; Maramureş Mts., Poienile de sub Munte, Socolău valley, 825 m, 24.05.2007; Rodnei Mts., Săcel, Iza River, 20.05.2008; Maramureş Mts., Vişeu de Sus, Vasser valley, Şuligu, 862 m, 21.05.2008.(21)

CHILOPODA

Geophilomorpha

10. *Strigamia pusilla* (Sseliwanoft, 1884) Records: Rodna Mts., Borşa spering area of the Bistriţa Aurie beneath Gărgălău, 1688-1711 m, 03.09.2004.(4)

Myriapoda

11. *Geophilus oligopus* (Attems, 1895) Records: Igriş Mts., Piatra Săpânţa, Cabana Colibi, 832 m, 31.08.2004.(5)

COLLEMBOLA

Neanuridae

12. *Deutonura stachi* (Gisin, 1952) Records: Igriş Mts., Piatra, Săpânţa Valea Brazi, 02.09.2004.(6)
13. *Pseudachorutes corticicolus* (Schaffer, 1897) Records: Rodna Mts., Borşa piemont, 1200 m, 27.07.2004. (6)

Hypogastruridae

14. *Ceratophysella borealis* Martynova, 1977 Records: Rodna Mts., Borşa piemont, 700 m, 26.07.2004. (6)

15. *Ceratophysella granulata* Stach, 1949 Records: Rodna Mts., Borșa, Iezer, 1780 m, 26.07.2004. (6)

16. *Xenylla schillei* Börner, 1903 Records: Rodna Mts., Borșa piemont, 1200 m, 27.07.2004. (6)

Onychiuridae

17. *Hymenaphorus nova* Pomorski, 1990 Records: Rodna Mts., Borșa piemont, 1200 m, 27.07.2004. (6)

18. *Protaphorura subarmata* (Gisin, 1957) Records: Rodna Mts., Borșa, Iezer, 1780 m, 26.07.2004. (6)

19 *Protaphorura bicampata* (Gisin, 1956) Records: Igniș Mts., Brazilor bog peat bog with pine scrub, 800 m, 31.08.2004. (7)

Istomidae

20. *Desoria duodecemaculata* (Denis, 1927) Records: Rodna Mts., Borșa, Iezer, 1780 m, 26.07.2004. (6)

Katiannidae

21. *Sminthurinus bimaculatus* Axelson, 1902 Records: Rodna Mts., Borșa, Iezer, 1780 m, 26.07.2004. (6)

EPHEMEROPTERA

Chironomidae

22. *Rhithrogena carpatoalpina* Klonowska, Olechowska, Sartori, Weichselbaumer, 1987, Records: Maramureș Basin, Rona de Sus, Hera brook below the pass, Igniș Mts., Săpînța, Runcul, 31.08.2004; Desești, Stațiunea Izvoare and Poarta Roșie, 937 m and Mara River, 650 m, 01.09.2004. (10)

23. *Rhithrogena gorganica* Klapalek 1907 Records: Rodna Mts., Borșa, Stațiunea Borșa, Știol Mts. and Prislop Pass, 1544 m, 29.06.2005. Rodna Mts., Borșa, spring brook of the Bistrița Aurie, Gărgălău Peak, 1688 m, 29.06.2005; Borșa, Cimpoeș valley 1023 m, 23.05.2007. Maramureș Mts., Petrova Tomnatic Stream, 802 m, 25.05.2006. Maramureș Mts., Petrova Tomnatic, 25.05.2006; Baia Borșa Vinișor valley, 870 m, 22-24.05.2007; Baia Borșa, Bălăsâna stream, 1360 m, 22.05.2007; Poienile de sub Munte, Budescu valley, 821 m, 24.05.2007 and Lutoasa valley, 868 m, 24.0.2007, Socolău valley, 825 m, 24.05.2007. Igniș Mts., Desești, Stațiunea Izvoare, 1020 m, 24.09.2005 and 3 places, volcanic Plateau. Gutâi Mts., Breb, Creasta Cocoșului, 900 m, 23.09.2005 and 2 places Maramureș Basin, Sighetu Marmăției, Mociar, 369 m, 27.06.2005; Bârsana, Morii stream, 384 m, 24.05.2006. Țibleș Mts., Dragomirești, Baicu stream, 718 m, 24.05.2006 and Poeni valley, 901 m, 24.05.2006. (10)

24. *Ecdyonurus stramachi* Sowa, 1971 Records: Igniș Mts., Giulești, Brazi valley, 841 m, 02.09.2004. (10)

25. *Caenis pseudorivulorum* Keffermüller, 1960 Records: Igniș Mts., Desești, Mara river, 706 m, 02.09.2004. (10)

ORTHOPTERA

Phaneropteridae

26. *Isophya posthumoidalis* (Bazyluk, 1971) Records: Maramureşului Basin, Sighetu Marmăţiei, Mociar, 369 m, 27.05.2005; Crăciuneşti, Mohelca, 299 m, 28.06.2005; Câmpulung la Tisa, Tisa River, 235 m, 30.06.2005. (36)

PSOCOPTERA

Caeciliusidae

27. *Valenzuela despaxi* (Badonell, 1936) Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 1377 m, 03.09.2004; Igriş Mts., Deseşti (Staţiunea Izvoare), 24.09.2005; Maramureş Basin, Rona de Sus, 504 m, 28.06.2005; Rodna Mts., Săcel (Iza Izvor), 900 m, 22.09.2005. (35)

Elipsocidae

28. *Elipsocus annulatus* Roesler, 1954 Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 878 m, 28.06.2005. (35)

COLEOPTERA

Curculionoidea

29. *Smicronyx brevicornis* F. Sol – Wpal, Records: Maramureşului Basin, Bârsana, 8.09.1995. (30)

30. *Rhynchaenus horioni* Dieckm, Records: Maramureşului Basin, Moisei, 6km downstream, 21.08.1997. (30)

Staphylinidae

31. *Atheta malleus* Joy, 1913, Records: Maramureşului Mts., Poienile de sub Munte, Rica valley, 600 m, 16.07.2004. (17)

32. *Atheta volans* (Scriba, 1859), Records: Maramureş Basin, Sighetu Marmăţiei confluence of Tisa and Iza, 250 m, 11.06.2003. (17)

33. *Atheta tenuissima* Eppelsheim, 1892, Records: Vişeu River. (17)

34. *Eusphalerum alpinum obenbergeri* Zanetti, 1982, Records: Rodna Mts., Borşa, Izvorul Bistriţei, 1665-1710 m, 29.06.2005. (17)

35. *Omalium strigicollae* Wankowicz, 1869, Records: Rodna Mts., Borşa between Ştiol and Prislop Pass, 1544 m, 29.06.2005. (17)

36. *Philonthus micantoides* Berick Lohse, Records: Maramureş Basin, Bârsana, 02-09.07.1995, Săpânţa, Colibi, 880 m, 5-14.07.1996. (33)

Elateridae

37. *Adrastus kryshkali* Dolin, 1988, Records: Maramureş Basin, Valea Vişeuului, 360 m, 11.0.2007; Remeţi, Piatra, bank of Tisa, 210 m, 28.06.2007; Săpânţa, Livada, 400 m, 04.06.2008. (17)

Dasytidae

38. *Dasytes hickeri* Kaszab, 1955, Records: Săpânţa, Livada, Peri closter, 400 m, 04.06.2008. (17)

Cerambycidae

39. *Leiopus femoratus* Fairmaire, 1859, Records: Maramureş Basin, Sighetu Marmăţiei, Dobăieş, 400 m, 13.06.2006; from fruit trees, 07.06.2008. (17)

Apionidae

40. *Perapion lemoroi* (Ch. Brisout, 1880), Records: Maramureş Basin, Sighetu Marmăţiei, Dobăieş, 400 m, 03.06.2008. (17)

Curculionidae

41. *Acalles petryszaki* Dieckman, 1982, Records: Igriş Mts., Sighetu Marmăţiei (Piatra) Şorompău, 1000 m, 14.06.2006. (17)
42. *Brachiodontus reitteri* Weise, 1878, Records: Maramureş Mts., Borşa, Fântâna Stanchi, 1600 m, 26.07.2007. (17)
43. *Otiorhynchus repletus* Boheman, 1843, Records: Gutâi Mts., Breb, Izvorul de apă minerală, 700 m. (17)
44. *Rhinomias austriacus* (Reitter, 1894), Records: Maramureş Basin, Sighetu Marmăţiei, Dobăieş, 400 m. (17)
45. *Rhyncolus sculpturatus* Walzl, 1839, Records: Rodna Mts., Săcel, Valea Izei, stream valley, 05.06.2008. (17)

DIPTERA

Dolichopodidae

46. *Rhaphium quadrispinosum* (Strobl), Records: Maramureş Basin, Ieud, 4.07.1995.(22)
47. *Diaphorus deliquescens* Loew, Records: Maramureş Basin, Bârsana 3.07.1995, Năneşti, 10.07.1995.(22)
48. *Hercostomus separatus* d'Assis Fonseca, Records: Maramureş Basin, Strâmtura (rivulet Berşota) 3-9.07.1995.(22)
49. *Dolichopus lepidus* Staeger 1842, Records: Rodnei Mts., Săcel (Iza Spring) 6.07.1995.(22)
50. *Dolichopus subpennatus* d'Assis Fonseca 1976, Records: Maramureş Basin, Strâmtura (rivulet Berşota) 6.07.1995, Rodnei Mts., Săcel (Iza Spring) 6.07.1995.(22)
51. *Tachytrechus hamatus* Loew, Records: Igriş Mts., Tăul lui Dumitru, alt. 1100m. 7.07.1976 (23)
52. *Hercostomus angustifrons* (Staeger), Records: Igriş Mts., forest range Colibi, 8.07.1996, Poiana Brustan 6-13.07.1996.(23)
53. *Dolichopus flavipes* Stannius 1831, Records: Igriş Mts., Săpânţa, Colibi valley, forest range 5-12.07.1996. (23)
54. *Dolichopus signatus* Meigen 1824, Records: Igriş Mts., Săpânţa, Nireş 12.07.1996. (23)
55. *Rhaphium ensicorne* (Meigen 1824), Records: Maramureşului Mts., Repedea – Smerecenî 22.09.1997. (24)
56. *Rhaphium rivale* (Loew, 1869), Records: Maramureşului Mts., Repedea-Smerecenî, 22.06.1997.(24)
57. *Argyra spoliata* (Kowarz, 1878), Records: Maramureşului Mts., Repedea –Cârligătura, 26.06.1997.(24)

58. *Diaphorus halteralis* (Loew, 1869), Records: Maramureşului Mts., Repedea, 2.07.1997.(24)
59. *Rhaphium fasciatum* Meigen, 1824 Records: 19.07.1998.(28)
60. *Rhaphium longicorne* (Fallen, 1823), Records: Igriş Mts., Săpânţa, Colibia (forest range), 06-12.07.1996. (28)
61. *Melanostolus melancholicus* (Loew, 1896), Records: Igriş Mountains, 15.07.1998; 17.07.1998. (28)
62. *Chrysotus obscuripes* Zetterstedt, 1838, Records: Igriş Mountains, Giuleşti (Poiana Brazi, Tăul lui Dumitru), 07.07.1996. (28)
63. *Dolichopus phaeopus* Haliday in Walker 1851, Records: Rodnei Mts., Iza Izvor, 06.07.1995. (28)
64. *Dolichopus tanytrix* Loew 1869, Records: Igriş Mts., Giuleşti, Tăul lui Dumitru, 07.07.1996. (28)
65. *Dolichophorus kerteszi* Lichwardt, 1902 Records: 19.07.1998.(28)
66. *Medetera murina* Becker, Records: Cloşani, 19-20.06.1997.(29)

Empididae

67. *Hilara albitarsis* von Rozer, 1840, Records: Maramureş Mts., Repedea, poiana Smerecenii, swamp with Sphagnum in the freyfield, 7 km, upstream the Forest Range, 22.06.1997.(27)
68. *Hilara augustifrons* Strobl, 1892, Records: Igriş Mts., Săpânţa, Brustan Clearing, (near Colibi Forest Range), 06.12.1996. (27)
69. *Hilara albiventris* von Roser, 1840, Records: Maramureş Basin, Bârsana (sandy bank of Iza River), 03.08.1995.
Strâmtura, Berşota streamlet (heyfield in slop, in a deciduous forest), 03-09.07.1995. (27)
70. *Hilara pseudochorica* Strobl, 1892, Records: Maramureş Basin, Bârsana, 03.07.1995; Năneşti (the same biotope as in Bârsana), 10.07.1995. (27)
71. *Empis (s.str.) nuntia* Meigen, 1838, Records: Maramureşului Mts., Bistra, 28.06.1997; Rodnei Mts., Borşa, 20.08.1997. (27)
72. *Empis (s.str.) planetica* Collin, 1927, Records: Maramureş Mts., Repedea-Smerecenii, 22.06.1997; Rodna Mts. (Iezer Lake), 13.07.1995. (27)
73. *Empis (Copt.) impennis* Strobl, 1902, Records: Maramureşului Mts., Crasna Vişeu (Paltin), 25.06.1997.(27)
74. *Hilara apta* Collin, 1927, Records: Rodna Mts., Izvorul Izei, 17.06.1998.(25)
75. *Hilara canescens* Zetterstedt, 1849, Records: Maramureş Basin, Bistra, 21.07.1998(25)
76. *Hilara ritidorella* Chvala, 1996, Records: Igriş Mts.Tătarul Gorges, 21.06.1998; Chalet Pleşca – Pârâul Roşu, 22.07.1998(25)
77. *Hilara lasiopa* Strobl, 1892, Records: Igriş Mts., Săpânţa, Colibi, 05-12.07.1996(25)
78. *Hilara morata* Collin, 1927, Records: Maramureş Basin, Bistra, 22.06.1997. (25)

79. *Hilara obscura* Meigen, 1822, Records: Igriş Mts., Tătarul Gorges, 19.07.1998; Sârbi, 19.07.1998; Resort Izvoarele, 23.07.1998. (25)
80. *Hilara griseifrons* Collin 1927, Records: Igriş Mts., Maramureş Mts., Repedeă clearing Semerceni, 22.08.1997 (Resort Izvoarele (7 km downstream), 23.07.1998. (25)
81. *Chelifera astigma* Collin, 1927, Records: Igriş Mts., Resort Izvoarele (1 km downstream), 23.07.1998 (25)

Syrphidae

82. *Lejogaster nigricans* (Stack, 1922), Records: Maramureş Mts., Repedeă – Poiana Smerecenii, 22.06.1997. (2)
83. *Myolepta ruficornis* (Zetterstedt, 1843), Records: Maramureş Basin, Crasna Vişeuului, 23-29.08.1997. (2)
84. *Orthonevra intermedia* (Lundt, 1916), Records: Maramureş Basin, Bârsana, 03.07.1995; Igriş Mts., Săpânţa – Poiana Nireş, 06-10.07.1996; Records: Maramureş Mts., Repedeă – Poiana Smerecenii, 22.06.1997; Baia Borşa, Bălăsâna Valley, 21.08.1997. (2)
85. *Liochrysogaster przewalskii* (Stack, 1924), Records: Igriş Mts., Săpânţa – Poiana Nireş, 11.06.1996. (2)

Mycetophilidae

86. *Mycomya levis* (Dziedzicki, 1885) (pseudocinerascens Strobl, 1901), Records: Maramureş Mts., Clearing Smerecenii, 21.08.1997. (26)
87. *Mycomya maura* (Walker, 1856) Records: Maramureş Basin, Strâmtura, Berşotă stream, 03.07.1995 (26)
88. *Mycomya pectinifera* (Edwards, 1924): Records: Maramureş Basin, Mara (2 km upstream, right), 18.07.1998. (26)
89. *Mycomya tenuis* (Walker, 185) Records: Maramureş Basin, Rona de Sus, 21.07.1998. (26)
90. *Mycomya trilineata* (Zetterstedt, 1838) Records: Maramureş Mts., Baia Borşa (4 km upstream on Bălăsâna river), 21.07.1997. Igriş Mts., Pleşca – Pârâul Roşu, 22.07.1998. (26)
91. *Mycomya vittiventris* (Zetterstedt, 1852) Records: Maramureş Mts., Baia Borşa (4 km upstream on Bălăsâna river), 02.1997, Repedeă – Clearing Smerecenii, 22.08.1997. (26)
92. *Noempheria winnertzi* (Edwards, 1913) Records: Maramureş Basin, Bistra, 28.06.1997. (26)
93. *Acnemia nitidocollis* (Meigen, 1818) Records: Igriş Mts., Pleşca – Pârâul Roşu, 23.07.1998 (26)
94. *Leptomorphus* (s.str.) *quadrimaculatus* (Matsumura, 1916) Records: Maramureş Mts., Repedeă – Clearing Smerecenii, 22.08.1997. (26)
95. *Sciophola varia* (Winnertz, 1863) Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (1 km downstream), 23.07.1997. (26)
96. *Boletina basalis* (Meigen, 1818) Records: Maramureş Basin, Bistra (on the streamlet bank), 21.07.1998; Igriş Mts., Pleşca – Pârâul Roşu,

- 22.07.1991; Maramureş Mts., Repedea – Clearing Smerecenii, 22.08.1997. (26)
97. *Boletina gripha* (Dziedzicki, 1885): Records: Maramureş Mts., Repedea – Clearing Smerecenii, 22.08.1997. (26)
98. *Boletina lundbecki* Lundstrom, 1912, Records: Rodna Mountains, 1380 m, 11.07.1995. (26)
99. *Boletina moravica* Landrock, 1912 Records: Igriş Mts., Pleşca- Pârâul Roşu, 22.07.1998. (26)
100. *Grzegorzekia collaris* (Meigen, 1818) Records: Maramureş Mts., Repedea – Clearing Elmo, 24.06.1997, Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
101. *Docosia fuscipes* (von Roser, 1840) Records: Rodna Mountains – Laboratory house (about 1400 m), 14.09.1995. (26)
102. *Docosia moravica* Landrock, 1916 Records: Rodna Mountains – Laboratory house, 11.07.1995. (26)
103. *Leia maculosa* (Strobl, 1900) Records: Maramureş Basin, Rona de Sus, 20-21.07.1998. Maramureş Basin, Moisei (6 km downstream), 21.08.1997. (26)
104. *Rondaniella dimidiata* (Meigen, 1804) Records: Maramureş Basin, Bistra, 28.06.1997. (26)
105. *Dynatostoma majus* Landrock, 1912, Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
106. *Dynatostoma reciprocum* (Walker, 1848) Records: Igriş Mts., Chalet Pleşca – Pârâul Roşu, 22.07.1998. (26)
107. *Mycetophila caudata* Staeger, 1840, Records: Igriş Mts., Chalet Pleşca – Pârâul Roşu, 22.07.1998. (26)
108. *Mycetophila gibbula* Edwards, 1925 Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
109. *Mycetophyla hetshkoi* Landrock, 1918, Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream). (26)
110. *Mycetophyla zetlerstedii* Lundstrom, 1906, Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort, 23.07.1998. (26)
111. *Phronia flavipes* Winnertz, 1863, Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 07.1998. (26)
112. *Platurocypta fumipennis* (Bukowski, 1934) Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
113. *Platurocypta punctum* (Stannius, 1831) Records: Maramureş Basin, Strâmtura – Pod, 3-9.07.1995, Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
114. *Platurocypta testata* (Edwards, 1925) Records: Maramureş Basin, Strâmtura – Pod, 3-9.07.1995, Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
115. *Trichonta conjugens* Lundstrom, 1909 Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (1 km downstream), 23.07.1998. (26)

116. *Trichonta foeda* Loew, 1869 Records: Maramureş Basin, Bistra, 07.1998. (26)
117. *Trichonta fusca* Landrock, 1918 Records: Igriş Mts., Izvoarele Resort (7 km downstream), 23.07.1998. (26)
118. *Trichonta vitta* (Meigen, 1830) (=nigritula Edwards, 1925) Records: Rodna Mountains – Laboratory house (about 1400 m), 14.09.1995. (26)
119. *Cordyla fusca* Meigen, 1804 Records: Maramureş Basin, Călineşti – Văleni (La Săcătura), 8.07.1995. (26)
120. *Exechia pseudocincta* Srobl, 1910 Records: Maramureş Basin, Ruscova, the confluence Ruscova 20.08.1997. (26)

HOMOPTERA

Cicadeliidae

121. *Psammotettix nardeli* Remane, 1965, Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, Poiana Ştiol, 1500 m, 29.07.2002; Maramureş Mts., Borşa, Vf. Cercănel, 1400-1800 m, 30.07.2002; Rodna Mts., Borşa, Vf. Gărgălău, 1900-2100 m, 31.07.2002; Rodna Mts., Borşa, Vf. Gărgălău, 2100 m, 02.06.2002. (19)
122. *Streptanus confinis* (Reuter, 1880), Records: Maramureş Mts., Borşa, Vf. Cercănel, 1400-1800 m. 30.07.2002. (19)

HETEROPTERA

Pentatomidae

123. *Aeglia klugii* Hahn, 1833, Records: Igriş Mts., Sighetu Marmaţiei, Piatra Țiganului, 1200 m, 21.09.2005 and Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 1000-1200 m, 02.08.2002. (32)

Miridae

124. *Stenodema (Brachyopsis) trispinosa* (Reuter), Records: Maramureş Basin, Valea Slătiorii, grass on the left river of the rivulet Berşota 3.07.1995. (34)
125. *Adelphocoris josifovi* E. Wagner Records: Maramureş Basin, Bârsana – Onceşti 10.07.1995. (34)
126. *Orthotylus (s. str.) interpositus* (Schmidt), Records: Maramureş Basin, Bârsana 5.07.1995. (34)

ACARI

Zerconidae

127. *Prozercon similis* Balan, 1992, Records: Igriş Mts., Staţiunea Izvoare, Tăul lui Dumitru, 1143 m, 31.08.2004. (11)

Macrochelidae

128. *Macrocheles opacus* (C.L. Koch, 1839), Records: Igriş Mts., Sighetu Marmaţiei, Piatra, Şugău Valley, 20.09.2005. (11)

Unodinychidae

129. *Uroobovella flagelliger* (Berlese, 1910), Records: Igriş Mts., Staţiunea Izvoare, mesa Valhani, 1020 m, 24.09.2005. (11)

Brachychthoniidae

130. *Liochthonius strenzkei* Forsslund, 1964, Records: Localities: Igriş Mts., Vadul Izei, Piatra, Bârlan, 450 m, 20.09.2005. Rodna Mts., Săcel, Iza River, 700 m, 22.09.2005. Gutâi Mts., Breb, Creasta Cocoşului, 1050 m, 23.09.2005. (14)

131. *Sellnickochthonius immaculatus* (Forsslund, 1942), Records: Igriş Mts., Vadul Izei, Piatra, Bârlan, 450 m, 20.09.2005. (14)

132. *Sellnickochthonius subcrucoides* (Balogh et Mohunko, 1979), Records: Gutâi Mts., Breb, 625 m, 23.09.2005. (14)

Hermaniidae

133. *Hermannia convexa* (C.L. Koch, 1839), Records: Maramureş Basin, Rona de Sus, Hera, Zalom valley, 504 m, 28.06.2005; Igriş Mts., Staţiunea Izvoare, Cheile Tătarului, 738 m, 01.09.2004. (14)

Damaeidae

134. *Adamaeus onustus* (C.L. Koch, 1835), Records: Maramureş Basin, Rona de Sus, Hera hills, Zalom valley, 450 m, 20.09.2005. (14)

Carabodidae

135. *Carabodes subarcticus* Trägårdh, 1902, Records: Maramureş Basin, Rona de Sus, Hera hills, Zalom valley, 504 m, 28.06.2005. (14)

Suctobelbidae

136. *Suctobelba discrepans* Moritz, 1970, Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 878-1022 m, 28.06.2005. (14)

137. *Suctobelbata prelli* (Märkel et Meyer, 1958), Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 878-1022 m, 28.06.2005. (14)

Oribatulidae

138. *Liebstadia willimanni* Miko et Weigmann, 1996, Records: Rodna Mts., Borşa, Staţiunea Borşa, 878-1022 m, 28.06.2005; Gutâi Mts., Breb, 625 m, 23.09.2004. (14)

139. *Phauloppia lucorum* (C.L. Koch, 1841), Records: Gutâi Mts., Breb, 625 m, 23.09.2004. (14)

Ceratozetidae

140. *Ceratozetes parvulus* Sellnick, 1922, Records: Igriş Mts., Piatra M., Sighetu Marmaţiei, Vf. Țiganu, 1200 m, 21.09.2005. (14)

Limnozetestidae

141. *Limnozetestes ciliatus* (Schränk, 1803), Records: Rodna Mts., Săcel Muched Lake, 1225 m, 22.09.2005. (14)

In conclusion we can note the distinct results of research conducted during 1994-2009 in Maramureş, pointing and describing the 12 invertebrate species that are new to science and enrich Romania's invertebrate species list with 141 taxa.

These data also show the high biodiversity of the area and lack of systematic investigations of invertebrates in Maramures.

References

1. Béres Iosif, 1997: The physico-geographical environment of the Maramures zone. Geography-geomorphology, Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XXXVII pp. 10-16
2. Brădescu Vladimir, Pârvu Corneliu, 2002: Recent data about some Syrphids (Diptera: Syrphidae) from Maramureş, România. Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XLIV pp.299-303
3. Csuzdi Csaba, Pop Victor, 2006: Earthworms of the Maramureş (România) (Olygochaeta, Lumbricidae) Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii, nr. 17/2006 pp. 37-41
4. Dányi László, 2006: Contribution to the Chilopoda fauna of the Maramureş (România) Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii, nr. 17/2006 pp. 43-46
5. Dányi László, 2007: *Geophilus oligopus* (Attems, 1985) a species new to the fauna of România and to the whole of the Carpathian Mountains, Schubartiana, Leipzig, nr. 2 pp. 39-48
6. Dányi László, Traser Gyorgy, Fiera Cristina, Jerzy Michal Radwanski: Preliminary data on the Collembola fauna of the Maramureş (România) Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.17/2006 pp. 47-51
7. Dányi László, Traser Gyorgy, 2008: Contribution to the Collembola fauna of Maramureş România Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.18/2008 pp. 211-219
8. Dányi László, 2008: Review and contribution to the Chilopoda fauna of Maramureş, România, Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii, nr.18/2008 pp. 185-197
9. Forró László, Kovács Katalin, 2008: Contributions to the microcrustacean fauna (Crustacea: Cladocera and Copepoda) of Maramureş, România. Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii, nr.18/2008 pp. 171-175
10. Hordos Nora, Muranyi David, 2008: Contribution to the Ephemeroptera fauna of Maramureş, România Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii, nr.18/2008 pp. 221-228
11. Kontschany Jenő, 2006: Mesostigmatid mites from Maramureş (România) (Acari: Mesostigmata: Uropodina et Gamasina: Zerconidae, Macrochelidae, Epicrotiidae, Eviphidae et Parasitidae), Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.17/2006 pp. 53-57.
12. Kontchan Jenő, Ujvári Zsolt, 2008: Mesostigmatid mites from Maramureş (Acari: Mesostigmata) I., Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.18/2008, pp. 347-357

13. Lukasz Kaczmarek, Lukasz Michalczyk, 2008: New records of water bears (Tardigrada, Eutardigrada) from România, *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții*, nr.18/2008 pp. 167-169
14. Mahunka Sandor 2006: Oribatids from Maramureș (România, Transylvania) (Acari: Oribatidae), *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.17/2006 pp. 59-77
15. Mahunka Sandor, Mahunka-Papp Luise 2008: New survey of the Oribatid fauna of Maramureș (România, Transylvania) (Acari: Oribatida) *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.18/2008 pp. 365-378
16. Makranczy György, 2009: Two interesting *thinobius* species collected at the river Vișeu in Maramureș (România) Coleoptera Staphilinidae: Oxytelinae. *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* LII pp. 249-261
17. Merkl Otto, 2008: Data to the knowledge on the beetle fauna of Maramureș, România (Coleoptera) *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.18/2008 pp. 243-311
18. Murányi David, 2008: Collecting sites of the Hungarian Natural History Museum in Maramureș – România between 2004-2008, *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.18/2008 pp. 117-227
19. Orosz András, 2006: Contributions to the Auchenorrhyncha fauna of Maramureș, *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.17/2006 pp. 95-99
20. Orosz András 2007: A new species of *Diplocolenus* (Auchenorrhyncha: Cicadellidae) from the Eastern Carpathians, *Folia Entomologica Hungarica* Vol. 68 pp 61-70
21. Papp Julia, Kovacs Kata, Kotschan Jenő: 2008 Asellota and Amphipoda species of Maramureș (Crustacea: Malacostraca), *Studia Universitatis Vasile Goldiș Arad, Seria Științele Vieții* nr.18/2008 pp.181-184
22. Pârvu Corneliu, 1997: Dolichopodidae (Diptera: Dolichopodidae) from Iza Valley Maramureș (România) (XII) *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* XXXVII pp. 113-124
23. Pârvu Corneliu 1997: Dolichopodidae (Diptera) from Săpânța basin, Maramureș, România (XIII) *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* XXXIX pp. 333-334
24. Pârvu Corneliu, 1998: Dolichopodidae (Diptera) from Vișeu basin, Maramureș (România) XV *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* (XL) pp. 547-560
25. Pârvu Corneliu, 2002: Empididae (Diptera) from Mara basin additional data from Maramures depression România *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* XLIV pp. 277-291
26. Pârvu Corneliu, 2002: Fungus – Gnats (Diptera: Mycetophilidae) from Maramureș Depression, at first mention in România *Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa”* XLIV pp. 261-265

27. Pârvu Corneliu 1998: Empididae (Diptera) from Maramureş Depression northern România Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XL pp. 561-586
28. Pârvu Corneliu, 1999: Dolichopodidae (Diptera) from the basin of Mara river; additional data from Maramureş (România) (XVI) Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XLI pp. 505-526
29. Pârvu Corneliu, 2001: Dolichopodidae (Diptera) from România (XIX) additional data from the Maramureş Depression (România), Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” vol. XLIII pp. 249-262
30. Procheş Şerban, 1998: Superfamily Curculionoidae (Coleoptera) in Maramureş (România) Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XL pp. 525-545
31. Radwanski Jerzy Michal, Fiera Cristina and Weiner Wanda Maria, 2006: A New species of *Protaphorura* Absolon 1901 (Colembolla) Onychiuridae: Onychiurinae from România and redescription of *Protaphorura glebata* (Gisin, 1952), Annales Zooligici (Warsawa) 2006, 56/33 pp. 449-455
32. Rédei Dávid, 2006: Contributions to the Heteroptera of Maramureş, Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.17/2006 pp. 101-108
33. Stan Melania, 2002: Rove beetles (Coleoptera): Stafilinidae from Maramures (România) Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XLIV pp. 209-248
34. Stancu Aurora, 1997: Contributions to the knowledge of the heteroptera fauna from Maramureş (România), Trav. Muz. Ist nat „Grigore Antipa” XXXVII pp. 55-67
35. Sziraki György, 2006: Data to the knowledge of the Psocoptera of Maramureş, Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.17/2006 pp. 109-112
36. Szöreny Gergely, Kirill Márk Orci, 2008: Contributions to the Orthoptera fauna of Maramureş with th first record of *Isophya posthumoidalis* Baziluk 1971 in România, Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad, Seria Ştiinţele Vieţii nr.18/2008 pp. 235-241
37. Vinçon G., Muranyi D., 2007: *Leuctra dalmoni* a new *orophilic* species with wide distribution in Europe (Plecoptera) Nouvelle Revue d'Entomologic 23(3) pp. 237-248

Lucrare prezentată la International Conference „Natural and Artificial Ecosystems in the Someş-Criş-Mureş-Tisa River Basine”, Arad 2010

Rodna Mountains National Park - an endemogenetic alpine centre in Carpathians

*Iușan Claudiu**

Abstract

Rodna Mountains are isolated from the other mountain units surrounding it (Maramures, Suhard, Tibles), being the only area from the Eastern Carpathians with an alpine level. This could have contributed possibly to favorable conditions for speciation to occur and newly formed taxa to emerge. In the conclusion, we can conclude that Rodna Mountains is playing a role of alpine refuge for many endemic species (212), being considered as an endemogenetic centre at Carpathian level.

Keywords: endemic, endemogenetic, alpine, Carpathians

Description of the area

Carpathian Mountain range is part of the European alpine system, representing a major orographic unit, well individualized by orogenetic, geomorphological and floristic characteristics. Extending over 1600 km, the Carpathians are the longest unit of the EAS (compared with the Alps – 1200 km, Dinaric Mountains – 800 km or the Balkans – 500 km, Mihăilescu, 1963).

Rodna Mountains National Park is the largest one in the north of the Eastern Carpathians and stretches over 47.000 hectares, of which 3.300 hectares have been declared Biosphere Reserve since 1979. The importance of this protected area relies on geology, geomorphology, and numerous endemic or glacial relicts of flora and fauna. Rodna Mountains boost the highest peaks of Eastern Carpathians (Pietrosu Mare, 2.303 m) and they are placed in north of Romania. They belong to the Northern Carpathian group, known as Maramureș and Bucovina Carpathians, and dominate the boundary region, the highest altitude gap being recorded towards Maramureș Depression, which is placed in north of Romania, Eastern Carpathians, counties of Maramureș, Bistrița-Năsăud and Suceava.

Rodna Mountains appear as a horst of crystalline layers delimited by deep faults: Dragoș Vodă (to north) and Rodna (to south). There are three crystalline layers: Bretila, Repedea and Rebra. To south, some new volcanic rocks are to be found into the high hills, placed along the Someșul Mare River. Sedimentary rocks (Cretaceous and Paleocene) surrounding the massif have been affected by tectonic movements and stamped the landscape with some particular features. The mountain chain keeps the best traces of Quaternary glaciers. Glacial landscape is well developed on the northern slope where some glacial cirques can be found (Pietrosu, Buhăescu, Negoescu and so on). On the southern slope, the glacial landscape is less impressive: some suspended glacial cirques and snow niches. On south, the

limestone bedrock has made up a karst landscape, with some remarkable caves: Izvorul Tăușoarelor (18 km), Jgheabul lui Zalion, Baia lui Schneider, Cobășel, Grota Zânelor, Izbucul Albastru al Izei etc. The high diversity of habitats spread from 500 to 2.303 m is correlated with huge biodiversity of flora and fauna, being recorded more than 7.000 species until now, some of them being glacial relicts, endemic and very rare species.

Material and methods

The database of The Rodna Mountains National Park was compiled using a vast literature source published between 1866 and 2013. This database of biodiversity was used as a tool for identifying endemic species and subspecies of flora and fauna which occur in Rodna Mountains.

The endemic species or subspecies are representing biogeographic elements having the highest degree of particularity, are often used as criteria in delimiting and individualizing biogeographic areas. By analyzing the model of endemism and in identifying the centers of endemism (endemogenetic centre), there can be done assessments on both their evolutionary role for the flora and fauna of the Carpathians and their conservation status.

The areas of endemism or endemogenetic centers are fundamental units in biogeography, indicate exactly those geographic regions bearing information on the areal dynamics and evolutionary processes of speciation. Clearly establishing the extent of these units is the initial condition necessary for any other type of biogeographic inference.

Discussions and results

According to the biodiversity database of the Rodna Mountains National Park, there are X endemic species and subspecies in the list mentioned below. We will note with EC - endemic species for Carpathians, EEC - endemic species for Eastern Carpathians and ER - endemic species for Rodna Mountains:

- **Amphibians:** *Triturus montandoni* (EC).
- **Lepidoptera:** *Erebia epiphron transsylvanica* (EC), *Erebia pharte carpatica* (EC), *Erebia pharte carpatica* (EC), *Erebia sudetica radnaensis* (EC), *Limenitis populi bucovinensis* (EC), *Parnassius mnemosyne transsylvanica* (EC), *Pieris bryoniae carpathensis* (EC), *Apamea maillardi carpathobrunnea* (EC).
- **Orthoptera:** *Isophya pienensis* (EC), *Miramella ebneri carpathica* (EC), *Pholidoptera transsylvanica* (EC).
- **Coleoptera:** *Carabus morio carpathicus* (EC), *Carabus arvensis carpathus* (EC), *Carabus fabricii malachitus* (EC), *Carabus silvestris transylvanicus* (EC), *Duvalius proceorides* (EC), *Pseudogaurotina excellens* (EC), *Carabus hampei* (EC), *Bembidion transsylvanicus* (EC), *Bembidion glaciale dacicum* (EC), *Trechus carpathicus* (EC), *Duvalius ruthenus* (EEC), *Poecilus szepligetii* (EC), *Pterostichus szepligetii radnensis* (EC), *Deltomerus carpathicus* (EC), *Nebria transsylvanica* (EC), *Nebria fuscipes*

(EC), *Bryodaemon hanakii* (EEC), *Otiorrhynchus carpathicus* (EC), *Otiorrhynchus deubeli* (EC), *Otiorrhynchus peneckianus* (EEC), *Otiorrhynchus schaumii* (EEC), *Carpathobyrrhulus transsilvanicus* (EC), *Cryptophagus transsilvanicus* (EC), *Sphaerosoma transsilvanicus* (EC), *Sphaerosoma carpathicum* (EC), *Niphetodes redtenbacheri* (EEC), *Niphetodes spaethi* (EEC), *Niphetodes eppelsheimi* (EEC), *Niphetodes deubeli* (EEC), *Leptusa alpicola* (EEC), *Leptusa carpathica* (EEC), *Leptusa eximia* (EEC), *Leptusa koronensis* (EEC), *Stenus carpathicus* (EC), *Stenus obscuripes* (EEC), *Stenus reitteri* (EEC), *Stenus transsilvanicus* (EC), *Paederidus rubrothoracicus carpathicola* (EC), *Othius transsylvanicus* (EC), *Quedius transsylvanicus* (EEC), *Ocypus ormayi* (EEC), *Neocrepidodera transsilvanica* (EC), *Psylliodes frivaldszkyi* (EC), *Sclerophaedon carpathicus* (EC), *Minota carpathica* (EC), *Asiorestia transsilvanica* (EC), *Chrysolina weisei* (EC), *Alpinia carpathica* (EC).

- **Diptera:** *Typula alpha* (EC), *Typula excisa carpatica* (EC).

- **Efemeroptera:** *Rhithrogena gorganica* (EC), *Ecdyonurus carpathicus* (EC).

- **Plecoptera:** *Taeniopteryx schoenemundi* (EEC), *Rhabdiopteryx alpina* (EC), *Leuctra armata* (EC), *Leuctra carpathica* (EC), *Choroperla kisi* (EC), *Siphonoperla torrentium transsylvanica* (EC), *Nemoura carpathica* (EC), *Nemoura fusca* (EC), *Nemoura ovoidalis* (EC), *Nemoura hamata* (EC), *Protonemura pseudonimborum* (EC).

- **Trichoptera:** *Drusus brunneus* (EC), *Drusus carpathicus* (EC), *Chionophylax mindszentyi* (EC).

- **Homoptera:** *Diplocolenus beresi* (EEC), *Dicranotropis carpathica* (EC), *Verdanus quadrivirgatus* (EEC).

- **Opilionida:** *Nemastoma transsylvanicum* (EC), *Paranemastoma kochi* (EC), *Paranemastoma silli* (EC), *Platybunus decui* (EC), *Ischyropsalis manicata* (EC).

- **Isopoda:** *Ligidium intermedium* (EC), *Hyloniscus transsilvanicus* (EC).

- **Molusca:** *Semilimax semilimax* (EC), *Carpathica calophana* (EC), *Vitraea transsylvanica* (EC), *Deroceras rodnae* (EEC), *Deroceras moldavicum* (EC), *Macrogastra latestriata* (EC), *Lozekia transsilvanica* (EC), *Arianta picea* (EEC), *Drobacia banatica* (EC), *Alinda fallax* (EC), *Oxychilus orientalis* (EC), *Perforatella dibothrion* (EC), *Trichia bielzii* (EC).

- **Nematoda:** *Aporcelaimus romanicus* (EC).

- **Chilopoda:** *Clinopodes rodnaensis* (EC), *Lithobius luteus* (EC), *Lithobius matici* (ER), *Lithobius silvivagus* (EC), *Lithobius cyrthopus* (EC), *Lithobius curtipes* (EC), *Lithobius inexpectatus* (EC), *Monotarsobius burzenlandicus* (EC), *Clinopodes rodnaensis* (EC), *Strigamia transsilvanica* (EC).

- **Collembola:** *Tetrachantella transsylvanica* (EC), *Tetrachantella borsa* (EC), *Heteraphorura carpathica* (EC), *Onichiurus carpaticus* (EC).

• **Diplopoda:** *Chromatoiulus silvaticus* (EC), *Tracysphaera acutula transsylvanica* (EEC), *Polydesmus montanus* (EC), *Polydesmus polonicus* (EC), *Polydesmus dadayi* (EEC), *Polydesmus tetranus radnaensis* (EEC), *Karpatophyllon polinskii* (EC), *Leptoiolus baconiensis pruticus* (EEC), *Leptoiolus corongisius* (EC), *Romanosoma birtei* (ER), *Romanosoma cavernicola* (EC), *Romanosoma odici* (ER), *Cylindroiolus burzenlandicus* (EC), *Leptophyllum transsylvanicum* (EC), *Unciger transsylvanicus* (EC), *Polyzonium transsylvanicum* (EC), *Enantiulus transsylvanicus* (EC), *Xestoiulus imbecillus* (EEC), *Mastigona transsylvanica* (EC), *Stenophyllum hermannimuelleri* (EC), *Mastigophorophyllum penicilligerum* (EC), *Mastigophorophyllum serrulatum* (EC).

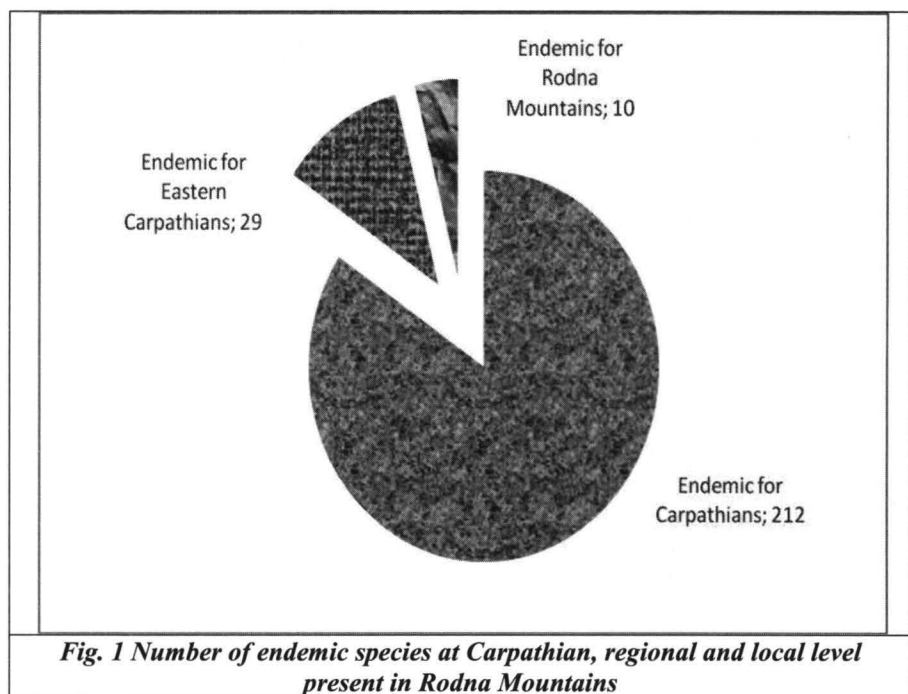
• **Lumbricida:** *Allolobophora carpathica* (EC), *Allolobophora dacica* (EC), *Allolobophora prosellodacica* (EC), *Allolobophora sturanyi dacidoides* (EEC), *Dendrobaena alpina alteclitellata* (EEC), *Octodrillus exacystis* (EC), *Octodrillus compromissus* (EC), *Octodrillus robustus* (EEC), *Aporrectodea carpathica* (EC).

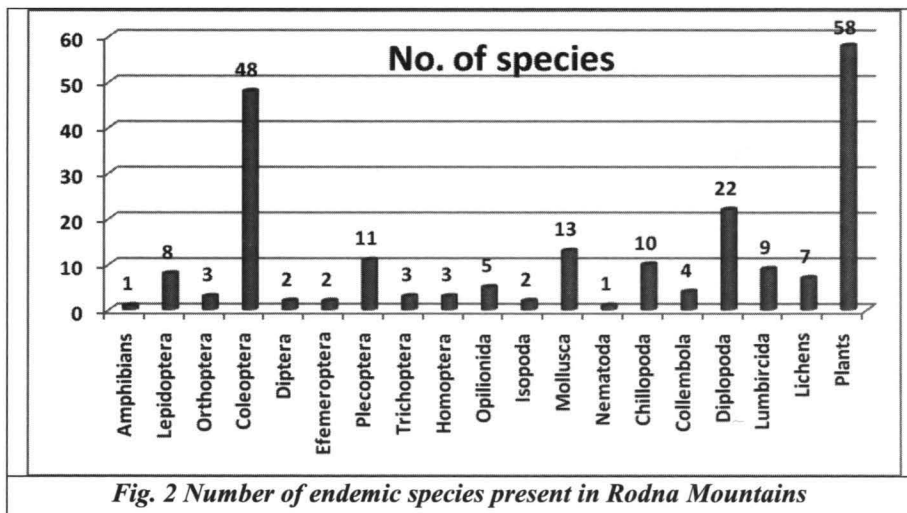
• **Lichens:** *Amphoroblastia erumpens* (ER), *Amphoroblastia rodnensis* (ER), *Involucrothele gyelnikii* (ER), *Involucrothele transsylvanica* (ER), *Thelidium gibbosum* (EC), *Verrucaria marmorosica* (EC), *Lecanora carpathica* (EC).

• **Plants:** *Achillea lingulata* (EC), *Aconitum hosteanum* (EC), *Aconitum lasiocarpum* (EC), *Aconitum moldavicum* (EC), *Alopecurus laguriformis* (EC), *Anthemys macrantha* (EC), *Allysum repens* (EC), *Aquilegia transsylvanica* (EC), *Asperula capitata* (EC), *Campanula carpatica* (EC), *Campanula transsylvanica* (EC), *Cardamine rivularis* (EC), *Cardaminopsis neglecta* (EC), *Carduus kernerii* (EC), *Carex limosa* (EC), *Carex loliacea* (EC), *Carex pauciflora* (EC), *Carex paupercula* (EC), *Centaurea pinnatifida* (EC), *Centaurea phrygia carpatica* (EC), *Centaurea mollis* (EC), *Cerastium lerchenfeldianum* (EC), *Chrysosplenium alpinum* (EC), *Crocus banaticus* (EC), *Cryptogramma crispa* (EC), *Dentaria glandulosa* (EC), *Dianthus tenuifolius* (EC), *Doronicum carpaticum* (EC), *Draba fladnizensis* (EC), *Draba kotschyii* (EC), *Empetrum nigrum* (EC), *Erigeron macrophyllus* (EC), *Erysimum witmannii* (EC), *Euphorbia villosa* (EC), *Euprasia tatrae* (EC), *Festuca carpatica* (EC), *Festuca rupicola saxatilis* (EC), *Festuca porcii* (EC), *Festuca versicolor* (EC), *Heracleum carpaticum* (EC), *Heracleum palmatum* (EC), *Heracleum sphondylium transilvanicum* (EC), *Hesperis oblongifolia* (EC), *Hieracium pseudovagneri* (EC), *Hypericum richeri grisebachii* (EC), *Hieracium borsanum* (ER), *Hieracium pietroszense* (ER), *Jovibarba heuffeli* (EC), *Juncus castaneus* (EC), *Lathyrus hallersteinii* (EC), *Leontodon pseudotaraxaci* (EC), *Leucanthemum waldsteini* (EC), *Linum extraaxillare* (EC), *Silene nivalis* (ER), *Melampyrum saxosum* (EC), *Melampyrum bihariense* (EC), *Oxytropis carpatica* (EC), *Papaver alpinum corona sancti-stephani* (EC), *Petasites kablikianus* (EC), *Phyteuma tetramerum* (EC), *Phyteuma wagneri* (EC),

Pinguicula alpina (EC), *Poa deylii* (EC), *Poa media* (EC), *Poa rehmanii* (EC), *Primula officinalis carpathica* (EC), *Pulmonaria filarszkyana* (EC), *Ranunculus carpaticus* (EC), *Ranunculus alpestris* (EC), *Ranunculus glacialis* (EC), *Ranunculus crenatus* (EC), *Salix bicolor* (EC), *Salix retusa kitaibeliana* (EC), *Saussurea porcii* (EC), *Saxifraga carpathica* (EC), *Saxifraga luteoviridis* (EC), *Saxifraga heucherifolia* (EC), *Scabiosa lucida barbata* (EC), *Scheuchzeria palustris* (EC), *Scutellaria alpina* (EC), *Sempervivum marmoreum* (EC), *Senecio abrotanifolius carpathicus* (EC), *Sesleria heufleriana* (EC), *Sesleria bielzii* (EC), *Sesleria rigida haynaldiana* (EC), *Silene acaulis* (EC), *Silene dubia* (EC), *Silene heuffeli* (EC), *Silene zawadskii* (EC), *Soldanella hungarica hungarica* (EC), *Symphytum cordatum* (EC), *Swertia punctata* (EC), *Thlaspi dacicum* (EC), *Thlaspi kovatsii* (EC), *Thymus bihoriensis* (EC), *Thymus comosus* (EC), *Thymus pulcherrimus* (EC), *Trisetum fuscum* (EC), *Trisetum macrotrichum* (EC), *Veronica baumgartenii* (EC), *Viola dacica* (EC), *Viola declinata* (EC).

There are 212 endemic species of flora and fauna for Carpathians (EC), 29 endemic species for Eastern Carpathians (EEC) and 10 endemic species for Rodna Mountains (ER), fig. 1, 2. Most of them are from group of plants (58) and coleopteran (48), well represented in the massif.

Areas of concentration for endemic species have been considered centers of refugium and speciation. These hypotheses are being currently tested through the use of species distribution modeling and the involvement of paleoclimatic data obtained from different general climatic circulation models. A constant potential presence of species in certain areas indicates the stability of ecological conditions favorable for populations' resilience in time. Anyhow, these potential distribution models, projected in time, start from two important assumptions: ecological niche stability in time and species equilibrium with the environment. Accepting these assumptions as true, the results can reflect the stability (refugial) zones for species, as well as the spatial dynamics in the postglacial period (Hurdu B., 2012).

Endemics are taxonomical units of different ranks (subspecies, species, genus, family) limited in their distribution to a determined territory (province, region, district etc.). The endemic is in consequence a taxon with a restricted area to a certain natural region (Dihoru&Pârnu, 1987). Vischi et al. (2004) offer a more general definition of endemism: the phenomenon of endemism characterizes those taxa whose distribution is restricted to a certain area, more reduced than of other taxa of the same rank.

Endemics have been often considered biological entities with a rare distribution. Due to this cause, but also to evolutionary and biogeography importance, the endemics have been and still are utilized especially as a differentiation criteria for the identification of areas that require special protection. Areas of endemism have often been related to evolution and speciation centers for different groups of organisms, since the distribution of some taxa limited to these areas denotes isolation of the area, representing a geographical unit with a special evolution of biota. The congruence between areas of endemism and the network of protected areas has been often

considered as a good optimization criteria for conservation strategies (Dihoru&Pârvu, 1987).

Regarding all these aspects, namely the fundamental scientific importance (as evolutionary units and biogeography elements, areas of endemism identification and the analysis of areal dynamics in the context of climate change) but also practical (the role of endemic species in establishing conservation strategies), we can consider the study of endemism patterns as being a fundamental theme both to evolutionary and historical biogeography (Morrone, 2009), as well as to conservation oriented biology.

Pawłowski (1970) observed a richness latitudinal gradient for endemic taxa, the number of endemics increasing from Northern to Southern Europe. He also emphasized the relationship between the number of endemics residing in a certain area and the age of that area's flora (an older flora was subject to an increased number of areal fragmentation and isolation processes, due especially to orogenic and climatic factors, intensifying speciation). In the same time, glacial periods determined profound modifications of distribution extent for old species, this finding refuge in unglaciated areas. This is the case for the Balkans and the Carpathians, mountain ranges which were less affected by glaciations and still hold numerous paleoendemics in their flora, species which did not have the capacity of extending a recolonizing their former areal.

Endemic species are tightly linked to the emergence and various transformation suffered by the Carpathians, lowland adjacent areas having an incomparable smaller amount of endemics in their flora. This is the reason why endemism in Romania's flora and fauna is so highly connected to the development of this phenomenon in the Carpathian Mountains. Both Pax (1898 - 1908) and Prodan (1939) considered the Romanian Carpathian's flora and fauna to be the richest in Europe. Insufficient knowledge on the chorology and a clearer species concept entitled them to make such remarks.

Bibliography

- Adamović, L. 1909, Die Vegetationsverhältnisse der Balkanländer (Mösische Länder) umfassend Serbien, Altserbien, Bulgarien, Ostrumelien, Nordthra kien und Nordmazedonien. In: Engler, A., Drude, O. (eds): Die Vegetation der Erde, Wilhelm Engelmann, Leipzig, 567 p.
- Antosyak, T.M., Voloschuk, M.I., Kozurak, A.V., 2009, Distribution of Endemic Species of Vascular Plants in the Carpathian Biosphere Reserve), Sci. Bull. Uzhgorod Univ. (Ser. Biol.), 25: 67-70.
- Beldie, A., 1967, Endemismeile și elementele dacice din flora Carpatilor României, Com. Bot., SSNG: 113-130.
- Beldie, A., 1977, 1979, Flora României. Determinator ilustrat al plantelor vasculare, I, II, Ed. Acad. R.S.R., București, 414 p. + 407 p.

- Ciocârlan, V., 2009, Flora ilustrată a României - Pteridophyta et Spermatophyta, III ed., Ed. Ceres, București, 1141 p.
- Coldea, G., Stoica, I.-A., Pușcaș, M., Ursu, T., Oprea, A. & IntraBiodiv Consortium, 2008, Alpine-subalpine species richness of the Romanian Carpathians and the current conservation status of rare species, *Biodivers. Conserv.*, 18: 1441-1458.
- Crovello, T.J., 1981, Quantitative biogeography - an overview, *Taxon*, 30: 563-575. 33
- Didukha, I.P., 2009, Ukraine Red Data Book. Flora, 3 ed. National Academy of Science
- s of Ukraine, Kiev, 900 p.
- Dihoru, G., Pârvu, C., 1987, Plante endemice din flora României, Ed. Ceres, București, 183 p.
- Hausdorf, B., Hennig, C., 2003, Biotic Element Analysis in Biogeography, *Syst. Biol.*, 52 (5): 717-723.
- Holderegger, R., Thiel-Egenter, C., 2009, A discussion of different types of glacial refugia used in mountain biogeography and phylogeography. *J. Biogeogr.*, 36, 476-480.
- Hurdu, B.I., Pușcaș, M., Turtureanu, P.D., Niketić, M., Vonica, G., Coldea, G., 2012, A critical evaluation of Carpathian endemic plant taxa from the Romanian Carpathians, *Contrib. Bot.*
- Iușan C., 2011, Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Editura Toderescu, pag. 335, Cluj Napoca.
- Jetz, W., Rahbek, C., Colwell, R.K., 2004, The coincidence of rarity and richness and the potential signature of history in centers of endemism, *Ecol. Lett.*, 7: 1180-1191.
- Morariu, I., Beldie, A., 1976, Endemismele din flora României, în: *Flora R.S.R.*, 13, (ed. de A. Beldie & Morariu), Ed. Acad. R.S.R., București, p. 97-105.
- Morrone, J.J., 1994, On the Identification of Areas of Endemism, *Syst. Biol.*, 43 (3): 438-441.
- Morrone, J.J., 2009, *Evolutionary Biogeography: an integrative approach with case studies*, Columbia University Press, 301 p.
- Oprea, A., 2005, Lista critică a plantelor vasculare din România, Ed. Univ. "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 668 p.
- Pawłowski, B., 1970, Remarques sur l'endémisme dans la flore des Alpes et des Carpates, *Vegetatio*, 21: 181-243.
- Piekos-Mirkowa, H., Mirek, Z., 2003, Endemic taxa of vascular plants in the Polish Carpathians, *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 72 (3): 235-242.
- Prodan, I., 1939, Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în România. (II) Noțiuni generale de fitogeografie, Tipografia "Cartea Românească", Cluj-Napoca, 713 p.

- Ronikier, M., 2011, Biogeography of high-mountain plants in the Carpathians: An emerging phylogeographical perspective, *Taxon*, 60: 373-389.
- Sanda, V., Popescu, A., Doltu, M., Doniță, N., 1983, Caracterizarea ecologică și fitocenologică a speciilor spontane din flora României, *Muz. Brukenthal. Studii și Comunic. Șt. Nat.*, 25: 5-126.
- Schur, J.F., 1866, *Enumeratio Plantarum Transsilvaniae*, Guilielmum Braumüller, Vindobonae, 984 p.
- Simonkai, L., 1887, *Enumeratio Florae Transsilvanicae Vasculosae Critica*, Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, XLIX + 678 p.

*Administrația Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Str. Principală, Nr. 1445, Loc. Rodna, Județul Bistrița-Năsăud, cod 427245, Email: iusan2000@yahoo.com, Tel: 0263.377.715, Fax: 0263.377.18

СТАН ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ ПТАХІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА СУМІЖНИХ З РУМУНІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ

Годованець Б.Й., Киселюк О.І.

Ucraina

Карпатський біосферний заповідник

Карпатський національний природний парк

Популяції птахів певної території перебувають у великій залежності від суміжних територій. Брак інформативності та мовні бар'єри не завжди дозволяють повністю володіти інформацією про орнітофауну суміжних із державою територій. Тому дане повідомлення може представляти певний інтерес для співпраці спеціалістів прикордонних територій. Нами розглянуто види птахів, які занесених до Червоної Книги України (2009). Район досліджень представляє суміжні з Румунією території у межах Івано-Франківської та Закарпатської областей: Чорногірський, Чивчинський і Марамороський масиви Українських Карпат, та долина р. Тиси у межах Рахівського, Тячівського та Хустського районів (рис.1.). Частина цих ділянок входить у межі існуючих природно-заповідних територій: Карпатський біосферний заповідник та Карпатський національний природний парк.

Основою повідомлення є оригінальні спостереження авторів протягом 20 років (1992–2012 рр.). Відносна оцінка чисельності наводиться за результатами спостережень територіальних пар птахів з врахуванням літературних матеріалів із досліджуваної території.

Чорний лелека – *Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. На гніздуванні спорадично зустрічається на всій території до висоти 1200 м н.р.м. Чисельність гніздової популяції виду на досліджуваній території близько 10 пар. Крім того, в долині Тиси зустрічаються бродячі птахи, які можуть гніздитися на Румунській території.

Білоока чернь – *Aythya nyroca* (Guldenstadt, 1770)

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. Гніздування птахів доведене лише у Долині р. Тиси [10]. Там же ми спостерігали птахів на весняних міграціях. Чисельність гніздової популяції не перевищує 1 – 2 пар.

Гоголь – *Vucephala clangula* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний зимуючий вид. Не щорічно зустрічається на зимівлі в долині р. Тиси [12]. В окремі роки тут зимує до декількох десятків птахів.

Скопа – *Pandion haliaetus* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний пролітний вид. Не щорічно поодинокі птахи

зустрічаються під час сезонних міграцій в долині р. Тиси [3]. Більш інтенсивною є осіння міграція.

Чорний шуліка – *Milvus migrans* (Boddaert, 1783)

Рідкісний пролітний вид. Протягом останніх десятиліть перестав гніздитися на досліджуваній території. Спостерігається у період сезонних міграцій в долині р. Тиси [3].

Польовий лунь – *Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766)

Малочисельний пролітний і рідкісний зимуючий вид. На прольоті звичайний, але нечисельний вид на всій території [3]. В цей час появляється на полонинах, піднімаючись до самих вершин. В цей період окремі птахи летять у бік румунської території через Мараморош та Чорногору. Осінній проліт більш інтенсивний. У теплі та малосніжні зими окремі особини зимують в долині Тиси.

Лучний лунь – *Circus pygargus* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний пролітний вид. У період міграцій в невеликій кількості зустрічається на всій території [3]. Чисельніший на осінніх міграціях.

Зміїд – *Circaetus gallicus* (Gmelin, 1788)

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. В межах досліджуваного району гніздиться до 3 пар виду. Найбільша кількість територіальних пар розташована в долині р. Тиси. Не щорічно зустрічається на сезонних міграціях.

Орел-карлик – *Hieraetus pennatus* (Gmelin, 1788)

Рідкісний гніздовий вид. Нам відомо єдине місце гніздування виду в Чорногорі.

Малий підорлик – *Aquila pomarina* Ch. L. Brehm, 1831

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. Гніздиться в Чорногорі, Мараморошах та Чивчинах. На міграціях спорадично зустрічається на всій території. Чисельність гніздової популяції більше 10 пар.

Беркут – *Aquila chrysaetos* Linnaeus, 1758

Рідкісний осілий вид. Спорадично зустрічається в Чорногорі, Чивчинах та Мараморошах. Гніздова популяція складає 6-8 пар [2]. В Мараморошах (г. Піп Іван) ми неодноразово спостерігали зальоти птахів із території Румунії.

Балабан – *Falco cherrug* Gray, 1834

Рідкісний пролітний вид. Відома єдина зустріч на осінній міграції у Чорногорі [8].

Сапсан – *Falco peregrinus* Tunstall, 1771

Рідкісний гніздовий, пролітний, вид. Гніздиться не щорічно. В межах Чорногори в окремі роки гніздяться до 2 пар. В період міграцій зустрічається частіше і відмічений на всій території.

Тетерук – *Lyrurus tetrix* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний осілий вид. Зустрічається в субальпійському поясі Чорногори, Мараморош та Чивчин. Чисельність виду складає до 500

особин.

Глушець – *Tetrao urogallus* (Linnaeus, 1758)

Малочисельний осілий вид. Зустрічається в поясі хвойних лісів Чорногірського, Чивчинського та Марамороського масивів.

Чисельність виду складає більше 1000 ос.

Орябок – *Tetrastes bonasia* (Linnaeus, 1758)

Малочисельний осілий вид. Зустрічається на всій, території вкритій лісом. Надає перевагу хвойним та мішаним насадженням. У листяних деревостанах зустрічається рідше.

Сірий журавель – *Grus grus* (Linnaeus, 1758)

Малочисельний пролітний вид. Пересікає досліджуваний район під час сезонних міграцій. В цей період окремі групи птахів летять у бік румунської території через Мараморш. Найбільша кількість птахів мігрує долиною р. Тиси.

Дупель – *Gallinago media* (Latham, 1787)

Рідкісний залітний вид. Зареєстрований нами на міграціях в долині р. Тиси.

Великий кроншнеп – *Numenius aquata* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний пролітний вид. Не щорічно, окремі особини зустрічаються в період міграцій в Долині р. Тиси.

Малий крячок – *Sterna albifrons* Pallas, 1764

Рідкісний залітний вид. Одиначні птахи щорічно залітають в долину р. Тиси.

Голуб-синяк – *Columba oenas* Linnaeus, 1758

Малочисельний гніздовий, пролітний вид. Поширений на всій території в дубових, букових та мішаних лісах. У гори піднімається до верхньої межі поясу букових лісів (1200 м н.р.м.).

Пугач – *Bubo bubo* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний осілий вид. Спорадично гніздиться в Чорногірському, Чивчинському та Марамороському масивах. Чисельність гніздової популяції близько 10 пар.

Совка – *Otus scops* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. Основна гніздова популяція зосереджена в долині р.Тиси [4]. Тут гніздиться близько 100 пар виду.

Волохатий сич – *Aegolius funereus* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний осілий вид. Зустрічається в Чорногірському, Чивчинському та Марамороському масивах [5]. Чисельність гніздової популяції близько 25 пар.

Сичик-горобець – *Glaucidium passerinum* (Linnaeus, 1758)

Рідкісний осілий вид. Поширений так само, як і попередній вид. Чисельність гніздової популяції більше 30 пар.

Довгохвоста сова – *Strix uralensis* Pallas, 1771

Малочисельний осілий вид. Спорадично зустрічається в лісовому поясі на всій території, піднімаючись до полонин. Найбільш

чисельна в букових та мішаних лісах [4]. Чисельність виду на досліджуваній території близько 100 пар.

Сипуха – *Tyto alba* (Scopoli, 1769)

Дуже рідкісний осілий вид. Зустрічається у великих населених пунктах в долині р. Тиси в межах Тячівського і Хустського районів [4]. Чисельність виду на досліджуваній території невідома.

Зелений дятел – *Picus viridis* Linnaeus, 1758

Рідкісний осілий вид. Гніздиться в широколистяних лісах, річкових долинах та населених пунктах. Основна гніздова популяція виду зосереджена в долині р. Тиси.

Білоспинний дятел – *Dendrocopos leucotos* (Bechstein, 1803)

Рідкісний осілий вид. Гніздиться в старих листяних та мішаних лісах. Найбільш чисельний в букових пралісах.

Трипалий дятел – *Picoides tridactylus* (Linnaeus, 1758)

Малочисельний осілий вид. Поширений в старих хвойних та рідко в мішаних лісах Чорногори, Мараморош та Чивчин. На досліджуваній території нараховується більш 500 пар виду.

Сірий сорокопуд – *Lanius excubitor* Linnaeus, 1758

Рідкісний гніздовий, пролітний, зимуючий вид. Зустрічається в долині р. Тиси. Не щорічно окремі пари гніздяться в межах Тячівського і Хустського районів. Зрідка зимує. Найбільш чисельний в період міграцій.

Альпійська тинівка – *Prunella collaris* (Scopoli, 1769)

Малочисельний гніздовий вид. За результатами наших досліджень [1] поширена в альпійському та субальпійському поясах Чорногори, Мараморош. Чисельність гніздової популяції складає близько 150 пар.

Червоноголовий корольок – *Regulus ignicapillus* (Temminck, 1820)

Рідкісний осілий вид. Літературні [7] та наші дані свідчать, що червоноголовий корольок у невеликій кількості гніздиться у хвойних лісах Чорногори. Чисельність гніздової популяції невідома.

Кам'яний дрізд – *Monticola saxatilis* (Linnaeus, 1766)

Рідкісний гніздовий, пролітний вид. За нашими спостереженнями та даними літератури [6; 7; 9] кам'яний дрізд у невеликій кількості гніздиться в Чорногорі. Чисельність гніздової популяції не більше 10 пар. Там же відмічений нами на міграціях.

Виходячи із вищенаведеного аналізу стану птахів досліджуваного регіону, можна константувати, що на цій території зустрічається 34 видів, що занесені до Червоної книги України [11]. Подальшим кроком у встановленні чисельності та стану рідкісних видів, і, зокрема, тих, що занесені до Європейських конвенцій було б впровадження спільного проекту між румунськими та українськими орнітологами та створення транскордонних природно-заповідних територій.

1. Годованець Б.Й. Поширення та чисельність альпійської тинівки в Українських Карпатах // Вестник зоологи. – 2000. – № 14 (Suppl.). – Ч. 2. – С. 91 – 97.
2. Годованець Б. Й. Сучасний стан та охорона популяції беркута в Українських Карпатах // Вестник зоології. – 2003. – №2. – С. 41–50.
3. Годованець Б.Й. Сучасний стан та охорона соколоподібних птахів (Falconiformes) Українських Карпат / Б.Й. Годованець // Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія : Біологія. – 2004. – Випуск 14. – С. 176 – 179.
4. Годованець Б.Й. Сучасний стан та охорона совоподібних Українських Карпат // Зоологічна наука в сучасному суспільстві: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 175-річчю заснування кафедри зоології (15-18 вересня 2009 р., м. Київ – м. Канів). – Київ – Канів, 2009. – С. 117-121.
5. Годованець Б. Й. Сучасний стан популяції й охорона волохатого сича (*Aegolius funereus*) в Українських Карпатах // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю з часу опублікування регіонального зведення «Животный мир Советской Буковины» (м. Чернівці, 13 листопада 2009 р.). – Чернівці: ДрукАрт, 2010. – С. 148 – 150.
6. Горбань І.М., Давидович Л.І., Харамбура Я.Й. Сучасні риси гніздової орнітофауни Чорногірського хребта Українських Карпат. // Біоценози Карпатського високогір'я (оптимізація і охорона): Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1987. – Вип. 17. – С.72–75.
7. Киселюк О.І., Клапчук В. М., Тимчук О.В. Сторінками червоної книги України. –Яремче, 2001. –138 с.
8. Луговой А.Е. Птицы / А.Е. Луговой // Флора и фауна заповедников СССР. Фауна Карпатского заповедника. – М. – 1988. – С. 19 -35.
9. Матеріали орнітофауністичних спостережень, затверджених Українською регіональною орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1982-1986 рр. // Каталог орнітофауни Західних областей України. - Луцьк. -1991. - С. 12–50.
10. Потіш Л.А. Птахи Закарпатської області (анотований список) / Потіш Л.А. – Львів, 2009. – 124 с.
11. Червона книга України. Тваринний світ /За ред. І.А. Акімова. – Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
12. Troglodytes (Каталог орнітофауни Західних областей України). Орнітологічні спостереження за 1994 р. / Ред. М. Химин, І. Горбань, А. Бокотей та ін. – Львів, 1994. – № 4. – 36 с.

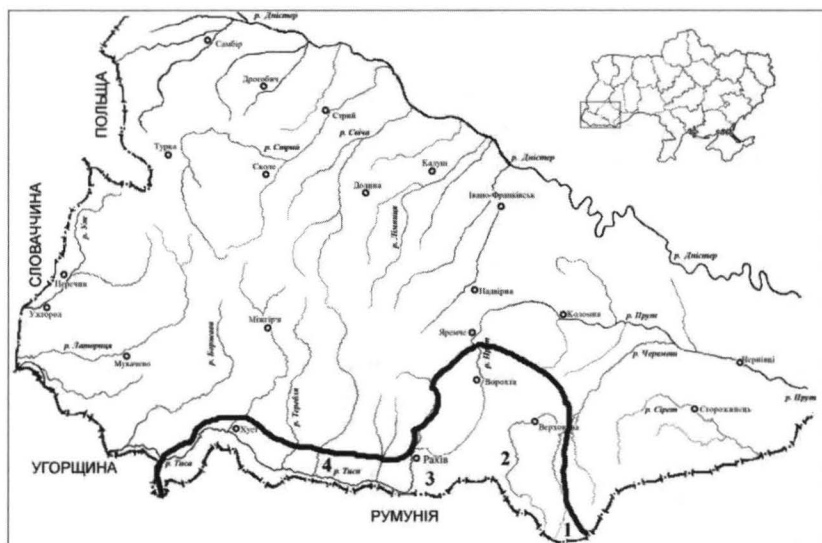

Рис. 1. Досліджувана територія: 1 – Чивчинський масив; 2 - Чорногірський масив; 3 – Марамороський масив; 4- долина р. Тиси.

Аналіз факторів, які впливають на поголів'я благородного оленя у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника

*Довганич Ярослав
Карпатський біосферний заповідник
Ucraina*

Благородний олень – один з найважливіших об'єктів мисливства у Карпатському регіоні України. Однак стан його популяції до цього часу незадовільний. Чисельність його значно нижча, ніж у сусідніх карпатських країнах, і тримається на низькому рівні вже багато років. До цього часу не зрозумілі причини такого становища – чи це високий рівень браконьєрства, чи низький рівень біотехнії, чи недостовірні дані обліків його чисельності, чи погані екологічні умови, чи все це разом взяте.

Ми спробували проаналізувати ситуацію з благородним оленем у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника (КБЗ). За основу взяли дані державної статистики, які подаються у Статуправління користувачами лісових угідь, території яких прилягають до заповідника. Чисельність оленя на території, що входить у зону діяльності КБЗ, показана в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що практично на території усіх лісокористувачів в цілому спостерігається тенденція до поступового збільшення поголів'я оленя, хоча у Ясінянському ЛМГ у період 2005-2007 р.р. спостерігався деякий спад чисельності. На території КБЗ динаміка чисельності оленя різко відрізняється від динаміки його чисельності на прилеглих територіях – перепади чисельності значно більші. Крім того, на його території можна відмітити два великі спади чисельності оленя – у 2005 і 2009 роках. Облік мисливської фауни у Карпатському заповіднику проводиться завжди по однаковій методиці і до його проведення залучається найбільша кількість обліковців. Тому можна вважати, що дані Карпатського заповідника найбільш достовірні. Тоді про що вони говорять?

**Чисельність благородного оленя в зоні діяльності
Карпатського біосферного заповідника
за період 2005-2011 р.р.**

Корисова	05	06	07	08	09	10	11
Брустурянське ЛМГ*	15 2	15 6	15 7	16 9	16 9	17 0	17 3
Мокрянське ЛМГ	16 5	16 9	17 7	17 7	17 7	18 6	19 7
Великобичківське ЛМГ	24 0	25 0	25 3	25 9	26 2	27 0	26 7
Ясінянське ЛМГ	30 7	30 7	28 3	29 9	30 4	30 4	29 3
ТМР** "Говерла"	24 4	29 8	31 1	32 3	32 3	35 4	35 6
ТМР "Грінвуд"						11 8	12 6
КБЗ	11 4	13 4	13 9	16 2	14 5	20 4	20 7
Всього	12 22	13 14	13 20	13 89	13 80	16 06	16 19

*ЛМГ – лісомисливське господарство

**ТМР – Товариство мисливців і рибалок

Звернімо увагу на деякі цифри в таблиці 1. Деякі з них явно підозрілі (Мокрянське ЛМГ за 2007, 2008, 2009 роки, Брустурянське ЛМГ за 2008, 2009 роки, ТМР «Говерла» за 2008, 2009 роки, Ясінянське ЛМГ за 2009, 2010 роки). Важко уявити, щоб протягом двох чи трьох років чисельність оленя залишалася абсолютно однаковою. Такі цифри можуть вказувати на відсутність достовірного обліку (навіть при поганому обліку важко одержати однакові цифри протягом двох, а тим більше трьох років поспіль).

Оскільки на території КБЗ не живе жодне стабільне угруповання оленів, а постійно проходить обмін особинами з прилеглими територіями, то можна припустити, що динаміка чисельності оленя в КБЗ повинна якимось чином відображати динаміку чисельності на

прилеглих територіях. Тоді логічно припустити, що ситуація з оленем на прилеглих до заповідника територіях не є такою благополучною, як це виглядає у статистичних звітах. Дещо про це може сказати аналіз річного приросту популяції і офіційного відстрілу оленів.

Загальна кількість оленів у зоні діяльності КБЗ у 2010 році за даними офіційної статистики становила 1606 голів (таблиця 1). Природний річний приріст оленя складає близько 10% (Рудишин та ін, 1992). Отже у 2011 році теоретично (без врахування хижацтва і відстрілу) на цій території могло б бути 1760 голів.

Вовка у зоні діяльності КБЗ у 2010 році нараховано 36 особин (таблиця 2). Добовий раціон вовка в середньому складає близько 1,5 кг м'яса (Гептнер, Наумов та ін., 1967; Мычко, Губинина, 2009). Середня вага карпатського оленя, враховуючи статеву і вікову структуру популяції, становить близько 200 кг (Турянин, 1975). Отже, на рік йому потрібно близько 540 кг м'яса, або 2, 7 оленя. В такому разі для 36 вовків потрібно близько 90 оленів.

Враховуючи, що вовки їдять не тільки оленів, а й козуль, кабанів, зайців, овець, собак та інших тварин, то число реально з'їдених ними оленів буде значно менше (нехай буде 60). Враховуючи, що у 2011 році у зоні діяльності заповідника теоретично могло б бути 1760 голів оленя, та віднімаючи 60 оленів (річну здобич 36 вовків), одержуємо 1700 оленів. У 2011 році на даній території мисливцями офіційно відстріляно 8 оленів. Мінусуємо їх від 1700 і одержуємо 1692 олені.

Отже, якщо врахувати природний річний приріст, винищення вовками та офіційний відстріл, у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника мало б бути 1692 олені. А їх, згідно з даними офіційної статистики, у 2011 році було нараховано 1606. Залишається 86 оленів, яких ні вовки не з'їли, ні мисливці не відстріляли.

Якщо врахувати, що чисельність вовків, як правило, завищується через подвійний облік одних і тих же особин на різних територіях, а також через бажання користувачів мисливських угідь списати на них втрати в мисливському господарстві, то це число оленів ще більше зросте (можливо, до 120 голів). Куди діваються ці олені? Єдина відповідь, яка напрошується – вони стають здобиччю браконьєрів.

Офіційна ситуація з браконьєрством виглядає благополучно (тобто його практично не реєструють). Отже, механізми боротьби з браконьєрством неефективні. Браконьєрству сприяє існуюча система охорони, що базується на закріпленні певних ділянок угідь за окремими охоронцями. Браконьєри, як правило, діють групами, і один охоронець мало що може зробити проти озброєної групи. Крім того, рівень браконьєрства прямо пов'язаний з кадровою проблемою служби лісової охорони. Проблема полягає в тому, що державні лісгосподарські підприємства не мають державного фінансування. Вони змушені самі заробляти на себе. Щоб підтримувати заробітні плати своїх працівників

на більш-менш прийнятному рівні (а вона нині складає в середньому 1000 грн.), адміністрації лісгоспів змушені скорочувати штат лісової охорони. В результаті збільшується площа угідь, які доводиться охороняти одному охоронцеві. Зараз у лісгоспах, які межують із Карпатським заповідником, на одного лісника припадає в середньому 4,5 тис. га. З такою охороною зберегти ліси і дичину, яка їх населяє, дуже важко. Крім того, з таким штатом важко організувати надійний облік диких тварин.

Таблиця 2.

Порівняння чисельності і біомаси вовка з біомасою і річним приростом поголів'я оленя у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника

Загальна площа лісгоспу, га	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Чисельність вовка	35	36	34	23	37	36	57
Частка біомаси вовка від біомаси оленя	0,7%	0,7%	0,6%	0,4%	0,7%	0,5%	0,9%
Річний приріст поголів'я оленя	0%	7%	0%	5%	0%	16%	1%

Для підвищення ефективності боротьби з браконьерством необхідно вирішити кадрову проблему служби лісової охорони. Однак, набрати у штат лісової охорони надійних працівників можна тільки при умові, що престиж цієї професії буде вищий. Підняти престиж служби лісової охорони можна шляхом підвищення зарплати, покращення матеріального забезпечення та екіпіровки, встановлення вищих кваліфікаційних вимог, включаючи наявність спеціальної освіти (напр., лісовий коледж). Поліпшити ситуацію може відновлення державного фінансування лісгоспів. Потрібні також зміни в законодавчій базі лісового та мисливського господарства про егерську службу та охорону угідь. Велику роль у боротьбі з браконьерством може відіграти також підвищення рівня екологічного світогляду місцевого населення.

Використана література

- Гептнер В.Г., Наумов Н.П. и др. Млекопитающие Советского Союза. – Т. 2 Ч. 1.
- Морские коровы и хищные. – М.: Высшая школа, 1967. – 1004 с.
- Мычко, Губинина, 2009. www.lib.rus.es
- Рудишин М. П., Колісник Б. І., Авдєєнко Є. П. Словник-довідник мисливця. – К.: Урожай, 1992. – 175 с.
- Тулянин І. І. Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат. – Ужгород: Карпати, 1975. – 176 с.

Yaroslav Dovichnych
Carpathian Biosphere Reserve
Manager of zoological laboratory
Ivan Franko Str. 15/14, Rakhiv, 906000,
Transcarpathian reg., Ukraine

Applied ecology and management aspects related to the golden jackal specific ecological system in Romania

Cristian-Remus Papp*

Ovidiu C-tin Banea**

Anca Iuliana Szekely-Sitea***

Summary

Conservation measures and wildlife management plan starts with population estimation. The dynamics of the golden jackal (*Canisaureus*, Linnaeus, 1758) in Romania is unclear. There are isolated records of the species presence, but there is no comprehensive monitoring performed to collect reliable information.

We performed a brief analysis of jackal reported quota (total jackal individuals estimation and harvest data) during the period 2011-2013. We compared this data with Red Fox estimations and harvest for the same years and only in counties where jackal have been reported. Additionally, we present data and new records of jackal density obtained through modern bio-acoustic stimulation and video-trapping in Gura Dobrogei, the control area used in other previous surveys and in other two natural areas which include 4 Natura 2000 sites: 1st in Danube Delta (ROSCI0065) and Danube Delta Razim-Sinoe Complex (ROSPA003) and the 2nd in Defileul Muresului (ROSCI0064) and Defileul Muresului Inferior - Dealurile Lipovei (ROSPA0029). We present data obtained with bio-acoustic stimulation on open field layer and wetlands in 20 calling stations we installed in these areas.

In Romania the golden jackal is present in 28 counties out of the 41 based on the evaluations performed by the hunting units, with estimates between 2 individuals in Caras Severin and 1.595 in Tulcea. The estimated number of individuals at the national level in 2013 is 6.431, and the number of removed jackals in the 2012/2013 hunting season is 2.502 (harvest data). The red fox population of Romania in 2013 is estimated at 38.985 individuals, and in 2012/2013 hunting season the number of reported killed foxes is 17.358.

During three jackal bio-acoustic monitoring surveys, in areas mentioned above, we were able to observe different responsiveness for each area, ranging from no answer to answers of 5 and 7 territorial reproductive jackal groups per calling station. In the control area where we found 5 territorial groups in 2011 we didn't get any response and in a transect of Caraorman region in Danube Delta (cover area of 50 km²) we obtained answers in good density (2,2 territorial groups/10 km²), similar with

densities found in wetlands across Central Europe. This density level corresponds to a well known fishing place.

Additional information needs to be collected to fill in the knowledge and gaps related to the golden jackal situation in Romania and to properly address the conservation of the species. The expansion of the jackals in Romania and Europe seems to be rapid. This brings challenges to both conservationists and game species managers. The legal protection status of the species is ensured by international conventions (CITES and Bern Convention) and the Habitat Directive of the EC, but the management practices are not always in line with this framework. A database about the species distribution and density is needed, even though a rough estimation can be made at the national level based on the evaluations performed by the hunting units.

Keywords: *Canis aureus*, bio-acoustic stimulation, Natura 2000 sites, conservation, Romania

Introduction

Canis aureus (Linnaeus, 1758), or the golden jackal, is a widespread species especially in North and north-east Africa, and in Asia from the Eastern part to Indo-China. It is expanding quickly its range to Europe, being currently present in central, eastern and southern part of the old continent (Arnold *et al.*, 2011). The largest population from Europe seems to occur in Bulgaria (Banea *et al.*, 2012). The presence of golden jackal in Romania is mentioned for first time in 1929 (Calinescu, 1931), but probably species was present in this country for much longer (Banea *et al.*, 2012).

It is fairly common throughout its range with high densities observed in areas with abundant food availability. Due to their tolerance of dry habitats and their omnivorous diet, the Golden Jackal can live in a wide variety of habitats. These range from the Sahel Desert to the evergreen forests of Myanmar and Thailand (Jhala & Moehlman, 2008). Golden Jackals are opportunistic and will venture into human settlements at night to feed on garbage, or speculate newborn cattle during the day. Sometimes the jackal provokes damages in protected areas, in other situation it attacks livestock, or it can be found on hunting areas eating small game-species (Lapini & Banea, 2013). Examined scats in Peljesac Peninsula, Croatia contained dried leaves and grass with the same frequency (24%) as the artificial material (plastic bags, cans, and metal) (Radović & Kovačić, 2010).

Medium-sized canid, considered the most typical representative of the genus *Canis* (Clutton-Brock *et al.*, 1976). There is approximately 12% difference in body weight between sexes (Moehlman & Hofer, 1997). Basic coat colour is golden but varies from pale creamy yellow to a dark tawny hue on a seasonal basis. The pelage on the back is often a mixture of black, brown, and white hairs. Unique lighter markings on the throat and chest

make it possible to differentiate individuals in a population (Macdonald, 1979; Moehlman, 1983). Legs relatively long, and feet slender with small pads. Females have four pairs of mammae (Sheldon, 1992).

Jackals live in pairs, but are sometimes found in loose packs of related individuals. Mated pairs are territorial, and both the female and male mark and defend the boundaries of their territory. Family or pack members communicate with each other by a screaming yell and yapping, or a siren-like howl when a kill is located. Litters number up to six but usually average is two to four. In Romania, mating date seems to be October and gestation from mid February to mid April, 61-62 days.

This study aims to highlight some of the ecological aspects that need to be addressed in Romania concerning the management of the species.

SITUATION IN EUROPE

Golden jackal is becoming a species of great economic impact in south-eastern Europe due to its increasing number and to its influence on game losses (Stoyanov, 2012).

In recent past, distribution boundaries of the golden jackal species in SE Europe fluctuated and two main centres of distribution were identified: 1) Eastern Thrace (Turkey) and Strandja Mountains (Bulgaria). 2) Dalmatia and Northern Greece (Demeter & Spassov, 1993).

The Pannonian population became extinct around the middle of the twentieth century. During the last few decades there has been a great expansion in the Jackal's range within Croatia, Serbia, Bulgaria and Romania, and vagrants occasionally appear far outside the Balkans, in north-eastern Italy, Slovenia, Austria, Hungary and Slovakia (Krystufek *et al.*, 1997).

New records and determined estimates of densities are available in Greece (Giannatos, 2004), Croatia and Slovenia (Krofel, 2006; 2008), Italy (Lapini *et al.*, 2009; 2011), Hungary (Szabó *et al.*, 2007), Serbia (Cirović, 2007 *pers. comm.*), Romania (Banea, 2011; Banea *et al.*, 2012) and new sightings have been recently reported from areas where jackals were completely absent or rare as occurred in Cantons of Waadt, Bern and Freiburg in Switzerland (Kora news, 2012) and in Ghiduleni village, Rezina county in Republic of Moldavia (Radio Orhei news, 2012).

Stable population of jackals occurs in lowlands of Dniester River and Odessa Oblast Southern Ukraine since 1998 (Rozhenko N, 2013 *perscomm*) while in Northern Ukraine were registered as vagrant on 15th of October 2013 (Zagorodniuk I, 2013 *perscomm*).

In Estonia, 2 jackals were killed in 2013, in February and August 2013 (Peep Männil, *pers comm.*). In the vicinity of Salevere N58.70217°, E 023.57977° Läänemaa (West Estonia) was registered at least one territorial group during BALTICA 2013, jackal survey organized by Matsalu National Park Reserve Administration and NGO Crispus Sibiu.

These records show the elusive character of its biogeography, which remains unknown and that jackals are still expanding. Pulsations from regions where species reached good density were incriminated as being the main factor of jackal expansion together with habitat specialist behaviour or human infrastructure. Based on literature and sightings, a cyclic pattern of jackal local dynamic was observed during the last 70 years in Bulgaria (Spassov, 2007) and Romania (Banea *et al.*, 2012) with a period of 10-15 years, while other three big pulsations could be observed in central Europe during 50s, 80s and 2000s (Lapini & Banea, 2013).

Other factors for their dispersal into Central Europe, according to Giannatos (*ex verbis*), could be: plains and low altitude as no barriers, daytime refuge (lowland plantations, few small forest remnants, riverside or channel-side dense vegetation), big rivers catchments (e.g. Danube and tributaries), probably less snowy winters and a large food base from anthropogenic sources (agriculture, livestock, hunting units). While in Greece, Giannatos (2004) concluded that the number of jackals is decreasing and in Hungary the expansion of jackal has been considered "invasive" due to exponential growth (Szabó *et al.*, 2007) remains unclear how the species develops its settlement in other European countries without having data on several years and observing the dynamic on time.

JACKAL'S SITUATION IN ROMANIA

The occurrence of the Jackal on the Walachian Plain (on the left bank of the Danube) was confirmed by Calinescu (1931), however, the status of the species in Romania has remained unclear for many years. For example, Vasiliu (1961) and Vasiliu & Sova (1968) consider it to be an occasional visitor from the Balkan Peninsula, crossing the Danube when frozen during severe winters, whilst Pop & Homei (1973) exclude it from their two volume Mammals of Romania (Krystufek *et al.*, 1997).

Residents appeared in southern Dobrogea at the beginning of the 1970s (the first specimen being killed at Negureni); a decade later the entire Dobrogea area was populated. Since the beginning of the 1990s the Jackal has also been resident in the Walachian Plain south of a line running through Turnu Severin, Craiova, Bucuresti and Sutesti. It seems to be most common in the Oltenia region (Almasan, 1995) (Krystufek *et al.*, 1997).

Information about the ethology, anatomy, morphology, biometry but also jackal ecological network analysis using stomach content and droppings data studies of 68 jackals is collected in one of the valuable books addressed to the jackal species "Saculul auriu" (Angelescu, 2004).

From the 1980s the golden jackal number increased, and we know that in 2008, 1061 jackals were killed in different hunting sessions organized for other game species. During the 2012/2013 hunting season, a total number of 2502 individuals were killed according to the statistics (based on the data published on the website of the Ministry of Environment and Climate

Change, <http://www.mmediu.ro/beta/domenii/paduri/vanatoare/cote-de-recolta/>, 2013).

The population estimated in 2008 through the classical evaluation method was 2045 individuals (Banea, 2011), and for this year (2013) 6431 individuals (<http://www.mmediu.ro/beta/domenii/paduri/vanatoare/cote-de-recolta/>, 2013) (table 1).

This rapid increase of the number of jackal individuals in Romania is questionable. The evaluation method itself is highly debated, one of the issues being that the maximum intervention number endorsed by the Ministry of Environment and Climate Change is directly proportional with the number of individuals estimated by the representatives of the hunting units (Table 1).

LEGAL STATUS OF THE GOLDEN JACKAL SPECIES

In 1996 *Canis aureus* L. 1758 was included in – Lower Risk/Least Concern category (Baillie & Groombridge, 1996 in Jhala & Moehlman 2008). In 2004 it has been included in the Least Concern category of the IUCN Red List of species (Criteria Version 3.1: IUCN, 2001).

The CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of the Wild Fauna and Flora, signed in Washington D.C. on 3rd of March 1973) lists the golden jackal in Appendix III. This Appendix contains species that are protected in at least one country, which has asked other CITES Parties for assistance in controlling the trade.

The EC Habitats Directive (92/43 of 21.05.1992) lists the golden jackal in Annex V. This Annex includes animal and plant species of community interest whose taking in the wild and exploitation may be subject to management measures.

The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (**Bern Convention**) was adopted by European Environment Ministers in 1979. Appendix III of Bern Convention which includes species that are in need of protection but may be hunted or otherwise exploited in exceptional instances does not include jackal as protected species, but it is mentioned in Annex V of EC Habitats Directive 92/43, as above mentioned derived from the Bern Convention framework. Bern Convention was ratified in Romania on 5th of May 1993 and entered into force on 1st of September 1993.

There is a clear necessity to better address and apply the legal framework on the conservation of golden jackal in European countries, taking into account that in many new-colonized areas data are completely missing and the ecology of the species is often confounded with that of the grey wolf. In Hungary, Serbia and Bulgaria the jackal harvest is becoming exponential, but we do not know if this is due to the continuous population development or to a bad management (Lapini & Banea, 2013).

Unsustainable hunting without comprehensive and reliable monitoring data about the species should be avoided, as requested for the species listed in Annex V of EC Habitats Directive 92/43. When the European jackal is considered a game species, anyway, special measures should be taken, like the prohibition of air-crafts utilisation and of any other motorised vehicles during the hunting sessions (Annex VI of EC Habitats Directive 92/43) and the prohibition of various popular bad hunting practices.

These include:

- Blind or mutilated animals used as live decoys;
- Tape recorders;
- Electrical and electronic devices capable of killing or stunning;
- Artificial light sources;
- Mirrors and other dazzling devices;
- Devices for illuminating targets;
- Sighting devices for night shooting comprising an electronic image magnifier or image converter;
- Explosives;
- Nets which are non-selective according to their principle or their conditions of use;
- Traps which are non-selective according to their principle or their conditions of use;
- Crossbows;
- Poisons and poisoned or anaesthetic bait;
- Gassing or smoking out;

Semi-automatic or automatic weapons with a magazine capable of holding more than two rounds of ammunition (Annex VI of EC Habitats Directive 92/43).

The European Mammal Assessment (EMA) is the first review of the conservation status of all wild mammals in Europe according to IUCN regional Red Listing guidelines (Temple & Terry, 2007). The European Mammal Assessment and consequently this report were requirements of the framework of a service contract with the European Commission (Service Contract No. 070502/2005/414893/MAR/B2). The Red List assessments were made at two regional levels for terrestrial species: for geographical Europe, and for the 25 Member States of the European Union when the EMA was initiated in 2005.

During the European Mammal Assessment, the experts assigned to the golden jackal the category Near Threatened (Appendix 1) in Red List status of European mammals of their report for EU 25 level category. A taxon is Near Threatened when it has been evaluated against the criteria but does not qualify for Critically Endangered, Endangered or Vulnerable now, but is close to qualifying for or is likely to qualify for a threatened category in the near future (IUCN, 2011).

METHODOLOGY

We have used more non-invasive methods to collect information:

Data collected from the estimates of the hunting units

A classical method of footprint tracking and direct observations is used by Romanian Game Management Administration as in the case of foxes and other animals. The population sizes of main wildlife species, which populate the hunting units in Romania, are estimated annually. The estimation actions of game species populations are organized from the 2nd of April until the 31st of March (next year). In practice the field identifications and data processing are not transparent. Most part of the data that is reported is coming after a one day inventory and estimates of the population size are not scientifically based. Together with other data of harvested individuals during previous period it is established a hunting quota, or a maximum number of interventions.

Documentation of local data: Data collected not only from hunting associations, but also locals, scientific literature, mass-media, National Game Administration, etc.

Direct methods: Observations during daytime or with spotlight, photography of furs, skulls, hunting trophies.

Indirect methods:

- *Bio-acoustic stimulation.* This method (Fig 1) was introduced in Europe in 2001 by Giannatos and used successfully in different studies of counting and monitoring surveys (Giannatos, 2004; Krofel, 2008; Szabo *et al.*, 2007; Cirovic, 2007 *pers comm*; Lapiniet *al.* 2009; Banea, 2011; Banea *et al.*, 2012; Selanec, 2012 *pers comm*). The best period to perform bio-acoustic monitoring corresponds to the mating period. Bio-acoustic stimulation can be performed as for **grid** style (when we want to calculate density of jackals of a well delineated area, see below Dobrogea) or **transect** of 5 points with 1.5-4 km between them.

- *Photo and video trapping*

- *Searching for dens, tracks and signs:* during the fieldwork of survey stages.

We advise to perform several methods in combination for collecting data, when is considered important to assure species record or to estimate density level in new areas, as e.g. video-trapping with bio-acoustic monitoring or footprint tracking with bio-acoustic monitoring, or a combination of the three. It is recommendable to obtain data on other species as well, like other medium-sized carnivore, waterfowls, prey species, etc. and to register the ecological factors and human related activities in the area in order to investigate the ecological network. Teams are recommended to include ecologists, small mammal specialist, ornithologist, hunter who knows the area and has local knowledge.

RESULTS AND DISCUSSIONS

First estimates of densities in natural areas from Romania showed similarity with other study areas in Croatia, Hungary and Greece (Banea *et al.*, 2012). During 2010-2011 period there were conducted 5 surveys in Romania showing the following data of jackal density: 1.41-1.74 territorial groups/10 km² in Giurgiu area, 0.59-0.73 territorial group/10 km² on hunting units from Calarasi County, 0.46-0.52 territorial groups/10 km² in Dobrogea and 1.56-1.74 territorial groups/10 km² in Danube Delta maritime levees (0.55-0.61 territorial groups/10 km² for Grindul Chituc and 2.36-2.64 territorial groups/10 km² for Grindul Lupilor).

New data on jackal records in Romania, using bio-acoustic stimulation and direct methods

In October 2012 the authors of this review conducted two surveys: In Dobrogea, in the control area used during 2010-2011 (Banea *et al.*, 2012) and in Danube Delta Biosphere Reserve in a very well known fishing area on a channel between Crisan and Caraorman villages. In September 2013 we conducted one survey in Defileul Muresului (ROSCI0064) and Defileul Muresului Inferior - Dealurile Lipovei (ROSPA0029) Natura 2000 sites.

Dobrogea: In the same calling stations used by Banea *et al* (Fig 2) we performed survey from 10 calling stations covering the same area of 95.3-109.3 km². In 2011, Banea *et al.*, recorded response of 5 territorial groups (approx 15 jackals).

The density was estimated in 2011 to 0.46-0.52 territorial groups/10 km². Following the same bio-acoustic monitoring technique, we didn't record any response, but we observed on spotlight 2 individuals near the study site. We assume three possibilities of our findings: jackals moved their territory due to less food resources, increased threats and pressures from humans or they just do not answer to our playback due to unknown circumstances. Their total absence in this area is less probable due to the low hunting activities.

Danube Delta: (Danube Delta ROSCI0065 & Danube Delta and Razim-Sinoe Complex ROSPA0031, Natura 2000 sites). On the 13th of October 2012 we recorded one jackal with video-trapping on Grindul Lupilor. We performed bio-acoustic stimulation on Crisan-Caraorman channel in 5 points in an area of about 50 km² (Fig 3). We found a density of 2,2 territorial groups/10km². Interesting fact was that on first 2 points of the transect between Caraorman and Crisan villages and where high fishing activity was observed we recorded 11 jackal groups (approx 33 jackals). Between this two points we observed by spotlight 1 pair of Raccoon dogs (*Nyctereus procyonoides*).

Defileul Muresului and Defileul Muresului Inferior - Dealurile Lipovei Natura 2000 sites (Fig 4): 44,8 km². We used video-trapping, spotlight and bio-acoustic monitoring methods. Additionally, we tracked footprints, dens

or other signs. By using bio-acoustic stimulation, we recorded one jackal male with typical barking howl, corresponding to a recent settlement and searching for mate (Rozhenko 2013, *pers comm*). There was no presence reported before in the region.

Hunting Bag Data

Jackal estimations in Romania reached 6431 individuals in 2013 with a total of 2502 removed individuals in the period 2011-2012 (<http://www.mmediu.ro/beta/domenii/paduri/vanatoare/cote-de-recolta/>, 2013).

The population of the golden jackals in Romania shows incremental pattern but is still very low in comparison with Red Foxes. Jackal is reported now in 28 counties (Fig 5) based on the evaluations performed by the hunting units, with estimates between 2 individuals in Caras Severin and 1.595 in Tulcea. We analysed data of jackals together with sympatric Red Fox in those counties. (Table 1, Fig 6). In 2011, jackals were reported as having stable clusters only in 5 counties (Banea, 2011). The increase of the population sizes of the two species based on the available information seems to follow a similar pattern. It is an exponential increase from year to year. However, the carrying capacity of the habitats as well as the fluctuations of the number of the prey species should be analysed. The numbers reported by the hunters are highly debated because of the lack of transparency in terms of collecting and interpreting the data. The management of game species should be oriented towards the maintenance of healthy populations. But since reliable and sound information about the distribution, abundance and dynamics of species is not available we do not know what are the consequences of applying the actual active management practices. The level of intervention (Fig 7) might not be adequate, in which case the viability of the animal populations may be severely affected in the future. This can result in a decrease of the level of biodiversity in some areas.

Bio-acoustic monitoring can be very useful to detect species presence in new areas of settlement as occurred in Defileul Muresului during last survey of September 2013. The method is cost effective and can be performed with minimum staff (with at least 2 people) and equipments (megaphone, media player device, mapping/monitoring form). This new record adds another county, Hunedoara, on the list with golden jackal presence. Considering the data coming from the hunting units and this new record, Romania has 29 counties with golden jackal presence.

After reaching enough time of colonization as for every new species we can speculate on dynamic of the population. We cannot misunderstand this growing as being fast if species is not established. Only when with scientific research is demonstrable that species menace a protected species in an area, together with supposed exponential growth we can speculate on naming the jackal as invasive species. The invasiveness character has not yet been assigned to the golden jackal yet (Invasive Specialist Group,

<http://www.issg.org/>, 2013). In comparison, the red fox is causing severe negative impacts especially in Australia (like for e.g. reduction in native biodiversity, eliminating remnant populations of some native rodent and marsupial species) where is considered highly invasive (Invasive Specialist Group, <http://www.issg.org/>, 2013).

When targeting native invasive species in any conservation programme (like for instance in Natura 2000 sites), careful consideration should be given before labelling the species as “invasive”. It is important to clearly distinguish between the invasive character and potential natural processes that might have brought the species in the new habitats. Climate change can modify the distribution pattern of some species - species can migrate/change their distributional range as an adaptation to the environmental changes; before assigning the invasiveness character to a species, we should monitor from the beginning its trend, behaviour, and effect on other native species (Papp *et al.*, 2013).

To date, jackal is strictly protected in several European Countries (e.g. Italy, Slovenia) and on entire range, no area is declared as having the golden jackal as invasive species. For this reason is advisable to use *intruder* or other words when we want to describe recent settlement of the species.

Analyzing IUCN materials on jackals, CITES, Bern Convention and EC Habitats Directive 92/43 we observed differences on categorize jackal species, which is mentioned in Annex V of Habitats Directive. The species benefited from the EU 25 Mammal assessment project and recommendations in 2007, when its status was lifted from LC (Least Concern) to NT (Near Threatened) for 25 countries. We can say that generally in Romania the species belong to Near Threatened category. However, in densely populated areas, the golden jackal can be considered as being Least Concerned. Jackal is classified together with other species like *Rupicapra rupicapra*, *Mustela putorius* and *Martes martes* under the same status. These species are of community special interest and removal from natural areas could be possible only after performing a comprehensive monitoring programme and having a conservation and management plan.

CONCLUSIONS

The number of jackals in Romania is increasing, its expansion been relatively fast, as in many other Eastern European countries. According to the censuses performed by hunting units, there are more than 6400 individuals in 28 counties. We can add one more county to this list - Hunedoara, thanks to the bio-acoustic investigation method that we used during our surveys.

The increase of the number of jackals is going hand in hand with the increase of the red fox individuals. A direct correlation cannot be established due to the lack of data on a longer period of time.

The highest densities of jackals are found outside the Carpathian Mountain range. The map with the distribution of golden jackals at the national level presented in this review highlights this fact.

For more consistent data about the golden jackal, we need to perform monitoring activities on a continuous basis. The monitoring methods should be mixed, systematic visual observations should be combined with indirect methods. Bio-acoustic stimulation can be a valuable method for detecting the presence of the species. The observations of the tracks along the roads should be performed systematically. This should be best done on snow or on mud, following the tracks and determining the species, including the prey species. Also, genetic analysis should be considered in the future in order to have more accurate estimates of the population level and structure.

The protection status of the golden jackal is not clear and harmonised, there is room for interpretation. However, before taking any management measure concerning the jackal population, additional data about its distribution, densities and dynamic should be collected and analysed. The involvement of relevant stakeholders is strongly needed.

Protected areas and Natura 2000 sites can have a great role in collecting additional data about the jackals through sustained monitoring activities and sustainable conservation of the species. Habitat preferences and behaviour in different periods of the year should be further explored.

References

- Angelescu A., 2004 -Sacalulauriu. Origine, morfoanatomie, eco-etologie, management. MMC Bucuresti, 2004 (*In Romanian*)
- Almasan H., 1995 - Șacalul în fauna României. Vânătorul și Pescarul Român, 1: 18 – 19 (*in Romanian*).
- Arnold, J., Humer, A., Heltai, M., Murariu, D., Spassov, N. & Nacklander, K. 2011. Current status and distribution of golden jackals *Canis aureus* in Europe. In: Mammal Review, The Mammal Society.
- Banea, O.C. 2011. Current situation of the golden jackal (*Canis aureus* Linnaeus, 1758) in different areas from Europe. *Submitted for publication* on March 14th, 2011 to Travaux du Museum d'Histoire Naturelle Grigore Antipa, Bucharest.
- Banea, O.C., Krofel, M., Červinka, J., Gargarea, P. Szabó, L. 2012. New records, first estimates of densities and questions of applied ecology for jackals in Danube Delta Biosphere Reserve and hunting terrains from Romania. In: Acta Zoologica Bulgarica, 64 (4), 2012: 353-366.
- Calinescu R. 1931. Mamiferele României. Repartiția și problemele lor biogeografice-economice. Buletinul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, București, 251 (2): 103 p.

- Clutton-Brock, J., Corbet, G.G. & Hills, M. 1976. "A review of the family Canidae, with a classification by numerical methods." *Bull. Brit. Mus. Nat. Hist.* 29, 119–199.
- Demeter, A. & Spassov, N. 1993. *Canis aureus* Linnaeus, 1758-Schakal, Goldschakal. In: STUBBE, M. & KRAPP, F. (cur.), 1993. Handbuch der Säugetiere Europas. Raubsäuger (Teil I). Aula-Verlag, Wiesbaden: 107-138.
- Giannatos, G. 2004. Population status and Conservation Action Plan for the golden jackal (*Canisaureus*) in Greece. WWF Athens: 1-47.
- Jhala, Y.V. & Moehlman, P.D. 2008. *Canis aureus*. In: IUCN 2013. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2013.1. <www.iucnredlist.org>. Downloaded on 16 November 2013.
- KORA news, 2012. Koordinierten Forschungsprojekten zur Erhaltung und zum Management der Raubtiere in der Schweiz (KORA), Thunstrasse 31, CH-3074 Muri, <http://www.kora.ch/news/archiv/20120908d.htm> [Accessed on 17th October 2012].
- Krofel, M. 2007. Golden jackals (*Canisaureus* L.) on the Pelješac Peninsula (southern Dalmatia, Croatia). *Natura Croatica*, Zagreb, 16 (3): 201-204.
- Krofel, M. 2008. Sakali v Sloveniji. *Lovec*, XCI. Letnik, št. 1/2008.
- Krystufek, B., Murariu, D. & Kurtonur, C. 1997. Present distribution of the Golden Jackal *Canisaureus* in the Balkans and adjacent regions. *Mammal Review*, 27 (2): 109-114.
- Lapini, L. & Banea, O.C. 2013. Life-history traits, anthropogenic expansion and conservation problems of the golden jackal in Europe (Mammalia: Canidae: *Canisaureus moreoticus*, I. Geoffroy Saint Hilaire, 1835). *Unpublished data*.
- Lapini, L., Conte, D., Zupan, M. & Kozlan, L. 2011. Italian jackals 1984-2011: an updated review (*Canisaureus*: Carnivora, Canidae). *Boll. Mus. St. Nat. Venezia*, 62: 219-232.
- Lapini, L., Molinari, P., Dorigo, L., Are, G. & Beraldo, P. 2009. Reproduction of the Golden Jackal (*Canisaureus moreoticus* I. Geoffroy Saint Hilaire, 1835) in Julian Pre-Alps, with new data on its range-expansion in the High-Adriatic Hinterland (Mammalia, Carnivora, Canidae). *Boll. Mus. Civ. St. nat. Venezia*, 60 (2009): 169-186.
- Macdonald, D.W. 1979. The flexible social system of the golden jackal (*Canisaureus*). *Behav Ecol Sociobiol* 5: 17–38.
- Moehlman, P.D. 1983. Socioecology of silverbacked and golden jackals (*Canismesomelas* and *Canisaureus*). American Society of Mammals Special Publication 7: 423-453.
- Moehlman, P.D. & Hofer, H. 1997. Cooperative breeding, reproductive suppression, and body mass in canids. In: *Cooperative Breeding in Canids*, ed. N.G. Solomon & J.A. French. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.
- Papp, C.R., Stanciu, E., Appleton, R.A., 2013. Operational Guidelines for the Sustainable Conservation of Protected Areas in Moldova. ProPark.

- Radio Orhei News. 2012. Șacalii devin ai casei și în unele regiuni din R. Moldova. [HTTP://RADIOORHEI.INFO/?P=21976](http://radioorhei.info/?P=21976) [Accessed on 17th October 2012].
- Radović A. & Kovačić D. 2010. Diet composition of the golden jackal (*Canis aureus* L.) on the Pelješac Peninsula, Dalmatia, Croatia Periodicum Biologorum VOL. 112, No 2, 219–224, 2010 ISSN 0031-5362
- Sheldon, J.W. 1992. Wild dogs: the natural history of the non-domestic Canidae. Academic Press, Chicago, IL, USA.
- Spasov N. 2007. Order Predators (Carnivora) (c. 217-290). – In: Miteva S., B. Miho va, K. Georgiev, B. Petrov and D. Vans ink (Eds.): Mammals – important for protection in Bulgaria. Dutch Mammal Society VZZ.Arnheim, 328 p. (*In Bulgarian*).
- Stoyanov, S. 2012. Golden Jackal (*Canis aureus*) in Bulgaria. Current status, distribution, demography and diet. International symposium on hunting “Modern aspects of sustainable management of game population” Zemun-Belgrade, Serbia 22-24 June 2012 UDC: 639.111.7.
- Szabó, L., Heltai, M., Lanski, J. & Szűcs E. 2007. An indigenous predator, the golden jackal (*Canis aureus* L. 1758) spreading like an invasive species in Hungary. Bulletin USAMV-CN, 63-64/2007.
- Temple, H.J. & Terry A. (Compilers). 2007. The Status and Distribution of European Mammals. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. viii + 48pp, 210 x 297 mm.

Websites:

- Invasive Specialist Group, <http://www.issg.org/>, 2013
- Ministry of Environment and Climate Change, <http://www.mmediu.ro/beta/domenii/paduri/vanatoare/cote-de-recolta/>, 2013

ANNEXES

Table 1. Number of golden jackal (CA) and Red Fox (VV) individuals (estimated population and culled individuals) during 2011-2013 period, two hunting periods (based on the figures provided by the Ministry of Environment and Climate Change in 2013).

	CA EST 2011	CA EST 2012	CA EST 2013	REM 2011-12	REM 2012-13	VV EST 2011	VV EST 2012	VV EST 2013	REM 2011-12	REM 2012-13
1 Alba	16	22	27	2	2	2631	2482	2450	943	972
2 Arad	29	39	95	9	15	1966	1883	1970	949	913
3 Arges	8	16	24	0	2	2277	2272	2771	711	1396
4 Bihor	5	17	22	0	1	1716	1750	1814	685	858
5 Braila	137	166	181	14	36	441	494	476	129	168
6 Buzau	172	241	276	23	40	1288	1444	1460	303	362
7 Caras Severi	0	3	2	0	0	2077	2091	2179	686	784
8 Calarasi	357	461	531	251	261	704	754	775	531	519
9 Constanta	243	299	466	199	206	431	499	542	350	282
10 Dolj	717	911	963	369	538	1607	1739	1831	928	1035
11 Galati	17	52	46	3	35	462	538	470	283	379
12 Giurgiu	97	107	141	63	75	472	500	568	289	302
13 Gorj	26	78	101	5	42	582	691	716	291	345
14 Harghita	0	0	11	0	0	1655	1748	1735	499	599
15 Ialomita	104	190	222	99	178	651	688	728	436	404
16 Iasi	0	15	13	0	7	1714	2091	2168	658	826
17 Ifov	0	0	5	0	0	292	289	321	157	151
18 Mehedinti	249	240	274	108	146	717	712	738	276	355
19 Olt	148	197	276	140	186	1148	1199	1371	857	1033
20 Prahova	0	0	56	0	0	1310	1502	1748	262	300
21 Satu Mare	0	10	10	0	0	1287	1325	1331	740	830
22 Sibiu	0	11	24	0	1	1879	1872	1896	664	705
23 Teleorman	399	429	588	169	335	970	1035	1191	375	567
24 Timis	39	102	181	1	22	2773	2820	2846	1338	1392
25 Tulcea	1192	1630	1595	211	292	1041	1192	1233	285	341
26 Vaslui	120	200	170	38	72	1169	1658	1647	602	849
27 Valcea	8	38	93	1	10	974	1092	1198	294	457
28 Vrancea	0	0	38	0	0	638	785	812	236	234
Total	4083	5474	6431	1705	2502	34932	37145	38985	14757	17358

FIGURES

Fig 1. Caraorman, Danube Delta, September 2012. Photo OC Banea

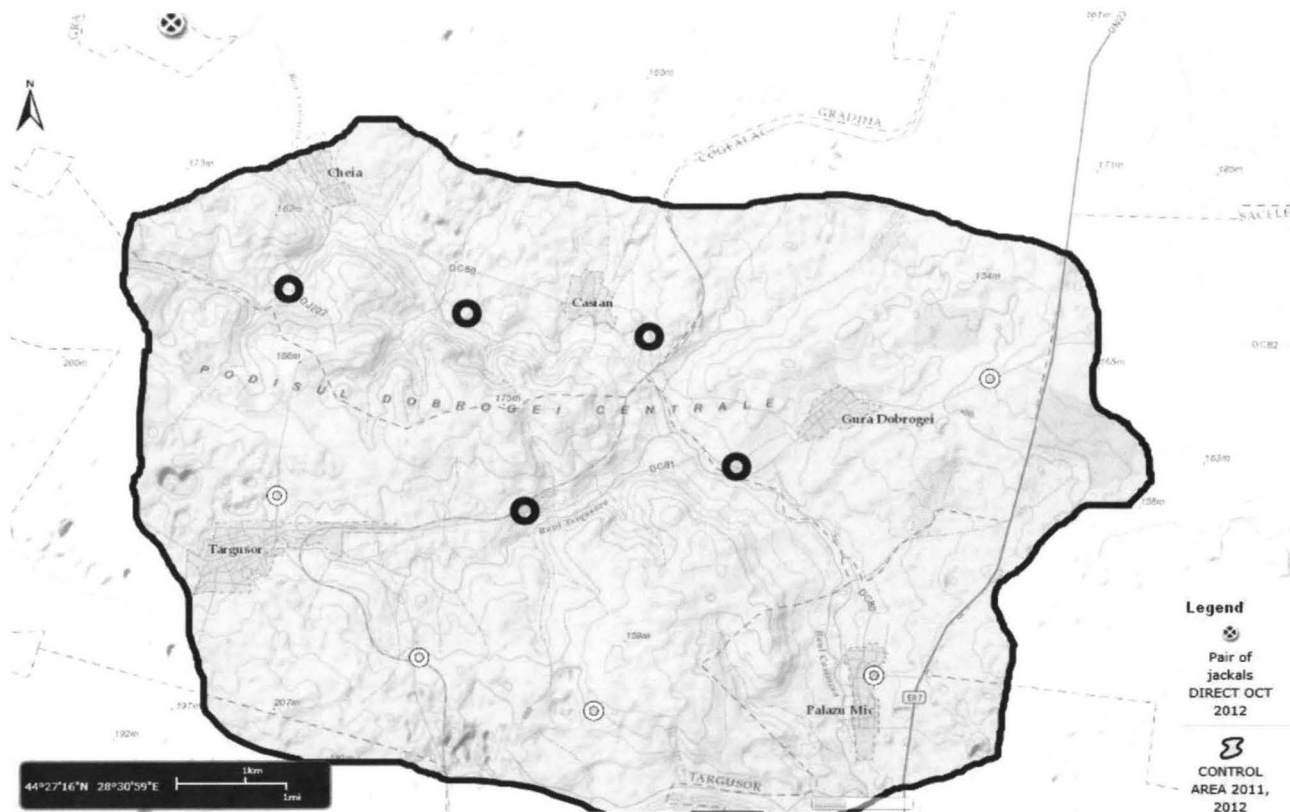

Fig 2 Jackal territorial groups in 2011. In 2012 no answer was recorded, but one pair of jackals was seen near the control area. Filled circles correspond to jackal groups answers in 2011(Banea et al. 2012)

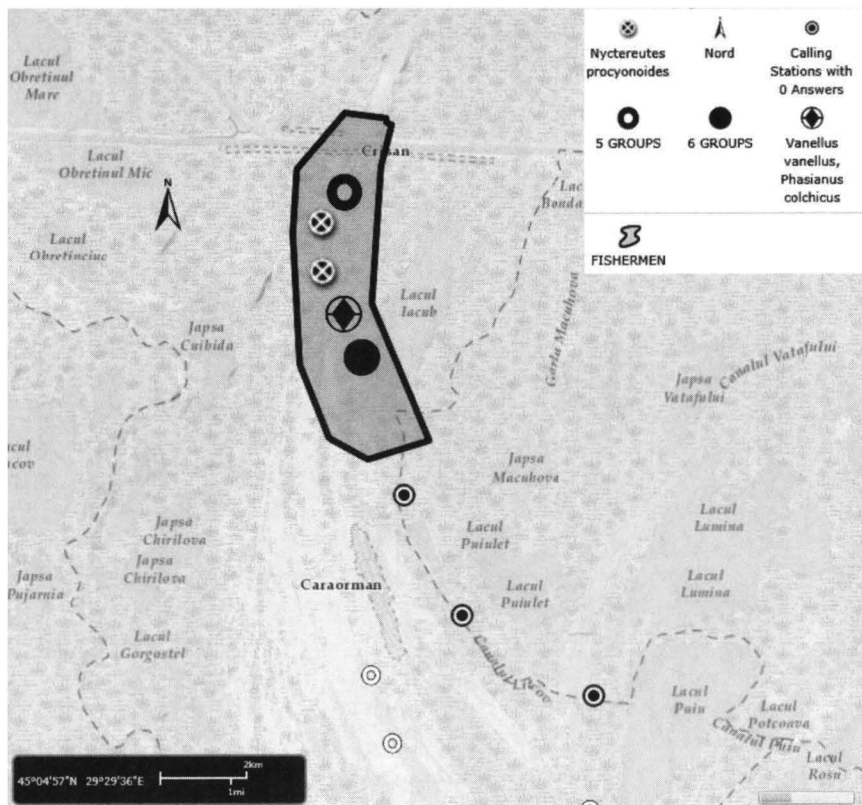

Fig 3. Crisan Caraorman and Jacob channel with highest numbers of jackals, Oct 2012

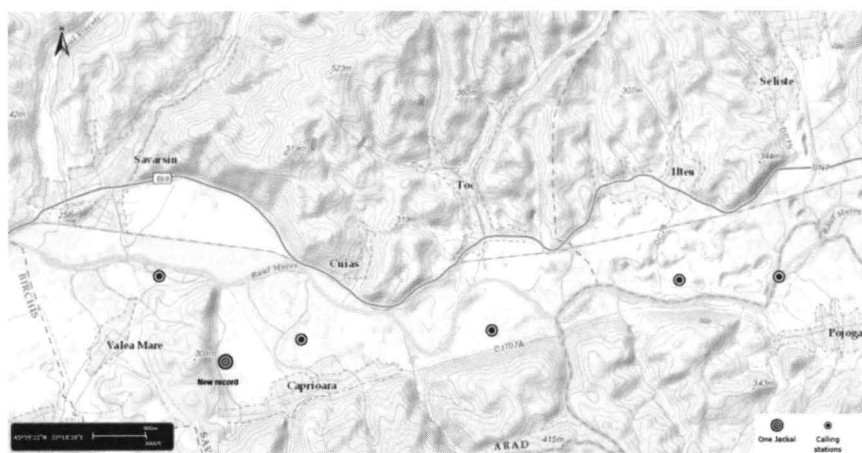
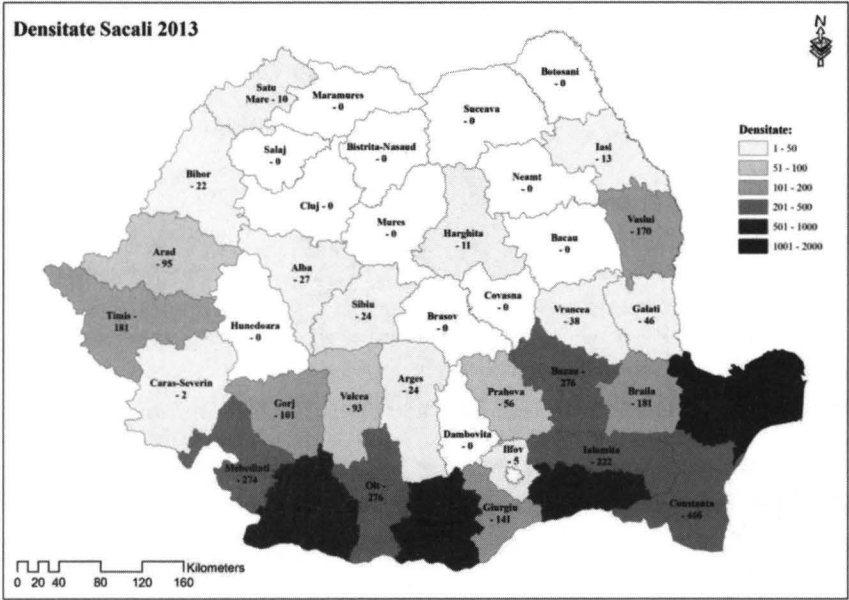
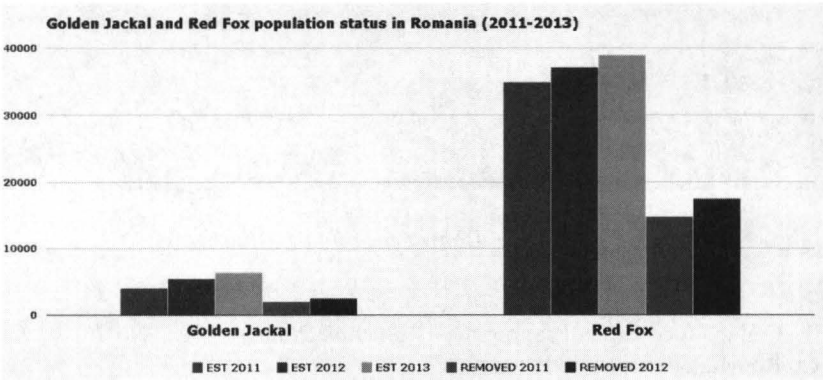

Fig 4 Calling stations and new record of jackal in Defileul Muresului Natura 2000 site.

*Fig 5 Jackal density in Romania in 2013
(based on the information provided by the hunting units)*

*Fig 6. Jackal and Red Fox situation in Romania during 2011-2013 periods
(two hunting seasons)*

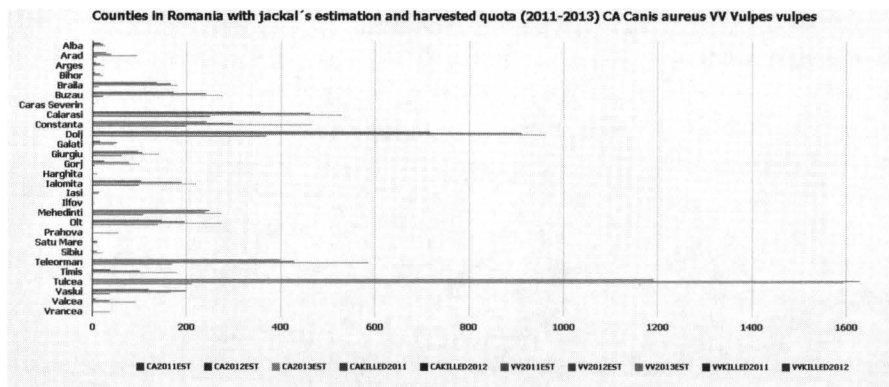

Fig 7 Counties with jackal harvest quota for 2013 in Romania

Fig 8 Golden Jackal in Dobrogea. Photo: MihaKrofel

*WWF Danube CarpathianProgramme/ Romania, ManasturStr., No.76/36, Cluj-Napoca, Romania cpapp@wwfdcp.ro

**Correspondingauthor, NGO Crispus Sibiu, EcologyDepartment, Papiullarian Str., No. 14, Sibiu, Romania ovidiubanea@goldenjackal.euovidubanea@yahoo.com

***Defileul Muresului Superior Natural Park, SC Forestry Administration of Gheorgheni SA, Gábor Áron Str. No. 2, Harghita, Romania, anca.ssz@gmail.com

**Scurtă analiză a populației de urs brun
(*Ursus arctos*, Linnaeus, 1758) și a managementului aplicat
acestuia în zona de nord-vest a Carpaților Orientali**

Ioan Mihai Pop*
Cristian-Remus Pap**

* Asociația pentru Conservarea Diversității Biologice, Focșani,
Str. Vrâncioaia, nr. 7, minelpop@yahoo.com

**WWF Programul Dunăre Carpați, Cluj-Napoca,
Str. Mănăstur, nr. 76/36, cpapp@wwfcdp.ro

Abstract

Analiza realizată are rolul de a prezenta elemente privind situația populației și managementului ursului brun în aria de implementare a proiectului „Granițe deschise pentru urșii din Carpații României și Ucrainei” implementat de WWF Programul Dunăre Carpați Filiala Maramureș în parteneriat cu RachivEcoTur din Ucraina și finanțat prin Programul Operațional Comun de Cooperare Transfrontalieră Ungaria-Slovacia-Romania-Ucraina 2007-2013. Analiza distribuției populației dar și a sistemului de management aplicat speciei ursul brun (*Ursus arctos*, Linnaeus, 1758) reprezintă o parte importantă a activității de dezvoltare a unui sistem de management eficient pentru asigurarea pe termen lung a conservării speciei. Scopul analizei este de a verifica dacă actualul sistem de management satisface nevoile de protecție a ursului brun și de a identifica eventualele decalaje sau goluri în conservare. Prezentul studiu conține informații privind populația de urs brun în zona proiectului, utilizând informațiile oficiale transmise de gestionarii fondurilor cinegetice din această zonă pentru perioada 2007-2012. De asemenea analiza datelor s-a realizat pe baza informațiilor obținute de la Agențiile pentru Protecția Mediului Maramureș și Satu Mare, gestionari ai fondurilor cinegetice și administratori ai ariilor naturale protejate. Rezultatele indică o distribuție a populației de urs brun direct în relație cu habitatele forestiere și o abordare fragmentată a managementului la nivel de fond cinegetic, fără o viziune sau obiective clare la nivel de populație sau specie. Managementul speciei arată în fapt ca un sistem de gestiune al unei resurse și nu al unei valori naturale.

Introducere

Populația de urs din zona Maramureșului aparține populației Carpatice de urs brun evaluată la cca. 8000 de exemplare (Kaczensky et al., 2012). Conform evaluării IUCN, populația Carpatică este aproape amenințată, incluzând sau nu urșii din Ucraina (Kaczensky et al., 2012). În 2003, populația de urși bruni a fost estimată pentru România la cca. 4.350

indivizi (Maanen et al., 2006), dar cele mai recente estimări sugerează că, pentru Carpații Românești populația este de aprox. 6.000 de indivizi (Linnell et al., 2008, Kaczensky et al., 2012a), fiind distribuită în condiții de habitat diferite. Estimarea oficială, privind numărul de urși în Carpații României pare a fi supraestimată (Pop, 2012b). Frontiera României cu Ucraina face ca populația locală de urși să fie importantă, din perspectiva conservării speciei, cu atât mai mult cu cât populația de urs estimată în Carpații Ucrainei este de cca. 300 exemplare pe o suprafață de cca. 20.000 km² (Deodatus et al., 2010).

În anul 1988, efectivele de urs în zona Maramureșului au fost estimate la cca 225 exemplare (Ardelean și Beres, 2000). După unii autori efectivul optim este de cca 164 (Ardelean și Beres, 2000), cu puțin sub efectivul optim calculat de către gestionarii fondurilor cinegetice, conform cărora optimul ar fi în jurul valorii de 190 de indivizi (www.mmediu.ro). În anul 2012, la nivelul ariei de implementare a proiectului "Granițe deschise pentru urși în Carpații României și Ucrainei", gestionarii fondurilor cinegetice raportau un efectiv de 265 de exemplare de urs. Raportul întocmit pentru Ministerul Mediului și Schimbărilor Climatice de către Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice împreună cu Fundația Carpați și Universitatea Transilvania din Brașov, estimează că efectivele de urs în zona de studiu se situează într-un interval cu minimul și maximum cuprinse între 186 și 210 exemplare (www.mmediu.ro). Distribuția ursului brun în arealul studiat de cca. 5.303 km² este direct determinată de prezența habitatelor forestiere cât mai compacte și a celor acoperite de arbuști. Astfel suprafața ocupată de păduri în zona proiectului este de cca. 2.990 km². Din această perspectivă, cea a alterării habitatelor datorită dezvoltării sociale și economice (Maanen et al., 2006), prezența ursului dar și dimensiunea populației este un element critic deoarece ursul brun este o specie cheie, indicatoare a calității habitatelor (Tardiff and Standford, 1998) și a existenței unui echilibru între elementele biocenozei forestiere (Rozyłowicz et al., 2010).

Pierderile și fragmentările de habitat nu sunt singura presiune ce amenință populația de urs brun. Braconajul urșilor a scăzut la mai puțin de 20 de cazuri documentate pe an, în cele mai multe acte de braconaj folosindu-se lațuri (Kaczensky et al., 2012a). Nu există nicio informație cu privire la dimensiunea reală și efectele braconajului, dar pare să fie semnificativ mai mare decât cazurile apărute în informațiile oficiale. Frecvent reprezentanți ai gestionarilor de faună cinegetică și reprezentanți ai autorităților responsabile din zona studiată indică braconajul ca fiind o amenințare semnificativă la adresa speciei. Habituarea anumitor exemplare de urs (Micu, 2008) și managementul cinegetic ce vizează menținerea unor echilibre în populația de urși (Salvatori et al., 2002) sunt de asemenea componente ce depind atât de managementul urban/rural și al gospodăriilor cât și de managementul cinegetic, ambele componente ale strategiilor de menținere a biodiversității în Carpați.

Pe viitor orice planificare a activităților de conservare a ursului brun necesită integrarea cu activitățile umane, deoarece în prezent cadrul natural este dominat de factorul antropic (Linnel et al., 2008). Deoarece populația de urs la nivelul Munților Carpați trebuie privită integral indiferent de granițe și structuri administrative (Blanco, 2012), unul dintre obiectivele proiectului “Granițe deschise pentru urși în Carpații României și Ucrainei” este de a integra măsuri de management ale ursului brun și a habitatelor cheie pentru acesta în context transfrontalier.

Localizarea studiului

Arealul vizat de prezenta analiză este localizat în nord- estul Carpaților Orientali, în zona administrativă a județelor Maramureș și Satu Mare, la granița cu Ucraina (fig. 1). Situată în stânga bazinului superior al Tisei, zona acoperă o suprafață de cca. 3.500 km², în mare parte habitate forestiere (45%), pășuni cu arbori, pășuni și fânețe, terenuri agricole, zone umede și pășuni alpine, un adevărat mozaic de habitate. Partea centrală (Depresiunea Maramureșului) și de nord vest a zonei de studiu este puternic antropizată, zone mai puțin afectate de dezvoltare fiind Masivul Țibleș și partea de nord a Munților Maramureș. Altitudinea minimă este de 204 m pe malul Tisei (în zona Câmpulung la Tisa) iar cea maximă este de 2.303 (vf. Pietrosu Rodnei) în Munții Rodnei (Ardelean și Beres, 2000). Habitatele forestiere sunt reprezentate îndeosebi de păduri de foioase (pure sau mixte) și de păduri de amestec de fag cu rășinoase. În zona de est, predominante sunt pădurile de molid (majoritatea provenite din plantații).

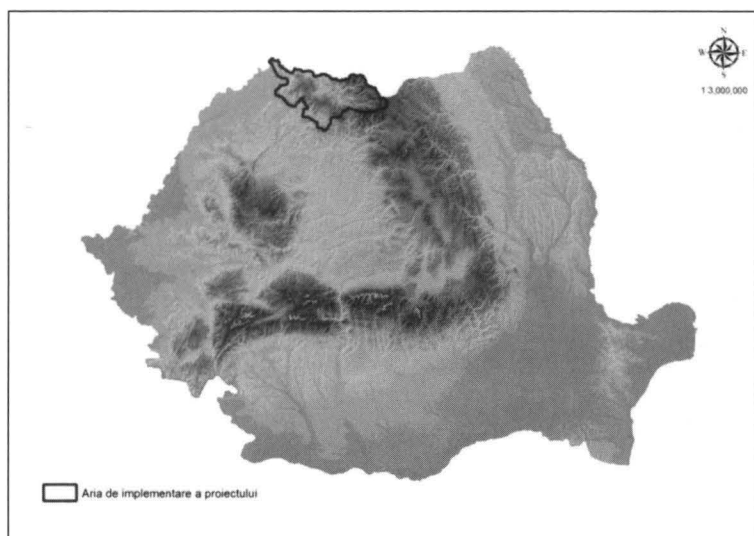

Fig. 1 Localizarea studiului

Dispoziția altitudinală a treptelor de relief în zona de studiu oferă baza etajării altitudinale a vegetației naturale, a peisajelor și elementelor climatice (Ilieș, 2007). Geomorfologia zonei studiate este caracterizată de urmele glaciațiunilor cuaternare și structuri vulcanice, completate de acumulări piemontane, dealuri domoale și culmi prelungi, câmpii joase aluvionare de-a lungul cursurilor de apă (Ardelean și Beres, 2000).

Abaterile distribuției vegetației în raport cu modelul altitudinal sunt datorate aspectelor orografice și influenței antropice (Ilieș, 2007). Zona de studiu face parte, din zona nemorală a pădurilor de foioase ale Europei Centrale, subzona pădurilor mezofile (Ardelean și Beres, 2000). Ponderea cea mai mare în vegetația Maramureșului o are vegetația lemnoasă (Ardelean și Beres, 2000). În cadrul zonei studiate se deosebesc următoarele etaje de vegetație a căror limite sunt variabile datorită influențelor locale (după Ardelean și Beres, 2000): (1) Etajul colinar al pădurilor de stejar și gorun; (2) Etajul montan cu subetajul inferior al carpino-făgetelor, subetajul mijlociu al pădurilor de fag și amestec de fag cu rășinoase și etajul superior al pădurilor de molid.; (3) Etajul subalpin cu tufărișuri în regiunile montane înalte și pajiști subalpine; (4) Etajul alpin cu ierburi scurte, arbuști pitici, și vegetație de stâncărie

Din perspectiva faunei zona studiată este una dintre cele mai bogate zone din Carpați în ceea ce privește diversitate speciilor de vertebrate. Astfel Ardelean și Beres (2000) au identificat și descris 345 de specii de vertebrate dintre care 40 specii de pești, 14 specii de amfibieni, 11 specii de reptile, 224 specii de păsări și 56 specii de mamifere. Aceeași autori însă precizează că biodiversitatea a fost afectată semnificativ de factorul antropic prin defrișări, suprapășunat, braconaj, minerit ce au condus la degradarea și fragmentarea habitatelor.

Metodologia utilizată

Informațiile au fost colectate pe două componente: (1) *Caracterizarea distribuției populației de urs* și (2) *Probleme referitoare la managementul speciei*. Prima componentă a presupus analiza datelor privind efectivele declarate de gestionarii fondurilor cinegetice, cota stabilită și exemplarele recoltate în arealul proiectului în intervalul 2007-2012. Informațiile au fost solicitate de la Agențiile pentru Protecția Mediului Maramureș respectiv Satu Mare, fiind considerate informații oficiale. Pentru a reduce potențiale erori și pentru a obține o imagine cât mai aproape de realitate, pentru analiza mărimii populației de urs, s-a folosit valoarea medie a efectivelor raportate pentru fiecare fond cinegetic. De asemenea s-au analizat și interpretat valorile privind populație de urs brun, raportate la întreaga suprafață a proiectului, respectiv la fondurile cinegetice suprapuse parțial sau integral pe limita fondului cinegetic. Datele oferite au fost transpuse în format GIS pentru a permite analiza informației în raport cu prezența ariilor naturale protejate și habitatele forestiere. A doua

componentă se bazează pe analiza informațiilor privind vânatoarea ursului și a distribuției acestuia în raport cu prezența ariilor protejate. În completare am procedat la chestionarea factorilor interesați reprezentați de Agențiile de Protecție a Mediului, administratori ai ariilor naturale protejate și parțial gestionari ai fondurilor cinegetice. Informațiile solicitate au vizat identificarea amenințărilor și presiunilor la adresa ursului brun în zona proiectului precum și a problemelor legate de managementul speciei, implementarea activităților aferente responsabilităților instituționale. Informația primită a fost structurată și analizată pe tematici diferite, fiind extrase mesaje cheie pentru a evidenția percepția factorilor interesați față de managementul speciei țintă.

Rezultate și discuții

(1) *Caracterizarea distribuției populației de urs*

Se poate observa că perioada 2007 – 2012 este caracterizată de fluctuații ușoare, negative și pozitive ale efectivelor (tab. 1, tab. 3), înregistrându-se o creștere a populației cu cca. 39 de exemplare. Din această perspectivă, efectivele declarate de gestionarii fondurilor cinegetice urmează tendința înregistrată la nivel național. Cu toate acestea din analiza hărților de distribuție, realizate utilizând media efectivelor pentru intervalul 2007-2012 (fig. 2), se poate observa că există disimilarități între efectivele declarate în zone caracterizate de aceleași tipuri de habitate.

Tabelul 1 Efective estimate, cota alocată și exemplare recoltate în perioada 2007-2011

An	Efectiv	Cota	Recolta	% cota	% recolta
2007	226	6	4	2,65%	1,77%
2008	238	6	2	2,52%	0,84%
2009	248	5	5	2,02%	2,02%
2010	241	7	0	2,90%	0,00%
2011	262	5	1	1,91%	0,38%
2012	265	6	1	2,26%	0,38%

Se poate observa că media calculată pe fonduri cinegetice (tab. 2), a avut de asemenea un trend crescător, excepția fiind reprezentată de valorile calculate pentru anul 2010. Valorile medii calculate au valori cuprinse între 0 și 19,5 exemplare de urs pe fond cinegetic (valoarea calculată a varianței fiind de 22,74, calculată pentru $p < 0,05$). Valoarea medie a efectivelor pe fond cinegetic pentru tot arealul proiectului este de 5,28 ($N=47$, $p < 0,05$,

intervalul de încredere 3,9299-6,7189). Valorile mari ale deviației standard, calculate, confirmă variațiile efectivelor declarate între fondurile cinegetice.

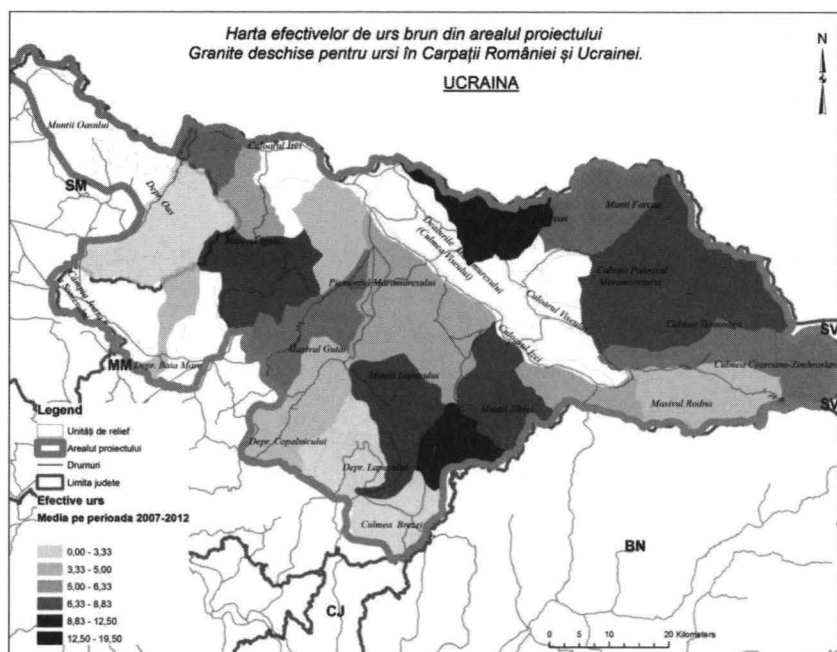

Fig. 2 Harta distribuției efectivelor de urs brun în aria proiectului (Pop, 2012a)

Tabelul 2. Variația valorilor medii a efectivelor de urs pe fond cinegetic

Anul	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Media	4,8085	5,0638	5,2766	5,1277	5,5745	5,7609
Nr.	47	47	47	47	47	47
fonduri						
Deviația	4,78057	4,86516	4,90209	4,92384	4,95521	5,49013
standard						

În analiză au fost introduse și fondurile din cadrul proiectului ce nu au declarat ursul brun ca specie permanentă, deoarece există premisa că ursul brun, specie cu o mobilitate extrem de ridicată, să fie prezent accidental în cadrul acestor fonduri amplasate la limita habitatului speciei sau în cadrul acestor fonduri să existe potențiale coridoare ecologice. Utilizând valoarea medie calculată pe fond cinegetic, la nivelul proiectului, multiplicată cu numărul total de fonduri cinegetice, putem estima că populația de urs brun în aria de implementare a proiectului este de 248 exemplare, variind între un probabil minim de 184 de exemplare și un maxim de 315 exemplare.

Pentru caracterizarea populației și a obiectivelor de management *trendul populației* este un indicator util. Deși perioada luată în calcul este relativ scurtă (6 ani) pentru caracterizarea optimă a trendului putem afirma că în cazul populației de urs din arealul proiectului acesta este unul stabil, fiind caracterizat doar de o fluctuație negativă în anul 2010 (fig.3, tab. 3). Coincidență sau nu, fluctuația (în prima fază spre negativ și a doua mult spre pozitiv) s-a manifestat în contextul schimbărilor administrative privind gestiunea fondurilor cinegetice, ceea ce pune sub semnul întrebării corectitudinea cifrelor transmise de gestionari.

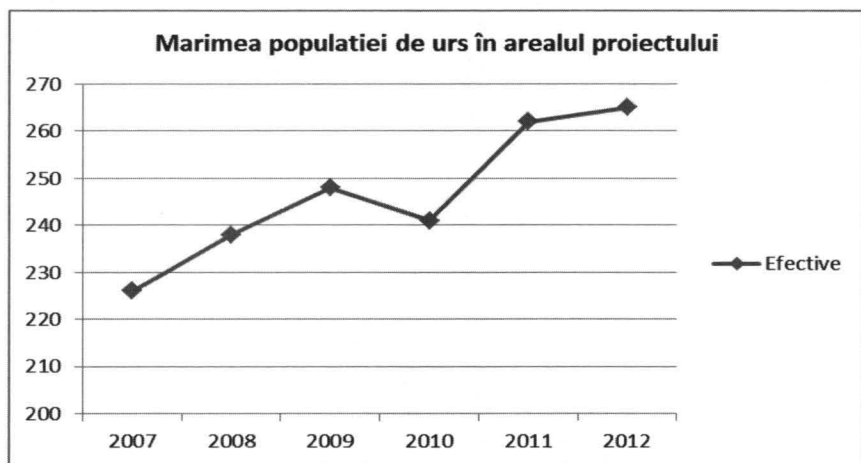

Fig.3 Variația mărimi populației de urs în arealul proiectului

Ce surprinde însă, este valoarea creșterii populației de la un an la altul (tab. 3). Astfel această creștere în cazul unor mortalități antropice reduse (recoltă legală, braconaj și accidente) este caracterizată de variații semnificative. De asemenea pentru perioada 2009 – 2010 se poate estima o creștere a populației de peste 10%. Creșterea poate fi considerată atipică pentru specia ursul brun, dacă considerăm că în cazul populației de urs din Suedia, zona cu cea mai spectaculoasă creștere a populației din ultimii ani, creșterea anuală a fost estimată la 4,7% (Kinberg citat de Solberg et al., 2006).

Tabelul 3 Creșterea populației

An	Efectiv	Creșterea	% creștere
2007	226	0	0
2008	238	12	5,31%
2009	248	10	4,20%
2010	241	-7	-2,82%
2011	262	21	8,71%
2012	265	3	1,15%

Pentru a valida valorile creșterii populației în raport cu valorile declarate pentru populația de urs, s-a realizat o analiza grafică cu scopul de a stabili dacă între cele două variabile (creștere și efective) există o relație directă. Pentru setul de date corespunzător întregului areal al proiectului a fost calculat coeficientul de regresie $r^2=0.179$ ($n=6$, $p<0.05$). Astfel analiza grafică și regresia lineară (fig. 4) indică faptul că între valorile estimate și declarate la nivelul ariei proiectului și valorile calculate pentru creșterea populației nu există o legătură liniară. În aceste condiții fie dinamica populației în timp este afectată semnificativ de către factori de origine naturală (ex. resursa trofică, condiții climatice dificile) și/sau de origine antropică (braconaj), fie informațiile declarate de gestionarii fondurilor cinegetice sunt afectate de erori. Ambele situații sugerează deficiențe în ceea ce privește managementul conservativ al speciei ursul brun.

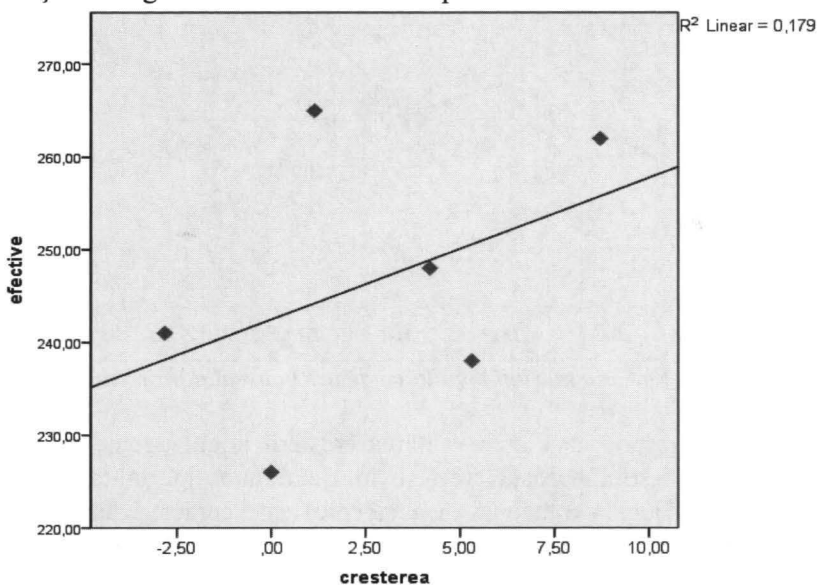

Fig. 4 Analiza grafică a regresiei lineare între creșterea calculată și efective
(2) Probleme referitoare la managementul speciei

Luând în considerare cea mai apropiată valoare de aprox. 5% a creșterii populației față de linia de regresie calculată (fig. 4), putem afirma că o mortalitate antropică și naturală sub acest procent poate fi considerată ca fiind suportabilă de populația de urs. Problema majoră este că nu există informații privind mortalitatea ursului brun în zona studiată, singurele informații existente fiind cele legate de *acțiunile de vânatoare*. Deoarece pentru perioada studiată nu au fost identificate pagube semnificative care să susțină necesitatea recoltării unor indivizi de urs (tab. 1), putem afirma că vânătoreea are un aspect strict economic. O dovadă ce susține afirmația că vânătoreea ursului brun în zona studiată este orientată spre aducerea de venituri este și rezultatul corelației de tip Pearson realizată între efectivele

estimate și numărul de urși recoltați în arealul proiectului. Valoarea coeficientului $r = -0,413$ ($N=6$, $SE = 0,379$, $95\% \text{ CI} = -0,997 - 0,508$) și a valorii semnificației datelor analizate de 0,416, indică fără dubiu lipsa unei corelații semnificative între recoltă și efectivele estimate. Acest rezultat indică faptul că vânatoarea nu este aplicată pentru menținerea unor efective optime de urs (obiectiv stabilit în planul de management al speciei realizat la nivel național în anul 2006), astfel încât și acest obiectiv este neatins de modul în care recoltarea exemplarelor de urs se realizează.

Din perspectiva *managementului conservativ* al speciei urs brun, siturile Natura 2000 și parcurile naționale și naturale joacă un rol esențial. În cazul rezervațiilor naturale, rolul conservativ este diminuat datorită suprafețelor reduse ale acestora, însă ele pot avea un rol esențial în anumite perioade (iernat, concentrări sezoniere etc.). În analiza realizată au fost luate în considerare suprafețele siturilor Natura 2000 (tab.4), deoarece ele se suprapun cu limitele parcurilor și rezervațiilor din arealul proiectului și de asemenea includ în interiorul lor și rezervații de suprafețe reduse.

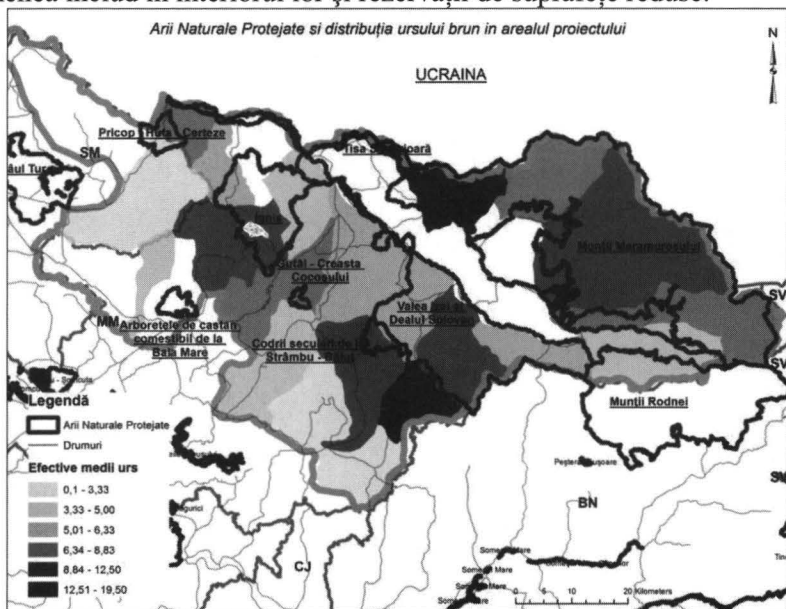

Fig. 6 Suprapunerea ariilor protejate cu harta distribuției ursului brun

În ceea ce privește specia urs brun, formularele standard ale siturilor nu prezintă informații concrete privind populația existentă. Din cele opt situri luate în considerare, ursul nu apare pe patru din formularele standard (tab. 4), deși prezența ursului este confirmată de datele obținute la nivel de fond cinegetic. Deoarece suprapunerea fondurilor nu este integrală pe suprafața siturilor, este dificil de estimat care este populația de urs aferentă fiecărui sit, motiv pentru care s-au utilizat valorile estimate ale efectivelor cu

scopul de a evidenția prezența sau absența ursului brun în ariile naturale protejate.

În cazul sitului Tisa Superioară, deoarece mare parte din fondul cinegetic Bistra este inclus în situl Munții Maramureșului, nu au fost trecute efectivele de urs pentru a nu crea și alte erori față de cele deja acceptate, legate de suprapunerea fondurilor cinegetice cu limitele siturilor. Totuși putem considera fără dubiu că probabilitatea ca ursul să fie specie rezidentă în cadrul sitului este suficient de mare pentru a estima o densitate similară cu zona Munților Maramureșului cu care de altfel se învecinează.

Tabelul 4 Siturile Natura 2000 (suprafețe conform OM 2387/2011) cu prezența urs

Numele Sitului de importanță comunitară	Suprafață sit (ha)	Populație formularul standard	Populație fonduri cinegetice aferente* (valori medii 2007/2012)
Pricop Huta Certeze	3162	Prezentă	9,0
Tisa Superioară	6303	Nu apare	0,0
Munții Maramureșului	106909	Rară-Comună	87,7
Munții Rodnei	48062	Prezentă	9,0
Valea Izei Dealul Solovan	46873	Prezentă	28,8
Codrii Seculari de la Strâmbu Băiuț	2497	Nu apare	22,0
Gutâi Creasta Cocoșului	684	Prezentă	12,2
Arboretul de Castan	2087	Nu apare	0,0
Igniș	19598	Nu apare	20,2
Total	235491		188,9

*Obs. S-a luat în considerare prezența ursului funcție de suprafața fondului cinegetic inclus în situl de importanță comunitară.

Se poate observa că peste 70% din efectivele de urs (declarat de gestionari ai fondurilor cinegetice) la nivelul arealului proiectului sunt prezente în fonduri cinegetice suprapuse parțial sau integral cu ariile naturale protejate, beneficiind în acest sens cel puțin la modul teoretic de un statut suplimentar de protecție (fig. 6). Statutul de arie protejată atrage de la sine existența mai multor zone de liniște pentru urs în zona proiectului, activitățile și intervențiile umane fiind limitate de regulă la cele acceptate de

obiectivele de management ale fiecărei categorii de arie protejată. Efectivele recoltate în perioada 2007-2012 s-au concentrat în zona sud-estică a sitului Valea Izei Dealul Solovan (fig. 7).

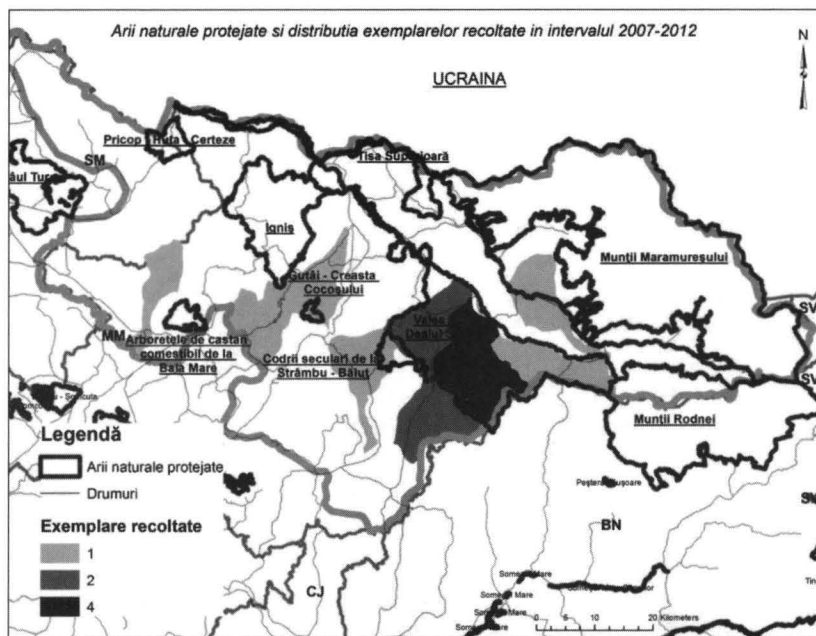

Fig. 7 Ariile naturale protejate și fondurile cinegetice în care au fost recoltate exemplare de urs în perioada 2007-2012

Pentru a putea identifica opinia factorilor interesați din aria de implementare a proiectului privind managementul general al speciei, au fost realizate trei seturi de chestionare, unul pentru Agențiile pentru Protecția Mediului (APM), unul pentru administratorii/custozii ariilor naturale protejate și unul pentru gestionarii fondurilor cinegetice. Au fost primite chestionare de la două APM-uri, șase gestionari ai fondurilor cinegetice și trei administratori/custozii ai ariilor naturale protejate (cinci arii protejate rămânând fără răspuns). Imaginea generală asupra managementului speciei în arealul proiectului este aceeași în toate cele trei grupuri de factori interesați (tab. 6). Probleme semnificative apar la capacitatea administratorilor/custozilor de arii protejate de a caracteriza componentele managementului general al ursului brun. În acest context se poate interpreta că aceștia nu participă la procesul decizional și de asemenea nu au o relație instituțională eficientă cu ceilalți factori interesați.

Tabelul 6 Componente principale ale managementului ursului brun

	APM	Administratori/custoz i	Gestionari FC
Impactul amenințărilor	Reducerea efectivelor, reducerea habitatelor	Nu știu	Reducerea efectivelor prin braconaj, degradarea habitatelor, Nu este eficient
Management general	Nu este eficient	Nu știu	Nu este eficient
Management cinegetic	Echilibrat Distribuite	Nu știu	Echilibrat Distribuite
Responsabilități	eficient	Distribuite eficient	eficient

Obs. Componentele au fost evaluate pe baza răspunsurilor majoritare pe fiecare grup de factori interesați

În ciuda faptului că majoritatea respondenților au indicat faptul că responsabilitățile sunt distribuite eficient, majoritatea lor au reclamat lipsa implicării celorlalte instituții în activitatea curentă sau la nivel decizional. În ceea ce privește managementul cinegetic, singurele răspunsuri ce au sugerat că managementul cinegetic este orientat spre atragerea de venituri au venit, din grupul gestionarilor de fonduri cinegetice, restul grupurilor sugerând ca acesta este unul echilibrat între conservarea populației și venituri. Niciun respondent nu a sugerat însă că managementul ursului brun e orientat spre un management conservativ al populației.

Deoarece din perspectiva analizei amenințările joacă un rol esențial, pentru fiecare amenințare a fost solicitată acordarea unui punctaj pentru caracterizarea dimensiunii impactului asupra populației speciei: 0-2 (nu e cazul), 3-5 (Scăzut), 6-8 (Mediu), 9-10 (Ridicat). Din tabelul 7 se poate observa că între grupurile de factori interesați există percepții diferite privind magnitudinea amenințărilor.

Tabelul 7. Amenințări și mărimea impactului asupra speciei

	Braconaj	Exploatare forestieră	Colectare fructe	Turism	Turism motorizat	Dezv Urbana	Management cinegetic	Fragmentare
APM Maramureș	Ridicat	Ridicat	Scăzut	Mediu	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat
APM Satu Mare	Nu e cazul	Mediu	Scăzut	Scăzut	Mediu	Scăzut	Mediu	Ridicat
APNMM	Mediu	Mediu	Scăzut	Nu e cazul	Nu e cazul	Nu e cazul	Mediu	Mediu
As. Ecologic	Nu e cazul	Nu e cazul	Scăzut	Scăzut	Scăzut	Nu e cazul	Nu e cazul	Nu e cazul
APM SM (SCI Prislop-Huta-Certeze)	Nu e cazul	Mediu	Scăzut	Scăzut	Mediu	Scăzut	Mediu	Ridicat
Gestionar 1	Ridicat	Ridicat	Mediu	Scăzut	Scăzut	Nu e cazul	Scăzut	Nu e cazul
Gestionar 2	Mediu	Mediu	Nu e cazul	Mediu	Mediu	Nu e cazul	Mediu	Nu e cazul
Gestionar 3	Ridicat	Scăzut	Mediu	Scăzut	Scăzut	Nu e cazul	Scăzut	Nu e cazul
Gestionar 4	Scăzut	Mediu	Mediu	Scăzut	Scăzut	Nu e cazul	Scăzut	Nu e cazul
Gestionar 5	Mediu	Mediu	Mediu	Mediu	Mediu	Nu e cazul	Mediu	Scăzut
Gestionar 6	Mediu	Mediu	Scăzut	Nu e cazul	Nu e cazul	Nu e cazul	Mediu	Nu e cazul

Principalele amenințări la adresa speciei au fost identificate ca fiind *braconajul și exploatarea forestieră*. Ele au fost asociate de respondenți cu degradarea habitatului, deranj și reducerea populației. Deși majoritatea evaluărilor au sugerat un impact mediu și ridicat al braconajului, doar două chestionare conțin informații certe privind actele de braconaj cunoscute oficial și unul indică neoficial două acte de braconaj la urs. Putem concluziona că braconajul este în prezent un fenomen recunoscut la nivelul personalului din teren, însă dimensiunea la care acesta are loc este complet necunoscută la nivelul ariei de implementare a proiectului, sau la nivel instituțional. Grupul reprezentat de gestionari ai fondurilor cinegetice solicită modificări ale legislației și implicarea în forță a autorităților responsabile pentru reducerea fenomenului.

Grupul următor de amenințări este reprezentat de *colectarea fructelor de pădure și managementul cinegetic*, efectele fiind caracterizate ca deranj și degradarea habitatului. *Turismul și turismul motorizat* sunt considerate ca fiind amenințări scăzute ce generează deranj, dar nu la un nivel inacceptabil. Totuși parte din gestionari solicită luarea de măsuri de management privind utilizarea vehiculelor (inclusiv ATV). Niciun custode sau administrator nu indică turismul motorizat ca fiind o amenințare mare. Diferențe semnificative privind amenințările apar între grupurile factorilor interesați reprezentate de instituțiile de mediu și gestionarii fondurilor cinegetice. Aceștia din urmă nu identifică *dezvoltarea urbană și fragmentarea* ca fiind o amenințare la adresa populației de urs brun, în timp ce autoritățile estimează impactul ca fiind ridicat. Diferențele pot fi datorate perspectivei celor două grupuri. În timp ce APM-urile, urmăresc întreg ansamblu aferent unui județ, gestionarul are viziunea teritoriilor pe care le administrează din punct de vedere cinegetic. În ceea ce privește amenințările, grupul format de APM și administratori/custodi ai ariilor naturale protejate indică un număr mai mare de amenințări și cu impact mai mare, comparativ cu grupul gestionarilor, care se focusează pe probleme proprii activităților desfășurate de ei, și cu care se confruntă zilnic, respectiv braconajul și exploatarea forestieră.

Concluzii

La momentul întocmirii prezentului studiu nu există informații certe privind populația de urs brun, informațiile prezentate fiind oficiale dar nefundamentate științific. Din acest motiv, informațiile existente par a fi acceptate de toate grupurile. Nu există informații valide privind dimensiunea, structura și dinamica populației, ceea ce face ca estimarea trendului să nu fie posibilă. În aceste condiții evaluarea statutului de conservare și stabilirea perspectivelor pe termen lung nu pot fi realizate la nivelul întregului areal studiat, fără colectarea de informații suplimentare de o precizie mai ridicată și pe o perioadă mai lungă de timp. Deși trendul pare

a fi unul stabil, amenințările identificate pun sub semnul întrebării eficiența sistemului de management, ce nu este caracterizat de o viziune și obiective clare și precise, atât la nivel de fond cinegetic cât și la nivel de arii naturale protejate. Informațiile obținute sunt evazive, cu caracter de circumstanță și neutru sugerând lipsa de informații, lipsa responsabilităților și a obiectivelor asumate, iar la unele aspecte precum braconajul informația este contradictorie. Necesitățile ecologice, inclusiv de deplasare ale carnivorelor mari nu se regăsesc în planurile de management, iar conectivitatea dintre arii protejate nu este adresată de către administratori și custozii, fiecare limitându-se strict la propria arie.

Lipsa dialogului din acest punct de vedere este evidentă. Lipsa de coordonare între instituții precum și lipsa colaborării dintre ele este evidentă. Aceste elemente coroborate cu lipsa de informații legate de specie, inclusiv amplitudinea deplasărilor sezoniere și modelurile comportamentale, accentuează practic problemele deja existente. În situația în care nivelul amenințărilor legate de fragmentare și reducere a habitatelor vor crește datorită expansiunii în principal a așezărilor umane și a altor elemente de infrastructură, stabilitatea populației locale de urs poate fi grav afectată dacă nu va surveni o schimbare în abordarea managementului.

Lipsa informațiilor fundamentale precum distribuția și dinamica populației, conflictele om-urs, coridoare ecologice etc., informații ce ar trebui să asigure structura unui management conservativ eficient, contribuie la menținerea unor ambiguități în planificarea și implementarea unor măsuri de conservare. Managementul este unul fragmentat, la nivel de fond cinegetic în principal, și la nivel de arie protejată în secundar, fără conectivitate între aceste elemente, indiferent de categoria de informații sau activități. În plus activitățile și acțiunile orientate asupra populației de urs sunt diferențiate de la o zonă la alta, în funcție de factori ce par a nu avea nicio legătură cu obiectivele de conservare pe termen lung. Nu există o comunicare între grupurile de factori interesați în ceea ce privește managementul informației sau privind activitățile desfășurate. Mai mult se pare că la nivelul custozilor/administratorilor de arii protejate nu există parteneriate sau susținere reciprocă în consolidarea informațiilor și managementului speciei. Una dintre problemele identificate la nivelul administratorilor/ custozilor este faptul că necesitățile ecologice ale ursului brun, inclusiv cele legate de nevoile lor de deplasare, nu se regăsesc cu adevărat în planurile de management (acolo unde acestea au fost elaborate). Practic capacitatea de management va trebui întărită pe viitor, astfel încât să existe răspunsuri specifice de management la amenințările și presiunile din cadrul siturilor și din imediata lor vecinătate.

Toate grupurile implicate consideră ca fiind extrem de importantă identificarea efectivelor reale de urs, alocarea de resurse, identificarea zonelor importante pentru conservare și aplicarea unui management

diferențiat, implicarea activă a tuturor organizațiilor, stoparea braconajului și asumarea responsabilităților.

Mulțumiri

Dorim să mulțumim colegilor din cadrul WWF Programul Dunăre Carpați și Asociației pentru Conservarea Diversității Biologice pentru colaborarea foarte bună. Mulțumiri speciale finanțatorului proiectului "Granițe deschise pentru urșii din Carpații României și Ucrainei" în cadrul căruia a fost elaborat acest mic studiu.

Bibliografie

Ardelean, G., Beres, I., 2000 Fauna de vertebrate a Maramuresului, Editura Dacia, Cluj Napoca

Bereczky, L. 2010 Practical Applications of a Bear Rehabilitation Centre in the scientific studies related with the specie's behaviour and ecology. Master thesis at University of West Hungary Sopron, Faculty of Forestry, Institute of Wildlife Management and Vertebrate Zoology. Unpublished results

Blanco, J.C., 2012. Towards a population level approach for the management of large carnivores in Europe. Challenges and opportunities, prepared for European Commission

Deodatus F., A.-T. Bashta, Protsenko L., Movchan I., Perzanowski K., Cătănoiu S., Deju R., Kruhlov I., 2010. Connectivity and the Ukrainian Carpathians. In: Deodatus F.D.&Protsenko L. (2010). Creation of ecological corridors in Ukraine. A manual on stakeholder involvement and landscape-ecological modelling to connect protected areas, based on a pilot in the Carpathians. State Agency for Protected Areas of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine, Altenburg& Wymenga Ecological Consultants, Inter ECOCentre. Kyiv.

Ilieș G.2007. Țara Maramureșului: studii de geografie regională. Presa Universitară Clujeană. Cluj Napoca.

Kaczensky P., Chapron G., Von Arx M., Huber D., Andrén H., Linnell J. 2012. Status, management and distribution of large carnivores – bear, lynx, wolf & wolverine – in Europe, Part I, prepared for European Commission.

Kaczensky P., Chapron G., Von Arx M., Huber D., Andrén H., Linnell J. 2012a. Status, management and distribution of large carnivores – bear, lynx, wolf & wolverine – in Europe, Part II, prepared for European Commission.

Linnell, J, Salvatori, V, Boitani, L., 2008 Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission.

Maanen, E., Predoiu, G., Klaver, R., Soule, M., Popa, M., Ionescu, O., Jurj, R., Neguș, Ș., Ionescu, G., Altenburg, W., 2006, Safeguarding the Romanian Carpathian ecological network. A vision for large carnivores and biodiversity in Eastern Europe. A&W ecological consultants, Veenwouden, The Netherlands. ICAS Wildlife Unit, Brasov, Romania.

Micu I., Ursul brun, aspecte eco-etologice, Editura Ceres, Bucuresti, 1998

Pop I. M., Szabo S., Chiriac S. 2012. The brown bear habitat suitability in the North-Eastern part of Maramureș, Romania. Sibiu, Acta Oecologica Carpatica V, pp:151-162.

Pop I.M. 2012a. Raport privind distributia populatiei de urs din arealul proiectului "Granițe deschise pentru urși în Carpații României și Ucrainei". Beneficiar WWF DCP Filiala Maramureș.

Pop I.M. 2012b Raport privind situația prezentă a populației și managementului ursului brun. Beneficiar WWF DCP Filiala Maramureș.

Predoiu, G., Maanen, E., 2003, Building a regional ecological network in the Carpathians, based on key habitats for large carnivore (wolfes, bears and lynx), Editura Silvică, Anale I.C.A.S, 46(1): 197-206

Ratti, J.T., Garton, E.O., 1996, Research and Experimental Design, in Research and Management Techniques for Wildlife and Habitats, editor Theodore A. Bookhout, The Wildlife Society Bethesda, Maryland, 1996

Rozyłowicz, L., Popescu, V.D., Pătroescu M., Chișamera, G., 2010, The potential of large carnivores as conservation surrogates in the Romanian Carpathians, Biodiversity Conservation, DOI 10.1007/s10531-010-9967-x.

Salvatori V., Okarma H., Ionescu O., Dovhanych Y., Find'o S., Boitani L. Hunting legislation in the Carpathian Mountains: Implications for the conservation and management of large carnivores. Wildlife Biology 2002; 8: 3-10.

Solberg, K.H., Bellemain E., Drageset O.M., Taberlet P., Swenson J.E în An evaluation of field and non-invasive genetic methods to estimate brown bear (*Ursus arctos*) population size, Biological Conservation, no.128, pp. 158-168, 2006).

Swenson, J.E., Gerstl, N., Dahle, B., Zedrosser, A., 2000. Action Plan for the Conservation of the Brown Bear in Europe. WWF International, Gland, Switzerland

Tardiff, S.E., Standford, J.A, 1998 Grizzly bear digging: effects on subalpine meadow plants in relation to mineral nitrogen availability. Ecology 79:2219-2228

Zedrosser A., Dahle B., Swenson J.E., Gerstl N. Status and management of the brown bear in Europe, Ursus 12:9-20, 2001.

www.carnivoremari.ro – proiect LIFE08NAT/RO/000500

<http://www.mmediu.ro/beta/domenii/protectia-naturii-2/biodiversitate/carnivore-mari/> - Raport final pentru „Studiul privind estimarea populațiilor de carnivore mari și pisică sălbatică din România (*Ursus arctos*, *Canis lupus*, *Lynx lynx* și *Felis silvestris*) în vederea

menținerii într-o stare favorabilă de conservare și pentru stabilirea numărului de exemplare din speciile strict protejate care se pot recolta în cadrul sezonului de vânătoare 2011-2012”. Brașov, 2011
<http://www.mmediu.ro/beta/domenii/protectia-naturii-2/biodiversitate/carnivore-mari/> - Raport final pentru „Studiul privind estimarea populațiilor de carnivore mari și pisică sălbatică din România (Ursus arctos, Canis lupus, Lynx lynx și Felis silvestris) în vederea menținerii într-o stare favorabilă de conservare și pentru stabilirea numărului de exemplare din speciile strict protejate care se pot recolta în cadrul sezonului de vânătoare 2012-2013”. Brașov, 2012

Conserving Biodiversity in a Changing Socio-economic Environment Is there a hidden lesson to be learned from Romanian situation?

Radu Moț
Asociatia Zarand

Conserving large natural areas is a challenging task. In Europe where, with the exception of the extreme North and the extreme heights of the continent, the anthropogenic transformation of the landscape is significant, this task seems to be even more challenging. Even if the North American approach of protecting vast natural parks would have been applicable, the very model is showing signs of weakness as isolated national parks, regardless of their size, won't protect nature in the long run, not only because of the climate change, but also because of island effects that will gradually lead to their degradation. [1]

The solution would be to design, by connecting protected areas through green corridors, a coherent system of natural or semi-natural landscape elements – “ecological networks” that not only would have to target natural biodiversity from within but also would suppose to gradually “export” the conservation principle to the neighboring areas. However, here the influence of human activities would be more brutal and the “chance” of conflicts will be higher.

The concept of connectivity is quite new and, although the associated terminology is still used with different meanings in different contexts, safeguarding connectivity was designated as one of the strategic goals of the European Union. What are the tools to achieve it is another matter as even achieving coherence of the Natura 2000 network is considered (one of) the Habitat Directive Achilles' heel.

The “sustainable development”, another relatively recent concept, apparently saved the situation by bringing all the parties at the table. In theory, it promises local communities to make rational use of their natural resources while preserving important natural areas as well. But if we admit that “rational use” is not an attribute of the human kind, the fear is that even extremely poor communities, at present genuinely hoping for a decent life, gradually will aspire to higher and higher “life standards”, on the expense of the natural resources. Moreover, there will be plenty of arguments that “renewable” resources, as forests, destroyed in the process, should not be seen as a total and irreversible loss.

More profit-oriented use of natural resources will escalate the conflicts with wildlife species requiring vast home ranges, like large carnivores. Situated at the top of the food pyramid, the presence of a large

carnivore's populations is a strong evidence of (still) viable ecosystems. For the same reason, large carnivores are considered key-species in the process of designing ecological networks. And there is also a practical reason and pro-active approach justification for that – being hard to evaluate all the natural processes in an ecosystem and to design specific conservation measures for each and every species of it, by aiming to preserve viable large carnivores population one can assume that all the species in the food-chain and their habitats will be protected as they are essential for the survival of the top-predators.

“Result of geography, geology, history and ecology <accidents>, Romanian Carpathians are an amazing biodiversity <hot spot>: a mere 2% of Europe still harbors almost half of continent's bears and wolves”
– Michael Soule, Wildlands Networks US.

Probably Romania is known as the European country with the largest number of brown bears, wolves and lynx. For a conservationist who never visited Romania, this may lead to the impression of an unexpected wilderness heaven in the hart of Europe. However, as there are no true wilderness areas in Europe, Romania is not an exception either. For example, at present, the percentage of forested areas today is below the European average and significantly below countries of similar climate and relief conditions.

Then, what is the magic ingredient that led to the present situation of Romanian Carpathians being considered as the “green back-bone of Europe”, the last bastions for large and awe-inspiring carnivores and herbivores. [2] Did Romania manage to find the solution of conserving biodiversity by successfully mitigate the human-nature conflicts? Is sustainable development really working in a country passing through a dramatic socio-economic transformation since the revolution of December 1989? Is Europe's “biodiversity reservoir” safe and resilient enough to sustain natural dispersal of wildlife gradually into central and Western Europe?

Some would say that the “human factor” has a role to play in the equation. Tolerance, so frequently associated with Romanians, would also translate, for instance, in the shepherd's acceptance of bears or wolves taking a sheep or two from the flock. More critical sociology observers will say that the Romanians' “gift” of managing not to finish any started project – as eradication of large carnivores in the '50's or replacing the natural forests with “more productive” plantations, had in fact been benefic for nature. The EU admission, for sure another turning point in the history of the country, should put this question into a broader, European perspective. In 2007, Romania designated its first Natura 2000 sites. Focusing on specific priority habitats and species, ecosystem connectivity was not a criteria for designation and, as a result, Romania failed to take the opportunity to establish a functional ecological network across the country.

In 2008, the European Commission asked Romanian authorities to address the issue of connectivity and, for example, to designate new Natura 2000 sites that should form a corridor between the main Carpathian bear population and a smaller separate population in Apuseni Mountains. But to properly solve the situation, one should take into consideration many aspects: the corridor would have to be more than 150 kilometers long and, in order to be resilient a sufficient buffer-zone should be applied. The surrounding areas are also very good habitat for bears but, lacking proper conservation measures, they are acting like mortality sinks, threatening the functionality of the future “green corridor”. [3] To make matter even complicated, within the corridor there are a lot of “bottle-necks” and the area with the tightest stripe of favorable habitat will be intersected by a motorway – actually, a situation that would be familiar for many Western European countries.

Not least important, local communities within the corridor are lacking the tradition of cohabitating with bears and already have a negative attitude about species re-appearance in the area. Mainly relying on subsistence agriculture, reactive snare poaching of wild boars that destroy the crops is widespread, thus the chance of human-bears conflicts being almost inevitable. [4]

Five years after, an EC funded LIFE+ project is aiming to develop demonstrative approaches both bottom up (by addressing these threats with concrete conservation measures) and top down (by presenting the issue to a wider range of stakeholders – from local farmers to national development authorities and engaging all of them in the process of development and implementation of model Regional Action Plans for large carnivores). A promising approach, but what will be the chance that after the end of such a project local people will see biodiversity as *theirs* and what will be their incentives to preserve it and to demand authorities to provide them with the means to do it?

At present, by not addressing concrete management of Natura 2000 sites after designation and only relying on presenting Natura 2000 as a miraculous solution to poor communities, responsible authorities generated the present situation when, by contrary, nature conservation is seen as a factor that denies economic development of the local communities.

“Payments for ecosystem services”, anybody? Another new, intriguing approach that aims to put a value on the benefits we get from environment. But can we put a figure on these, in a first place? And then, if somebody, somehow, will be willing to actually pay for these services – what should ask in return? Maybe not to “cash in” the commercial value of the natural resource? And if so, do we contradict the sustainable development approach or there is a middle way? It could be, but the line may be too thin for some not to be tempted to profit from both sides. And then, what about processes that do not have commercial value or would be

difficult to be considered as ecosystem services to us: how connectivity can be valued, for example?

“Re-wilding” is the newest concept, and quite a “sexy” one indeed - is there any conservationist who would not like to see abandoned land turning into wilderness? For sure, none. But don't we give up once again to the temptation of separating human factor from nature? Yes, focusing on “wilderness” areas will save conservationists from dealing with challenging social factors, but failing to understand that human influence is the most powerful force that affects the environment may lead to the failure of finding efficient solutions for nature conservation on the large scale and on the long run.

One may argue that in fact it is more important to accept sharing the land we use with wildlife rather than to set aside as “wilderness” pockets of land we don't use now. Others will say we are talking in fact about different tools that should be used as efficient as possible, opportunity arising, as long as we don't miss the large picture into the process (or debate).

And, no matter what the fashionable concept in conservation would be, the practical solution could be a simple but frustrating one: fighting fire with fire - to propose *and implement* economic model-projects that would meet communities' needs and will lower the anthropogenic impact on nature. For a pessimist looking on the long term, the effort seems futile as the humans' demands will grow continuously, affecting the conservation's goal, but an optimist looking on the short or medium term will find the solution acceptable as there is so much to be saved just by reducing the wasteful way we use natural resources today. And there are so many wasteful approaches out there just because there is no alternative ones presented and demonstrated. If the project model will prove to be economic-efficient, the acceptance of the conservation purposes will increase within the local community, and the probability for other communities to replicate the model, even without fully understanding its conservation background, will be higher.

Suffering the same historical abuses as in Western countries, Romanian nature has reborn especially where it was left alone, unmanaged. Targets of total annihilation, large carnivores have managed to survive in small pockets of land and from there to recolonize the unfragmented landscape. However, present situation in Romania is not a fortunate status-quo, but rather a phase of a dynamic process inevitable leading to results similar of what is happening in Western Europe. But at the same time, this phase could offer a rare opportunity for conservation community to examine the sensitive relationships between nature and human society, to find a way of de-turning historical evolution towards a much favorable outcome for biodiversity in Romania and to preserve and replicate a model of human tolerance to wildlife, extremely valuable for every conservation initiative in Europe.

Meantime, there is a question we would think at: isn't now the time when a new breed of conservationists would be more efficient for nature preservation - one being able and willing to play the role of a conservation-minded developer, sociologist or communicator?

[1], Michael Soule, Wildlands Network, US, www.twp.org

[2], Altenburg & Wymenga Ecological Consultants, ICAS Wildlife Unit, Carpathian Wildlife Foundation, The Wildlands Project (2004), *A vision for large carnivores and biodiversity in Eastern Europe: Safeguarding the Romanian Carpathian ecological network*

[3], R. Mot, M. Popa, A. Indreica, P. Nechifor-Moraru, R. Jurj (2010), *Designation of Natura 2000 sites for a functional regional ecological network between Western and Southern Carpathians*. A report.

[4], R. Mot (2010), *Human dimension importance in safeguarding connectivity between large carnivore populations*. Rufford Small Grant - Stage report.

Radu Moț – Contact
greenlightserv@gmail.com
44/63/E/10 Mihai Viteazul str.,
500187 Brasov, Romania
Tel: 004(0)788292131

Valori patrimoniale din colecția Muzeului Maramureșan, Secția Științele Naturii Sighetu Marmăției

***Muzeograf Timur Vasile Chiș
Conservator Mihail-Gerald Manole
Muzeul Maramureșan
Sighetul Marmăției***

Istoricul Secției de Științele Naturii

În anul 1899 s-a constituit un muzeu în orașul Sighetu-Marmăției având o secție de Științele Naturii și una de Istorie. Primul catalog al acestui muzeu a fost publicat în 1905 și cuprindea inventarul colecțiilor din muzeu, fiind unul din cele mai vechi cataloage din țară. În timpul primului război mondial acest muzeu se desființează, multe piese fiind distruse, dispărând sau ajungând în inventarul școlilor din oraș, doar două piese din acest inventar (un molar de mamut și o capră neagră naturalizată) se regăsesc în patrimoniul actualului muzeu.

În 1968 muzeograful Béres Iosif întemeiază actuala secție de Științele Naturii în cadrul Muzeului Maramureșan.

Colecțiile provin din Depresiunea Maramureșului și cuprind domeniile: botanică, vertebrate, ciuperci (macromicete), minerale, roci și fosile.

Colecția de botanică

Este alcătuită din herbarul Artur Coman care a fost achiziționat în 3 dec. 1968, având 16.514 numere de inventar. Artur Coman s-a născut la 15 aprilie 1881 în localitatea Borșa, Maramureș. În 1907 a absolvit Academia Regală de Silvicultură și Mine din Schemnitz. Între anii 1907 și 1972 cercetează flora Maramureșului, colectează și ierbarizează peste 20.000 de plante superioare și descrie noi taxoni pentru știință.

Colecția cuprinde următoarele ierbare:

- a) Ierbarul General al Florei Maramureșului – peste 12.000 coli, cu 1.514 specii din 112 familii flora spontană și cultivată;
- b) Flora Pietrosului Mare – 807 coli;
- c) Specii lemnoase din Schemnitz;
- d) Flora Exsicata;
- e) Briofite – 226 exemplare colectate de A. Coman și determinate de A. Boroș și E. Plămădeală;
- f) Specii din Banat – 372 coli, specii colectate de I. Goga, determinate de A. Coman.

Specii denuminate și rare din colecția de botanică alcătuită de A. Coman:

Dianthus carthusianorum L. ssp. *Floare Andercoiani* Coman (după numele mamei autorului)

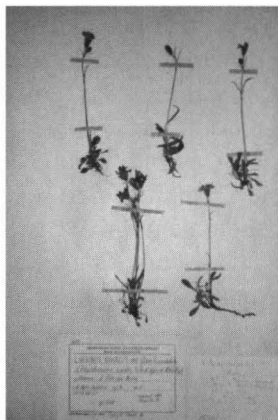
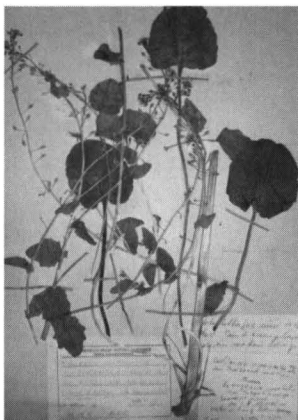
Lychnis nivalis Kit

Narcissus angustifolius Curt.

Viola epipsila Ledeb

Ligularia sibirica (L) Cass

Cochlearia borzaeana (Coman & E. I. Nyárády) Pobedimova

Colecția de vertebrate

Cuprinde 1300 de numere de inventar colectate din Depresiunea Maramureșului. Bazele colecției au fost puse de cel ce a înființat secția de Științele Naturii, muzeograf Béres Iosif, care timp de 40 de ani a colectat și naturalizat peste 1200 de piese. Această colecție sistematică a vertebratelor furnizează informații despre răspândirea în spațiu dar și despre abundența populațiilor din zonă.

Dintre speciile prezente în colecția muzeului amintim:

Clasa *Cyclostoma* – este reprezentată în colecția muzeului prin specia *Eudontomyzon danfordi* Regan, specie endemică bazinului dunărean;

Clasa *Osteichthyes* – secția Științele Naturii deține 25 de taxoni din această clasă, dintre care menționăm: cleanul dungat (*Leuciscus souffia agassizi*), specie endemică, descoperită de Bănărescu în râul Săpânța și loștrița (*Hucho hucho*), specie endemică în bazinul dunărean;

Clasa *Amphibia* – în colecția muzeului sunt prezente 13 specii, dintre care amintim tritonul carpatic (*Triturus montandoni* Boulenger, 1880);

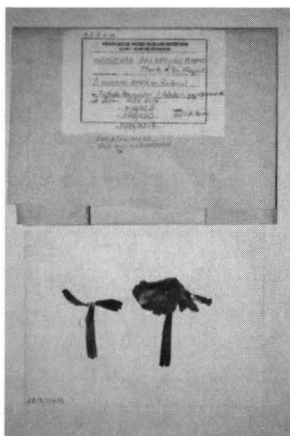
Clasa *Reptilia* – este reprezentată în colecția muzeului prin 8 specii printre care și exemplare de viperă neagră (*Vipera berus* L. forma prester);

Clasa *Aves* – este foarte bine reprezentată în colecțiile muzeului, cu peste 650 de exemplare (naturalizate și balguri) la care se adaugă colecții de

ponete, cuiburi și părți de schelete. Unele piese din aceste colecții au fost menționate în lucrări taxonomice, ca de exemplu huhurezul mare (*Strix uralensis* Pall. 1771), ierunca (*Tetrastes bonasia* C. L. Brehm 1804), alunarul (*Nucifraga caryocatactes* L.) precum și cea mai mare colecție din România de alunar răsăritean (*Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* C. C. Brehm 1832). Pe lângă aceste specii în colecția muzeului sunt prezente unele rarități: cufundar polar (*Gavia arctica arctica* L. 1758), pasărea omătului (*Plectrophenax nivalis nivalis* L. 1758), specii albinotice: gaiță (*Garrulus glandarius* L.), coțofana (*Pica pica* L.) și vrabia de casă (*Passer domesticus* L.). Specii accidentale: acvila țipătoare mare (*Aquila clanga flavescens*) Gray. subspecia indiană (este singurul exemplar din România) și acvila de stepă (*Aquila orientalis*).

Clasa *Mamalia* este reprezentată în colecțiile muzeului prin: Ordinul *Insectivora*, Ordinul *Chiroptera*, Ordinul *Lagomorpha*, Ordinul *Rodentia*, Ordinul *Artiodactyla* și Ordinul *Carnivora*, care cuprind piese naturalizate, balguri, blănuri, cranii și părți scheletice.

Muzeul deține cea mai mare colecție de cranii de lup (*Canis lupus*) din România cu 27 de cranii din care 6 au peste 40 puncte CIC corespunzătoare medaliei de aur. Ursul (*Ursus arctos*) este prezent printr-o colecție de 13 cranii din care un exemplar totalizează 63 puncte CIC, corespunzător medaliei de aur.

Colecția de ciuperci (macromicete)

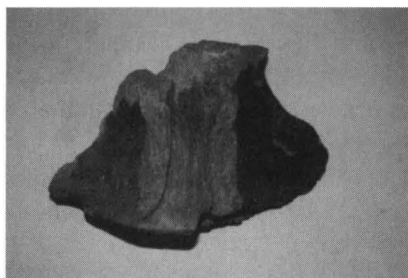
Colecția cuprinde 1347 de numere de inventar colectate din Depresiunea Maramureșului. Colecția a fost alcătuită de muzeograf Béres Marta și cuprinde 384 taxoni și 3 varietăți. Această colecție sistematică a macromicetelor alcătuită în perioada 1972-1994, furnizează informații despre răspândirea speciilor în zonă, conținând în inventarul ei 11 specii noi

pentru România iar la specii rare pentru Europa putem aminti: *Pluteus varia bilicolor*, *Pulveroboletus lignicola*, *Xerocomus paraziticus*, *Hygrocybe calyptaeformis*, *Anthurus archerii*.

Colecția de minerale-roci-fosile

Este alcătuită din achiziții, donații și colectări de pe teren, cuprinde 1040 de piese cu proveniență din Maramureș. Dintre minerale este de remarcat prezența Diamantului de Maramureș.

Fosilele sunt reprezentate de un corn de elan (*Alces alces*), o vertebră de cetorid, un pește fosilizat, precum și calcare cu scoici și numuliți, gresii cu urme de plante și animale.

Din punctul nostru de vedere, importanța colecțiilor prezente în inventarul secției Științele Naturii a Muzeului Maramureșan, este amplificată de faptul că în spatele acestor colecții deosebite sunt cel puțin trei vieți dedicate unei idei: aceea de a contura o imagine cât mai clară a inventarului natural al unei zone atât de bogată, oferind date concrete despre răspândirea în spațiu, abundența speciilor din Depresiunea Maramureșului etc. Datele științifice din aceste colecții muzeale au fost și sunt folosite la elaborarea unor lucrări monumentale cum sunt: Flora României, Fauna de vertebrate a Maramureșului precum și la numeroase lucrări publicate în reviste de specialitate.

Muzeul Maramureșan
Piața Libertății nr. 15
435500 Sighetu-Marmației
Maramureș

Muzeul de Mineralogie Baia Mare (scurt istoric)

***Prof. Ioan Bob
Ciprian Crișan***

Muzeul de Mineralogie Baia Mare

Prof. Victor Gorduza (Director fondator)

Muzeul de Mineralogie Baia Mare este unul dintre cele mai importante muzee de mineralogie din Europa, ca diversitate tematică, reprezentare regională a patrimoniului său, precum și prin numărul mare de piese unicat pe care le conservă și le valorifică. Istoria Muzeului de Mineralogie din Baia Mare este componentă a istoriei fostei regiuni miniere Baia Mare, cu o dezvoltare milenară ca urmare a proceselor geologice favorabile.

Depresiunea Baia Mare este situată în zona de contact dintre Platforma Someșeană și Carpații Orientali. La sfârșitul Pliocenului, această regiune făcea parte dintr-un bazin marin. În timpul Neogenului, în zonă a avut loc o activitate vulcanică intensă, pe fondul căreia s-a dezvoltat un lanț muntos de cca. 50 km lungime: Oaș, Gutâi, Țibleș. Rocile eruptive din aceste masive muntoase au în componență zăcămintele de minereuri auro-argintifere și de metale neferoase: plumb, zinc, cupru, aur în stare liberă și argint.

Primele activități miniere în această zonă sunt atestate din secolele al II-lea și al III-lea d.Hr. În jurul acestor așezări miniere a apărut și s-a dezvoltat orașul Baia Mare.

La începutul mileniului II, minele din regiune erau în proprietatea regilor Ungariei, iar în Evul Mediu, principii Transilvaniei și-au exercitat controlul asupra activităților economice. În secolul al XIV-lea, în Baia Mare funcționa o monetărie. În timpul domniei lui Matei Corvin, după anul 1468, pe monedele bătute în Baia Mare, apar două ciocane de miner încrucișate, care, ulterior, vor face parte atât din sigiliul, cât și din stema orașului.

Exploatarea se făcea prin săparea unor galerii în formă de puț, iar minereul extras era zdrobit în pive, măcinat și spălat. Aurul, în schimb, se găsea atât în stare solidă, „destul de curat și pur de la natură”, cât și în componența minereurilor. Aurul „se spăla în albiile cu nisip ale pâraielor” (Nicolae Olahus, umanist de renume mondial, călător prin Maramureș). Operația de spălare a nisipului aurifer, în albiile râurilor din regiune, era preponderent o atribuțiune a femeilor, soțiile minerilor. Această „imagine”, surprinsă de cetățenii străini ce vizitau Baia Mare, a stat la baza atribuirii denumirii de Cetatea Râul Doamnelor.

Muzeul de Mineralogie Baia Mare poartă supranumele de „Muzeul Florilor de Mină”, datorită numărului mare de asemenea piese în colecția sa, datorită etalării unora dintre cele mai frumoase exemplare în expoziția de bază și datorită zecilor de expoziții de flori de mină organizate la muzee din România și din Europa.

Dar ce este „floarea de mină”? Floarea de mină este un eșantion mineral recoltat din subteran, monomineral sau format din mai multe minerale, care posedă calități estetice deosebite, datorită concreșterii cristalelor mineralului sau mineralelor, a culorilor, a formelor (habitus), a dimensiunilor de excepție a unor cristale componente, calități care în totalitate fac ca eșantionul să fie bine individualizat față de altele. (prof. Victor Gorduza)

În gurile rămase în interiorul filoanelor, denumite geode, au existat condiții particulare de formare și dezvoltare a mineralelor, crescute dinspre pereții geodei înspre interiorul ei, rezultând eșantioane de colecție, așa numite: „flori de mină”.

Primele persoane care au intrat în contact cu aceste frumuseți, au fost minerii, iar pentru a le putea diferenția de mineralele comune le-au denumit „flori de mină”.

„Florile de mină” sunt o surpriză a naturii pentru că geodele în care ele se formează nu pot fi prospectate. „Florile de mină” chiar dacă s-au format într-un interval de milioane de ani, sunt totuși considerate formațiuni tinere.

Dintre aceste „flori de mină”, foarte multe, prin raritate, perfecțiune, dimensiuni, paragenеза, se ridică la valoare de patrimoniu cultural.

Eșantioanele minerale găsite, diversitatea de forme sau culori ale fiecărui mineral în parte, combinațiile de minerale, dimensiune impresionantă, frumusețea sau perfecțiunea unora, au dus la recunoașterea mondială a „florilor de mină” din regiunea Baia Mare.

Valoarea excepțională a acestor eșantioane, mai ales ale celor cu ilustrări specifice doar regiunii miniere Baia Mare alături de componența specifică a colecției ce prezintă tipologia și specificul geologic al zonei sunt cele două argumente esențiale ce au condus la crearea unei secții de științele naturii în cadrul Muzeului Județean Maramureș (din care s-a desprins ulterior Muzeul de Mineralogie – ca muzeu de sine stătător) și la realizarea în timp a uneia dintre cele mai mari și mai impresionante colecții de minerale din România.

În a doua parte a secolului al XX-lea, de altfel, activitatea minieră a devenit nerentabilă, însă regimul comunist a decis subvenționarea acestui sector. După căderea regimului (1989), în baza clauzelor de aderare la structurile Uniunii Europene, începând din anul 2007, eșalonat, mineritul și-a încetat activitatea, toate perimetrele miniere intrând în conservare.

Astfel, Muzeul de Mineralogie Baia Mare conservă, studiază și valorifică științific, expozițional și educațional o colecție închisă, cu o mare

varietate tipologică și cu un număr mare de piese de colecție, dintre care multe sunt susceptibile de a fi clasate ca și tezaur.

Istoria în sine a Muzeului de Mineralogie, de la fondarea colecției și până la reperele zilei de astăzi, ce prezintă un muzeu cu reputație internațională bine fundamentată cuprinde câteva etape esențiale ce trebuie amintite.

Formarea colecției de minerale, în cadrul fostului Muzeu Județean Maramureș, a început în 1969 când tânărul muzeograf Victor Gorduza a propus conducerii muzeului îmbogățirea unui fond de patrimoniu (1502 piese) găsit prin depozitele muzeului prin achiziționarea de eşantioane minerale provenite din exploatările miniere din bazinul Baia Mare, în vederea salvării unui patrimoniu natural de excepție, bază pentru constituirea eventuală a unui muzeu. Primele 533 de eşantioane minerale au fost achiziționate de la Iosif Ilea din Baia Mare. În anii 1970–1973 sunt achiziționate alte 2141 eşantioane și sunt primite cu titlu de donație 22 de asemenea piese.

În anul 1974 este organizată prima expoziție temporară de flori de mină în incinta Muzeului Județean Maramureș, cu un succes ce a contribuit la încurajarea ideii organizării unui nou sector tematic specific. În același an, această expoziție a fost itinerantă în țară, la Muzeul Județean de Științe Naturale din Bacău. Între anii 1974–1976 sunt achiziționate alte 1301 eşantioane și sunt primite ca donații 93 de eşantioane, în contextul concurenței cumpărătorilor străini care, în ciuda protecției legale, au reușit să scoată peste granițe mii de astfel de eşantioane valoroase.

În anul 1976, prin decizia 26/17.01.1976 au fost înființate Secția de științe naturale și Secția de istoria tehnicii, în cadrul Muzeului Județean Maramureș. Prin această decizie, alături de colecția de minerale în formare, Secția de științe naturale primește în coordonare întreaga activitate din cadrul rezervațiilor naturale precum și cea a altor obiective ocrotite din județ.

Între anii 1976–1978 colecția de eşantioane minerale este organizată în depozite. În anul 1978, cu sprijinul conducerii Centralei Minelor sunt achiziționate alte 472 de eşantioane minerale, unele dintre acestea fiind piese de rezistență ale actualei expoziții de bază a Muzeului de Mineralogie.

În perioada 1979–1982 sunt achiziționate alte 7179 eşantioane, sunt primite 80 de donații și sunt organizate expoziții de flori de mină la Muzeul Tehnicii din București și la muzeele din Ploiești și Slobozia. În luna martie a anului 1982, cu ajutorul vicepreședintelui Asociației de prietenie Austria-România, inginerul Augustin Ograjensek, a fost organizată prima expoziție de profilul științe naturale, de către un muzeu din România, după cel de-al doilea război mondial, la Casa de Cultură din Viena.

Succesul expoziției de minerale din 1982 de la Viena a deschis drumul reiterării unor colaborări similare, prin organizarea de expoziții similare în Austria la Graz, Viena și Linz (1984), la Klagenfurt, Innsbruck, Bramberg și Kindberg (1985), precum și la Salzburg (1986).

În perioada 1986–1988 expoziții de flori de mină au fost prezentate în țară la Galați, Piatra Neamț, Roman, Fălticeni și Brașov.

Un moment important în „preistoria” muzeului, așa cum a fost numită această perioadă organizatorică de către directorul său fondator, prof. Victor Gorduza, este cel legat de obținerea spațiului în care a fost organizat muzeul. În februarie 1988 conducerea județului și-a dat acordul pentru transferul clădirii „Corp F” din Bulevardul Traian, către Muzeul Județean, prin decizia nr.69, în vederea organizării unei expoziții permanente de mineralogie.

Clădirea în care a fost organizată această expoziție de bază, clădire care a devenit ulterior sediul muzeului mineralogic, a fost proiectată de către arhitectul Petru Iuliu Ștefănescu cu altă destinație decât cea de muzeu, respectiv ca magazin de prezentare și vânzare a produselor fabricii de ceramică Faimar, iar la mezanin fiind amenajată o sală de sport. Amenajarea muzeistică a acestui spațiu, atât ca spațiu de expunere muzeală, cât și ca spațiu de depozitare și spațiu administrativ a necesitat o serie de eforturi conceptuale și financiare. A fost elaborată tematica expoziției de bază, muzeotehnica cu o concepție originală de prezentare, a fost rezolvat circuitul de vizitare și s-au făcut demersuri pentru aprobarea tematicii muzeale din partea autorităților centrale de la București.

Tematica generală, elaborată de către Victor Gorduza, împreună cu specialiști geologi de la IPEG Maramureș (geologi), Centrala Minelor prevedea la parter trei secțiuni: Cadrul geologic (prezentarea alcătuirii geologice a regiunii și a fenomenelor geologice în timp și spațiu); Mineralogia (proprietăți și sistematică); Zăcămintele (prezentarea zăcămintelor din bazinul minier Baia Mare).

În ziua de 6 noiembrie 1989, la ora 12.00 era inaugurată expoziția de bază a Secției de Științele Naturii din cadrul Muzeului Județean Maramureș, la noul sediu din strada Traian, nr.8. Succesul expoziției de bază, calitatea expunerii, inovația în materie de amenajare și prezentare muzeistică, specificul tematicii, diversitatea și numărul mare de piese în colecție, unicitatea în plan național și chiar mondial al multora dintre aceste piese, precum și reprezentarea zonală a patrimoniului prin apartenența, ca origine, la cele câteva mine importante ale zonei miniere Baia Mare au condus către aprobarea înființării Muzeului de Mineralogie Baia Mare–Maramureș, ca muzeu județean de sine stătător, cu sediul pe B-dul Traian, nr. 8, prin desprinderea secției de științele naturii de la Muzeul Județean Maramureș, prin decizia 105/10.12.1992 a delegației permanente a Consiliului Județean Maramureș.

Argumentele prezentate mai sus, numărul mare de vizitatori în raport cu celelalte muzee băimărene și maramureșene în general, interesul special arătat de turiștii străini acestui muzeu i-au asigurat acestuia, în timp, o poziție de vârf în cadrul brandului Maramureșului, ca zonă cu interes turistic, iar prin prezențele europene ale muzeului prin expoziția itinerantă

„Minerale din România”, acesta a fost un excepțional ambasador cultural al țării noastre.

În perioada 1989 – 2009 colecția muzeului s-a îmbogățit prin achiziționarea de 1885 eşantioane minerale și un număr de 162 de eşantioane minerale donate Muzeului de Mineralogie Baia Mare. Au fost organizate în România un număr de 40 de expoziții – la sediul muzeului și la muzee de profil din țară și alte 28 de expoziții organizate în țări europene. Au fost de asemenea organizate alte 26 de manifestări culturale – lansări de carte, seminarii, simpozioane, etc.

În anul 2002, Muzeului de Mineralogie Baia Mare i s-a acordat premiul „GRIGORE ANTIPA” pentru Patrimoniu Cultural Național, primul premiu acordat de Ministerul Culturii și Cultelor, unui muzeu de științele naturii. Premiul „Grigore Antipa” a fost acordat Muzeului de Mineralogie Baia Mare de către Ministerul Culturii și Cultelor – Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor, pentru proiectul „Expoziții temporare de Mineralogie”.

Ordinul „Meritul Cultural” în gradul de Cavaler, categoria „Patrimoniul Cultural Național”, a fost conferit de către dl. Ion Iliescu, Președintele României, domnului Victor D. Gorduza, muzeograf, Muzeul de Mineralogie Baia Mare, pentru meritele deosebite în descoperirea, protejarea, conservarea, restaurarea și valorificarea expozițională a bunurilor din patrimoniul cultural național.

În anul 2009 s-a acordat Diploma de excelență domnului director al muzeului Victor Gorduza de către Consiliul Județean Maramureș,

Distincție de excelență acordată de către Consiliul Județean Maramureș dlui. Gorduza Victor cu titlul „O viață în slujba Muzeului de Mineralogie Baia Mare”.

Din anul 2010 și până în prezent, noul manager al muzeului, prof. Ioan Bob a impulsionează dezvoltarea muzeului pe un spectru larg de manifestare, inițiind un amplu program de schimburi culturale – schimb de expoziții temporare cu muzee prestigioase din România, punând în valoare într-o perspectivă multi-culturală și interdisciplinară colecția mineralogică a muzeului și colecții valoroase din țară, posibil prin amenajarea noului pavilion multifuncțional, angajarea de proiecte culturale naționale – așa cum este Proiectul „Constelații Românești Tradiționale”, sau cuplând muzeul baimărean la trendul de inovație culturală prin implementarea de tehnologii digitale în spațiul muzeal – prin intermediul primei expoziții muzeale digitale multimedia din România. Spațiul public contemporan în care comunicarea pe rețele de socializare și micro-siteuri a impus de asemenea o strategie de comunicare multisursă, cu evidența acesteia pe site-urile internet ale muzeului, de fapt pe o platformă complexă de comunicare a muzeului ce asociază mai multe surse Facebook, Youtube, Scribd, Slideshare, Googleplus ș.a.m.d. și o regândire a comunicării cu publicul, prin

intermediul programelor educaționale, al cluburilor muzeale, prin acordarea de gratuități de vizitare, prin evenimente culturale speciale cu target larg.

MUZEUL DE MINERALOGIE BAIA MARE,
430212, Bulevardul Traian, Nr.8;
Tel/Fax: 0262 227517;

Email: muzmin@rdslink.ro;

Web: www.muzeuminbm.ro;

[Facebook.com/muzeuminbm](https://www.facebook.com/muzeuminbm)

PLANETARIUL BAIA MARE,

430245, Str. George Coțbuc, nr.16

Tel: 0362401921; Email: planetariul_bm@yahoo.com

Web: www.planetariubm.ro; [Facebook.com/planetariu](https://www.facebook.com/planetariu)

Anca Georgescu

WWF-România

www.openbordersforbears.org

www.wwf.ro

WWF for a living planet®

Cunoșteam Sighetul din documentarele comunismului, iar de Muzeul Maramureșului nu auzisem niciodată. Să aflu că există nu mi-a folosit la mare lucru. Mă aflu de câteva luni într-un periplu încăpățânat prin țară, țara aceea despre care învățasem toată copilăria că e cea mai frumoasă, că are oamenii cei mai harnici și mai primitivi. De ani mulți, acestei țări frumoase și oamenilor ei harnici, le erau la îndemână sumele uriașe ale fondurilor europene, deschiderea către orice țară din Europa sau de aiurea, neînchisoarea, libertatea.

Tuturor ne erau la dispoziție acțiunea, construcția, călătoria, mai binele propriu, bunăstarea comună. Cu toții, când vorbeam la televizor, aveam planuri, strategii, teorii, știam ce avem de făcut, ce trebuie făcut și ce urmează să facem. Așa erau lucrurile în mintea mea și în televizoarele mele, când am hotărât să fac turism românesc, altul decât *la mare* și *la munte*. Unde să mergem? am zis. În Bucovina! Un tărâm cântat și laudat, poleit cu aurul trecutului, al tradițiilor, al folclorului și istoriei.

Cumpăr, pe bază de fotografii și text, un pachet turistic la Câmpulung Moldovenesc. Pensiunea urma să fie o bucată de rai bucovinean, iar turistul urma să viziteze un muzeu al satului, unul al ouălor încondeiate unde să și învețe meșteșugul, un muzeu al lingurilor, senzațional, spunea pachetul. Hotărârea patriotică de turist deja își găsea confirmarea și îmi era rușine că nu mă gândisem mai devreme la asta, în loc să îngraș pensiunile și bugetele altor țări apropiate.

Pensiunea pitorească? Fusese fotografiată dintr-un singur unghi, toate celelalte unghiuri erau lipite de un bloc muncitoresc, în raiul bucovinean al unui oraș sărac și murdar, Câmpulung Moldovenesc. Proprietara pensiunii era o doamnă drăguță, care-și pusese tot sufletul în binele interior al pensiunii, devreme ce exteriorul, pe care nu-l putea controla, îi făcea atâta rău. Muzeul etnografic? Dacă te încumetai să mergi pe jos cale lungă, pe drumul de centură neasfaltat, pe lângă camioane vâjânde și câini flămânzi ai nimănui, dacă stăteai cu ochii-n patru după o plăcuță ilizibil ruginită, ajungeai, epuizat, acasă la Ioan Grămadă, un om fabulos, care făcuse muzeul singur, îl prezenta singur, îl iubea singur. În

curte, un câine bun se zbătea în lanț, înăuntru, o indiancă din filme artistice, se zbătea într-o splendoare de costum tradițional românesc. Domnul Grămadă, în zbaterea celor mai bune intenții, decupase capul acestei doamne dintr-un afiș și înfipsese cartonul în gulerul costumului, pentru ca acesta din urmă să capete viață.

Muzeul lingurilor de lemn? L-am găsit cu greu. Era, de fapt, domiciliul, moștenit cu tot cu exponate, al unui domn, și el bine intenționat. Domnul era la masă când am bătut la ușă. Ne-a primit mestecând circumspect, ne-a ghidat rece. Nu avea vizitatori aproape niciodată. Exponatele? Prea greu de descris în cuvinte. Un tezaur. Două etaje de linguri și obiecte de bucătărie, din toate timpurile și locurile, de la toți oamenii, din toate istoriile. Lingura cu care a mâncat Ion Sadoveanu. Sau era Ștefan cel Mare? Sau Ion Creangă? Penibilul situației în care deranjezi un om de la masă ca să vizitezi o atracție locală, împiedică deliciul experienței de vizitare și memoria. La sfârșit, întreb dacă se plătește. Domnul spune că numai dacă vreau și doar cu cât pot.

Muzeul lemnului? E închis. Am întârziat, e deja amiază, ora cincisprezece.

Ouăle încondeiate? Și aici, cele câteva mii de exponate, fiecare în parte o comoară națională, sunt de fapt proprietatea și pasiunea personală ale unei doamne. Care, momentan, nu e acasă, participă la evenimente internaționale, de unde, de obicei, se întoarce acoperită de glorie. Ne conduce mama doamnei, care se scuză permanent că e frig. Într-adevăr, e atât de frig că renunț la ultima parte a expoziției, de frica pneumoniei. Încălzirea continuă a camerelor de expoziție pe care prea puțini o vizitează, ar costa enorm și familia nu-și permite asta.

Un alt demers asemănător în gând și faptă a fost chiar în Maramureș. Mi-era aproape rușine că nu fusesem niciodată la Săpânța. *Tezaur-ul folcloric* și alte emisiuni tematice mă duseseră acolo, de-a lungul anilor, de atâtea ori, încât credeam că am văzut deja tot, știu tot, acolo e o nestemată românească, prețuită și îngrijită pe măsura valorii ei, de asemenea indescriptibilă. Totuși, nimeni nu-mi spusese de prosoapele de plajă vândute la intrare. Nici de brelocurile cu Isus Christos vândute înăuntru. Nici de starea drumului. Nici de panoul de afișaj din fața primăriei, în alte vremuri, un cerc pionieresc de traforaj ar fi făcut unul mai bun.

Experiențele de acest soi și dătătoare de asemenea gânduri s-au adunat cu fiecare pas turistic făcut în țara mea frumoasă, cu oameni harnici și buni. Mă suspectez de o dislexie aparte în fața frumuseții, hărniciei, bunătații. Tocmai de aceea, la ora scrierii acestor rânduri, mă îndrept spre extrema opusă. Nu mai vreau să văd locuri laudate, priveliști cântate.

Aici mă găsesc când primesc invitația de a vizita Muzeul Maramureșului. Parcă nu m-aș duce. Mă mulțumesc cu a-i cunoaște oamenii care i-au construit istoria.

Mă aflu, în calitate de ofițer de comunicare al WWF - România, la un seminar organizat de noi, la Sighet, pe tema managementului populației de urs brun, în zona transfrontalieră a Maramureșului. Invitații, peste 20, se prezintă. Spontan, mai mult de trei sferturi mulțumesc Martei și lui Iosif Béreș, aflați cu modestie printre participanți. Cineva spune: „Fără domnul Béreș, noi n-am fi fost biologi.” Altcineva întreabă: „Dacă n-ar fi fost doamna Béreș, noi unde-am fi fost?”. Marta și Iosif Béreș, astăzi pensionari, au fost mai mult de patruzeci de ani, muzeografi la Muzeul Maramureșului și biologi de teren. Doamna Béreș, din lumina ferestrei, se scuză că tușește și răspunde elogiilor: „Ei, ce să facem, asta a fost pasiunea noastră.” Domnul Béreș tace mult, apoi, când vorbește, rar, tăcem cu toții.

Foto Vasile Timur Chiș

Seara, doamna Béreș se retrage devreme. A doua zi va pleca la Paris. Cu domnul, credem noi. Nu, ne lămurește el, drumul lui de a doua zi e spre alte părți ale României, pe teren. Ale României celei frumoase sau doar domnul Béreș e un om harnic și bun? Ca român tânăr, nu mai îndrăznesc să-mi răspund.

Mă îndrept spre Timur Chiș, muzeograf al aceuiași Muzeu al Maramureșului. Îmi plac patima lui, spiritul critic și amărăciunea cu care vorbește și îmi arată un soi de monografie a zonei, editată de Ministerul Turismului din țara mea frumoasă. Monografia, un volum gros, ar fi, poate, ceva, dacă la ceva-ul acesta ai ajunge, trecând de necazurile de formă: ortografia, sintaxa, punerea în pagină, toate suferă. Discuția aceasta e însă trecătoare între noi. Îl ascult pe Timur vorbindu-mi despre muzeu, despre oamenii lui. Despre necazuri din trecut și planuri de viitor. Despre o lucrare

a lui, cu Maramureșul drag, nu vorbește mult. Volumul e impecabil, curat, îl ții minte. E genul de carte pe care vrei s-o ai în casă, pentru copiii tăi. Dar când îi spui asta, Timur lasă ochii-n jos: „Ei, ce să fac,— zice el — asta e pasiunea mea.” Nu își dă seama că tocmai a rostit cuvintele din ajun, ale doamnei Beres.

Foto Vasile Timur Chiș

Acest tip de experiență, în care părțile sunt perfecte, totuși întregul e profund dizarmonic, e oare una particular românească sau general omenească? Această e întrebarea frustrantă cu care, cred, orice intenție bună pornește la drum în România. Oricât de bun ar fi un proiect, va reuși punerea lui în practică să schimbe ceva în întregul lucrurilor? E și întrebarea noastră, a celor de la WWF - România, atunci când aducem în Maramureș proiectul „Granițe deschise pentru urșii din Carpații României și Ucrainei”. Iată cum arată inițiativa noastră, prin ochii celor care o pun în practică:

Cristian-Remus Papp, coordonatorul regional al proiectului:

„Proiectul este esențial pentru conservarea biodiversității din regiunea Maramureșului, aflată în continuu declin din cauza prevalenței economicului asupra valorilor naturale. Studii ca cele propuse în proiect nu au mai fost realizate până acum în zonă, de aceea rezultatele vor putea fi folosite atât pentru conservarea urșilor bruni, cât și a altor grupe de animale sălbatice.”

Bohdan Prots, manager de proiect în Ucraina:

„Noi considerăm Maramureșul o regiune și nu o simplă parte a unei țări și, spunând asta, mă gândesc la valorile naturale și culturale ale zonei. Vorbim de o cultură umană și o biodiversitate unice. Așa că unul din

obiectivele echipei e să îndepărtăm cortina de fier, în primul rând pe aceea din mințile noastre și facem asta prin cooperare în domeniul științei, dar și al managementului de proiect. Scoatem la lumină pentru public, pentru guverne și pentru comunitatea internațională, problemele socioeconomice și de mediu ale regiunii transfrontaliere și arătăm cum se pot ele rezolva; e vorba de braconaj, comerț ilegal sau bariere artificiale între comunitățile rurale de pe malurile Tisei.”

Sunt acești oameni sinceri, profesioniști și animați de cele mai bune intenții? Cu siguranță, da!

În luna mai a acestui an, Costel Bucur, directorul departamentului Păduri și Arii protejate al WWF, Programul Dunăre-Carpați, departament care gestionează proiectul, participă la acțiunea de capturare a celui de-al patrulea exemplar de urs brun care va purta aparatură de monitorizare, servind astfel obiectivelor proiectului și, sperăm noi, ale speciei sale. După noaptea petrecută în preajma ursului și a echipei de capturare, Costel Bucur povestește:

„De când mă știu, am văzut câțiva urși. Nu am emoții când intru în inima codrului, pentru că știu că urșii mă simt dinainte și nu-și pun mintea cu mine. Deși eram într-un loc pe care-l cunosc ca-n palmă, acum a fost altfel. Am primit un telefon, la 12.30, că ursul e în cușca de la Bardău, câțiva kilometri buni în amonte de Vișeu de Sus, pe valea Vaserului. Într-o oră se gonea din mai multe colțuri de țară spre marginea ei de nord.

Am ajuns în gara Căii Ferate Forestiere la ora 23.00 și, mulțumită Ocolului silvic Vișeu, o oră jumate' mai târziu eram în stația Bardău. Vasile Vlad, șeful ocolului, ne aștepta afară, emoționat. Vorbeam puțin, cântărindu-ne bine cuvintele. Nu spunea nimeni de ce, însă știam cu toții că regele locurilor ăstora era 500 de metri în amonte. La ora 1.00 în noapte ne îndreptam spre el, să-l rugăm a ne ajuta să-i înțelegem drumurile. De la 300 de metri depărtare, prezența lui domina totul în jur.

Când ne-am apropiat la 50 m și-a dres vocea o dată, făcând să dispară și ultimele șoaapte dintre noi. Anesteziat, s-a așezat cu demnitate pe burtă, scoțându-și o labă în afara cuștii, pentru a se simți, probabil, măcar parțial, în libertate. Respira greu. Știam că ne vede și ne aude. I-am acoperit ochii, cerându-ne parcă iertare pentru tot ce făceam. Am ajutat la prinderea colarului cu o concentrare de care nu mă credeam în stare. Apoi i-am măsurat distanța între urechi. A fornăit o dată și asta mi-a înghețat sângele-n vine. Nu îmi venea să cred că ating creștetul regelui, pe domeniul lui, în toiul nopții.

Mi-am înțeles însă, încă o dată, marea șansă, dar și micimea și nimicnicia. L-au trezit apoi și am plecat. În tăcere. Dimineața am revenit și am văzut c-a plecat, să ne arate drumul.”

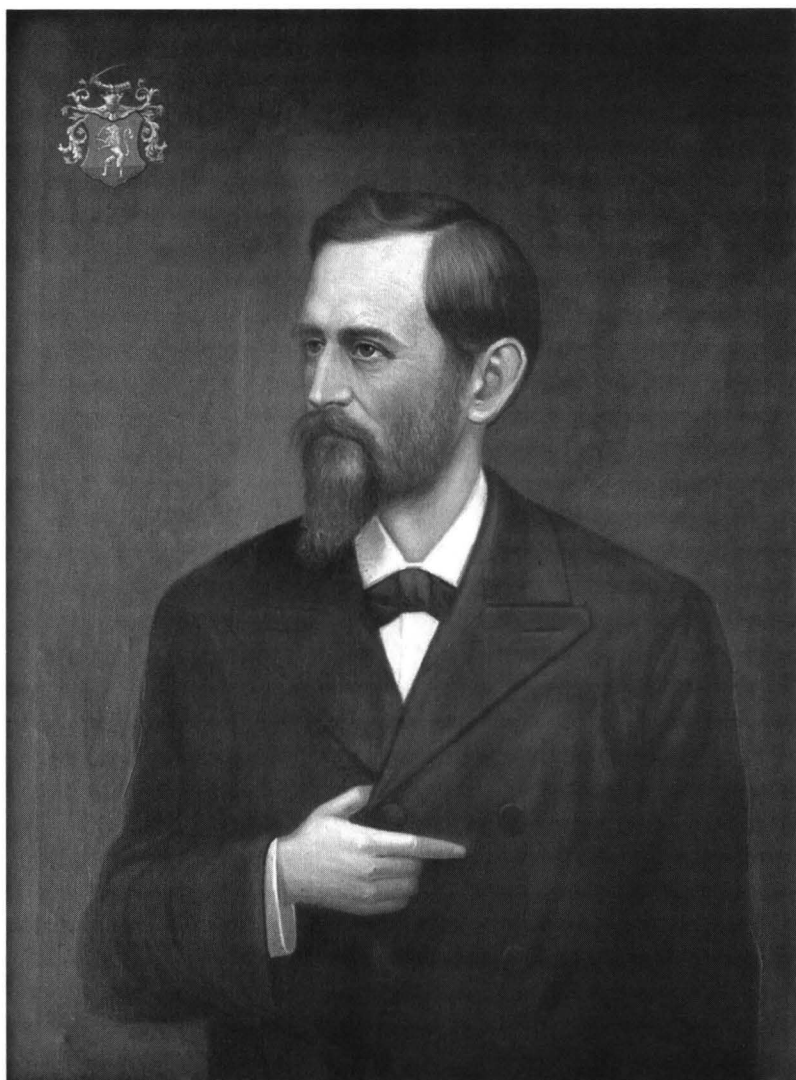
Este acest om sincer, profesionist și animat de cele mai bune intenții? Cu siguranță, da! „Îți mulțumim, Bardău, și promitem să nu-i lăsăm să vă ciuntească din regat!”, spune el în încheierea poveștii din noapte și

concentrând în câteva vorbe, toată filozofia proiectului, întreaga esență a obiectivelor sale științifice și comunitare.

Așadar, din nou, părțile sunt perfecte. Va cădea oare peste ele blestemul întregului dizarmonic?

Există specialiștii, știința lor, avem resursele, acțiunile, colaborarea. Sinceritatea și cele mai bune intenții. Și totuși, ne temem că ne vom pierde urșii, aceia pe care multe alte țări europene îi mai au doar în filme, în fotografii, în amintire. Ne temem că și noi, peste nu atât de mulți ani, vom mai avea urși doar la Muzeul Maramureșului. Vom merge atunci mai însuflețiți să-l vizităm?

Ce ne lipsește pentru armonia întregului? Un simplu ofițer de comunicare, chiar și al WWF - România fiind, nu poate decât atât, să comunice această întrebare. Cu sinceritate și cele mai bune intenții.

VARIA – RECENZII – PERSONALITĂȚI

**Recenzie - Cristina Țineghe (editor) –
Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și
consemnări în mărturii contemporane (1919-1923),
Editura Centrul de Studii pentru Resurse Românești, București,
2009, 195 p.**

Lector univ. Dr. Ilie Gherheș
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
Filiala Baia-Mare

Editarea de documente, cu simplul dar sugestivul lor regest (când? unde? cine? către cine? de ce?) atât în numele unei instituții, cât și în nume propriu a devenit o modă în ultimul timp, o deprindere onorantă a celor care lucrează în arhive, o cură profesională, dacă vreți. Demersul în sine nu este atât de simplu pe cât pare, el presupune o cunoaștere exhaustivă a evenimentului sau perioadei istorice de referință, a întregii bibliografii a subiectului. În acest sens selecția în sine a documentelor este un travaliu elaborat, constituindu-se tot într-un act de creație; ilustrându-se perfect asumția că numai atunci când alegi te definești.

În „Notă asupra ediției” autoarea face convenite precizări lămuritoare: „Prezentul volum reunește un număr de 76 documente care cronologic acoperă intervalul 1919-1921, o parte a lor fiind însă și din anul 1923. Criteriul de selecție prioritar l-a constituit ineditul informației relative la problematica enunțată și în aceeași măsură al documentelor propriu-zise. Am inclus totuși în economia lucrării un număr de 11 înscrisuri care au fost publicate anterior, aspect de care cititorul este avertizat în notele infrapaginale, după caz”. (p. 11)

Beneficiind, în perioada de formare ca tânăr istoric, mai ales de un tezaur de tradiție etnoistorică, atât de invocată dar primită doar ca un dat, evident și de cele mai multe ori doar prin viu grai, atunci când a fost vorba de așa-zisele subiecte tabu ale istoriei Maramureșului. Autoarea noastră, intuim noi, a resimțit ca pe o datorie de credință, acum când cercetează în arhivele mari ale statului român, grăbindu-se să aducă la lumina tiparului imensul inventar documentar al subiectului de referință. Corpusul de față s-a constituit, așadar într-o carte-ofrandă, o carte gest-patriotic chiar, din care se simte bucuria și conștiința datoriei împlinite, din câte o cunoaștem noi, încă de la debutul său profesional; cu atât mai mult acum când de ani buni de zile d-na Cristina Țineghe deține funcția de director al Serviciului Județean Ilfov al Arhivelor Naționale.

Construcția edificiului documentar și de informație, pe care ne permitem să-l prezentăm și să-l recomandăm, cu toată distincția necesară vine, așadar, să umple un gol, o nișă în istoriografia Maramureșului, într-un

mod cât se poate de fericit, respectiv prezentându-ne la un mod profesional documentele (diplomatice!) ale unei perioade dramatice. Aventura Maramureșului ca subiect de drept internațional s-a terminat la Paris, cu ocazia Conferinței de Pace (1919-1920) care a consacrat o nouă exigență istorică. În cazul Maramureșului, acest comitat de prestigiu al fostei monarhii bicefale austro-ungare au prevalat capriciile catolice ale unei Europe bântuită de spectrul răzbnării: „Ideea atribuirii rutenilor, care sunt slavi și uniati, românilor care sunt latini și ortodocși, a fost respinsă de delegațiile americană, britanică și franceză. Delegația italiană a înaintat argumentul pe care contele Vanutelli Rey, tocmai l-a susținut, însă nu a putut convinge celelalte delegații care s-au pronunțat pentru unirea la Cehoslovacia a întregii Rutenii din Ungaria”. (p. 5). Insistând pe acest moment deosebit de dramatic al sacrificării Maramureșului, respectiv a rupei, a desprinderii din el a două treimi, autoarea ilustrează cu documente momentul. Din acestea se deduce atât faptul că din prevederile convenției cu Rusia din 1916, doar în acest caz au fost respectate acele prevederi ale graniței nordice a Regatului României, precum și faptul că, din păcate: „Acest punct de vedere se regăsește în propunerea finală a comisiei româno-iugoslave privind frontiera nordică a României” (p. 5). Cu alte cuvinte diplomația românească la acel moment s-a dovedit a fi depășită de situație, nepregătită pentru anvergura situației în care trebuia să evolueze, preferând să sacrifice părți din teritoriul național în compensare cu atingerea altor obiective, de același interes sau de importanță mai mare.

Aducându-ne, istoriografic vorbind, istoria la noi acasă, pe masa de scris, prin intermediul acestui volum de documente, autoarea reușește o frumoasă prelegere istorică, propusă cu puterea documentului scris. De-a lungul celor 76 de nestemate arhivistice, Cristina Țineghe reușește anumite limpeziri de natură istoriografică, luând perdeaua istoriei de pe hachițele diplomatice în care era încorsetat conclavul diplomatic parizian, promisiunea și viziunea geostrategică a lui Ion I. C. Brătianu - dramatică pentru Maramureș, epopeea eliberării Maramureșului de către armata română la sfârșitul primului război mondial (1919), episodul retragerii dramatice a acesteia până la sud de Tisa în Maramureș (1920), atitudinea pro-română a etniei ucrainene și, mai ales tangajul diplomatic româno-cehoslovac. În același context al sublinierii unor preeminențe maramureșene, chiar dacă negative (unele!) de data aceasta, să mai amintim că tot acum se impune în exprimarea de document dar și în accepțiunea curentă denumirea de „Sighetul Marmației”, la concurență cu „Sighetul Maramureșului” ș.a.

Cu mare bucurie maramureșeană să mai precizăm că, indiferent, prin intermediul documentelor se face o cuvenită reparație morală unor personalități ale Maramureșului care și-au adus contribuția la eliberarea Maramureșului, la încercarea lor disperată de a-l păstra întreg. În acest sens să remarcăm documentul nr. 54, din 17 august 1920, respectiv „Cuvântarea

lui Take Ionescu, în ședința Senatului României în care s-a dezbătut ratificarea tratatului de pace de la Trianon cu Ungaria cuprinzând referiri detaliate la problema Maramureșului” și unde, numele Dr. Gheorghe Bilașco din Petrova, este invocat de trei ori de însuși ministrul nostru de externe, Take Ionescu: „Voi vorbi ceva mai mult în chestia Maramureșului. Eu am pentru d. dr. Bilașco o mare admirație și o sinceră prietenie. D-sa este un om de știință care, părăsind o situație mare la Budapesta, a primit să vină la Cluj și a făcut prin aceasta mari sacrificii”. (p. 111)

Indicând o bogată bibliografie, uneori la anumite documente, alteleori la studiile alese, beneficiind de un indice alfabetic (antroponimic, hidronimic, toponimic), de un număr de trei hărți tematice ș.a., izbânda editorială invocată se dovedește a fi o carte de istorie îndelung așteptată, o carte de istorie binevenită, iar autoarea binemeritată de la noi, de la cititori.

Profesorul Gheorghe Vornicu (1892-1974)
– inițiator și întemeietor de instituții muzeale

Prof. Gherheș Mihaela-Cristina
Școala Gimnazială „Lucian Blaga”
Baia-Mare

De la bun început ținem să precizăm că a te apropia de personalitatea puternică a lui Gheorghe Vornicu este mai mult decât o încercare temerară. Pentru Gheorghe Vornicu probabil că ar fi trebuit să se fi inventat profesia de patriot. Într-adevăr octogenarul nostru a trăit până în ultima clipă cu conștiința că „are ceva de spus”, că este menit, este dăruit cu vocația de a fi patriot și de a le împărtăși și altora din această nobilă ardere. De altfel lozinca după care și-a orânduit întreaga viață este una cât se poate de romantică, cât se poate de memorabilă: „Oricât aș fi de bătrân, dator țării și vieții nu vreau să rămân!”. Într-adevăr, născut la sfârșitul secolului al XIX-lea (15 octombrie 1892), în Anghelești de Vrancea, într-o familie cu 10 copii, protagonistul rândurilor de față termină școala Pedagogică din Bârlad (1915) ca șef de promoție și se pregătește de un destin cu adevărat memorabil.

Mare patriot, este încorporat în armata română în timpul primului război mondial (1916-1918), devine erou al luptelor de la Oituz și Soveja (1917) unde a fost și grav rănit. Urmare a amprentelor lăsate de crâncenele lupte pe trupul său (rănit la picior) militarul Gheorghe Vornicu, infanterist și aviator, este decorat cu Coroana României cu panglică de virtute militară. Chiar dacă a fost rănit și demobilizat el revine în rândurile armatei, de data aceasta ca și comandant de companie: „*Mobilizat din nou în 1919, participă la luptele din Ardeal și de la Tisa-Szolnok; comandant de companie, este decorat din nou, de data acesta cu <<Steaua României>>*”.¹

Experiența dramatică a războiului, precum și faptul că venea din Vechiul Regat, l-a determinat tot timpul să aibă o altă atitudine față de problemele care i se iveau în cale. El face așadar parte din acea pătură a administrației române, a statului român venită, adusă de către „Vechiul Regat” „să româneze”, să unifice pe deplin țara. Gheorghe Vornicu nu are deci complexe istorice, el n-a fost niciodată „sub unguri” și nu le recunoaște dominația istorică. Dimpotrivă! În articolul „Gardă la Tisa”, Gheorghe Vornicu, nota: „*Știm că vom avea de furcă cu ungurii. Toată presa (foile) lor*

¹ Zlati, Radu, *Gheorghe Vornicu*, în Monografia Liceului Pedagogic din Sighetu Marmăției, Editura Valea Verde, Sighetul Marmăției, 2012, p. 128;

(cu mici excepțiuni), de aici și de la ei toate declarațiile oamenilor politici și mai ales acțiunea vestitei Ebredö a lui Mejos cântă cântecul spadei, care a și început a-și da roadele în incidentele de pe graniță.

Din partea noastră declarăm că o vom încrucișa fără frică.

În încrucișarea pe care am mai avut-o să știe acel care a mâncat pământ și tot acela va mânca și acum.

Cunoaștem harta și drumul spre Budapesta. Niciodată nu am fost așa de naivi să credem în desarmarea Ungariei și nici așa de proști să credem în declarațiile lor pașnice...

Avem cunoștință că temnițele lor gem de populație nevinovată...

De aceea ne-am pregătit. Avem o armată numeroasă, bine organizată, bine instruită, bine hrănită, bine îmbrăcată și mai ales binearmată, care este făurită din fiii unui popor conștient de drepturile și datoriile sale".²

Fiind mereu în mijlocul disputelor vremii, participând la toate mișcările care apărau ființa națională a statului român, fie împotriva revizionismului maghiar, fie a părerilor etniei majoritare evreiești din Sighet cum că ar fi rău tratată, Gheorghe Vornicu le răspunde tuturor, punându-și gaj propria viață, propria experiență de front, trăită în Ungaria vecină: „*Eram în 1919 în Ungaria. Am trecut și stat prin multe orașe. Nu voui a spune ce am auzit, ci numai ce am văzut.*

Era pe la sfârșitul lunei August într'o seară frumoasă, cam prin amurg. - Mă pregăteam a ocupa orașul Kun Sent Miclos - cu compania mea. Deodată țipete și strigăte cu un trist ecou de <<ioi>> și <<vai>> ajung la urechile noastre. Ce era?

Domnia lui Bella Kun se topise la apariția dorobanțului român, iar biata populație maghiară se făcea acum stăpână la ea acasă, gonind și terorizând biata populație evreiască. și <<vandalii>> de noi a trebuit să luăm măsuri energice pentru reprimarea acestor porniri. Tot pe acea vreme în Budapesta se pescuiau zilnic din Dunăre și în mai multe locuri deodată câte 10-15 cadavre de evrei, cu toată vigilența statului român.

Iar când armata română primi ordin să evacueze Budapesta și Ungaria evreii s'au pus luntre și punte și au făcut ca trupele române să mai rămâe încă două luni la Budapesta pentru că numai așa le era viața asigurată. și apoi, chiar șefii noștri politici autorizați, în frunte cu actualul prim ministru D-l N. Iorga au reprimat de pe tribuna parlamentului acele incidente, pe când la Budapesta am văzut afișe cu litere enorme, iscălite de

² Vornicu, Gheorghe, *Gardă la Tisa*, în *Gazeta Maramurășană*, anul IV, nr. 3, Sighet, 19 ianuarie 1923, p.1;

cele mai înalte personalități politice și care chemau poporul la distrugerea jidănimii".³

În această ecuație a disputelor politice, evident cu suficient de mare suport etnic, regăseamul nostru suferea cumplit căci era considerat o „vinitură”, o „zănitură” chiar și de către unii români, ceea ce pentru mulți ca el a fost și putea fi un puternic motiv de abandonare, până la urmă chiar a unei neprețuite misii istorice. Vorbind cu sinceritate și spontaneitate de tot ceea ce trăia și suferea cu fiecare confruntare, profesorul Gheorghe Vornicu exprima în modul cel mai firesc cu putință „teze” naționale care aveau să facă „operă” în epocă, dar în gura altor conștiințe naționale (Mircea Vulcănescu - 1938), respectiv ideea „unirii sufletești”, a împărtășirii naționale. Astfel în articolul „Recenzii literare”, analizând poezia altui „venetic”, poetul M. Slugeru, Gheorghe Vornicu nota, cu amărăciune: „<<Strein între frați>> a d-lui Slugeru ne arată starea sufletească a autorului, plină de melancolie, stare ce nu o dată o încercăm și noi cu toții <<veneticii>> acestor locuri, veniți cu cel mai curat gând să muncim muncă de robi pe altarul patriei.

Va veni vremea când aceste sugestive stiluri ale d-lui Slugeru vor constitui dureroase documente din vremurile când acești venetici munceau irosindu-și sufletul, la unificarea sufletească a unui mediu ce te lasă străin între frați".⁴

Cu toate greutățile cotidiene îndurate menite, parcă să-i scoată în evidență doar zădărniciile marilor eforturi, neprețuitelor sacrificii, eroul nostru aproape epopeic nu abdică și nu depune armele, rămânând un enoriaș care se închină la altarul neamului, convins că Neamul este singura instituție umană care rămâne veșnică și transcende generațiile și istoria: „Încă un întâiu Decembrie. Este al VII lea care se aruncă în hăul veșniciei, de la cel care a pus capăt robiei noastre de veacuri, de la cel din 1918, anul mântuirii popoarelor și al neamului nostru.

Anul 1918 este limita a două lumi deosebite și el înseamnă în viața popoarelor ceea ce înseamnă anul marii revoluții franceze în istoria libertății individului...

La noi ziua pecetluirii noii stări de lucruri este ziua de 1 Decembrie a acestui an (1918)...

De aceea la fiecare întâiu decembrie se cuvine să ne cugetăm și să vedem, cu cât suntem mai tari și mai uniți în rosturile neamului nostru și cu cât ne-am ridicat în ochii lumii...

³ Idem, *O întregire a lui Ebredö ifijuság din Független*, în chestiunea mișcărilor antisemite, în *Gazeta Maramurașană*, An III, nr. 136, Sighet, 15 decembrie 1922, p. 1;

⁴ Idem, *Recenzii literare*, în *Gazeta Maramurașană*, anul V, nr. 19, Sighet, 9 maiu 1924, p.1;

Si dacă această socoteală este departe de a ne mulțumi, se cuvine măcar în aceste momente de reculegere, să lăsăm tot ce ne îndepărtează de un rezultat mai bun, tot mai bun, pentru că deasupra noastră, - călători în această lume - există ceva care trebuie să-l trecem veșniciei și aceasta este Neamul”.⁵

Protagonistul nostru, acest personaj emblematic pentru etapa coagulărilor noastre naționale pentru provinciile reunificate la 1918 și-a asumat, cu exces de zel - în sensul bun al cuvântului, misiunea național-istorică a statului român. Trimis profesor practicant, la Sfântul Gheorghe, într-un mediu foarte ostil până astăzi, la recomandarea savantului Simion Mehedinți, de către Consiliul Dirigent din Sibiu, învățătorul Gheorghe Vornicu își desăvârșește studiile la Universitatea din Cluj (1921).

Începând cu anul școlar 1921/1922, dascălul de Bacău și Cluj, este numit profesor la catedra de Istorie-Geografie, de la Școala Normală din Sighet, fiind încet-încet acaparat de către noul statut, dar mai ales de noul context istorico-geografic. *„Maramureșul este un ținut care răpește de la început pe cercetător”*.⁶ Cucerit fiind deci de noua condiție și responsabilitate, Gheorghe Vornicu se integrează tot mai mult în viața județului și a zonei: *„Deși gândul îl bătea să se întoarcă pe plaiurile natale, unde avea de crescut doi frați mai mici rămași orfani, fiind cucerit de aspectul geografic, istoric, economic și folcloric al Maramureșului a rămas în țara lui Dragoș și Bogdan, unde a muncit vreme de zece ani cu un elan desăvârșit, pricepere și atașament față de nevoile Maramureșului obidit”*.⁷

Cea mai mare împlinire pe tărâm pedagogic a profesorului Vornicu, rămâne realizarea manualului de „Geografie a Maramureșului”, ocazie cu care a străbătut și cartografiat întregul ținut al Maramureșului Istoric, umplând astfel un mare gol, aducând județului în rândul celorlalte din țară.

În răstimpul petrecut în Sighet, Gheorghe Vornicu a excelat în toate, scriind despre medici, școală, tradiții, scriitori ș.a. De asemenea, analizând întregul fenomen național românesc din Sighet, vom putea constata că ziaristul din Țara Vrancei s-a impus în presa maramureșeană, atât ca redactor (Gazeta Maramurășană), cât și ca prestigiu, lui revenindu-i onoarea „riscantă” de a scrie despre subiectele mari ale istoriei românilor, despre Avram Iancu, Întâiu Decembrie, istoria căderii tătarilor, problema evreiască, românii din Valea Timocului ș.a.

⁵ Idem, *Întâiu Decembrie*, în *Gazeta Maramurășană*, anul V, nr. 48, Sighet, 28 noiembrie 1924, p.2;

⁶ Idem, *Maramurășul și Muzeul Etnografic Maramurășan*, p. 355;

⁷ Bîlțiu, Pamfil, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003, p. 164;

Perioada maramureșeană a lui Gheorghe Vornicu, una deosebit de eficientă de altfel a culminat cu onoarea ce i-a fost acordată prin organizarea la Sighet, în perioada 5-10 septembrie 1926, a Congresului profesorilor de Geografie din România. Parcurgând documentele premergătoare, programul, precum și „memoriile” lăsate de către participanți, deosebiți și reprezentativi pentru toată țara, vom observa că nu s-au schimbat nimic aproape între ce era atunci și ce este acum, afară de faptul că mulți cetățeni de atunci s-au oferit și chiar i-au găzduit pe unii dintre participanți.

Nu este locul și nici scopul acestor rânduri să descriem emulația și adevărata stare de spirit creată de marele eveniment, menit, între altele, de a introduce și Maramureșul între valorile noastre naționale, care contau în acel moment, în reconstrucția icoanei identitare. Muzeul este, în acest sens, locul cel mai nimerit unde se poate primeni această icoană, unde se face „respirație artificială” ființei naționale: *„La 7 septembrie se inaugurează la Sighet, Muzeul Etnografic, în prezența savantului Simion Mehedinți, care prezida Congresul național al profesorilor de geografie și care congres se desfășura tocmai aici în Maramureș. Muzeul avea patru secțiuni: păcurăritul, industrie țărănească, obiecte casnice și obiecte bisericești. Odată cu ocuparea Maramureșului de către horthyști (1940), aproape toate colecțiile au dispărut, salvându-se doar colecția de covoare, care a ajuns la Muzeul Național de antichități din București”*.⁸

Despre măreția implementării unei asemenea instituții precum și despre grandiosul efort făcut de către deja directorul noii instituții aveau să vorbească în cuvinte elogioase toți participanții: *„Toate acestea, întrând în muzeul organizat de dl. Vornicu, îți izbesc de la început privirea și nu știi ce să admiri mai întâi și, fără să-ți lase timp să te gândești mai mult, îți apar în față greutățile enorme cu care a avut să lupte colegătorul și munca nemiloasă de zi cu zi și ceas cu ceas, ani de zile, până când a ajuns să ne arate un trecut al părții celei mai românești din țară”*.⁹ (s.l.n. M.C.G.)

Actul de naștere al prestigioasei instituții de cultură, devenită în timp nu numai foarte necesară dar și de nivel național și european l-a semnat, botezându-l spiritual, același savant vizionar Simion Mehedinți, care a fost și invitatul cel mai de seamă al forului științific național: *„Inaugurarea Muzeului etnografic maramureșean a fost un moment unic în dezvoltarea Congresului profesorilor de geografie din România.*

Și pentru oamenii de știință, și pentru educatori, care se silesc să întemeieze o tradiție pedagogică în legătură cu experiența proprie a poporului nostru, crearea acestui muzeu este o operă de reală însemnătate.

⁸ Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul istoric în date*, Editura Grinta, 2005, p. 162;

⁹ Dragomir, R, *Muzăul etnografie Maramurășan*, în *Gazeta Maramurășană*, anul VII, Sighet, p.1;

Tocmai în clipa, când viața originală a neamului românesc este pe cale de risipire, un profesor cu pietate față de trecut a început a culege rămășițele cele mai caracteristice din acest ținut atât de arhaic.

Generația risipitoare de azi nu poate prețui cum se cuvine opera începută în Sighetul cufundat sub atâtea aluviuni eterogene. Va veni însă timpul, când o generație creatoare – și prin urmare respectuoasă față de trecut – va întreba cu mirare: cum de s-a început atât de târziu această operă profund culturală?

Acei urmași vor pomeni cu adâncă recunoștință numele tuturor celor care au sprijinit pe culegătorul vrednic al documentelor etnografice din Maramureș și vor osândi fără nici o cruțare pe cei ce vor fi rămas nepăsători în acest greu moment al vieții poporului nostru.

Întemeietorul muzeului poate fi deplin mulțumit de începutul său atât de lăudabil.

*Profesorul Vornicu e bine meritat de la Țară”.*¹⁰

După deceniul deosebit de fertil petrecut la Sighet, Gheorghe Vornicu este numit director al Liceului „Al. Roman” din Oradea (1929-1940), apoi profesor de liceu, la Arad (1945-1952).

Pentru a rămâne în aceeași notă a neliniștii sale spirituale și la Oradea, Gheorghe Vornicu, alături de alți intelectuali are inițiativa înființării Muzeului Etnografic Bihorean și a Universității Populare. Activitatea lui practică de promotor cultural al unor proiecte mari, instituționale este dublată și de una spirituală, el publicând „Cântece și strigături din Bihor (Crișana) și Oaș”, „Amintiri din Maramureș”, „Amintiri din Vrancea” ș.a.

Viața, activitatea și opera lui Gheorghe Vornicu, demne de un personaj de roman istoric în cel mai demn sens al cuvântului, au culminat cu alegerea făcută la bătrânețe, atunci când, la 81 de ani, a ales să rămână în conștiința urmașilor ca autor de roman istoric, debutând cu „Umbra lui Horea”, Editura Eminescu, 1973.

Încă din „Prologosul autorului” de la începutul romanului, Gheorghe Vornicu se definește pe sine subliniind: „*De când am început să pricep buchiile, am fost atras de lectura poveștilor, a legendelor și faptelor istorice. Mai târziu m-am adâncit în studii, obligat fiind și de pregătirea mea pentru cariera de profesor de istorie. Din contactul adâncit în această știință „magister vitae”, mi-au rămas înfipte în suflet câteva personalități din larga istorie a lumii, dar mai ales din zdruncinată istorie a neamului nostru românesc.*

Ca moldovean și vrîncean, mi-a umplut sufletul de admirație figura marelui voievod Ștefan cel Mare, mereu amintit în Vrancea. Apoi figura lui

¹⁰ Dăncuș, Mihai, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare*, în Colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2010, p. 17;

Gheorghe Doja, Ion Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Vasile Ursu Nicola, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu și alții".¹¹

Parafrazându-l pe savantul Simion Mehedinți care l-a „binemeritat de la Țară” și noi ținem să ne exprimăm admirația noastră istorică (profesională, de altfel) față de OM-ul Gheorghe Vornicu care și-a dedicat opera lui de final dascălului său: „Închin această carte memoriei binefăcătorului meu, dascăl și învățător, IEFTIMIE NOVAC, care, îndemnându-mă spre carte și cultură, m-a făcut să devin OM”.¹²

Bibliografie

1. Bilțiu, Pamfil, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003;
2. Dăncuș, Mihai, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare*, în Colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2010;
3. Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul istoric în date*, Editura Grinta, 2005;
4. Vornicu, Gheorghe, *Umbra lui Horea*, Editura Eminescu, 1973;
5. Zlati, Radu, *Gheorghe Vornicu*, în Monografia Liceului Pedagogic din Sighetu Marmăției, Editura Valea Verde, Sighetul Marmăției, 2012;
6. Gazeta Maramurășană, anii III (1922), IV (1923), V (1924), VII (1926)

¹¹ Vornicu, Gheorghe, *Umbra lui Horea*, Editura Eminescu, 1973, p. 9;

¹² *Ibidem*, p. 11

Profesorul universitar doctor Gheorghe Bilașcu
- model civic și spiritual

Prof. gr. I Ion Petrovai, Doctor în filologie

Președintele Fundației Prof. univ. dr. „Gheorghe Bilașcu” Petrova, Maramureș, România

Generația Unirii de la **1 Decembrie 1918** a dat neamului românesc bărbați iluștri printre care se numără și profesorul universitar doctor docent în medicină Gheorghe Bilașcu, întemeietorul învățământului stomatologic universitar din România.

Acest ilustru fiu al Țării Maramureșului s-a născut în familia lui Gheorghe Bilașcu-Lupșac, capul unei familii cu o bună stare materială, vornic al **Composesoratului Nobil Petrova**, bărbat integru cu o robustețe ce-l facea de temut în rândul consătenilor. Gheorghe, al patrulea copil din cei cinci ai familiei s-a născut în Petrova la 27 aprilie 1863. Studiile primare le face în cadrul școlii confesionale a comunității petrovene, liceul la Sighetul Marmăției și facultatea la Budapesta. Discipolii ilustrului medic vorbeau că profesorul le-a povestit că părinții având probleme juridice cu niște proprietăți, l-au trimis la studii să se facă **fîșcarăș** (avocat), deci să urmeze studii juridice, dar feciorul de **pătrovan** a urmat studii medicale. Cu alte cuvinte s-a făcut **doftor** luându-și doctoratul în medicină la 1 iunie 1890. Cercetarea științifică îl apropie de o specialitate nouă a medicinei, stomatologia, iar în anul 1895 devine colaborator al **Clinicii profesorului doctor Arkövy** în cadrul căreia se remarcă prin pricepere și manualitate fiind avansat repede în funcția de șef de lucrări. Merită menționat faptul că la primul **Congres Internațional de Stomatologie** care a avut loc în anul 1889 la Paris, participă și un stomatolog român, tânărul, pe atunci, doctor Gheorghe Bilașcu. Contemporanii spun că **în ciuda robusteții sale doctorul Bilașcu avea o mână foarte ușoară.**

În capitala Ungariei maramureșeanul activează în cadrul **Societății Studenților „Petru Maior”** și este membru al comitetului literar alături de alți tineri români de valoare aflați la studii în orașul de pe malul Dunării. Ceea ce a exersat în Budapesta va împlini la Cluj fondând prima publicație în specialitatea stomatologică din România.

Gheorghe Bilașcu a participat activ la lupta pentru cucerirea drepturilor naționale și sociale ale românilor transilvăneni atât de marginalizați în **Închisoarea Popoarelor** cum era numit, în epocă, Imperiul Habsburgic. După ce a reușit să-și facă o stare materială de excepție, casa sa din Budapesta a devenit un loc de întâlnire al fruntașilor români ce plănuiau în fel și chip actul istoric de la **1 Decembrie 1918**. Faptul că a fost de partea neamului său s-a dovedit mai târziu când a părăsit situația fericită din Budapesta pentru a fi de folos **României Mari** la Cluj. Situația bună și-a realizat-o printr-un înalt profesionalism probat cu prisosință în fața protipendadei budapestane care l-a numit pe ilustrul român **regele dinților și doctorul de aur.**

Starea materială i-a permis petroveanului să fie **mentorul** și **mecena** societăților tinerimii române din Budapesta care ajuta pe toată lumea nu doar pe cei care studiau medicina. Pentru medicii aveau însă ceva în plus pentru a-i determina să se pregătească temeinic pentru nobila profesie de medic. Gheorghe Bilașcu era extrem de mândru de profesie dar și de originea sa socială și națională. O dovadă în acest sens este faptul că opincuțele sale din copilărie le-a pus în ramă de aur și le-a expus la loc de cinste în locuința sa budapestană.

Bărbatul înalt ca un stejar din codrii Maramureșului, cum și-l amintesc contemporanii, avea mare trecere în lumea artistică a Budapestei dar mai ales între oamenii acestui oraș însă niciodată n-a uitat de ai săi, de românii din Maramureșul Voievodal. Venea în fiecare vacanță la Petrova și-i ajuta pe toți cei care îi cereau sprijinul. Medical intervenea în tot soiul de afecțiuni iar pacienții veniți și din împrejurimile Petrovei primeau asistență medicală și medicamente fără să plătească, primind chiar și bani de drum spre casă. În Petrova, ilustrul stomatolog a făcut și pe veterinarul făcând chiar și intervenții chirurgicale în cazul unor animale sfâșiate de animalele sălbatice. Când era vizitat de ai săi la Budapesta îi ducea la teatru și operă în lojele cele mai bune și nu se ferea de cei care purtau frumosul costum popular românesc. Vizitându-l tatăl său, bătrânul din Petrova Maramureșului s-a acomodat greu cu apa pusteii maghiare și cu preparatele culinare **domnești** încât fiul lui a trebuit să umble după lapte de oi în suburbiile capitalei Ungariei. La întoarcerea acasă, într-un vagon special de la Budapesta la Petrova, trenul a oprit în **Cornul Chicerii** la o fântână știută de bătrân ca să bea apă. Semănând bine cu tatăl său în ale gospodăriei care a administrat cu pricepere averea Composesoratului Nobil Petrova și a sprijinit zidirea bisericii de piatră din Susani, școala confesională (fosta școală de lângă biserica din „Susani”, clădire ce-și merită statutul de muzeu), casa parohială și **casa comunală** (clădirea primăriei actuale care este proprietatea **Composesoratului Nobil Petrova** nu a statului), toate fiind construcții de piatră și cărămidă care există și în vremea noastră. **Doctorul de aur** a zidit în locul său de baștină o frumoasă vilă în incinta căreia avea cabinet și farmacie. În spirit profund științific a plantat două livezi cu pomi fructiferi, în Deluț și pe Mociarschi, cu puiți realizați de un specialist într-o pepinieră ce a fost realizată de omul adus special, lângă gara C.F.R din Petrova.

În anul 1906 candidează ca deputat în circumscripția electorală Vișeu dar nu este ales din cauza uneltirilor cercurilor maghiare interesate de avantajele deputăției. Adevăratul portret al marelui fiu al Petrovei și României îl găsim în textul **Testamentului** pe care l-a scris în 12 decembrie 1915 la Budapesta înainte de a pleca pe frontul primei conflagrații mondiale. Iată cum sună testamentul: **Las toată averea mea mobilă și imobilă Veneratului Capitlu de Alba-Iulia și Făgăraș din Blaj pentru susținerea unei școli confesionale cu limba de propunere română în comuna mea natală**

Petrova și pentru stipendii (burse n.n.) la tinerii lipsiți de mijloace pentru orice fel de carieră. Întăietatea să se dea la fiii de țărani pentru că ei sunt pătura sănătoasă și izvorul nesecat din care, cu vremea, trebuie să răsară mărirea și puterea neamului românesc. Condiția primă pentru a fi împărtășit cineva din fundațiunea mea este ca să fie tânăr român cu purtare bună, având toate presemnele că se va alege din el om stăruitor și de caracter fiindcă noi românii, în primul rând, avem lipsă de bărbați cu inimă nobilă și cu caracter sobru.

Istoricul Alexandru Filipașcu afirmă că în timpul regimului bolșevic al lui Bela Kun, marele medic a figurat pe lista neagră a acestuia scăpând cu viață ca prin minune. În **anul 1919 Consiliul Dirigent al Transilvaniei** îi oferă o catedră în cadrul **Universității Daciei Superioare** din Cluj unde Gheorghe Bilașcu va veni spre a înteieia până în 1926 învățământul stomatologic superior din România în cadrul Clinicii Stomatologice din capitala Ardealului. Ilustrul petrovean a fost și deputat în primul Parlament al României Mari reprezentând **Cercul Petrova - Bârsana** iar în anul 1920 devine senator în **Circumscripția Sighet**. Doctorul în drept Ilie Lazăr de Giulești, om politic cunoscut în perioada interbelică își amintește în confesiunile sale că în timpul campaniei electorale din 1920 cei tineri i-au propus ilustrului medic „să vindece betegii” că ei îl vor suplini în campania electorală. Deși era un bun prieten al marelui om politic Iuliu Maniu iese din arena luptelor politice scârbit de ce se petrece în acest mediu și se dedică din plin profesiei și școlii medicale pe care a reușit să o ctitorească organizând în 1920 primul **Congres al medicilor dentiști din România** iar în 1923, împreună cu doctorul D. Niculescu din București va constitui **Asociația medicilor stomatologi din România** al cărui președinte a fost ales și pentru rodnicia ei activitate înființează **Revista Română de Stomatologie**, prima publicație de această factură din România. Pentru ceea ce a realizat României Mari premierul vremii, Take Ionescu, în numele Guvernului României, într-o ședință a Senatului, îi aduce mulțumiri lui Gheorghe Bilașcu fiindcă știa ce se vorbea în epocă, că ilustrul medic a lăsat la Budapesta o situație de invidiat și a venit acasă să își slujească neamul. Azi putem comenta și altfel situația. În loc să aleagă Viena, unde s-a perfecționat, ori Parisul, pentru a se bucura de ce a agonisit muncind, „Badea Gheorghe” a ales slujirea patriei.

Încă din perioada budapestană **doctorul de aur** susține din fonduri proprii tineri studioși din Maramureș precum Vasile Petcaș și Gheorghe Bârlea. Petroveanul nu-și uită plaiurile natale și aduce la Petrova din Tarna Mare (Oaș) pe învățătorul Ilie Doroș cedând școlii din Petrova loturi de teren pe care elevii vor avea posibilitate să facă practică agricolă pe baze științifice. A avut și el o bogată activitate științifică; în paginile publicației pe care a înființat-o, ilustrul medic a împărtășit celor interesați din vasta și valoroasa sa activitate publicând studii precum **Hemoragii banale și hemofilice ale molarului de minte**, având merite la îmbogățirea

instrumentarului stomatologic prin instrumente originale, **elevatorul Bilașcu** utilizat și în prezent în extracțiile dentare.

Valoarea acestui bărbat în plan național o putem deduce și din faptul că în anul 1926 Guvernul României îl va delega ca reprezentant al corpului medical român la **Congresul internațional de medicină de la New York** dar nu va mai reuși să treacă „oceanul” spre America fiindcă se va stinge fulgerător la 22 iulie 1926 la Cluj în urma unei septicemii contractată într-o excursie pe Dealul Feleac din apropierea Clujului unde urca pentru a-și stinge dorul de Maramureș. În acest spațiu unde poposea des, să bea apă dintr-un izvor cu apă limpede și rece, discipolii au amenajat **Fântâna Bilașcu** în amintirea lui, magistrul fiind cel care a fondat și **Clubul de Turism Cluj**.

Gheorghe Bilașcu a fost căsătorit însă nu a avut urmași dar a avut sute de fii spirituali în anii săi de apostolat în știința medicală românească. A fost legat puternic de plaiurile natale dacă a lăsat cu limbă de moarte să fie înmormântat în Petrova conștient că mormântul său va fi o emblemă a valorii nației din care s-a ridicat.

Averea profesorului a stat la baza **Fundației Bilașcu** care a funcționat până în anul 1948, când **Puterea Populară** a confiscat-o. În anii în care **Fundația Bilașcu** a funcționat au fost întreținuți anual doi bursieri care urmau studii superioare. Discipolii ilustrului dascăl au ridicat un bust în memoria magistrului chiar în fața clinicii în care Gheorghe Bilașcu a ctitorit **Școala superioară de stomatologie din România**. Bustul ctitorului, pare uitat într-un hol al unei clădiri clujene, are și el istoria lui și ar trebui repus în locul în care a fost pus inițial. **Fundația profesor universitar doctor „Gheorghe Bilașcu” din Petrova** a făcut demersurile pentru reșezarea bustului în locul în care l-au ridicat discipolii dascălului lor, față de care și noi urmașii lui avem mari obligații fiindcă acest ilustru român este un model demn de urmat și o personalitate care trebuie omagiată pentru tot ce a făcut pentru medicina românească și neamul său care nu și-a făcut pe deplin datoria omagiindu-și cum se cuvine reprezentantul său în constelația valorilor.

Pe lângă faptul că bustul nu-i în locul potrivit, lipsește și o monografie despre viața și activitatea părintelui stomatologiei românești. Plăcile comemorative din Cluj-Napoca, Baia Mare și Petrova sunt un semn firav de prețuire a profesorului universitar, doctor docent Gheorghe Bilașcu dar și un promițător început pe calea meritatei omagieri cum este și acest studiu alături de multe alte texte publicate în ultimii ani.

Analizând temeinic viața și activitatea unei personalități noi putem înțelege, cu ușurință, cât este programare și cât este destin în viața noastră indiferent de poziția pe care o ocupăm și locul din care ne hazardăm sau ne decidem conștient să vorbim lumii. Pentru a avea sorți de izbândă în ceea ce întreprindem pentru noi, neam și țară este imperios necesar să ne luăm drept model marile valori ale umanității, iar Gheorghe Bilașcu este una dintre ele.

Prof.dr. Raluca Lozbă
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetul Marmăției

Se împlinește în aceste zile, mai exact pe 4 ianuarie 2012, un an de la trecerea în neființă a profesorului Ion Vancea, unul dintre cei mai respectați și apreciați dascăli de limba și literatura română, dar și un pasionat culegător de folclor din Maramureș. A fost nelipsit la toate sesiunile de comunicări pe teme de folclor din cadrul Festivalului de Datini de la Sighet, a prezentat lucrări inedite, deosebit de interesante, bazate pe culegerile făcute direct pe teren, dar a lăsat și un bogat material nepublicat care ar merita valorificat pentru ca să nu se înece în uitare obiceiurile și tradițiile din zona Maramureșului.

Pasiunea pentru folclor a profesorului Ion Vancea datează din anii facultății. A fost vicepreședinte al Cercului de folclor din cadrul Facultății de Litere, apreciat de profesorul Dumitru Pop, care îi propune să se axeze pe folclor și chiar să îmbrățișeze o carieră universitară. Atunci s-a remarcat prin lucrarea *Schița monografică a satului Nănești*, cuprinsă apoi în lucrarea de gradul I. Sub îndrumarea lui Dumitru Pop a făcut multe ieșiri pe teren, mai ales la Lăpușul Românesc dar și în satele din Maramureșul istoric.

Ca profesor de limba și literatura română la Liceul „Dragoș Vodă” a condus un cerc de folclor al elevilor pe care i-a învățat cum trebuie să culegă corect folclor și a organizat numeroase spectacole folclorice. Multe din textele elevilor au fost publicate în publicațiile vremii.

Ion Vancea a făcut parte dintr-un grup de tineri maramureșeni inimoși, printre care Mihai Cupcea, Ion Ardelean Pruncu, Mihai Dăncuș, Dumitru Iuga, Vasile Bologa, Nicoară Timiș care au hotărât să înființeze Asociația folcloriștilor și etnografilor „Măiastra”, asociația tinerilor artiști. Ei se întâlneau periodic, având în comun pasiunea pentru folclor ce datează încă din anii facultății.

A publicat folclor în „Memoria Ethnologica”, „Calendarul Maramureșului”, în „Studii și articole” din 1972 („Legenda mătrăgunei”) și în „Balade maramureșene”, volum care începe cu *Horea fetei care și-a pierdut oile*. Este o baladă foarte veche, descoperită de Bela Bartok, dar din care a notat doar douăsprezece versuri. Ion Vancea a înregistrat de la ciobanul Gabor Vancea o variantă completă, deosebit de realizată artistic. Este o creație care circulă doar în spațiul maramureșean și dezvoltă numeroase motive, informatorul interpretând vocal sau la trâmbiță linia melodică.

Unul dintre manuscrisele importante aparținând lui Ion Vancea, *Monografia folclorică a informatoarei Ileana Vancea din satul Nănești*.

Fragmente din această colecție deosebit de bogată a publicat în revista „Memoria Ethnografică”, numerele 1/2001 și 2-3/2002. Este o lucrare unică, deoarece monografiile asupra unor performeri nu s-au făcut la noi până atunci. În „Introducere” autorul vorbește despre istoricul satului, familiile nobile din Oncești și Nănești care se trag din familia Vancea, din care provine un mitropolit al Ardealului - Ion Vancea și se pare autorul „Cronicii Anonime” de la curtea regelui maghiar. Familia informatoarei Ileana Vancea deține o diplomă nobiliară emisă de principele Transilvaniei Mihai Apafi la 1688 la Alba Iulia, „pentru diferite servicii militare credincioase”, deși familia nobilă Vancea este menționată încă din 1366. Istoria satului este tratată amănunțit fără a cita documentele folosite, multe la număr

Profesorul Ion Vancea face apoi o **biografie a informatoarei**, în care povestește multe episoade din viața grea dusă în trecut de maramureșeni. Biografia informatoarei este tratată în raport cu istoria zbuciumată a satului și cu viața grea a sătenilor. S-a născut în 1906 în Nănești și a rămas orfană de mamă la 7 luni iar de tată la 6 ani, fiind crescută de bunica maternă și de frații vitregi mai mari decât ea, dintr-o căsătorie anterioară a tatălui. A urmat doar șapte clase dar s-a remarcat prin vocea deosebită și memoria prodigioasă la care s-au adăugat o vastă cultură folclorică dar și bisericească. A fost o bună socăciță la petrecerile țărănești din sat, peste 60 de ani. Era considerată „cea mai loatră” femeie din zonă; știa să facă multe farmece și vrăji, să „desfacă” vrăjile altora, venind să o caute nu numai cei din împrejurimi ci și din părțile lăpușene sau chiorene. În „meșterit” a fost întrecută doar de Ileana Tășcan, mai în vârstă decât ea, informatoare a lui Tache Papahagi. Îi plăcea foarte mult să călătorească, să vadă și să audă multe, să știe de toate. Ultimii 50 de ani i-a petrecut la fiul ei, profesorul Ion Vancea din Sighet, fiind și aici mereu solicitată să dea sfaturi, buruieni de leac etc. Repertoriul ei cuprinde peste **1500 de piese** dar autorul redă doar o parte din acest tezaur patrimonial, aici fiind reproduse doar creațiile în versuri, cele în proză urmând să fie publicate cu altă ocazie.

În capitolul următor autorul include **informații generale despre sat**, aducând în atenția cititorilor informații generale, despre evoluția folclorului, obiceiurile și datinile care nu mai sunt destinate familiei, ci unei colectivități mai largi, menite a fi interpretate pe scenă. Portul este artizanal, adaptat și el nevoii de spectacol. Totuși obiceiurile își trăiesc pe mai departe viața, întrucât ele marchează existența omului în momente foarte importante: naștere, nuntă, înmormântare. Constată că folclorul din Nănești păstrează multe mituri și practici vechi, care se performează și astăzi, chiar dacă au suferit un proces de demagizare, demitizare și deritualizare, după cum afirmă Dumitru Pop.¹³ Observă just că obiceiurile creștine nu au câștigat dominanța asupra fondului popular.

¹³ Dumitru Pop, *Studiu introductiv la Folclor din Zona Codrului*, Baia Mare, 1978

Autorul procedează la clasificarea folclorului după criteriile în vigoare. **Primul capitol** este rezervat horilor de amărăciune și necaz. **Următorul capitol** este rezervat horilor de înstrăinare, numărul mare de piese din această categorie fiind rezultatul căsătoriilor fetelor prin străini dar și deselor peregrinări ale maramureșenilor în țară, în Banat, la muncile agricole. Urmează apoi o serie de hori de haiducie, de cătănie și război – un repertoriu foarte bogat, reflex al suferințelor celor luați la oaste în timpul Imperiului Austro-Ungar. **Un capitol** de asemenea bogat, alcătuit din piese bine încheiate îl constituie horile de dragoste și dor, unul dintre cele mai prolifiche compartimente ale liricii. Relațiile dintre parteneri sunt oglindite în astfel de piese în toate ipostazele: piedicile puse de părinți, de rude, de vecini, diferențierile sociale, intrigi amoroase etc. Cântecele de leagăn sunt denumite de autor „hori de leagăn”, deoarece termenul de cântec nu este prea cunoscut în Maramureș. Autorul inserează și cântecele satirice, de fapt cântecele de lume și petrecere. Prezența tuturor metehnelor de natură umană și socială în cântecele din culegere ne dezvăluie funcția socială și de îndreptare de moravuri a folclorului; „Nu te măriți și tu fată/ Cânepa-ți șade pe șatră/ De tri ai nemelițată” (170) sau „Decât cu argintu-n ladă/ Și cu urâta pă vatră/ Mai bine cu lada goală/ Și cu frumușica-n poală” (173). Urmează capitolul de strigături, care nu sunt grupate după ocaziile în care se performează: la joc, în uliță, la petreceri etc. Multe dintre ele fac parte din grupa strigăturilor „la veselie și petrecere”: „Până-i uiaga la mine/ Beu din ie și mai rămâne/ Când uiaga îi la altu/ Pă mine mă doare capu” (216). Unele piese sunt un reflex al vieții sociale din sat, unde **spița de neam** joacă un rol esențial: „Dacă ești, bade, de neam/ Nu te-amesteca în hrean/ Dacă ești, bade, de ziță/ Nu te-amesteca-n tărăță!” (234)

Bocetele reprezintă un alt capitol bogat dar ele nu sunt clasificate pe categorii de adresanți (mamă, tată, socru) și anumite cântece ceremoniale precum „Moartea la fereastră” sunt clasificate la bocete. Foarte impresionante sunt bocetele la mireasă moartă: „Mireasă mândru gătată/ După lume supărată/ Mireasă mândru tocmită/ După lume bănuită/ Nu-s așa miresele/ Să zie popa acasă/ Să le cunune pă masă”. (275)

Baladele sunt de tip familial, cunoscute și de largă circulație în spațiul maramureșean. „Boala fetei” „Năzdravănu”, „Mireasa vândută”, „Logodnicii nefericiți” care au circulat intens în zonă datorită caracterului didactic-moralizator, „Inelul și năframa”, „Vălean”, „Nevasta fugită”, câteva variante ale „Mioriței” cu toate că aici au circulat mai mult sub formă de colind. Variante foarte vechi și interesante sunt axate pe motivul „Sora otrăvind fratele”.

Referitor la obiceiurile de nuntă, autorul notează câteva strigături la găină, cântece ceremoniale și un fragment de orăție, piesa 250, „Cererea miresei” .

Capitolul de colinde cuprinde variante de colind păstoresc, între care „Ciobanul sătul de ciobănie” „Oaia care așteaptă primăvara”. Are și colinde „La fete”, colinde religioase, colinde de război, colinde edificatoare și moralizatoare precum „Intrarea în rai”, „Sfârșitul lumii” ce reprezintă partea eschatologică a colindei, ca și cea a Judecății de Apoi. Capătă o importanță aparte variantele de colind despre cerbul metamorfozat, cu elemente de mare vechime, apoi variantele mioritice. Unele variante precum piesa 306 conțin motivul maicii bătrâne, prima verigă de dezvoltare a colindei către baladă. Culegerea conține variante rare de colind precum „Ciobanul care și-a pierdut iezii”. O serie din colindele incluse se referă la relațiile gazdei cu colindătorii care au ca temă cererea darurilor rituale (309).

Descântecetele sunt clasificate pe categorii: de deochi, pentru mușcătură de zerme (șarpe) ori neviscă, de îndesorit (diaree), când vaca nu dă lapte, de orândă (ursită), pentru fata „țâpată în ură”, pentru măritiș, de ursit, de adus ursătu etc. Inserează apoi credințe despre strigoi dar și practici de stimulare a dragostei la soc, cultul mătrăgunei, apoi credințe despre postul negru.

Autorul descrie **obiceiurile de Anul Nou** pe scurt, în care amintește de furatul ritual al porților, obiceiul peștelui feciorilor cu sania. Vorbește de asemenea de legatul ritual al mesei, dar care de obicei se face de Crăciun, nu de Anul Nou, despre stolnic – colacul care se așează pe masă pe toată durata sărbătorilor. Amintește de anumite practici de ursit, respectiv de ghicirea ursitului de către fete. Una dintre aceste practici e ghicitul cu blide, ghicirea cu boții de aluat dați la pisică, cu sămânță de cânepă – un rit de stimulare a dragostei, cu valoare magică.

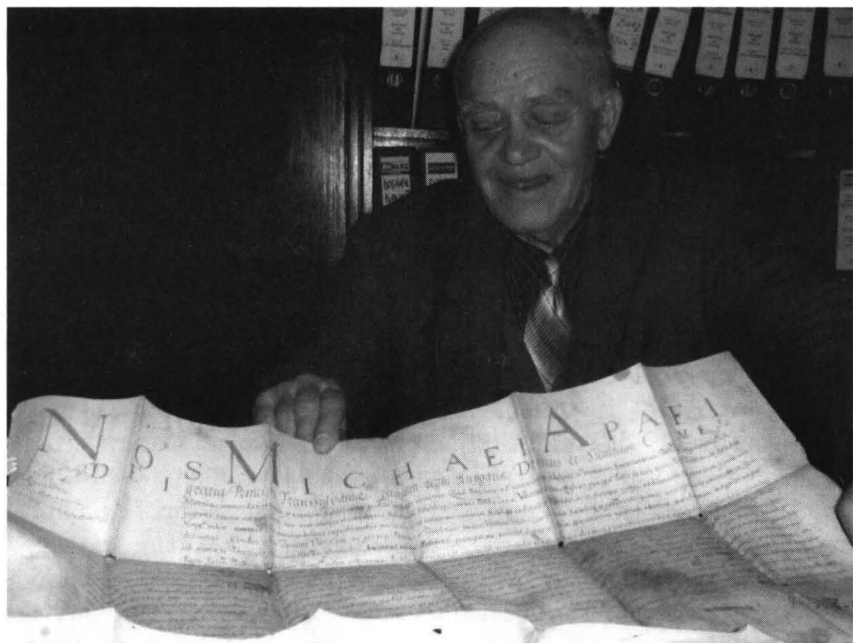
Lucrarea se încheie cu o **legendă a mătrăgunii** din care reiese că această plantă a fost o fată frumoasă, blestemată .

Lucrarea mai cuprinde un **vers funebru**, poezie amplă făcută de informatoare pentru propria înmormântare.

Se poate constata din analiza acestui material că în anumite cântece performera crea spontan, deci nu tot ce aparținea repertoriului ei sunt piese auzite și memorate de la locuitorii satelor. Manifestă preferință pentru lirică, în special pentru lirica de amărăciune, necaz, nenoroc și urât, reflex al vieții grele din trecut a maramureșeanului. De asemenea, este preocupată de cântecul de dragoste, care exprimă sentimentele puternice și trăirile lăuntrice ale omului din popor. Faptul că întâlnim în lucrare o serie de cântece satirice și strigături în număr impresionant, ne face să credem că performera, ca și alți oameni din popor avea o înclinație către umor care contrabalansa amărăciunea și greutatea vieții. Colindele religioase și ele destul de numeroase marchează caracterul de „homo religiosus” .

Ion Vancea, alături de Parasca Făt, Lupu Petrovan, Vasile Mleşniță, Valerica Ștefco face parte din elita dascălilor maramureșeni, care nu au lăsat ca folclorul din această zonă să se piardă, aducând prin culegerile lor făcute

mai ales în locurile natale creații inedite sau variante deosebit de valoroase ale unor texte folclorice de mare valoare artistică.

Viorica Ursu

Baia Mare

Profesorul Traian Ursu, colegul nostru, a fost istoricul și muzeograful a cărui dăruire pentru profesiunea sa ne este tuturor cunoscută. O grea suferință însă i-a răpit bucuria de a mai munci, de a se îngriji de monumente, de a mai străbate drumurile județului, spre a le descoperi valențele și nevoile și a pleda pentru salvarea și prețuirea lor. La 25 februarie 2010, inima sa prea plină de bunătate și dăruire a încetat să mai bată.

Traian Ursu s-a născut la 11 decembrie 1940, la Tilecuș, dincolo de Oradea spre Cluj, aproape de poalele Apusenilor, într-o familie de țărani gospodari. Tatăl său urmăse Școala Normală la Oradea. Nevoit s-o întrerupă însă, din pricina unor greutăți survenite în familie, a fost muncitor ceferist cu responsabilități în meserie și, toată viața, un fel de notar al satului. Gospodăria părinților Teodor și Maria se mai află în vecinătatea celor două biserici - monumente ale satului.

Vorbea cu nestăvilită bucurie, despre biserica veche de lemn, construită la 1785 cu ajutorul unuia dintre căpitani lui Horia, ca răsplată pentru satul care l-a ascuns și i-a salvat viața. Și tot astfel, despre biserica de zid, mare și frumoasă ca o catedrală, ridicată alături de cea veche, în anii '30, de vrednicul preot Gheorghe Chirilă, cărturar, patriot și martir, torturat și astfel ucis de hortyști la ocuparea Oradei în 1940. Atunci, hotarul dinspre Tileagd al satului său ajunsese în Ungaria și pământul se lucra cu aprobarea grănicerilor unguri. Episodul cu femeile arestate de jendari în piața din Tileagd și astfel ținute trei zile pentru că, din câte o mână de produse încercau să-și facă bani pentru cele necesare în casă, a fost unul dintre atâtea altele impresionante. Era și mama sa printre ele cu el „pe drum”, căci avea să se nască la scurt timp după aceea. La mai puțin de patru ani, avea să-și însoțească mama de mână și sătenii „la câmp”, peste frontiera, pe care cei mari o blestemau. Vitregia anilor ocupației horticiste și ai războiului, trecerea soldaților germani spre Răsărit prin sat, apoi, retragerea și în urma lor, trecerea celor sovietici spre Apus, tot peste sat, instalarea lor vremelnică, dar atât de păguboasă, în vatra gospodăriei - toate acestea au coincis cu perioada primei sale copilării. Și nu mai puțin, anii de după război cu lipsurile și cotele îngrozitoare pentru care a muncit prea devreme alături de părinți. Au urmat anii persecuțiilor politice, în care a suferit alături de familie pentru condamnarea și întemnițarea la Aiud a unchiului său, Ioan (fratele mai mic al tatălui și de care era foarte atașat), abia întors din lagărele de muncă din Germania, unde fusese trimis ca prizonier de război. S-a adăugat la acestea colectivizarea forțată - toate generând multe întâmplări triste pe care,

memoria sa de copil sau adolescent le-a păstrat ca trăite în familie, ori auzite în casă de la cei mai mari.

Traian Ursu a fost absolvent al prestigiosului Liceu „Emanuil Gojdu” din Oradea. Între disciplinele reale și istorie, la fel de cultivate acolo - dar lăsând fratelui și surorii mai mici matematica și fizica - va alege pentru sine istoria, pe care se pregătea s-o studieze. Dosarul pentru facultate însă îi fusese respins întâi, apoi condiționat de înscrierea în colectiv a părinților.

A intervenit stagiul militar de doi ani - plus două luni, pregătire de război pentru apărarea Cubei (unde totuși, n-au mai fost trimiși militari români!). A trăit o mulțime de crude realități din armata anilor 1959-1962, greu de acceptat astăzi și care i-au marcat sănătatea.

Compensația morală, sufletească însă, au constituit-o cei cinci ani ai studenției de la Cluj, cu bucuria orelor îndelungi de studiu în biblioteci, a atmosferei prietenoase, civilizate, atât de culturale, pe care minunatul oraș le oferea din plin. A absolvit în anul 1967 Universitatea „Babeș- Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie Filosofie, cu specialitatea Istoria Evului Mediu.

A fost profesor de istorie la Halmeu și Satu Mare și, fără a părăsi cu totul catedra rămasă mereu la sufletul său, muzeograf la Muzeul de Istorie, inspector la Comitetul de Cultură și Artă și director al Casei Creației Populare, tot la Satu Mare. A străbătut județul, preocupat de monumentele sale istorice, de trecutul românesc pentru care găsisse, acolo și atunci, aproape acreditată ideea că acesta nu există. A fost interesat de tradițiile populare, având din familie pentru folclor o sensibilitate aparte. Împreună cu soția Viorica, fosta sa colegă de facultate, au inițiat și contribuit la organizarea unor manifestări științifice și culturale de amploare națională, primele de acest fel nu numai în proaspăt înființatul județ Satu Mare, ci și în țară. Este vorba de sesiunea de comunicări din 24 noiembrie, 1968 - desfășurată cu concursul profesorilor lor de la Cluj, de care abia se despărțiseră - dedicată personalității preotului dr. Vasile Lucaciu și prilejuită de aniversarea semicentenarului unirii Transilvaniei cu România. De asemenea, prima sesiune științifică privind cunoașterea etnografiei și folclorului zonei Codru, din 11 octombrie, 1975. Pentru Codru, pentru frumusețea și sobrietatea creației populare codrenești - poate mai apropiată de cea din Bihor - pentru istoria scrisă acolo, pentru personalitatea lui George Pop de Băsești, a păstrat până la sfârșit o mare și statornică admirație. Și-a adus aportul, însă, deopotrivă, la organizarea unor manifestări de amploare, menite a pune în valoare și zestrea de frumos a zonelor etnografice și folclorice ale Oașului și Câmpiei Someșului.

La sfârșitul anului 1975, Traian Ursu s-a stabilit pentru totdeauna, la Baia Mare, pe meleagurile soției, Viorica Ursu fiind pentru următorii 30 de ani și colegi de muncă la Muzeul Județean Maramureș. Monumentele istorice au redevenit obiectul activității sale stăruitoare, duse până la sfârșitul

vieții. A identificat, descris și reconstituit istoricul pentru sute de obiective consacrate sau propuse de el a fi declarate monumente istorice, de arhitectură, de arhitectură populară, sau memoriale, din toate zonele județului. A îndrăgit și prețuit cu deosebire Maramureșul – „țara întemeietorilor de țară”, pentru contribuția adusă la istoria națională, pentru inepuizabila sa zestre spirituală. I-a străbătut drumurile, i-a cunoscut bisericile, porțile, casele și oamenii. Lăpușul și Chioarul au fost și aceste zone, pentru muzeograful Traian Ursu, niște adevărate și fascinante „descoperiri”. Între anii 1977-1980, a făcut parte din echipa care a efectuat cercetări arheologice la Cetatea Chioarului, iar după încheierea campaniilor, în 1981, a coordonat reconstituirea unui important turn din cetate. A pledat mereu pentru posibila reconstituire și a altor sectoare ale acestui ansamblu monumental, pentru conservarea și valorificarea culturală-turistică a acestuia. A contribuit la cercetarea pe teren și identificarea locului vechii mănăstiri Habra și la demersurile întreprinse pentru refacerea ei, după 400 de ani de la dispariție.

Traian Ursu a fost un om de teren, însemnările sale acoperă zeci de ani și însumează tot atâtea volume-document. A fost însă, deopotrivă interesat de studiul în arhive și biblioteci documentare. Este autorul sau coautorul unor studii, unele monografice, ori articole apărute în publicații de specialitate, în reviste și ziare, sau a unor pliante și broșuri, care pun în evidență contribuții locale la momente de seamă ale istoriei naționale, ori personalități și evenimente importante. Cele mai multe însă, se referă la monumente memoriale, de arhitectură religioasă, dintre care, în bună parte, biserici de lemn. A participat cu comunicări și referate la numeroase sesiuni și simpozioane organizate de instituții științifice și de cultură din București, Baia Mare, Brașov, Sibiu, Alba Iulia, Oradea, Zalău, Satu Mare etc., cu dorința de a înscrie în circuitul științific și de valori ale patrimoniului cultural obiective și aspecte puțin sau deloc cunoscute din această parte de țară. A pledat, prin nenumărate demersuri – referate, expuneri, articole și interviuri în presă, pentru cunoașterea, prețuirea și păstrarea pentru viitor a acestor valori, crezând cu toată convingerea în valențele educative ale monumentelor. Ar mai fi avut de dăruit din ceea ce adunase, se simțea mereu dator să facă acest lucru. Ar mai fi avut multe de spus mai cu seamă tinerilor, pentru a cunoaște și a învăța din istorie spre a nu-i repeta greșelile și a-i convinge să-o respecte și să-i respecte deopotrivă monumentele ca pe o zestre neprețuită.

Ne amintim cu prețuire de bunul nostru coleg TRAIAN URSU, de omenia sa fără margini, de seriozitatea și în același timp, de blândețea și frumusețea caracterului său.

Bibliografie selectivă

1. *Atitudinea lui George Pop de Băsești față de răscoala din 1907*, în „Acta Musei Porolissensis” (în continuare: AMP), X, Zalău, 1986
2. *Biserica cu hramul Sf. Arhangheli din Plopiș*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Baia Mare, noiembrie, 1991
3. *Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului din Cărpiniș, comuna Copalnic Mănăștur*, în Pro U, nr. 3-4, decembrie, 2008
4. *Biserica de lemn din Coruia, comuna Săcălășeni*, în Pro U, nr.1-2, iunie, 2004
5. *Biserica de lemn din Ieud-Deal*, în „Graiul Bisericii Noastre”, iulie-decembrie, 1999
6. *Biserica de lemn din Remetea Chioarului*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Baia Mare, ianuarie-iulie, 1999
7. *Biserica din Chechiș, monument de arhitectură populară. Muzeul Satului*, în colaborare, Janeta Ciocan, Gh. Robescu, Baia Mare, 2008
8. *Biserica reformată din Sighetu Marmației*, în Pro U, nr. 1-2, decembrie, 2003
9. *Bisericile de lemn din Bloaja*, în Pro U, nr.1-2, septembrie, 2005
10. *Capela eroilor din Făurești*, în „Graiul Bisericii Noastre”, An. I, Nr. 5, mai, 1991
11. *Cetatea Chioarului, vatră de piatră, de neam, de istorie*, în colaborare, Viorica Ursu, în „Maramureșul”, Baia Mare, mai, 1980
12. *Cetatea de Piatră – Cetatea Chioarului*, în „Mihai Viteazul”, foaie volantă, Baia Mare – Valea Chioarului, oct., 1994
13. *Cetatea de Piatră – Cetatea Chioarului*, în Pro U, nr. 1-2, iulie, 2002
14. *Despre monumentul memorial „Vasile Lucaciu” de la Satu Mare*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, an. XX, nr. 1, 2012
15. *Emigrarea românilor transilvăneni în America*, I, în „Graiul Maramureșului”, 16 din oct., 1992 II, 20 oct.1992; III, 21 oct. 1992
16. *Idealuri ce au străbătut istoria, I și II*, în „Pentru Socialism”, 18 și 20 noiembrie, 1986
17. *Iredentismul maghiar promovat prin intermediul Congresului SUA*, Pro U, nr. 3-4, decembrie, 2001
18. *Însemne memoriale EMINESCU, în județul Maramureș*, în Pro U, nr. 3-4, decembrie, 2000
19. *Însemne memoriale la Șomcuta Mare, pentru Avram Iancu și Ioan Buteanu*, în, volumul, *Ion Bătea, Memorii*, vol. II, Baia Mare, 2010
20. *Monumente băimărene, ctitorii ale lui Iancu de Hunedoara*, în colaborare, Viorica Ursu, Baia Mare, 1982, reeditare, 1999
21. *Monumente care amintesc de năvălirea tătarilor din anul 1717*, în Pro U, nr. 1-2, iulie, 2002
22. *Monumente din județul Maramureș ridicate în memoria evreilor*

- deportați în lagărele naziste, în „Marmația”, 7/2, Baia Mare, 2002
23. *Monumente din județul Maramureș ridicate în memoria evreilor deportați în lagărele naziste*, în „Marmația”, 7/2, 2002
24. *Monumente memoriale ale emigranților români în America*, în AMP, XVIII, Zalău, 1994
25. *Monumente memoriale ale localității Cicârlău*, în Pro U, an. XV, nr. 1-2, din 2012
26. *Monumente memoriale din comuna Băsești, județul Maramureș*, în AMP, XVII, Zalău, 1993
27. *Monumente memoriale din județul Maramureș*, în „Marmația”, 5-6, Baia Mare, 1981
28. *Monumente memoriale din municipiul Baia Mare*, I, în „Bibliotheca Septentrionalis”, Baia Mare, an. III, nr.1, ianuarie, 1995; II, în, nr .2, iulie, 1995
29. *Monumente memoriale din Tg. Lăpuș*, în AMP, XIX, Zalău, 1995
30. *Monumente memoriale din zona Codru, județul Maramureș*, în „Bibliotheca septentrionalis”, an. XXI, nr. 2, 2013
31. *Monumentele memoriale din Vișaele Maramureșului*, în „Ămbele Vișae”, vol. III, Baia Mare, 2009
32. *Monumentul memorial din Seini pentru preotul martir Izidor Silaghi*, în, AMP, XXIII, vol. II, Zalău, 2000
33. *Noaptea de cristal*, „Pro Unione” (în continuare, Pro U), nr. 3, noiembrie, 1999
34. *Politica guvernelor maghiare de exterminare a românilor transilvăneni*, în „Noul Milenium”, an. II, nr. 2-3, martie-aprilie, 2002
35. *Prima unire a românilor*, editorial, I, în Pro U nr. 3-4, decembrie, 2000 și II, Pro U, nr.1-2, iunie, 2001
36. *Procesul Memorandului*, în Pro U, nr. 3-4, decembrie, 2004
37. *Rapoarte de cercetare arheologică la Cetatea Chioarului*, în colaborare, Sergiu Iosipescu, Viorica Ursu, în *Materiale și cercetări de arheologie*, Oradea, 1979; Brașov, 1981; București, 1983
38. *Remetea Chioarului - Șomcuta Mare*, în „Marmația”, 7/2, Baia Mare, 2002
39. *Revoluția română de la 1848-1849*, în Pro U, nr.1-2, iunie, 2008
40. *Satul Fersig, 1405-2007*, în colaborare, Janeta Ciocan, Baia Mare, 2007
41. *Satul românesc în Revoluția de la 1848-1849*. Simpozion, Baia Mare
42. *Scurt istoric al monetăriei din Baia Mare*, în „Gazeta de Maramureș”, Baia Mare, 13-19 noiembrie, 2010
43. *Un document inedit din satul Rus, zona Baia Mare, privind ocupația hortystă*, în „Marmația”, 7/2, Baia Mare, 2002
44. *Vasile Lucaciu – previziuni istorice*, în *Memorandul Românilor. Centena, 1892-1992, 1894-1994. Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994

ISSN: 1583-4476